fol
b 33

Simion Bărnuțiu

ISTORIA FILOSOFIEI

VOL. I

Ediție princeps după manuscris,
realizată de

IOANCHINDRIȘ
MIHAI-TEODOR RACOVITAN
GAVRIL MATEI

Coordonator
IOAN CHINDRIȘ

ROMÂNIA PRESS
București 2000

Cuvânt înainte

Cursul de *Istoria filosofiei*[x] ținut la Iași de profesorul Simion Bărnuțiu a necesitat un volum mare de note, în primul rând datorită numărului imens de filosofi analizați, ca și bogatului corp de autori sau critici ai istoriei filosofiei. De asemenea, ideile expuse, precum și faptele istorice, ținând de biografia filosofilor, și, nu în ultimul rând, chiar modul de expunere, au contribuit la acest volum al notelor prezente la text. A fost deci necesară separarea textului în două părți, care vor alcătui tot atâtea volume.

În acest context, am urmărit o separare conform unei rigori a istoriei filosofiei, prezentând filosofia greacă până la Platon, căreia i-am consacrat primul volum, urmând ca restul să fie cuprins într-un al doilea volum. Lucrul acesta a fost posibil și datorită faptului că acest curs nu este complet, oprindu-se la paragraful 294, probabil dedicat unei părți a doctrinei lui Albert cel Mare. în paragraful 44, Bărnuțiu a notat această parte ca fiind prima, de la Tales până la Socrate.

Considerând din nou această împărțire, menționăm că am fost influențați în parte și de valoroasa lucrare a lui Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* care ne-a folosit foarte mult, întrucât conține majoritatea textelor citate de Simion Bămuțiu. De asemeni, lucrarea cercetătorilor Hermann Diels și Walther Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker,* una dintre cele mai complete lucrări în acest sens, ne-a fost de un real folos în urmărirea textului grec, care este neaccentuat în manuscrisul lui Bărnuțiu. Asupra manuscrisului am făcut îndreptări la textul grecesc, atât cât am putut folosi autoritatea celor două lucrări citate. în notele de la subsol, îngrijirea textului grec ne aparține.

Sursele acestui curs, eventualele variante sau dezvoltări ale textului, precum și situarea lui în spațiul celor asemănătoare din epocă, vor face subiectul unei postfețe.

Dacă modelul acestui curs este Krug, cu lucrarea sa, *Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Römern,* nu este mai puțin evident că Bămuțiu reproduce pasaje întregi din Diogene Laërtios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor,* sau din lucrările filosofilor romani Cicero și Seneca. Două modele îi stau astfel la dispoziție: un agregat de idei, compilațiunea lui Diogene, după cum o numește chiar Bămuțiu[2], și cel teoretic, caracteristic lucrărilor despre istoria filosofiei existente în limba germană, în secolele XVIII-XIX. Influența iluminismului german sau francez asupra lui Bămuțiu este menționată de G. Bogdan-Duică[3] și nu este necesară revenirea la ea. Aici însă Bărnuțiu desconsidera idealismul, ca și realismul în filosofie, propunând sintetismul. Să fie oare o oscilare între ideile iluministe promovate de Herder sau Lessing, scriitori pomeniți în curs, și cele kantiene? Influențat de Krug, atât în cursul despre istoria filosofiei, cât și în cele de metafizică, estetică sau de filosofia dreptului, el a fost un adept al kantianismului. Pe de altă parte, influența iluminismului asupra sa se datorează ideilor social-politice ale lui Bărnuțiu, precum și învățăturii pe care a dobândit-o, atât la Cărei, cât și la Blaj sau Sibiu. După cum subliniază Radu Pantazi, absolut toate cursurile de filosofie ale lui Bămuțiu denotă o poziție antifeudală și o gândire antiteologică, iar filosofia este chemată să lupte împotriva obscurantismului, a superstițiilor, pentru adevăr și dreptate[4]. Aceste idei iluministe sunt percepute de filosoful Simion Bămuțiu la un nivel superior ideilor promovate de iluminiști, el fiind mai aproape de Kant și de Krug. Există totuși, prezentă implicit, în gândirea sa, maxima kantiană: *Sapere aude!*

Oscilarea este evidentă dacă avem în vedere că, după susținerea sintetismului, Bămuțiu consideră că Krug nu putea promova idei

atât de deschise, atât de tranșante cum sunt cele ale iluminiștilor: "...nu mai urmărește, ca Krug, proprietatea externă, ci cea internă, personalitatea morală a națiunei acum în luptă și ajunge astfel la apărarea și apoteozarea limbei, care în Krug nu există, fiindcă în Germania nu erau lupte de naționalitate"[5]. După cum subliniază și Ion Iliescu, în Prefața la cursul de *Estetică,* limba este pentru Bărnuțiu "odorul" neprețuit, întrucât prin limbă se întemeiază personalitatea poporului, prin limbă."înfloresc artele și se lățesc"[6]. Kant însă nu era chiar atât de entuziasmat de acest punct de vedere, deoarece limba era,pentru el doar terenul necesar pentru ca două minți filosofice să poată comunica. Deci Bărnuțiu va oscila între idealismul kantian și iluminism. Era un adept al criticismului, dar și un luptător pentru ideea de neam, pentru libertate și limba națională.

Nu suntem prea departe de întrebarea: în ce constă originalitatea autorului acestui curs? Primul volum pare a nu ne lumina prea mult în acest sens, fiind îmbibat de clasificări și de citate din autorii greci sau romani, precum și din istorici ai filosofiei. Dar părerea personală asupra momentelor istorice în care au apărut ideile filosofice depășește cadrul surselor sale. în acest spațiu, "istoric", Bărnuțiu își pune amprenta personală, subliniind legătura existentă între filosofie și societate. Ceea ce la Krug era doar o tendință separată (întrucât acesta aparține marii culturi germane, cu tradiție în filosofie), la Bărnuțiu devine însăși condiția existenței istoriei filosofiei. Bărnuțiu arată că, fiind cu putință istoria filosofării, este cu putință,și istoria filosofiei, adică putem porni de la colecția de păreri filosofice, pentru a vorbi de o istorie a filosofiei[7]. Cu o condiție însă: "în istoria filosofiei pot avea loc numai acele păreri care-1 merită pentru originalitatea, complesul intern și influența lor pre carea au avut-o asupra filosofării contemporanilor și a posterității"[8]. Or, aceasta se situează în spațiul social-istoric: datorită "influenței căușelor esterne spre individualitatea acestora, precum: carapterul

şi cultura naţiunii, geniul dominătoriu, clima, educaţiunea, constituţiunea politică, religiunea, limba"[9].

Fără îndoială, Bărnuţiu era un gânditor teoretic, de calibrul lui Krug. Atât Bariţiu cât şi Ioan Puşcariu ni-1 descriu ca pe un spirit retras în sine, cumpănind mult asupra subiectului înainte de a ajunge să-1 exprime în cuvinte[10]. Aici este şi explicaţia depăşirii surselor. Influenţat puternic de Kant şi de Krug, Bărnuţiu nu putea totuşi să nu-şi impună originalitatea pe fundalul filosofic: el a simţit nevoia să adapteze condiţiilor existente ideile celor doi mari filosofi. La noi nu exista limbajul filosofic (el este recunoscut ca fiind primul profesor care a ţinut cursuri despre variatele domenii ale filosofiei în limba română). Citându-1 din nou pe Ion Iliescu, "nu este puţin lucru să adaptezi o disciplină atât de pretenţioasă ca estetica la posibilităţile, pe atunci atât de restrânse, ale înţelegerii şi limbajului filosofic"[11], credem că se poate spune cu îndreptăţire acelaşi lucru despre toate cursurile de filosofie ale lui Bărnuţiu: "Pornind de la Krug, S.Bărnuţiu a redus şi contopit unele capitole, a adâncit şi regândit materialul, a formulat clar întregul conţinut pentru a-1 face accesibil auditoriului românesc"[12]. Ion Iliescu este convins mai mult decât G.Bogdan-Duică de originalitatea "părintelui neamului românesc", după cum îl numea Haşdeu. Trebuie, pomenind de disputa dintre Maiorescu şi Haşdeu, să regretăm greşeala primului, care a desconsiderat meritul lui Bărnuţiu din exces de prea mult spirit ştiinţific.

Indiferent de perioada pe care o tratează, Bărnuţiu foloseşte din abundenţă faptele istorice care încadrau şcoala respectivă sau filosoful respectiv (ca şi alte şcoli sau filosofi care au avut influenţă asupra lor). Astfel, modelul lui Diogene Laërtios i-a convenit de minune autorului, parte pentru a-şi susţine ideile, parte pentru a depăşi modelul german, întrucât Bărnuţiu se bazează mai mult pe textele originale şi pe hermeneutica lor decât o face Krug.

Comparațiile între diferitele idei ale filosofilor sunt dese și în modelul german, iar la Bărnuțiu, dacă ele există, este pentru a sublinia relația dintre profesor și discipol, sau opoziția între idei. De exemplu, sofistica este privită de Bărnuțiu prin critica adusă de Platon sau de Xenofon, iar Socrate devine modelul filosofului deplin.

Faptul acesta se explică prin atitudinea vehementă și împotriva scepticismului existent în filosofie, care îi este mai indiferent lui Krug, și împotriva religiei. Bărnuțiu atacă concepțiile dominate de teologie, neputând prezenta, asemeni lui Krug, ideile despre filosofia romană cu consecvența ce l-a caracterizat în ceea ce privește perioada greacă. Bărnuțiu simte că, odată încheiată perioada de aur a filosofiei grecești, își face loc un iraționalism care nu-l poate caracteriza pe cel care se îndeletnicește cu filosofia. Aici se manifestă, după cum am văzut, adevăratul spirit iluminist al lui Bărnuțiu. Urmărirea unui fir logic în dezvoltarea istoriei filosofiei devine astfel fluctuantă, Bărnuțiu, oscilând între spiritul filosofic al lucrării și ideile personale. La fel cum oscila între criticism și iluminism, el este preocupat de a opune concepțiilor creștine rațiunea la fel de inconsecvent, după creat"[14].

De vină este, spune Bărnuțiu, faptul că "Desvoltarea cea liberă a spiritului lor de multe ori era împedecată de climă, de constituțiunea politică, de despotism și de sistema claselor"[15]. Putem admite acum că ideea călăuzitoare este tocmai legătura existentă între filosofie și societate, iar aceasta reprezintă o deosebire față de Istoria filosofiei[16] a lui Krug, fapt în care constă originalitatea lui Bărnuțiu.

A doua parte conține paragrafele destinate analizei filosofiei Orientului antic. Acestea sunt: § 26. Despre ideile popoarelor orientale; § 27. Inzii; § 28. Tibetanii; § 29. Chinesii; § 30. Doptrina lui Fo-hi; § 31. Doptrina lui Confuciu; § 32. Doptrina lui Fo s[au] Foe; § 33. Doptrina iaponilor; § 34. Literatura; § 35. Perșii; § 36. Doptrina lui Zoroastru; § 37. Chaldeii; § 38. Egiptenii; § 39.

Continuațiune; § 40. Evreii; § 41. Continuațiune; § 42. Fenicii; § 43. Cultura primă a grecilor. înțelepciunea lor mitică-poetică; § 44. înțelepciunea gnomică praptică.

Ultimele două capitole sunt introduse aici din două rațiuni: a arăta faptul că o parte a culturii grecilor este preluată din Asia și Egipt, și că, până la Thales, filosofia grecilor era încă asociată cu convingerile mitice, Hesiod și alții pregătind terenul pentru speculațiile asupra naturii ce vor începe odată cu ionienii. De aceea, Bărnuțiu, care a spus că istoria filosofiei trebuie să înceapă cu Thales, a tratat despre filosofia orientală sau egipteană, considerând cele două filosofii ca pe o introducere în istoria filosofiei propriu-zise.

Paragrafele sunt extrem de consistente în informații, Bărnuțiu având multe afinități pentru filosofia indică, probabil fiind impresionat de faptul că în Germania acelor vremuri crescuse interesul pentru scrierile filosofice și literare ale Indiei. în ceea ce privește informația, Bărnuțiu cunoștea, de exemplu, până și faptul că fenicianul Moch era considerat legendarul inventator al atomisticii[17], fapt puțin menționat în lucrările de specialitate; despre chinezi tratează, de asemenea, cu lux de amănunte, discutând despre legendarul Fo, care este Budha în accepția gândirii chinezești.

Lucrările citate nu sunt, până la proba contrară, acoperite în întregime de autor. Nu este cert dacă a citit "Magazinul Asiatic", unde se găsesc principalele idei ale lui Klaproth, sau "Journal Asiatique", unde scria Abel Remusat, ca să dau numai două exemple. Informațiile sunt, cel mai adesea, preluări din lucrările lui Krug, din *Dicționarul critic* al lui Bayle sau din *Lexiconul* lui Suidas. Lui cum vom vedea în volumul al doilea. Până la această perioadă, romană, Bărnuțiu nu insistă asupra acestei opoziții, manifestând un spirit obiectiv și un respect față de filosofia greacă. Până la greci, își face loc această opoziție doar în partea destinată conceptului de istorie a filosofiei, tratat în maniera lui Kant sau Krug. Nu este astfel

întâmplător faptul că el citează în mai multe rânduri atât lucrarea, *Dicționarul Critic,* cât și ideile lui Bayle, cunoscut pentru opoziția față de adevărurile creștine.

Volumul de față conține trei părți: o dezvoltare a conceptului de istorie a filosofiei, o prezentare a filosofiei în Orientul antic, iar ultima, filosofia greacă până la Platon.

Prima parte conține 25 de paragrafe, urmând modelul german: § 1. Conceptul acestei istorii; § 2. Materia acestei istorii; § 3. Continuațiune; § 4. Forma istoriei filosofiei; § 5. Ambițul istoriei filosofiei; § 6. începeputul istoriei filosofiei; § 7.[13]; § 8.; § 9.; § 10.; § 11. Metodul istoriei filosofiei; § 12.; § 13.; § 14. Epocele în istoria filosofiei; § 15. împărțirea istoriei filosofiei; § 16. Valoarea acestei istorii; § 17. Istoria istoriei filosofiei; § 18. Literatura istoriei filosofiei; § 19. Metodurile filosofării; § 20.; § 21.; § 22.; § 23.; § 24.; § 25.

Bărnuțiu urmează schema: 1. Definiția istoriei filosofiei (materia și forma ei), însemnătatea ei, conceptul și scopul ei; 2. Punctul de plecare în istoria filosofiei; 3. Metodele în istoria filosofiei; 4. Diviziunea desfășurării istoriei filosofiei; 5. Izvoarele istoriei filosofiei,' metodele de cercetare. Acest drum caracterizează majoritatea lucrărilor de istoria filosofiei în Germania sec. XVIII - XIX.

Remarcăm influența kantiană ce îl determină să conceapă o materie și o formă a istoriei filosofiei, deși ideea este de origine aristotelică. începutul filosofiei este considerat ca fiind filosofia lui Thales (§ 10), fiindcă popoarele orientale ".. .cu toate că ajunseseră la cultură mai înainte decât grecii, nu s-au putut înălța la cultura științifică a grecilor. Cultura lor purta mai mult carapterul unei revelațiuni divine, spre carea fantasia a format-o în diferite moduri decât al unui produpt propriu. Forma cugetării cea esternă era încă mitică simbolică, chiar și la inzi. Fantazia îmbrăca convipțiunile

rațiunii în imagini, ea crea ipotesi și nu întreba rațiunea de pot acele subsista sau nu. Popoarele orientali încă au cugetat [a]supra divinității, a mundului și a umanității, însă ele n-au cugetat cu scop de a crea una știență filosofică din meditațiunile lor, și nice n-au Bărnuțiu i-a fost dealtfel greu să aibă notițe după toate lucrările importante ale lui Krug, tot astfel cum și mie îmi este în a determina exact a ceea ce a citit el.

în schimb, lucrurile sunt mai simple în privința filosofiei grecești. Este ușor să observ că Bărnuțiu oferă citate extrem de numeroase din lucrarea lui Diogene Laërtioș, din dialogurile platoniciene, din operele unor Aristotel, Cicero sau Seneca. Nu în ultimul rând, și Krug oferă destule informații pentru capitolele despre filosofii greci. Modelul rămâne însă Diogene Laërtioș. Nu știu dacă existau la dispoziția lui Bărnuțiu lucrări din autori ca Sturz[18], sau Peyron[19], de exemplu; nu pot determina cu exactitate ce a avut la dispoziție autorul din bibliotecile private (cele ale cunoștințelor sale).

Capitolele ce tratează despre filosofia grecească până la Platon sunt: § 44. Divisiunea;[20] § 45. Fântânile istoriei filosofiei grecilor; § 46. Talete, fundătorele fisicei speculative; § 47. Gnomii lui Talete; § 48. Cosmogonia lui Talete; § 49. Matematica și etica lui Talete; § 50. Anasimandru din Milet; § 51. Anasimene din Milet; § 52. Diogene din Apolonia; § 53. Eraclit din Efes; § 54. Cosmogonia și fisica lui Eraclit, § 55. Psicologia lui Eraclit; § 56. Ferecide și cosmogonia lui; § 57. Anasagora; § 58. Cosmogonia lui Anasagora; § 59. Psicologia lui Anasagora; § 60. Doptrina lui Archelau din Milet; § 61. Pitagora; § 62. Ideea matematică a lui Pitagora despre mund; § 63. Psicologia, teologia, etica și politica lui Pitagora; § 64. Discipolii lui Pitagora și federațiunea lui; § 65. Unii din pitagoreii renumiți; § 66. Senofane; § 67. Parmenide; § 68. Doptrina lui Parmenide; § 69. Melis; § 70. Doptrina lui Melis; § 71. Zenone; § 72. Doptrina lui Zenone; § 73. Continuațiune; § 74. Empedocle; §

75. Doptrina lui Empedocle; § 76. Fisica lui Empedocle; § 77. Teologia lui Empedocle; § 78. Atomistica; § 79. Leucip; § 80. Democrit; § 81. Doptrina lui Democrit; § 82. Cosmogonia și fisica lui Democrit; § 83. Psicologia, logica și etica; § 84. a). Ipocrate; § 85.b). Carapterele ei și al sofiștilor; § 86. Gorgia; § 87. Doptrina lui Gorgia; § 88. Continuațiune; § 89. Protagora; § 90. Doptrina lui Protagora; § 91. Prodic; § 92. Ipia; § 93. Critia; § 94. Diagora; § 95. Trasimach; § 96. Socrate; § 97. Filosofia lui Socrate; § 98. Doptrina lui Socrate; § 99. Geniul lui Socrate; § 100. Școala megarică; § 101. Euclide; § 102. Eubulide; § 103. Diodor; § 104. Stilpone; § 105. Doptrina lui Stilpone; § 106. Școala eirenaică; § 107, Aristip; § 108. Doptrina lui Aristip; § 109. Aristip, nepotuTpriorelui; § 110. Teodor; § 111. Doptrina lui Teodor; § 112. Bione și Evemer; § 113. Egesia; § 114. Aniceri; § 115. Școala cinică; § 116. Antistene; § 117. Doptrina lui Antistene; § 118. Diogene; § 119. Doptrina lui Diogene; § 120. Fedone și școala eliacă; § 121. Școala academică. De consemnat aici este doar faptul că Bămuțiu insistă asupra ideilor de federațiune sau școală.

MIHAI-TEODORRACOVIȚAN

Note

[1] În manuscrisul original la Biblioteca Academiei, Mss.doc.rom.5439.

[1] *Istoriafilosqfiei, paragrafal* 17.

[3] Vezi lucrarea *Viața și ideile lui Simion Bămuțiu,* Cultura Națională, București, 1924, capitolul XLVI. G. Bogdan-Duică consideră ca importantă această influență, care a trecut, spune el, prin spațiul filosofic maghiar.

[4] *Simion Bămuțiu. Opera și gândirea,* Edit.Științifică, Buc, 1967, pg.65.

[5] G. Bogdan-Duică, lucr.cit., pg.153.

[6] *Estetica,* Editura Științifică, Buc, 1972, pg.25.

[7] Fapt care nu îl satisfăcea pe Krug.

[8] Paragraful 5.
[9] Paragraful 3.
[10] G. Bogdan-Duică, lucr.cit., pp. 139-140.
[11] *Estetica,* Prefață, pg.44.
[12] Idem.
[13] Fără titlu. Sunt multe situații în acest fel. Se va înțelege că sunt în continuarea ideii avută în vedere în paragraful ce-l precedă.
[14] Paragraful 9 este dedicat în întregime acestui fapt.
[15] Paragraful 9.
[16] *Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Römern.*
[17] Paragraful 42.
[18] *Empedocle Agrigentus. De vita etphilosophia ejus exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit, recensuit, illustravit, praefationem et indices adjecit Magister Frid, Guil. Sturz (Göschen), MDCCCV.*
[19] *Empedoclis et Parrnenidis fragmenta etc. restituia et illustrata ab Amadeo Peyron.*
[20] Există două paragrafe cu aceeași notare: 44.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Una dintre lucrările rămase, încă inedite ale lui Simion Bărnuțiu, *Istoria Filosofiei,* se păstrează la Biblioteca Academiei Române din București, manuscrisul românesc nr. 5439.

El face parte dintr-o donație al lui Iuliu Maniu, strănepot de soră al lui Bărnuțiu. Autor prodigios, acesta a lăsat la moartea sa un număr mare de manuscrise și nici o carte tipărită, în afara *Discursului de la Blaj,* pe care tânărul său comiliton din Revoluția de la 1848, Alexandru Papiu Ilarian, i l-a reprodus în anexa volumului al II-lea al lucrării *Istoria Românilor din Dacia Superioară,* apărută la Viena în 1852, precum și sub formă de extras din aceeași scriere. Discipolii de la Iași i-au tipărit postum trei opere de teoria dreptului *(Dreptul public al românilor,* 1867', *Dreptulnaturaleprivat,* 1868, *și Dreptul naturalepublic,* 1870), una de pedagogie *(Pedagogia,* 1870), și doar o singură carte cu caracter filosofic, *Psicologia empirică și Logica,* 1871. Astfel, în pofida reputației de exeget pe care și-a dobândit-o în anii de profesorat de la Iași, 1855-1864, posteritatea n-a putut să-și formeze o imagine pe bază materială despre filosoful Simion Bărnuțiu și despre locul său în disciplina care lua ființă, în forme autonome și moderne, la români. Chiar și lucrarea de căpătâi din domeniul filosofiei, marele tratat de filosofie generală, este încă inedit, în manuscris.

Istoria filosofiei este un manuscris in 4° de 220 file, purtând două numerotări, una originală, a autorului, pe fiecare pagină, și o alta a bibliotecii, stampată în partea de dreapta-sus a aversului fiecărei file. Este numerotarea pe care, după tradiția editării textelor, o marcăm în această ediție prin inserarea cifrei de filă în paranteză dreaptă (ex. [32], [32 v]).

Lucrarea lui Bărnuțiu este prima încercare românească de a realiza o istorie sistematică a filosofiei. Asemeni tuturor scrierilor sale redactate la Iași, și *Istoria Filosofiei* a avut o finalitate pedagogică, fiind concepută ca un curs pe seama studenților. Acest fapt nu diminuează importanța scrierii, care este un eveniment notabil, atât prin caracterul său precursor, cât și prin pitorescul tratării materiei. Cartea este concepută ca o privire asupra "filosofârii", pe care o definește "una faptă a istoriei", de la începuturi și până la scolasticii creștini, unde își încetează demersul. Din nefericire, o bună parte a manuscrisului nu s-a păstrat, dispărând aproape în întregime capitolul despre Aristotel. Lacuna este iremediabilă.

Această ediție princeps a lucrării bărnuțiene dorește să-și facă loc înspre inima cititorului, în condițiile vremii pe care o trăim, când piața cărții din România este invadată de cele mai hilare și mai imunde subproduse culturale din câte ne-a fost dat să vedem, cele mai multe aduse din alte tărâmuri de vântoasa derutei culturale generalizate, dar și unele însăilate de grafomani aborigeni ignoranți, maniaci semidemenți sau escorci patentați. Filosofia de linie este domeniul umanist cel mai primejduit, părând a se îneca în noianul de maculatură fantasmagorică, uriaș recipient de gunoaie, care conține deavalma elucubrații "religioase" dar și violent eretice, obscarintisme medievale și elucubrații masonice și antimasonice de ultima speță, jalnice și interminabile "filosofări" pe marginea sexualității, anticipații și texte apocaliptice, Tarot și Kaballa, Zodiacul și Piatra filosofală, etc.

Mai nociv decât orice este însă valul de interpretări subcomerciale ale tuturor curentelor din filosofia lumii, după o rețetă care să satisfacă gustul vulgar pentru rocambolesc, irațional, lubric și obscen. Și acest lucru se petrece în patria lui Mircea Eliade, savantul care a dat lumii cea mai rațională și mai documentată monografie a istoriei religiilor și a vechilor tropisme religioase ale

omenirii. Edituri cu nume sbnore și cu pretenții monopoliste se acoperă de rușine pentru viitor, cultivând de dragul rentabilității ;icest devastator genocid spiritual, pe seama unei națiuni care, după decembrie 1989, n-a avut răgaz suficient să-și formeze anticorpii împotriva virulenței alienării culturale.

în condițiile când Nostradamus este infinit mâi mediatizat și mai popular decât Kant, Papus mai cunoscut decât Hegel, sunt teoretic prea puține șanse ca una din "antichitățile românilor" (Alexandru Odobescu), cum este *Istoria* lui Bărnuțiu să fie băgată în seama. Munca de rozătoare a celor care demolează cultura noastră națională a început, din păcate, să își arate roadele. Cu inima pe palmă venim să oferim publicului această bijuterie a vechii noastre cugetări, alăturând-o puținelor și fragilelor stavile care se opun deocamdată nebuniei subculturale. Ea, *Istoria filosv/iei,* nu este cu nimic mai puțin senzațională decât orice altă carte care apare pe piață, decât dacă admitem absurditatea că rigoarea lucidă și rațiunea științifică nu și-ar mai avea rostul. Căci cele două trăsături, rigoare și rațiune, sunt definitorii pentru această carte a lui Simion Bărnuțiu.

Peregrinajul său printre vechii gânditori ai lumii îl divizăm în două volume. Primul cuprinde istoria filosofiei universale până la Platon. Al doilea începe cu marele gânditor grec și aduce materia până la Albert cel Mare, adică până în primele secole ale mileniului care s-a terminat. Textului i se alătură multe ilustrații și portrete elocvente, care însoțesc în tandem vizual toate capitolele. Sperăm astfel ca efortul de parcugere al cărții să fie mai redus și lectura mai agreabilă. Aspectul ilustrat al ediției evocă de altfel interesul și voluptatea cu care s-a aplecat Bărnuțiu asupra fiecărei epoci, școli sau personalități în parte, în evocări ce au o pregnantă vizualitate intrinsecă.

Ediția are ca scop cunoașterea dimensiunii lui Simion Bărnuțiu de istoric al filosofiei. Ea nu tentează adâncimile **erudiției filologice,**

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ADULȚI
837/40

căci altele sunt operele bărnuțiene care reclamă o asemenea hermeneutică. Am ținut totuși cont, la transcrierea textului, în măsura în care textul însuși ne-a permis acest lucru, de cel mai bun și mai evoluat sistem elaborat până acum pentru transcrierea textelor românești cu alfabet latin din epoca ortografiilor ardelenești latinizante. Este sistemul expus de Carmen-Gabriela Pamfil în nota asupra ediției la primul volum de *Opere* ale lui Timotei Cipariu, apărut la București în 1987. Diferențele țin de ambiția lui Bărnuțiu de a crea lin sistem ortografic propriu, cu rezultate neconcludente, care îngreunează interpretarea textelor sale.

Aducem un cald prinos memoriei regretatului și eminetului elenist Mihai Caratașu, fost bibliografia Biblioteca Academiei din. București, care ne-a dat un generos sprijin la transcrierea pasajelor grecești din manuscrisul lui Bărnuțiu. Regretăm că valurile zbuciumate ale vremii au întârziat apariția acestei cărți, încât ne-au privat de bucuria de a-i mulțumi *in vita* celui care a fost un mare și îndrăgit prieten al cititorilor Bibliotecii. Dar dacă vorba latinului: *Absentes adsunî* este adevărată, credem că umbra înaltă, fragilă și tăcută a celui care a scos din uitare, într-un impresionant volum, documentelor Văcărești lor noștri, mai veghează încă asupra vechilor infolii, pe care le-a iubit cu atâta pasiune.

îți mulțumim și ție, prietene cititor, care ai preferat această carte, și nu altele din miile care te ademenesc cu specioase sulimanuri străine de ființa noastră istorică, și îți dorim o lectură fortunată până la capăt.

Cluj-Napoca, 26 octombrie 2000

IOANCHINDRIȘ

ISTORIA FILOSOFIEI

Introdupțiune

§ 1. Conceptul acestei istorie

Istoria filosofiei se definește comunemente cum că e una espusațiune narativă a dezvoltării și a culturii acelei științe, ce se numește cu preferență filosofiă[1].

Această definițiune însă nu mulțămește pre toți, căci unii zic că încă nu esistă nice una filosofiă, ci caută să se facă de aci înainte[2], și scepticii zic că filosofiă nice nu e cu potentă; însă și de nu e cu potentă *istoria filosofiei,* e cu potentă *istoria filosofării,* pentru că *filosofarea* e una faptă a istoriei[3], pre carea nu o poate nega nice scepticul, deși nu e încoronată totdeauna de succesul dorit. Vom defini așadară *istoria filosofării* și vom zice că aceeași e una espusațiune na[l]rativă a încercărilor pre cari a făcut mintea omenească cu scop de a efeptua ideea științei ce are să-i dea rațiuni despre toate convicțiunile și lucrările sale.

Aci nu se încearcă [dacă] au avut succes acele încercări sau nu au avut, ajunge că filosofii le-au făcut, ei s-au adoperat cel puțin ca să facă știența ce se numește filosofiă, și așa în acest sens e cu potentă și istoria filosofiei[4], pentru că istoria nu espune numai întreprinderile cari au avut su[c]ces fericit, ea poate să espună și pre cele ce s-au făcut în deșert[5].

§ 2. Materia acestei istorie

Materia[6] istoriei filosofiei[7] e *internă* și *esternă.*

Materia cea internă s[au] nemediată coprinde:

a). Direpțiunea cea continuă a rațiunii spre a se cunoaște mai întâi pre sine însăși, apoi și natura, spre a cunoaște toată legalitatea ca originarie a minții [lv] omenești[8], pentru ca omul și societatea a ajungă prin cunoștință și urmarea acestei legalități la pacea și mulțămirea ce este scopul filosofiei[9].

b). *Rezultatele filosofarii,* sau *părerile, metodurile* și *sistemele filosofilor.* Adevărat că istoria acestor sistemate încă nu e istoria filosofiei[10], cu toate acestea ele sunt necesarie spre a cunoaște cât s-au apropiat, ori cât [s-au depărtat] filosofii de la ideea filosofiei.

c). *Dezvoltarea rațiunii,* aseminea ca să se cunoască carii individui și carea națiuni au păși sau au retrogradat mai tare pre cărarea culturii spirituali".

§ 3.Continuațiune

Materia *esternă* s[au] *mediată* consistă în căușele, evenimentele și cercumstanțele carile au avut influență în desvoltarea rațiunii filosofătorie și în rezultatele ei. De aceste se țin:

a), individualitatea filosofilor;[2]

b). influența căușelor esterne spre individualitatea acestora, precum: carapteriul și cultura națiunii, geniul dominătoriu, clima, cducațiunea, constituțiunea politică, religiunea, limba[12].

§ 4. Forma istoriei filosofiei

Evenimentele cari fac forma istoriei filosofiei sunt în legătură internă și esternă, căci ele sunt:

a), ca evenimente în relațiune de suc[c]esiune s[au] simultaneitate;

b). au căușele și efeptele lor esterne;

c). au rațiunile lor interne în natura minții omenești, din carea se desvoltă; și

d). se referesc la un *scop al rațiunii.*

Forma istoriei filosofiei consistă în espunerea acestor patru legături și în spiritul cel pragmatic și științific, carele arată cum s-a [în]tâmplat ceva și prin ce s-a [în]tâmplat, ce resultate au avut și ce foloase a produs.[2v]

§ 5. Ambitul istoriei filosofiei

Istoria filosofiei nu poate cuprinde în sine toate ideele, părerile, ipotesile și fantasiele pre cari le-au propus vreuna dată oarecare filosof; aceasta nice n-ar fi cu potentă, nice de vreun folos. În istoria filosofiei pot avea loc numai acele păreri care-1 merită pentru *originalitatea, complesul intern* și influența lor pre carea au avut-o asupra filosofării contemporanilor și a posterității[13].

Auguste Rodin, *Gânditorul*

§ 6. începutul istoriei filosofiei

E neapărat ca să ne luăm început pentru istoria filosofici și pentru filosofare, căci filosofarea e un grad mai înalt al lucrării rațiunali, carele poate urma numai după un grad inferiore al lucrării rațiunali, când aceasta încă nu e desvoltată[14]. Totuși nu e neapărat ca istoria filosofiei să înceapă chiar de la copilăria umanității, din contră, ea se ține întru acesta, de istoria umanității și a minții omenești.[3]

DICTIONAIRE HISTORIQUE ET CRITIQUE:

Par Monfieur B A Y L E.

T O M E PREMIE fi
S E C O N D E E D I T I O N.
RevuC, *conig&e Se* augment&par FAuteur.

A—D-

A R . O T T E R 0 A M ,
Chcs R E I N I E R L E E R S ,
M *D* C C 1 1.
v4FJ?C *P&IVJIEGE,*

O sursă importantă a lui Bărnuțiu:
Pierre Bayle, *Dictionaire historique et critique*

§7.

In ultra nu e neapărat a presupune cum că a fost *un popor filosofic originariu,* de la carea s-ar fi derivat filosofia la toate popoarăle. Căci *indolea*[15] *spre filosofare* e dată de la natură fiecărui popor și nu e numai privilegiul unui popor[16]. Așadară nu se poate zice că acel popor ar fi ebreii, cum zic istoricii cei ce se întemelie numai pre *Vechiul Testament,* sau *egiptenii* cum ține *Plessing*[17], sau indianii cum ține *Fr. SchlegeP** cu alții mai noui[19].

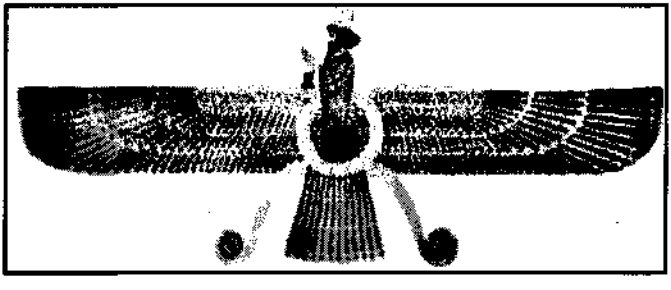

§8.

Totuși e adevărat că și între popoară, ca și între individui e diferență în respeptul indolei[20] spre filosofare și al originalității lor. Nu toate popoarăle merită loc în istoria filosofiei în asemene grad. Locul de întâi îl ocupă *grecii antici.* Adevărat că ei și-au luat cultura lor de la alte popoară[21], însă ei nu au stătut pre loc ca popoarăle orientali de la carea și-au împrumutat cultura, ci au făcut cercetări și progrese [proprii]. De aceea se află mai întâi la greci spirit filoso-[3v]fic adevărat, tendință științifică și cercetare liberă, de unde s-a născut și scepticismul; la ei s-a format și metodul și limba științifică[22].

§ 9.

***Popoarăle orientali*, cu toate că ajunseseră la cultură mai înainte** decât grecii, nu s-au putut înălța la cultura științifică a **grecilor**[23]. ("ultura lor purta mai mult carapteriul unei revelațiuni divine, pre carea fantasia a format-o în diferite moduri decât al unui produpt propriu. Forma cugetării cea esternă era încă mitică simbolică, chiar „i la inzi. Fantazia îmbrăca convipțiunile rațiunii în imagini, ea crea i potesi și nu întreba rațiunea de pot acele subsista sau nu. Popoarăle >rientali încă au cugetat [ajsupra divinității, a mundului și a umanității, însă ele n-au cugetat cu scop de a crea una știență filosofică din meditatiunile lor, și nice n-au creat. Desvoltarea cea liberă a spiritului lor de multe ori era împedecată de climă, de ronstituțiunea [4] politică, de despotism și de sistema claselor[24]. \ fără de aceste, istoria lor e încă întunecoasă, lipsesc, și legătura i ulturii lor cu istoria filosofiei nu se poate cunoaște cu securitate.

§10.

Primul filosof: Thales

Așadară începutul istoriei filosofiei proprie se află la *greci,* și anume în acea epocă când au început ei a căuta principiele adevărului în rațiune, fără dependeță de la poesie s[au] politică s[au] păreri religionarie. Aceasta s-au întâmplat începând de la *Talete*[25]. Istoria filosofiei va cuprinde așadară în ambițul ei toate direpțiunile, formele și resultatele spiritului filosofic, carea s-au derivat de la greci la alte popoară, până în ziua de astăzi.

§11. Metodul istoriei filosofiei

Acest metod consistă în regulele despre carea are a se căuta materia istoriei filosofiei, a se aduna, a se prelucra, a se espune și a se uni întru un tot sistematic.

§12.

Materia istoriei filosofiei se află prin [4v] întâmplare sau căutându-se metodice. în cașul din urmă e neapărat a determina fântânile și modul cum se se caute adevărul. Fântânile din cari au a se culege materialile sunt duplici: scriptele filosofilor și relațiunile altor scriitori despre vieața lor și despre părerile lor filosofice, carea au a se dejuca dupre criteriele autenției și ale fidei demnității[26]. Unde n-au rămas nemica scris de oarecare filosof, sau foarte puțin, acolo deu să se adune relațiunile altor scriitori despre învățătura lui, însă cu multă luare aminte. Fragmentele deu de a se compara din îndoit punt de vedere, filologic și filosofic[27].

§13.

Studiul dogmatelor/z̓oso/z̓ce cere cunoștință determinată despre sensul, ambițul, originea și legătura lor, căci numai așa putem să înțelegem pre autorii lor și să le aprețiem învățătura după meritul ei. Spre acest scop e neapărată cunoștința lucrurilor contemporane și a puntului din carea a considerat [5] scriitoriul lucrurile, precum și spusele altor scriitori.

§ 14. Epocele în istoria filosofiei

Epoce în istoria filosofiei pot fi numai atari evenimente:

1 .Care fac un grad nou în desvoltarea rațiunii.

2.Evenimente esterne memorabili, carea au avut una influență însemnată și durătorie asupra filosofârii.

§ 15. împărțirea istoriei filosofiei

Filosofii carii au traptat istoria filosofiei o împart diversamente. Unii, precum *Krug®,* o împart în istoria timpului antic și în istoria timpului nou. *Tennemann*[29] ia trei perioduri: 1). filosofia la greci și la romani; 2). filosofia evului mediu s[au] scolastică; 3). filosofia mai nouă. *Ritner*[30] o împarte în patru perioduri:

1. periodul umanității originarie și timpul de aur al nenocenței
2. periodul lumii antice clasice, filo[5v]sofia grecilor și a romanilor;
3. periodul creștinismului bisericesc, filosofia scolastică și teosofia;
4. periodul timpului de aur al doilea, al sistemii identității absolute, în carea s-a împăcat idealismul cu realismul[31] prin contopire și prin ridicarea tuturor opusețiunilor. Vom ținea divisiunea în trei părți.

§ 16. Valoarea acestei istorie

Fiind filosofia știența cea dintâi între toate științele omenești și spiritul reptore al acestora[32], cel carea are interese pentru acesta știență nu poate să fie străin nice în istoria ei[33].

Istoria filosofiei deprende mintea ca să cugete de puterea sa, o învață a cunoaște metodica cugetării științifice, rătăcirile acesteia, precum și căușele și urmările acelor rătăciri[34].

Istoria filosofiei are influență în toate științele și în istoria lor, specialmente în istoria religiunii și a umanității, [6] pentru că rațiunea e fundamentul a toată știența[35].

Istoria filosofiei, ca studiu, are influență mare în cultura minții omenești, pentru că cercetarea și espunerea materiei ei cere una încordare de puteri spirituali[36]. Ea are influență și în cultura inimii, pentru că învață pre om ca să fie neparțiale în judițele sale, modest, tolerante, îl ferește de admirațiunea preste măsură, restrânge între margini drepte credința autoritativă[37].

Notă. Studiul istoriei filosofiei, însă, poate să fie și stricăcios, el poate să ducă la nediferență către adevăr și la scepticism, însă aceste se [înjtâmplă numai când studiul acestei istorii ar fi numai un studiu supraficiale și fără de nice una soliditate, când și-ar încărca cineva memoria cu una sumă de păreri diferite de ale filosofilor, fără de a investiga și rațiunile diferenței acelorași și fără de a considera că multe păreri carea se par a fi diferite, în adevăr sunt unite[38].[6v]

§ 17. Istoria istoriei filosofiei

Cei vechi nu propuneau istoria filosofiei ca știență specială. Partea cea istorică a învățăturilor filosofice o propuneau de una dată cu învățătura despre obieptele filosofice. *Aristotele* considera mai mult și părerile filosofilor anteriori. Mai târziu au început a aduna părerile filosofilor carea se referiau la diferite obiepte filosofice. Istoria filosofiei a fost la început, chiar și în timpurile mai nouă, mai mult un agregat de păreri decât una sistemă, modelul era compilațiunea lui *Diogene.*

Un precursor: Pierre Bayle

Criticismul:
Immanuel Kant

între filosofi predomina ipotesea despre un popor originariu filosofic și despre derivarea filosofiei din revelațiune. în propunere se urma metodul etnografic, în timpurile mai nouă, *P Bayle*[39] a deșteptat spiritul investigativ în sfera istoriei filosofiei, ca adecă nu numai să adune scriptele celor vechi și noui, dar să le și critice cu ajutoriul filologiei și al criticei. De la *Kant* încoace s-au supus fântânile la una revisiune încă mai riguroasă, s-a perfepționat teoria și metodul, și întru aceasta [7] au lucrat pre întrecute toate națiunile încivilite.

§ 18. Literatura istoriei filosofiei

Literatura istoriei filosofiei cuprinde toate operele care se țin de istoria filosofiei, atât generale cât și speciale. Aceste se află în toate operele filosofilor asupra istoriei filosofiei; noi încă vom însemna pre cele mai memorabili la locul său.

§ 19. Metodurile filosofării

înainte de a intra în espusețiunea istorică, mai repețim despre metodurile filosofarii, carea le aflăm în tot cursul istoriei filosofiei.

Metodul filosofării e sau *dogmatic,* s[au] *sceptic,* s[au] *critic.*

§20.

Dogmatismul susține cum că rațiunea omenească e deajuns spre a cunoaște esența și legile lucrurilor, sau că ea nu e deajuns fără de un ajutoriu superiore. Cela e *naturalism* s[au] *rațiunalism* în sens mai lat, acesta e *supernaturalism*[40].

§21.

Rațiunălismul în sens mai lat pro [7v] cede sau de la una *știre,* sau de la una *credere* (cum face Iacobi), el esplică sau din firea obieptelor representațiunea și cunoștința lor, sau din acesta din urmă firea obieptelor. Cela e *realism* și pune de originariu firea obieptelor, cesta e *idealism* și pune derept originariu representarea. *Sistema identității absolute* le unește pre amândouă, însă fără de critică; *sintetismul* le unește cu critică.

Raționalismul:
Gottfried Wilhelm Leibniz

§22.

în respept către mediul cunoștinței, dogmatismul e sau *sensualism* s[au] *rațiunalism* în sens mai strâns, sau uniunea amândurora, în respeptul originei cunoștinței, *empirism* s[au] *noologism* s[au] *uniunea* amânduror, în urmă, în respeptul numărului principielor, *dualism* sau *monism.* De forma din urmă se ține *materialismul* și *spiritualismul* precum și sistema *identității absolute.*

§23.

Supernaturalismul iea cum că D-zeu [8] e nu numai principiul reale al tuturor fienților, ci și principiul și rațiunea a toată cunoștința, prin revelațiune, așadară el dă cunoștinței una fântână supematurală.

§24.

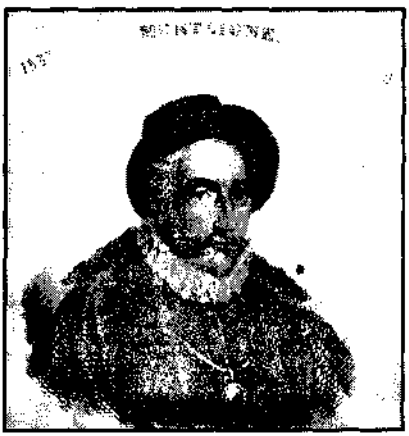

Scepticismul modern: Michel de la Montaigne

Scepticismul se adoperă a debilita încrederea rațiunii în puterile sale și în succesul dorit. El se întemeie pre rătăcirile dogmatismului, pre carea le judecă de multe ori foarte bine, sau pune ipotesi proprie dogmatice despre scopul și rațiunile cunoștinței. El e așadară antagonistul perpetuu al dogmatismului, distruge însă toată știența când voiește a se feri de cea imaginarie. El e acum *universale,* acum *particulariu,* și tot de una dată înainte mergătoriul metodului critic, dupre carea se poate construi știența adevărată.

§ 25.

Criticismul procede cercetând înainte de toate facultatea cunoscătorie, ce și cât poate și cât sunt marginile ei, apoi pășește la cunoștința obieptelor. [8v.]

§ 26. Despre ideele popoarălor orientali

Grecii și-au luat una parte a culturii lor din Asia și au trecut prin mai multe graduri de desvoltațiune până când s-au deșteptat spiritul filosofic în Grecia, de aceea e neapărat a descrie mai întâi părerile religioase și filosofice ale popoarălor orientali, precum și originea culturii grecilor, pentru ca să ne putem orienta când intrăm în istoria fiîosofiei și să putem apreția cel puțin în generariu influența carea au avut-o acele popoară asupra spiritului grec, asupra materiei și formei științei. Popoarăle mai însemnate cu carea au fost grecii în relațiune sunt inzii, perșii, caldeii și fenicii.

§ 27. Inzii

Fântânile.

Cărțile sânte ale inzilor, numite *Schaster*[41]\ între carea sunt mai nsemnate: *Vedam*[42], *Puranam*[471], de area se țin poesiile cele vechi .iaționa[9]li numite *Ramayana*[44] și *Mahabharata*[4i] și *Dersana*. {*Rama-ana* s-au editat în Serampore 1806 10. 3 voi. 4. Ediț[ie] mai nouă de Schlegel).

Vishnu și Lakshmi

L'Ezour Vedam ou ancien commentaire du Vedam contenant l'exposition des opinions religieueses et philosophiques des indiens. Traduit du Samscretan par un brame, revu et publié avec des oservations preliminaires, des notes

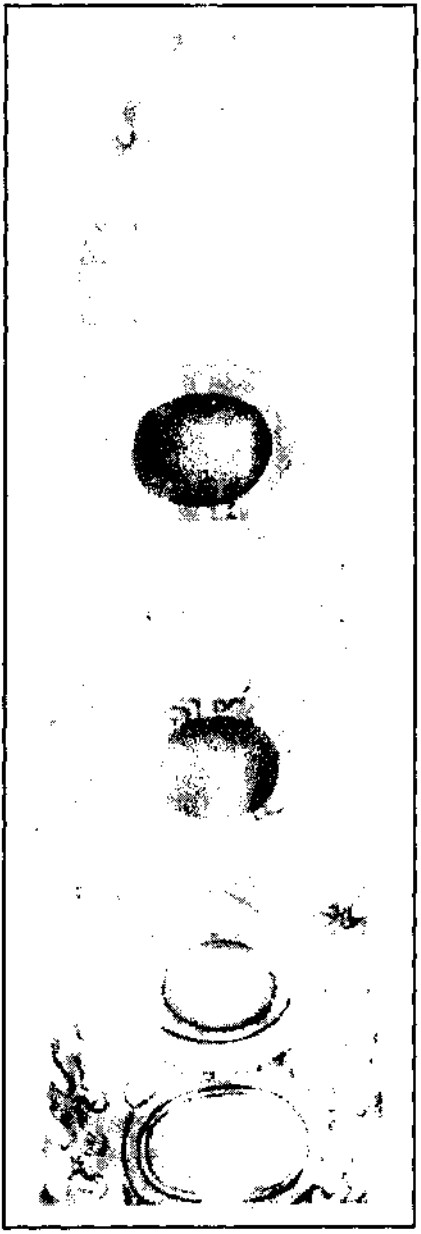

et des édaircissments. Iverd. [on] 1778. II. Tom. 12 (1-2)

Bagavadam[46] ou doctrine divine ouvrage Indien canonique sur l'etre supréme, Ies dieux, Ies geans, Ies hommes, Ies diverses parties de l'univers (par Absonville). Paris 1788. 8.

Theologia et Philosophia Indica seu Oupnekh'at id est secretum tegendum, stud. et op. *Anquetil du Perron*[41]. Argent 1801-1802. II voi. 4.

Systema Brachmanicum liturgicum, mythologicum, civile et monumentis Indicis Musei Borgiani Velitris, dissertationibus historico criticis ilustravit *Fr. Paullinus a S. Bartholomeo.* Romae 1797. 4. [9v]

Inzii sunt un popor carele s-a destins de timpuriu prin arte, industrie, cultură și știență, dară istoria lor mai vechiă încă e tare întunecată și se pierde în narațiuni și computațiuni cronologice fabuloase. încă nu e ales de unde și-au luat ei cultura de la alte popoară sau de e proprie națională, și cât de vechi sunt cărțile lor cele sacre.

Inzii se împart în patru clăși[48]: clasa primă e a preoților numiți brachmani, ea se împarte în mai multe secte și a trecut prin mai multe revoluțiuni. Membrii acestor secte au fost alungați de multe ori din țară și au lățit ideele cele religioase ale lor în țările vecine Siam, China și Tartaria.

Copilăria lui Krishna (Bhagavata-Purana)

Obieptul suprem al religiunii indice e divinitatea ca unitate absolută în toate, carea nu se poate cuprinde în vreun concept. De într-însa, ca de întru una ființă ce repausa aprofundată în contemplarea de sine, s-au născut toate lucrurile particulari. Prin aceasta ea s-a făcut creatorie și se numește propriamente *Brahma**[9], ca putere conservativă *Vischnu,* [10] ca stricătoarie și schimbătoarie de forme *Schiva*[50]. Aceste trei fac trinitatea (Trimurti) indică[51]. Metamorfosile lui *Vișnu*[52] cele nenumărate sau incarnațiunile divinității sunt complesul cel principale al cărților sacre. Toate se întorc iarăși la unitate, la Brahma și fericitatea consistă în uniunea cu dânsul, la

Buddha Guppta

carea poate să ajungă cineva prin una contemplare a unității nelucrătoarie și nemișcată. Cu această doptrină despre emanațiunea tuturor din una fiență stă în legătură *preesistența spiritelor,* carea aseminea sunt numai una emanațiune a divinității, apoi *nemurirea* acelorași, căderea și purificarea spiritelor căzute prin migrațiunea lor în diferite corpuri *(migratio animorum).*

Sistema religioasă a inzilor s-a împărțit în mai multe secte (brahmanismul și budaismul). De aceea se află foarte diferite păreri atât în cărțile lor sacre, cât și intre bramani, despre divinitate, lume și suflet: realism și idealism, materialism și spiritualism. Chiar și păreri ce seamănă cu sistema identității absolute, încă se află la inzi.[10v]

§ 28. Tibetanii

Mai puțină însemnătate au pentru istoria filosofiei tibetanii, chinesii și caldeii. Și tibetanii cred, ca inzii, într-un D-zeu cu trei fațe, cred în diferite incamațiuni ale divinității, mai ales ale persoanei a doua. Au multe fabule despre originea lucrurilor, despre descinde= rea spiritelor în această lume, despre etățile mundului și despre migrațiunea sufletelor.

§ 29. Chinesii

Religiunea cea mai veche a chinesilor a fost simplă și patriarchală. *Fohi*[53] se crede a fi fundătorele culturii religioase. Ei adorau ceriul (Tian) sau dominătoriul suprem (Shang-di) și pre unii spiriți sau genii subordinati. După căderefa] dinastiei *Dschen* s-au înmulțit zeii tutelari și a intrat în China una amestecătură de reprezentațiuni superstițioase asupra astrologiei, demonilor și magiei.

Etica și politica chinesilor e lipsită de fundamentul religiunii.

Fundamentul filosofiei chinese dupre [11] unii e "nimica absolută" *{absolutum nihil),* dupre principiul chinesilor "nimica am fost, nimica vom fi" *(nihilfuimus nihil erimus).* Din nimica au •șit toate lucrurile și la urmă iearăși se vor întoarce toate în nimica[54].

Confucius

§ 30. Doptrina lui Fo-hi

Unii zic că acest *Fo-hi* a vis 3000 de ani a.C, alții că numai cu 1200 de ani. Î1 laudă ca pre învățătoriul astronomiei, musicii și al ordinațiunii vieții civili. Se zice că el a văzut cel de întâi asemănarea micro și macrocosmosului, el a aflat cel dintâi și cele 8 *kua,* ad[ică] litere originarie din carea s-a născut pre încet suma cea mare de 40 000 carapteri ai chinesilor, carii fac scrisoaria silabică a lor, transpunând și duplicând literele originarie. Cele 8 *kua* sunt tot una dată elementele tuturor schimbărilor naturali.

§31. Doptrina lui Confuciu

Al doilea fundătoriu al înțelepciunii chinese, carea a fost mare mai ales în politică, a fost Confuciu[55] (s[au] Kun-fu-dsee), carea se zice că a trăit 500, sau după *du Halde* [llv] 478 a.C. Acestuia aseriu chinesii *kingul* mic, cărțile despre morală, legi și evenimente istorice.

Principiele etice politice ale acestui înțelept au multă asemănare cu ale lui *Aristotele*. Armonia și convenienția tuturor ființelor rațiunali e legea rațiunii cea absolută. Această convenienție numai așa e cu potență, dacă se mărginește tot omul în una sferă determinată de activitate și dacă ține în toate lucrările sale una măsură determinată prin legi cât să nu facă nice una dată nice mai mult, nice mai puțin afară de ce e prescris. Numai ce se face așa e bun și derept, ce iese din această măsură e totdeauna rău. Deci înțeleptul e totdeauna ocupat, dar numai în sfera sa și oserbând totdeauna una măsură de mijloc determinată prin lege, ca să nu tulbure armonia universală, căci acesta numai așa e cu potentă, se știi fiecare a se mărgini prin lege[56].

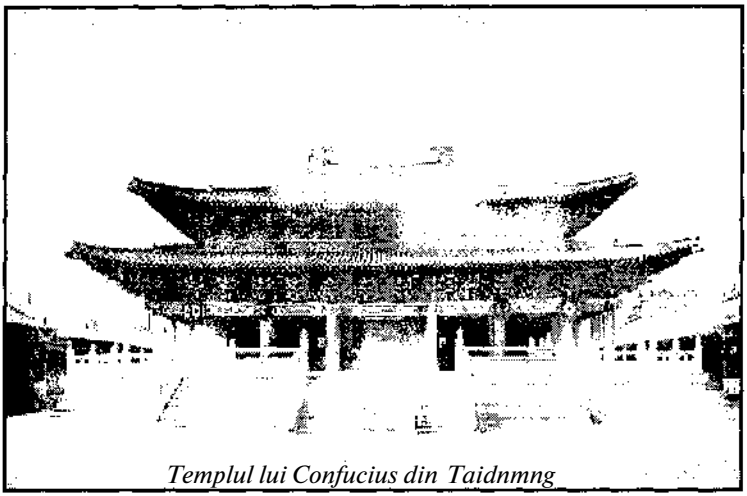

Templul lui Confucius din Taidnmng

Una din cărţile principalie a[12]le lui *Confuciu* e *Chum-yum*[51] >au *Thsong-yong*[5]* ad[ică] medium constantes teneandum. E tradusă latineşte de *Prosper Intorcetta*[59], misionariu iesuit, în Kollarii Analectis Tom. I. p. 1211.

§ 32. Doptrina lui Fo s[au] Foe

Secta a treia dominătoarie în ('hina e a lui *Fo*[60] s[au] *Foe* ce se /ice că s-a născut 1027 a.C. Morala lui e *quietismul*[61] şi *apatia*[62].

Confucius. Pictură modernă

După *Klaproth*[61] (Asias Magazin St.2. S.155) principiul moralei lui era: "Adoperă-te de te nimiceşte pre tine însuţi, căci îndată ce înceţi a fi ceva pentru tine, te faci unul şi acelaşi cu D-zeu şi te întorci iearăşi în esenţa lui". Toată lucrarea e rea, din contră, singură nelucrătoarea absolută şi repausul absolut e perfepţiunea, virtutea şi beatitudinea supremă, înţeleptul cu atâta e mai perfept, cu cât se apropie mai mult de peatră sau de plantă, prin amorţirea sensilor. De aci s-a născut proverbiul acestor mistici: "E mai bine a şedea decât a alerga, a durmi decât a preveghia, apoi moartea e mai bună decât toate"*.[12v] Cel ce face tot ce prescrie legea, acela e om virtuos, ieară om sânt şi mare e numai acela carea nu voieşte nimica decât ce voeşte legea, a căruia voinţă s-a făcut deplin una şi aceeaşi cu legea.

• *Buddha.*
Statuie chineză din sec. VII

§ 33. Doptrina iaponilor

Din doptrina iaponilor, carea seamănă cu a chinesilor însemnăm următoariele.

Secta *Sinsiu*[M], ce se ține de credința cea mai vechia patriotică a lui *Sinto*[65], crede că oamenii s-au născut din mișcarea caosului originariu prin puterea divină. Caosul originariu era compus din 5 elemente: foc, apă, pământ, metal și lemn, din acestea a creat puterea cea însuflătoarie a lui Dumnezeu universul și toate lucrurile, carele le însuflețește și acum necontenit ca un *suflet universale al mundului.* Toate sufletele curate se întorc iearăși în acest suflet universale, după despărțirea lor de corpuri, și se mestecă cu același cum se mestecă râurile cu marea.

Budhiștii cred că D-zeu îmbracă [13] din când în când formă omenească și umblă printre oameni ca un *Budha*[66], ad[ică] învățătoriu. Așa a făcut și la 1027 a.C. când li s-a arătat în persoana lui *Budsdo,* fundătoriul religiunii lor. laponii cred că sufletele oamenilor și ale animalielor sunt întocma nemuritoarie, că e tot același păcat a ucide pre un animariu perfept, ca și a ucide om.

Secta Sjudo-Siu crede că zeul suprem e una ființă curată, foarte perfeptă, aprofundată în repaus etern și în contemplațiunea de sine.

Mundul e etern, oamenii, animaliele ș.a. s-au născut din opțiunea ceriului și din pasiunea celoralalte elemente.

Bayle (în vocabulariu Art. Japan) împarte pe iaponi în două secte[67].

Una sectă se ține de aparența sensuală și neagă nemurirea, sau cred că vieața de după moarte e de tot asemine cu vieața presentă, cu această diferență că în cealaltă vieața bunătățile se vor împărți în profl3v]porțiune mai dereaptă și mai conforme cu meritul, feminele vor fi escluse cu totul din acea vieața sau se vor preface în bărbați, ca să poată lua parte din dânsa.

A doua sectă se ține de ce [e] intern și esențiale ce nu cade în sensi, și crede că după moartea corpului finitul se va înghiți de cel infinit și finitul îmbracă iearăși esența nefinitului.

În Bibliotheca selecta a lui *Possevin* (Tom.I. libr. 10. Cap. 2)[68], citat de *Bayle,* între alte punte religioase a iaponilor e și acesta, că omul poate să ajungă și în această vieața până la repausul cel mai perfept și Ină la uniunea intimă cu ,'ienţa originarie, prin aceasta el se face *partecipe tuturor prerogativelor divinității,* când adecă cunoaște pre D-zeu, ieară cei ce nu pot să-1 cunoască, aceia sunt persecutați și de una tulburare internă

Buddha Amida. Statuie din Kyoto

BuddhaAmida

continuă, trec de într-un iad în altul fără să se facă vreuna dată partecipi beatităţii[69].

Aceşti iapani, dice Bayle, se unesc în [14] multe cu doptrina mai târzie a lui *Spinoza*[10].

§ 34. Literatura

Le Chou Ling, un des livres sacrés des chinois traduit par feu le *P. Gaubil,* revu et corrigé sur le teste chinois par Mr. de *Guignes* avec une notice d'y-king, autre livre sacré des chinois. Paris 1770, 4.

Confucius Sinarum philosophus, sive scientia sinensis lat. exposita studio et opera *Prosperi luonetta* [sic], *Christ. Herdtrich, Franc. Rougemont, Philipp Couplet* P.P.S.J. Lutet.1687. Fol.

Abel Remusat în Journal Asiatique vol.I. despre Laodsee, Juillet, 1823. P.3.

Klaproth, Memoires relatifs a l'Asie.

§ 35. Perșii

Zoroastru[7'] s[au] *Zerdust,* s[au] *Zeratust* se zice că s-a născut în Media, a trăit în VII seclu a.C, a învățat în Bactria, el a considerat viața lucrurilor ca pre una luptă a bunului și a răului, a luminii și a întunericului, carea lu[14v]ptă ce se va termina cu totala stringere a răului și cu iluminarea întunericului.

Cele două ființe contrarie sunt *Ormuzd,* zeul luminii, *șiArihman,* zeul întunericului[72]. *ManicheiP* din IV seclu au profesat această doptrină, și *Bayle* se adoperă a arăta în vocabulariul său că e neclătită.

Dintre cei vechi a scris despre doptrină lui Zoroastru, *Plutarch* în cartea De Iside et Osiride, dintre cei noui *Th. Hyde*[74], profesor de limbele orientali în Oxford, în cartea Historia religionis veterum Persarum eorumque magorum, Oxonii 1700. 4^{10}. ed. 2^{a} 1760.

§ 36. Doptrină lui Zoroastru

în *Zendavesta*[15] (verbum vitae) s[auj cărțile *zendse* curpinde următorii articlii:

1. *Ormuzd a* dominat mai întâi 3 000 de ani singur (etatea nenocenței din paradis), apoi a împărțit împărăția cu Arihman 3 000 de ani (etatea umanității căzute), în urmă va învinge iarăși pre Arihman, și nu numai va domni iarăși singur 3000 de ani, ci pururea, fără de rezistență ulterioară din partea răului (a doua etate de aur ce se așteaptă și pre carea o va aduce știența)[76]. [15]

2. Ormuzd a creat toate lucrurile prin al său cuvânt ceresc, omnipotente (Honnoven, adecă "eu sunt").

Principiul cel însufleţitoriu al fiecărei fiențe e ideea divină (ferver, adecă un cuget nemuritoriu, viu și lucrătoriu al lui D-zeu), iar principiul însufleţitoriu al lui *Ormuzd* însuși e majestatea lui D-zeu ceea ce cunoaște pre sine însăși.

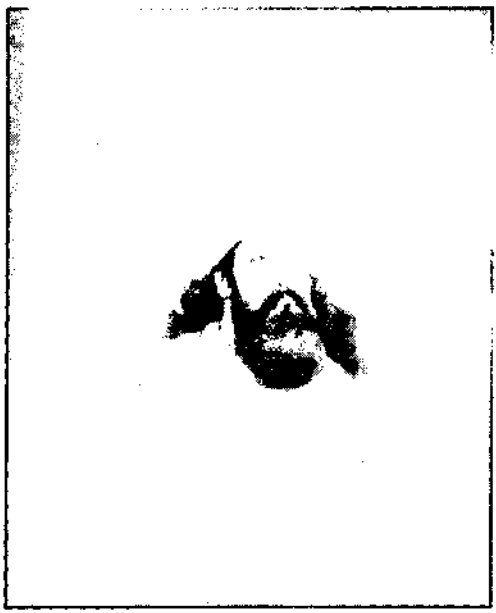

Zarathustra:
Pictură modernă

§ 37. Chaldeii

Chaldeii[11] se închinau stelelor și studiau astrologia. Clasea învățată, *caldeii,* a conservat oser-[va]țiunile astronomice. Ea a fost opresă mai târziu de magi. *Beros*[1]* zice în cosmogónia sa că cerul și pământul e creat de *Bef*[9] prin împărțirea mării[80], și oamenii din picăturile de sânge ale acelui *Bel,* ad[ică] divinități principali.

§ 38. Egiptenii

Egiptenii sunt un popor memorabile pentru cultura lor și pentru instituțiunile lor. Religiunea lor cea originarie a fost una astrologie simbolică, carea după aceea a degenerat în una adorare superstiţioasă a stelelor și în una oservare asemine superstiţioasă și deșertă [15v] a zilelor faste și nefaste, în adorarea animarielor și a plantelor, cărora tributau onori divine. Adecă aceste lucruri la început erau numai

Nilul

simbolele, divinității, mai târziu au făcut divinități din simbole și religiunea era numai ceremoniele cari se făceau în onoarea acestor simbole.

§ 39. Continuațiune

Dintre cei vechi au scris despre statul egiptenilor *Erodofi*[1] și *Diodor SicuP*[2], dintre cei noui mai mulți, în specie despre obeliscii și piramidele, monumentele lor, sepulcrele, mumiele lor și despre scrisoaria ieroglifică, a scris *Corneille Pauw**[3], Recherches sur Ies Egiptiens et Ies Chinois, Berlin 1772. 2 voi., *Baco de Verulamio* Lib. I Novi organi Aphorism. 73. Herders Ideen zur Geschichte der Menschheit, II, Buch 3, cap. ș.a.

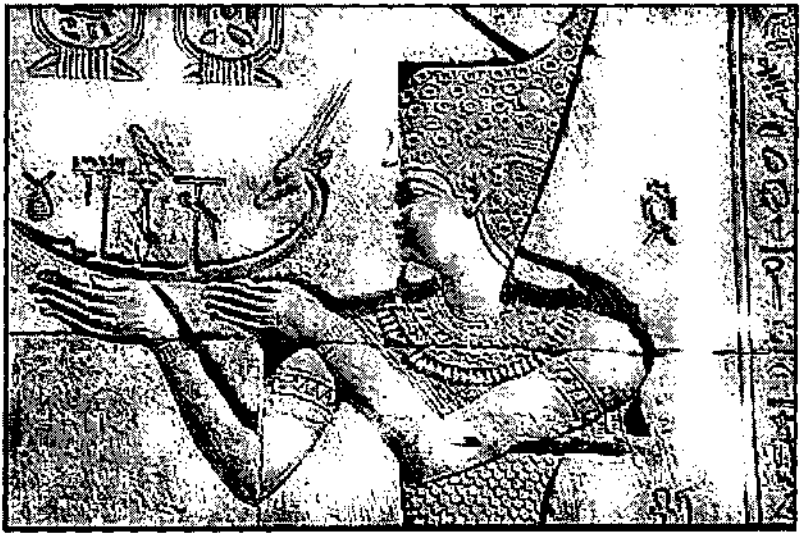

Basorelief egiptean

§ 40. Evreii

în cărțile sânte ale evreilor se cuprind filosofematele cele mai vechi asupra creațiunii și a gubernațiunii mundului, asupra originii păcatului prin căderea oamenilor primi [16] și monoteismul. Cărțile lui Moisi suprind dispusețiuni înțelepte, însă nu filosofiă. Cartea lui Iov e una poemă didaptică. Regii *Davide* și *Salamone* au fost bărbați cu multă înțelepciune praptică. Ei și profeții au propus mai ales morala, în gnomi. Filosofiă știenț[ific]ă s-a cultivat mai târziu la evrei.

Moise și tablele Legii

§ 41. Continuațiune

Despre evrei traptă:

Cărțile Vechiului Testament.

Eichhorn[u] ș.a. introdupțiuni în Vfechiul] T[estament] cu interpretațiuni asupra diferitelor cărți.

Flavii Josephi opera[85], ed. Havercamp Amst. 1726.

Philonis opera[86].

J. Jahn's bibi. Archeologie, Wien, 1796, 2te Aufl., 1817-18[87].

Jo. Franc. Budaei Introd. ad. histor. philosophiae hebraeor. Halae 1702. 1751. ș.a.

§ 42. Fenicii

Fenicii[88] au fost una națiune comerciantă, ei au lățit cunoștințele, artele și învențiunile, fiind ei negutători s-au ocupat mult cu [16v] științele relative la comerciu, de aceea ei au făcut progres mai ales în navigațiune și în matematică, în celelalte mai puțin.

Zeița Astarte

Istoria și filosofematele lui *Sanchoniatone*[w] și ale lui *Moch* s[au] *Mosch* s[au] *Och*[90] sunt oscure. Cosmogoniele lor și religiunea sunt materialistice.

Sanchoniatone se zice că a trăit cu 1200 de ani a.C. El credea că principiele tuturor lucrurilor sunt caosul și un spirit tulbure și fierbinte, carea unindu-se amândouă prin amore au generat mucul originariu, din carea s-au desvoltat toate lucrurile[91].

Moch s[au] *Mosch* au trăit înainte de stricarea Troiei, cum spune *Strabone* (LXVI., p.1098) și *Șest Empiric* (Advers.Phys. p. 621). El e aflătoriu sistemei atomistice după *Sext. Empir.* advers, matem. și după *Posidoniu.*

§ 43. Cultura primă a grecilor. înțelepciunea lor mitică-poetică

Pre grecii de întâi i-au scos din barbarie[92] străinii carii au venit în Grecia de [17J aiurea, din Egipet, Fenicia, Frigia, ca coloniști[93]. Aceștia au adus cu sine agricultura, musica, cântecele religioase, poesia și misteriile. Grecii au desvoltat apoi artele și științele pre carea [le] luase de la străini, și întru acestea i-au ajutat despre una parte natura lor cea fericită, despre altă parte această împregiurare că ei n-au avut nice una clasă de preoți separată, nici alte clăși, nice constituțiune despotică, carea au împedecat desvoltarea puterilor și perfepțiunea artelor și a științelor la alte popoară[94].

Religiunea grecilor n-a împedecat desvoltarea minții, cu toate că era destul de sensuală și plină de fabule[95]. Ea a deșteptat pre poeți, operele și cultura cea estetică a acestora a fost propedența cultiirei lor științifice. Merite speciali și-au câștigat *Or/eu*[96] (pre la an. 1250 a.C.) cu imnii săi religioși, cu fantasiele sale cosmogonice, cu introducerea misteriilor și cu învățăturile morali,[a)] *Museu*[91] cu poesia sa despre iad, *Omer*[9S] cu epopeele sale

naționali carea cuprindeau una imagine fidelă [17v] a vieții grecilor antici și multe narațiuni mitice,[b)] *Esiod"* (pre la 800) prin unirea teogoniei și a cosmogoniei și alte idee morali.[c)] Cătră aceștia se pot număra și *Epimenide*[m] din Creta[d)] și *Simonide*[m] din Ceos.

Notă: a). Poematele lui Orfeu: ediținea lui *Eschenbach* (Trad. ad. Rh. 1689), *Gesner* (Lips. 1764) și *Goddfr. Hermann* (Lips. 1805, trad. de *Voss,* Heidelberg 1806).

b). *Heyne* de origine et causis fabularum homericarum, în comentar[ii] științif[ice] ale societ[ății] din Gotinga, voi. VII.

Fraguier sur Ies dieux d'Homcře, în Memoir. de l'Academ

Orfeu și Euridice

des inscr. T.IV.

c). Heinsii Introductio in Hesiodi opera et dies, in qua Hesiodi philosophia exponitur Lugd. Batav. 1613.

d). *C. Fr. Heinrichs,* Epimenides aus Creta, Leipzig 1805.

e). Art. Simonides în Dipțiun. lui Bayle.

§ 44. înțelepciunea gnomică praptică

Legile lui *Licurg*[m], *Zaleuc*[m], *Caronda*[m], *Solone*[m] **[18]** arată că grecii au avut foarte mare aplecare pentru libertate și ecaretate, ei au cunoscut bine natura omenească și au fost politici buni. Sentențiele celor șepte înțelepți[a)] și ale poeților gnomici mai vechi [b)] cuprind învățături scurte acomodate pentru vieața praptică. Ele arată totuși un progres în cultură și una maturitate a minții, carea avea op numai de direptiune pentru ca să intre în calea științei[106].

Notă: a). *J. Fr. Buddei* sapientia veterum, h.e.dicta illustriora septem Graeciae sapientum explicata. Hallae 1699. 4.

b). Sententiosa vetustissmorum gnomicorum poetarum opera, cura Ehr. *Glob.Glandorfet* Fried. Arn.*Tortlage,* Lips. 1776

Opuscula Graecorum veterum sententiosa et moralia, gr. et lat. Collegit et illustr. Jo. Conr. *Orellius* T. MI, Lips. 1918-21.8.

Urb. And. Rhode, de veterum poetarum sapientia gnomica, Hebraeorum imprimis et Graecorum, Hafniae 1800. **[18v]**

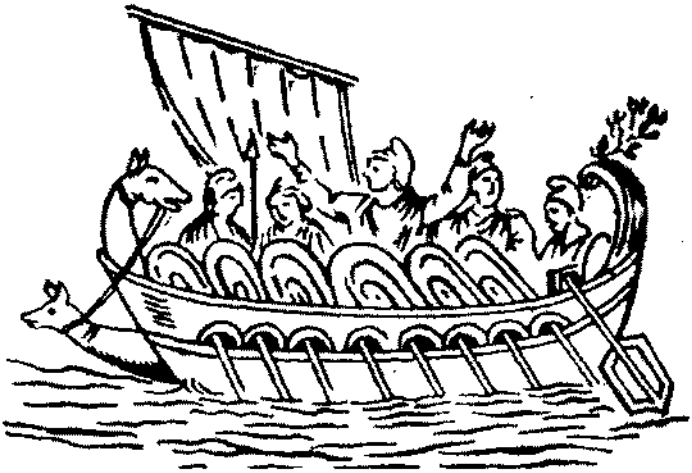

PARTEA I

Periodul I
Filosofia greco - romană. De Ia Talete până la scolasticism.
Filosofia grecilor

§ 44. [sic] Divisiunea

Istoria filosofiei grecilor se împarte în trei epoci:
I. De la Talete până la Socrate, 600 a.C. până la 400 a.C;
II. De la Socrate până la filosofîa primilor creștini (89 d.C);
III. De la filosofii creștini până la scolasticism.

§ 45. Fântânile istoriei filosofiei grecilor

Fântânile acestei istorie sunt următoariele:

1. Platone, *Aristoteh, Cicerone*™*l,* Seneca[108], Plutarch[109], Șest Empiric[110], Simpliciu'".

2. Colepțiunile lui *Diogene Laerțiu*[m], anume: Filostrat, Eunapiu și Esichiu din Milet. [19]

Claud. *Galerii*'[3] liber **Ilepi q)iA,oo6(pov îcrropia** în Hippocratis et Galeni aperibus ex, edit. *Charterii.* Tom. II. pag. 21 seq

Origenis[114] **$iA,oao<povu,eva** în Jac. *Gronov* thes. aut. gr. T.X.

Plutarchus[ns] de placitis philosophorum, sive de physicis philosophorum decretis L.2 ed. Corsinus. Fior. 1750.

Joannis Stobaei[m] eclogae physicae et ethicae. Gott. 1792-1801.

3. Operile altor învățați greci și latini:

Athenaei[w] deipnosophistarum ,L.XV, ed. *Casauboni.* Lugd. 1657-1664 ș.a.

Gellii[m] noctes atticae, diferite ediţiuni.
Macrobii saturnalia.
Suidas[119].

4. Operele părinţilor besereceşti: Clemente din Alexandria, Origene, Eusebiu Lactanţiu, Augustin, Memesiu, Fotiu.

Epoca I
De la Talete până la Socrate [19v]

§ 46. Talete, fundătorele fisicei speculative

Cel de întâi între cei şapte sapienţi[120] ai grecilor a fost Talete din Milet, născut la 632 a.C.[121] El a fundat şi filosofia sistematică la greci. El a fost un bărbat politic, de aceea şi avea mare autoritate înaintea concetăţanilor săi. *(Diog. Laërt.* I. 25. 43.)

§ 47. Gnomii lui Talete

Gnomii lui Talete cei mai însemnaţi sunt: "Cunoaşte-te pre tine însuţi"[122]; "Fienţa cea mai bătrână e D-zeu, cea mai frumoasă mundul, cea mai înţeleaptă timpul"; "Moartea nu diferește întru nimica de vieaţă"[123].

§ 48. Cosmogonia lui Talete

Filosofii din şcoala *ionică* începeau numaidecât de la esplicarea cosmogoniei. Ei întrebau: *Cum s-au născut toate lucrurile şi din ce?*[m], şi toţi au luat una materie originarie, vie, însufleţită şi chiar *divină,* adecă produsă din putere divină şi representantă a acesteia. Aceasta a fost forma primă a fisicii celor [20] vechi, carea s-a şi

conservat până la *Ferecide*[125].

Talete[126] și școala ionică țineau că materia originarie ar fi apa (Î38op)[127]. Această idee nu e proprie acestei scoale, au avut-o mai înainte orficii, *Beros* caldeul și chiar înțelepții inzilor (Anquetil în colepțiunea %ƒa\ oupnekhatâv Tom I, oupnekhat II, brahma 22, p. 101 șibrahma37,p. 193)[128]. *Talete* credea că materia cea-originarie, după forma ei, e omogenă și *nediferentă,* cu toate că ar avea capacitate și putere foarte mari de a asuma verice formă diferită, fiindcă toate lucrurile se nasc din dânsa,prin unnare ele trebuie să și fie cuprinse în dânsa ca în sămânța lor[129].

Din scriitorii vechi sunt cunoscute patru tezi ale lui Talete: 1) că toate s-au născut din apă și toate se resorb și se întorc iearăși în apă; 2) că Dumnezeu e spiritul carea a format toatelucrurile din apă; 3) că toate sunt pline de zei, ad[ică] de puteri divine; 4) că chiar și peatra lui Ercule (adfică] magnetul) încă cată să fie însuflețită, pentru că atrage ferul și prin urmare manifestă vieață.

Thales

Nota 1. Tezea 1 se află la *Aristotele* Metaphisic. I, 3[130]. *Aristotele* zice că în lume sunt mai multe lucruri diferite decât [20v] să se poată genera toate numai din apă. Cum se va produce focul din apă? Apărătorii sistemei identității absolute escusă pre Talete în contra lui *Aristotele,* zicând că Talete prin apă n-a înțeles apa comună. Aseminea îl escusă și în contra celeilalte obiepțiuni, că de ar fi numai un singur

principiu materiale, atunci n-ar fi nice una diferență între corpuri, zicând că acel singur p[rinci]piu materiale poate asuma toate formele, și cele mai diferite, și așa din această capacitate nemărginită se poate înțelege toată diferența lucrurilor.

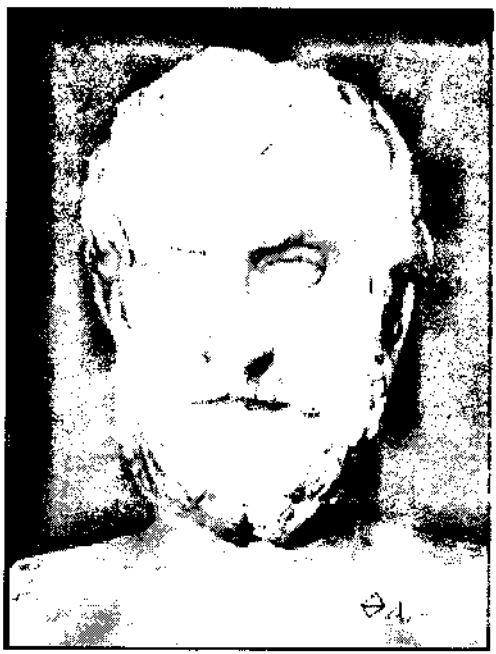

Thales

Nota 2. A doua teză se află la *Cicerone* de natur. Deor.I.lO.[131], unde spune epicureul *Velleju* că *Talete a învățat a fi apă începutul lucrurilor și D-zeu mintea carea ar face toate din apă.* Aci se cuvine a însemna că acest spirit divin, acest principiu creatoriu și dătătoriu de vieață după Talete nu e una fiență afară de materia originarie, de apă, sau mai presus de dânsa și ei străină, ci e chiar cel ce însuflețește pre însuși fluidul originariu. După *Plutarc* de placitis philosophor.cap.7, *Anasagora* a fost cel dintâi carele a zis că afară [21] de materie, ceea ce e în sine moartă, e altă fiență supramundană **vods Koafiojtoióq.**

Nota 3. A treia se află iearăși la *Aristot.* De anima L. I. cap.5[132] și Libr. de mundo cap. 6. Cf. *Cicer.* de nat. Deor. 1.10.

Nota 4. A patra teză tot *în Aristot.* L. I. c. 2. de anima[133]. Magnetul (H<XYvfJTig) se numește așa pentru că acest fosile s-a descoperit gia în vechime în Magnesia Lidiei. îl numiau și **'HpaicXeia X,l8oq,** de la urbea *Eraclea* din pont, unde se afla aseminea de multe ori, se

Amforă grecească

numia şi CTiSîpiirig pentru afinitatea ce o are cu ferul[134].

§ 49. Matematica şi etica lui Talete

Erodot spune I. 74 că Talete ştiea precalcula eclipsile soarelui[135] şi ale lunei şi putea determina cursul stelelor[136]. In ultra el era şi geometru, şi încă aflătoriul cel dintâi al geometriei la greci, carele a ştiut să determine înălţimea piramidelor din umbrele aceloraşi. (Vezi *Apuleyi* Libr. IV. *Plin.* histor. nat. XXXVI. 1.)

Ideea nemărginitului, carea o întâmpina pretutindenea în geometrie şi astronomie a deşteptat într-însul sântul religiunii şi învăţa cum că destinaţiunea omului suprem e a crede că originea lui e supra [21v] pământeană şi cerească. Fiindcă Talete preferia vieaţa contemplativă celei praptice, se făcea şi de râs înaintea oamenilor nepricepători[137].

§ 50. Anasimandru din Milet

Disciplul şi succesorele lui *Talete* a fost *Anasimandru*[138], aseminea din *Milet,* născut la 620 s[au] 618 a.C. Acesta încă a fost tot de una dată matematic, astronom şi meteorolog. El ştia să prezică chiar şi cutremurul pământului, căci zice *Cicerone* de divin. 1.50 că Anasimandru fisicul i-a făcut luători aminte pre lacedemoni ca să iasă din urbe şi din casele lor şi să steie armaţi în agru, fiindcă se

apropie cutremurul pământului, precum s-a și întâmplat, că s-a ruinat toată urbea și din muntele Taiget partea estremă s-a rupt[139].

Din sistema fisică a lui Anasimandru au rămas două tezi:

1. că fiența originarie din carea s-au făcut toate au fost nefinitul **(xòoăneipov)[140];**

2. că stelele sunt fiențe însuflețite și nemuritoarie **(alei 2;ĉpa).**

Nota l. Tezea I se află la *Aristotele* [22] de coelo III.5. Physic. 1.4. III. 4 *Diogen. Laërt.* II. 1. *Simpliciu*[w] Commentar. in Arist. physic.

Aristotele combate tesa lui *Anasimandru* în următorul mod[142]:

a) când s-ar deduce toate de cel nedefinit, atunci chiar așa n-am putea cunoaște esența cea proprie a lucrurilor (care s-au făcut și se fac din cel nefinit), precum nu putem cunoaște pre cel nefinit însuși;

b) că în acest mod toate lucrurile finite ar fi gia cuprinse în cel nefinit, și cu toate aceste iearăși ar căta să nu fie cuprinse întru dânsul: ar fi cuprinse în cel nefinit pentru că s-ar naște din dânsul ca din elementul lor, și iearăși ar fi necuprinse, pentru că în dânsul, ca de într-un nefinit nedeterminat și nedeterminabile nu se poate cuprinde nimica determinat și mărginit;

c) când s-ar deriva toate lucrurile din cel nefinit, atunci

Milet. Fațadă de palat

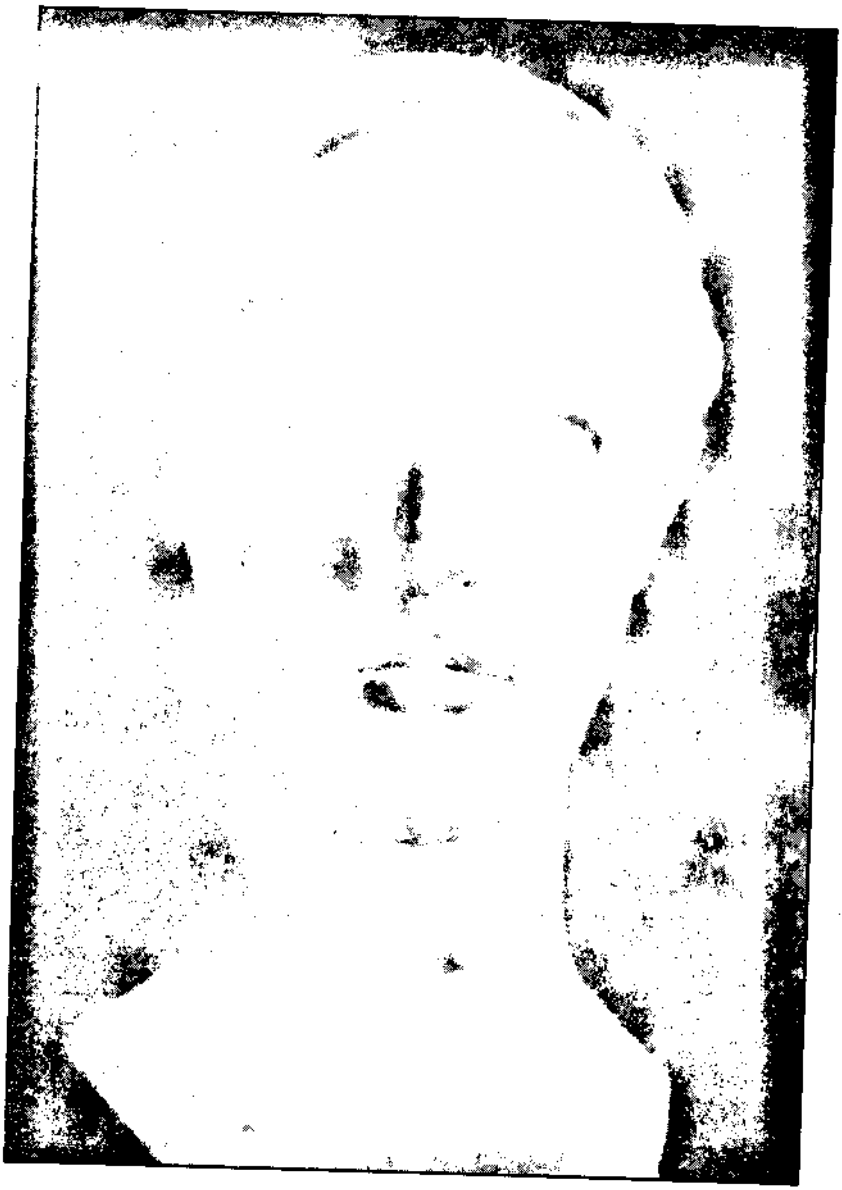

Zeița Atena

nu s-ar putea nice una naștere proprie de lucruri, și totuși lucrurile nu pot fi nice nenăscute;

d) nu e cu potența ca să fie unul [22v] în tot și totul în unul, de voim să fie mult și diferit și vice-versa, de e întemeiat mutabilele pre un nemutabile, atunci unul din două lucruri mărginite de cantitate^ și calitate necesare, cu toate acestea va căuta să cuprindă totdeauna atâta din cel nemărginit, cât cuprinde celălalt, ceea ce e cu nepotență.

Apărătorii identității absolute oserbă la aceste obiepțiuni aristotelice că ele n-au nice una valoare îndată ce considerăm că tot finitul are una fire duplice și opusă una alteia, și cum că nediferența, nefinitul nu ridică diferența lucrurilor finite[143]. Oservațiunile criticilor le vom face cu gura.

Nota 2. Școala identității absolute apără teza a 2-a a lui *Anasimandru* în mod urtnătoriu: dacă arată viață ad[ică] un principiu însuflețitoriu fiece mișcare ce se naște de întru un impuls intern, nu de un impuls estern, atunci nu suferă îndoială că în corpurile cosmice, ad[ică] în stele, cată să fie un principiu însuflețitoriu, și încă foarte escelente, fiindcă mișcarea lor e așa de continuă și așa de regularie și [23] prin urmare se poate zice despre dânsele nu numai tropice, ci în adevăr și propriamente că sunt **alei 2â>a** semper viventia, fiențe nemuritoarie. Totuși prin această viață nu se cuvine a înțelege una viață animală și sensibilă. Școala lui Kant răspunde și la această teză cu: non liquet.

Apărător al identității absolute: Friedrich Wilhelm Schelling

§51. Anasimene din Milet

Anasimene, disciplul şi succesorele lui *Anasimandru* s-a născut în Miletlaa[nul]548a.C.[144]

El a învăţat:

1. Cum că începutul s[au] fienţa originarie (âpXÚ) şi elementul originariu(aToiKeîov) tuturor lucrurilor e nemărginitul (TÒ ἄbteipov) ieară acesta e aerul (6 ὀcfip), divinul[145]. *(Cic.* Academ. quaest. IV.37. Ìtem de nat. Deor. I. IO)[146].

2. Din nemărginirea aerului, ca unui caos universale în carea e cuprinsă sămânţa şi germinile tuturor lucrurilor, se nasc toate făpturile universului, şi iarăşi se întorc în acelaşi prin a lor resolutiune mărginită *(Stobaeu* Eclog. phys. pag. 296). Chiar şi stelele, cari altminteri sunt divine, adfică] semper viventia şi neperi[23v]toarie, încă sunt din aer şi nu este aerul făcut din dânsele *(non ab ipsis-stellis - aerem factum, sed ipsas stellas ex aere ortas esse. Augustin.* de civitate Dei VIII. cap.2[147].

Sursele lui Simion Bărnuţiu: Sfântul Augustin

3. Sufletul omului încă e aer, căci adesea e spiritul carea pătrunde universul şi-1 conservă.

§ 52. Diogene din Apolonia

Diogene din Apolonia[148]*,* disciplul lui *Anasimene,* învăţa că:

1. Sufletul e aer, fiindcă acesta e fundamentul tuturor lucrurilor şi cel mai subtile decât toate. Sufletul[,] ca fundamentul tuturor lucrurilor, cuprinde pre toate celelalte ca şi cel mai subţire, le mişcă pre

toate *(Aristoteles* de anima I.2)[149].

2. Deci aerul, materia cea originarie a tuturor lucrurilor, e Dumnezeu, ad[ică] fiența divină însăși *(Cic.* de natur. Deor. 1.12. *Augustin.* de civit. Dei VIII.2).

3. Crearea universului s-a făcut așa, dupre *Diogene,* că s-au descompus părțile cele grele și cele ușoare ale aerului și așa din cele grele s-a făcut tot ce e pămân[24]tesc și greu, ieară din cele din urmă tot ce e ușor, adecă toate cele cerești și ce strălucește deasupra.

Notă. Speculațiunea filosofilor școalei ionice, precum se vede din învățătura lor a început de la viața cea esternă a universului și apoi s-a întors spre viața internă.

§ 53. Eraclit din Efes

Eraclit a trăit pre la an[ul] 500 a.C.[150], dupre natura lui era aplecat spre melancolie și spre misantropie, întru carea s-au întărit și mai mult văzând relele cele multe carea erau în lumea de atunci. în învățătură era cam întunecat, de unde l-au și numit 6 CTKOTeivóq (oscurul). *Aristotele* însă-1 escuză că oscuritatea învățăturei lui nu venea de la oscuritatea minții, ci de la oscuritatea limbei, carea-i făcea învățătura neînțeleasă de multe ori (Rhet.III. cap.5)[151]. *Socrate* încă l-a escuzat[152].

§ 54. Cosmogonia și fisica lui Eraclit

Dogmatele lui Eraclit despre univers, ortul și principiele lui sunt următoariele: [24v]

1. Focul e tot de una dată elementul originariu (ai;oi%eîov)[153] și principiul (âpxTl) tuturor lucrurilor și a toată viața. Toate se nasc din foc prin condensare și se desfac iarăși într-însul prin descom-

punere[154] *(Simplic.* Commentar. in *Aristot.* Physic. pag. *6.Diogen. Laërt.IX.6).*

2. Universul nu s-a format nice de zei, nice de oameni, el e, a fost și va fi un foc viu din etern, carele se aprinde periodice dupre legi și așa se și stinge iearăși. Prin urmare mundul nu e născut din vreun timp ci numai în cuget *(Clem. Alex.* Strom. V. p.559[155]. *Strobaeu* Eclog. phisic. p. 59.154. *Aristot.* de coelo 1.10).

Heraclit din Efes

3. Toate fomațiunile **(âjj,oip\xi)** elementului originariu, ale focului, carea se nasc întru un timp pot peri iearăși în alt timp, numai focul cosmic, ca fiență originarie, rămâne pururea neperitoriu. Toate lucrurile sensibili sunt și nu sunt, adecă ele curg neîncetat, și de aceea

nice nu pot să aibă consistență *{Aristot.* De coelo III. 1. și Meta= phys. IV.7 aduce cuvintele dogmei eraclitice: roxvxa eîvai icod *\ii\ eX\a\"-Plato* în Cratylo.[157] p. 401.402. edit. *Steph.*[6]*). [25]

4. Acestjbc^oșjiiicj^ **livin și chiar zeu, fiindcă** eljjiçxă_șiiac£_ toațejucrurile dupreJegUe necesității și alerațiuni^ *{Plutarch* de placitis philosophor. I.28)[159].

^ • Ĵj°^.JS£D^[e]-lL[n]A^pnii,de.|tinareajn sine însăși a uneia ji j£,eiasj fiente oriPTnarJ£.jne aceea în^ijnejmiciția *ăe* născut se pasc în mundul sensjbile, însă tot din eleje naște iearăși armonia, prin carea multul iearăși se resoarbe în unitate *(Plato* în Sympos. edit.

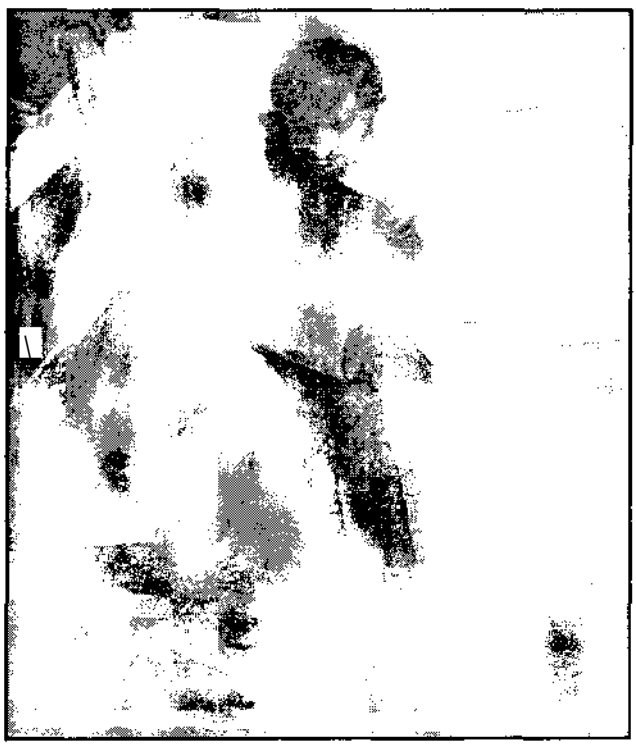

Heraclit

Steph. voi. III. p.187. *Aristot.* Ethic. ad Nicom. VILI[160]. *Diogen* Laërt. IX. 8.).

6, yieataJucruri.Ior are două căi: calea.desfacerii (âváXixJi^Jn sus (666v ăv(p)ji a generării şi^compunerii (otivOTynț) înjos (656v KCtTto) *(Strobaeus* eclog. phisic. II. p. 609)[161].Prejcalea de întâi apa se desface ÎQjjflrsi aerni înjgc, pre a dona cale focul se preface. în aer, aerul încapă şi în urmă apa în pământ. Adecă toată vieața se mişcă înitre unitate şi mulțime, între germe[ne] şi desvoltare[162]. Tot ortul (naşterea) şi formațiunea e una ieşire din unitate în mulțime, din cel etern în cel temporale, din [25v] cel ascuns în cel manifest, din esență în esistență[163]. Din contră, tot întăritul şi resoluțiunea e una recurgere a particulariului în cel universale, carele e unul şi eternul.

7^ SJinTejtuXiauaduiui (fi yox'fi tot)` KÓCTU.OU) sau principiul cel însfl,țitow al unjv^xspjui e una emanațiune a fienței originarie^ a focuJuj^OTiginaiiui[64]J&nanatiu.nea, evaporațiunea şi espirațiunea foculuii^grin[univers e fântâna a toată vieața şi a toată mişcarea *(Plutarch.* de placit philos. 1. IV. § 5)[165].

§ 55. Psicologia lui Eraclit

Doptrina lui *Eraclit* despre principiul ce însuflețeşte microcosmul, ad[ică] pre indivizii animali şi omenești cuprinde următoariele:

1. Sufletul cel mai sec, ad[ică] cel mai curabil prin focul universale şi cel ce represintă flama acestuia mai curat, e cel mai înțelept. aiyyn Jftpâ, *yxrxfi* acxpan&Tn.[166] (Heraclit. apudEuseb. de praeparat. Evang. p.339).

2. Fiind sufletul etern şi foarte necorporale[167], chiar de aceea el nu poate fi decât una suflare sburătoarie sau una evaporațiune [26] a sufletului cosmic universale, ieară acesta trebuie a se considera ca motorele cel de întâi şi ca sorgintea cea adevărată şi unică a toată

vieața, a toată mișcarea și a toată cunoștința[168] *(Aristoteles* de anima 1.2.)'

3. Toate fienţele cugetătoarie şi cunoscătoarie cugetă şi cunosc adevărat numai prin raţiunea sufletului cosmic universale, carea pătrunde universul, a căruia putere şi esenţă ele o beu neîncetat prin respirare, cu reflesiune sau fără de reflesiune, precum se află sau preveghind s[au] dormind, de unde urmă:

Efes. lùtínelc ŁUU(U umane

a) că în noi nu cugetă nice nu cunoaşte raţiunea particularie (eul nostru individuale) când cugetăm s[au] cunoaştem ceva în conformitate cu adevărul, ci raţiunea universale (zeul carele este în noi);

b) că numai aceea poate să fie adevărat ce cugetă toţi oamenii prin raţiunea comună[169] divină şi necesariamente(£ijiapu,evT|q Se A,6yoi)) ca adevărat, ieară nu ce cugetă sau ce ţine de adevărat fiecare om după arbitriul său, căci numai în raţiunea divină e adevărul[170] (Sext. Empiric, advers. Mathemat. VII. § 133). [26v]

4. Sensii (singuri) sunt totdeauna martori răi înşelători, mai ales carii sunt proprii unui suflet barbar[171] *(Heraclitus* apud Sext. Empir. VIL advers. Mathemat. § 126)

5. Fiindcă cunoştinţa cea adevărată repausă pre uniunea cu raţiunea divină, universale şi a toate cuprinzătoarie, de aceea sufletul e ca mort până când e legat de corpul său şi despărţit de acea uniune. Din contră, îndată ce se desface de corp şi îndată ce se întoarce în esenţa sufletului universale, îşi începe vieaţa lui cea adevărtă, şi numai atunci[172] (Sext. Empir. III advers. Mathemat. §24).

§ 56. Ferecide şi cosmogonia lui

Ferecide[113] din Siria s[au] Asiria,născut la a[nul] 595 a.C, 535. magistrul lui *Pitagora*[174].

Ferecide încă ţinea, ca *Talete,* că toate lucrurile s-au născut de într-un principiu viu şi divin şi acela a fost fluid[175]. *Diogene Laërt.* provoacă la *Teopomp* şi zice că între greci Ferecide a scris cel de întâi [27] în prosă **nepi (ptiaeax; Kai Berâv**[176] (şi dupre^ratf Efesanul cel întâi a căpătat numele de teolog).

Cartea lui Ferecide **nepi qrfxjecoţ Kai Gecôv** se începe aşa (dupre *Diogen. Laërt.* **1.**116): **Zè\)ţ nèv Kai XP^voq èiaiv aiei, Kai χδὼν**

fjv xSovvn 5è ὀvona ἐyévεToyfỳ ἐrceiSfi auḂfî *Zzvc,* yeâpaq 5i8oi, adecă *Joue și timpul aufost din eternitate, afost și una confusiune* **(x5<lbv** - de aci la **x&oț** - Și **X**[av0]**?>**[a] P°i întrepunând una literă **xScbv** - și **xSoνvn).** Confusiunea **(x5oviTj)** însă a luat numele de **yaîa** (contras yf\ ad[ică] pământ, căci pământul era **yaiavfjq** adecă greu, întunecos și fără lumină)[177] și *Joue a dat pământului donurile sale.*

Această carte a lui Ferecide a fost una poemă scrisă în prosă *{Maximus Syrius* dissert.29), căci *Ferecide* a fost cel dintâi *"qui versuum neque repudiato conscribere ausus est (cosmogoniam) passis verbis soluții locutii (i.e.soluta locutione) et libera oratione",* zice *Apuleiu* în floridis Libro II. [27v] *Cicerone* (Quaest.tuscul. I. 16) laudă pre *Ferecide* cum că el a învățat cel de întâi eternitatea sufletului omenesc: *"Pherecides syrius primus dixit, animos esse hominum sempiternos",* și zice că acesta e un lucru mare: *"Magni esse ingeriii, revocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere".*

Cicerone (De divin. 1.50) spune despre *Ferecide* și aceea că ar fi putut prezice și cutremurul pământului, din natura apei scoase din sorginte perpetuă[178].

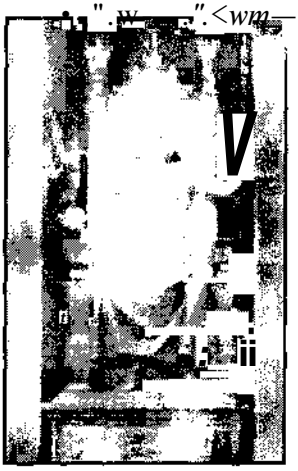

Zeus

§ 57. Anasagora

Anasagora din Clazomene a trăit pre la anul 494 a.C.[179] El învăța, în contra celorlalți ionici, că Dumnezeu e una ființă separată de mund. Lui *Anasagora* a urmat în această părere *Archelau din Milet,* născut la 450 a.C.[180] după aceea magistru lui *Socrate* în Atena.

Anasagora era atât de înțelept, cât patrioții lui îl numiau "6 No$£" mintea[181],

el despreţuia toate bunurile pământeşti şi profesa [28] paupertatea de bună voie, de aceea unii-şi băteaujoc de dânsul (la *Aristotele* Ethic.ad Nicom.) şi ziceau că *Anasagora* e în adevăr *înţelept* însă nu e*prudente,* pentru că prea puţin se precepe în folosul său. El vieţuia retras, respingea posturile şi onorile, pre cari le-ar fi putut purta fără de îndoială[182]. Cu toate acestea, poporul din Attica l-a esilat ca pre un ateist, pentru că învăţa că *natura nu e divină* şi că anume *corpurile cereşti* ar fi în sine numai una masă moartă, ceea ce i-a smintit tare pre ateniani. I-ar fi făcut poate şi mai mare rău de nu l-ar fi apărat amicul său *Pericle*[m]. *(Diogen. Laerť.* II. 19 şi *Plutarch* în Nichia).

§ 58. Cosmogonia **lui** Anasagora

1. Din nimica nu se face nimica, prin urmare lucrurile diferite pot fi născute numai din materie, din *unul sau multul* carea erau gia în origine, şi aşa tot ortul şi interitul nu e decât una compuseţiune şi resoluţiune din lucrurile cari gia esist *(Plutarch* de placit. Philosoph. 1.3. § 9. *Arist.* Physic. 1.4. *Simplic.* **[28v]** Comment. in *Aristot.* Physic. I.pag.31)[184].

2. Fiindcă din toate lucrurile se nasc toată specia de lucruri, precum arată esperienţa, aşa că în fiecare lucru se cuprind toate, adecă fiecare lucru particulariu cuprinde în sine germinile tuturor lucrurilor ***(anip^iaxa*** **rcávccov xpŕpiaxcov)** şi imaginile, şi colorile, şi sensaţiunile lor. Totuşi lucrurile se numesc numai după prepon-derenţa elementului din carea cuprind în sine mai mult *(Anasagora* la *Simpliciu* în comentariile] asupra fisicii lui *Aristotl.* pag. 33, apoi *Aristoteles* Physic. I.4)[185].

Moţă. Cum demunstră sistema identităţii absolute*panspermia*[m] lui *Anasagora,* despre aceasta oralmente.

3. Totuşi toată materia din carea consistă fiecare lucru particulariu e compusă din părticele asemini **(IÖC' ojioionepii aTOi%£Îoc)** carele

fiind nici nemărginit[187], mai departe nu se pot împărți, ele sunt diferite de *totul* ale căruia părți sunt, însă nu după calitatea, ci numai după cantitatea lor, carea e nemărginit mică, fiindcă p[er] efxemplum] fiecare atom (ad[ica] absolutamente mic și nedespărțibile mai departe) al materiei focoase, aerice, apoase și pământoase iearăși e foc, aer, apă [29] și pământ[188].

4. Elementele tuturor lucrurilor erau la început în disordine, confusiune caotică[189]. Inteligența creatoarie (voOț **κοσμοποιος**)[190] le-a pus în mișcare și prin aceasta le-a ordinat **(βu.ofi 7iâvra χρήματα ăTțv. Nofiq 8ὲ abSὰa 8ifipea> κϲὶ 8iaKoanea>.** *Plutarch.* de placit. philos. 1.3. § 12[191] și *Aristot.* Physic. VIII.l: **<pT|ai yὰ«P ἘKeîvoq (^Ava^ayóραq) oț̣ioQ nâvttov ἐóvxwv Katὰ epTinowTcov T6V ârceipov xp6vov, κίντιστιν ἐμ,KOÎTiaai τὸν νοον Kal 8iaKpivai)**[192].

Anaxagoras

Notă. Aristotele zice că după *Anasagora* disordinea s[au] confusiunea ar fi mai înainte și mai naturală decât ordinea lucrurilor

și cursul lor cel ordinat, carele s-a născut mai târziu **(rcapà φύσιν).** La aceasta răspund *ionicii* noui că se cuvine a face diferență între absența ordinei, precum a fost caosul, ca și între disordinea positivă, carea nu se poate cugeta. Deci nu e de a se îndoi cum că a fost caosul cel mai desvoltat, ad[ică] *negativul ordinii,* decât *ordinea pozitivă,* carea e numai una consecuțiune a acelei des[29v]-voltațiuni. *Anasagora* a cugetat creațiunea mundului ca producțiunea unei opere de artă, de aceea și numește pre al său **Nôuț Kocrțxcmoiot** *"x6v* **TEXVITΊTIV** *x%tiA/n?"*[193]-

5. Mișcarea dată elementelor de inteligența ordinatorie, prin carea era să se unească cele omogene, să se despartă și să se aleagă cele eterogene, a fost *mișcarea circularie,* carea perdură[194] și acum în corpurile cerești[195]. Adevărat că ea a pus în mișcare mai întâi numai elementele cele singularie, ma[,] lățindu-se tot mai departe, la urmă a mișcat și totul *(Diog. Laert.* II.5. *Plutarch.* de placit philos. III. 16).

6. Pământul a produs la început, prin umezeală și căldură, chiar și animalie și oameni, până când au putut să se producă din sământă atât oamenii cât și animeliele. Așa, omul e literalmente un product al pământului; așa învăța și *Empedocle.* Omul născut din pământ, după această învățătură, a[u] fost la început un *"mutum et turpe pecus",* cu toate aceste *"mentis capacius altae"(Ovid.* Metamorph. I [30] v. 76, totuși așa cât acel **Texvixr|v TOV Koajiofi**[196] a fost necesitat să ieie influență nemediată și să învețe pre oameni și pre animalie limba și morii[197] prin comunicațiune esternă.

7. Afară de aceste mai susținea *Anasagora* în fisică și următoariele *două paradose:* 1). Că neaua e neagră pentru că cerul se înegrește când ninge, și neaua când se topește se resoarbe în apă neagră *(Cic.* Acad.quaest. II. 23.31)[198]; 2). că uneori unele ruine de mase petroase cari se mișcă pre ceriu ca stelele, cad pre pământ din acest element contrariu naturei lor *(Plutarch* in Lysandro. Plin. hist. nat.II. 58. *Ammian. Marcelinn.* Lib. XXXII. c. 8).

Discipol al lui Anaxagoras: Euripide

Notă. Euripide, poetul și disciplul lui *Anasagora* încă a învățat că oamenii cei de întâi s-au născut din pământ ca bureții, ca iarba și ca legumele (olerum instar.). *{Cornel Agrippa* de vanitate scientiarum cap. 52).

§ 59. Psicologia lui Anasagora

Despre sufletul omenesc și despre cunoștin[30v]ță învață *Anasagora* în modul următoriu:

1. Sufletul sufletului, acela prin carea noi cunoaștem în adevăr (6 Noûq) e fiența cea mai subțire, cea mai curată, cea mai neamestecată (âp.iyfiț)[199] din toate fiențele, carea neavând nimica comune cu celealalte, singură e liberă în sine de toată influența esternă *(Aristot.* de anima III.5, *Simplic.* in *Aristotel.* Physic.p.33. *Aristotel.* de anima 1.2).

2. Sufletul (V^XTÎ Koti voftq, (bq JJ.UX (ptiaig) e principiul a toată mișcarea și a toată percepțiunea, iară rațiunea a tot bunul și dereptul e 6 No$q singur *(Aristotel.* de anima. I.2)[200].

3. Tot ce trăiește are un suflet (TOV Not>v K<XTÒI K'ivriaiv) și nu tot ce trăiește are și rațiune (TÒV Noi)v raid (ppovriaiv) *(Aristotele.de* anima. I. 2).

4. Cunoștința sensuală e întunecată și în călătorie, din contră, singură cunoștința cea nemediată a sufletului e chiară și nefalibilă, chiar testimoniul sensilor atestă totdeauna nemediat numai pentru unul, iară testimoniul rațiunii atestă [31] pentru toți[201] *(Sext. Emp.* advers.mathem.III.§90): "£v5ev 6 nev (p-oaiK'OxaTOq ""Ava^ay'opaq, râg âcGeveîq SiaPoc'^Xcxjt *xăq* aia8f|aeiq, \)'7c6 *ă(pax>p6ii\xoq* croTcov, q>TÎCÎi oi) SDVOCTOI 'eo^iev Kpiveiv T'<xA/n&e<;"[202]. In ultra advers, mathem.VII. § *91. Aristotel Metaphys.* IV.5.)

Deci omul e dătoriu totdeauna să caute mai întâi atât în sine cât și în alte lucruri ce e mai bun și mai perfept (adecă ideea), căci dacă le cunoaște pre aceste, apoi va cunoaște și ce e mai rău (ad[ică] ce e numai temporale, relativ, un fenomen), deoarece cunoștința amândurora face pre una și aceeași știență. Așa induce *Platone* vorbind pre *Socrate* în *Fedone*[202] după una carte a lui *Anasagora*.

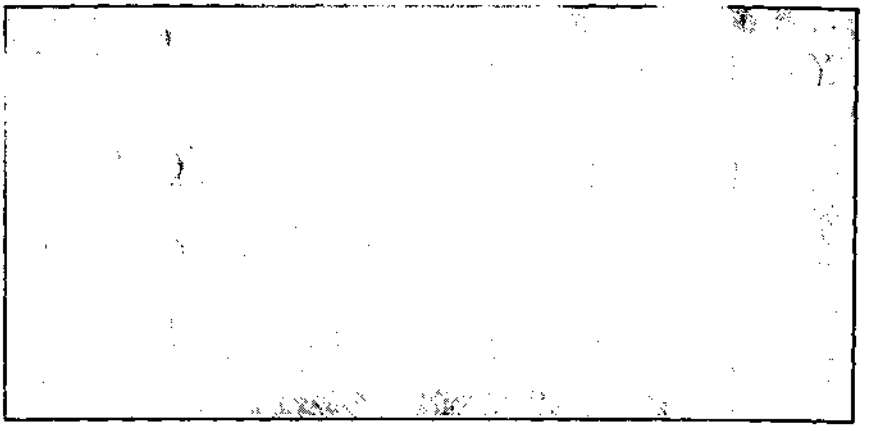

Inscripție cu numele lui Plutarch,
autor utilizat de Simion Bărnuțiu

§ 60. Doptrina lui Archelau din Milet

Archelau din Milet[204], disciplul lui *Anasagora,* magistrul lui *Socrate* a învățat în Atena pre la anul 450 a.C. și a continuat [31v] dualismul lui *Anasagora*[205]*",* căci și el încă a luat două principie pentru generațiunea tuturor lucrurilor: un principiu *corporale* ca element, și altul opus, *spirituale,* carele să dea vieață, să însuflețească și să forme elementul ca una putere creatoarie[206].

Archelau a învățat că aerul e elementul originariu, și mintea D-zeu[207]. în morală a învățat *(Diogen Laërt.ll.* § 16): **T6 5ÍKOCÌOV eîvcu, Kcti T6 ociaxpdv *oi)* <ptiaei, *ăk'ka* v6jico[208].**

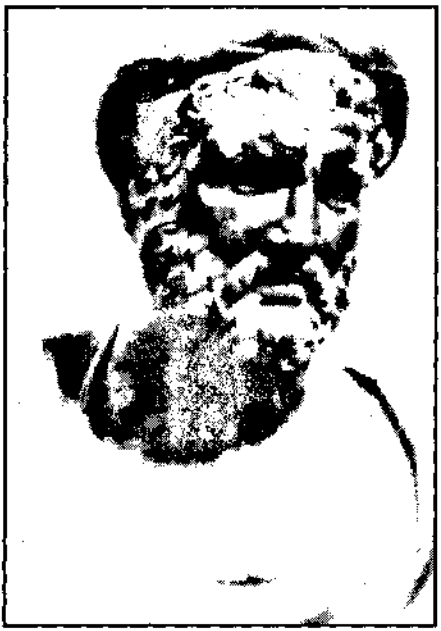

Pitagora

Pitagoreii

§ 61. Pitagora

Pitagora s-a născut în Samos la a.584 a.C.[209], disciplu al lui *Ferecide* din *Siros*. El şi-a câştigat cunoştinţe multe din oriente[210], s-a distins în vieaţa publică şi privată ca cetăţan, legelătoriu şi fundătoriu de ordine. Precum cugeta el tot mundul ca una armonie şi consunanţă[2"] a puterilor divine, aşa cugeta şi pentru oameni a fi concordia lucrul suprem şi comuniunea religioasă a tuturor lucrurilor. [32] De aci s-a născut şi ideea lui despre *federaţiunea* lui.

Din filosofia lui vine de a se considera specialmente: 1) ideea lui matematică despre mund; 2) teologia lui; 3) psicologia lui; 4) etica şi politica lui. Pretutindenea se cunoaşte mai mult s[au] mai puţin misticismul cel orientale, predilepţiunea lui pentru ce e spirituale şi studiul lui de a se desface de corp, apoi una religiositate şi întoarcere spre cele interne, carea în şcoala ionică nu se află, ceea ce s-a fost înstrăinat cu totul de religiune.

§ 62. Ideea matematică a lui Pitagora despre mund

1. Numărul e principiul lucrurilor[212]. Toate lucrurile sunt numeri[213] şi tot universul trebuie considerat ca una nemărginită sistemă

numerică, în carea se manifestă pretutindenea numai una și aceeași monadă primă **(fj 7ipd)Tn jiovdg)** *(Arist.* Metaphys. 1.5.6. de Coelo III.l).

2. Precum sunt lucrurile înseși numeri, așa sunt principiele lu-[32v]crurilor elementele numerilor, adecă numărul părechie și numărul nepărechie, mărginitul și nemărginitul, multul și unul, ieară între aceste elemente a numerilor e unitatea cea de întâi, carea e tot de una dată păreche și nepăreche, mărginită și nemărginită *{Aristot.* Metaphysic 1.5. Physic. III.4 ș.a.)[214].

3. Universul lucrurilor nu e alta decât armonie de numeri: **oi K<XXO6Ų,EVOI nuGayópeun TÒV ″ÒKO\ oỳpavòv âpụ,bviav eîvai KOCI âpiG^ov (<pa<n)** *{Aristotel.* Metaph. 1.5).

4.Toate sunt formate prin unitate și în toate se arată aceeași unitate, ieară unitatea e nenăscută, simplă, curată și subsistă singură de sine și de la sine, afară de fiecare altă fire, din contră, toate celealalte ce sunt, subsist numai prin unitate și numai prin unitate se pot cunoaște. De aceea unitatea e și fundamentul tuturor celorlalți numeri, carea punându-se către cel nepărechie produce pre cel pare, și punându-se către cel pare produce pre cel nepare *{Aristotelis* Metaphisica 1.5. *Sept. Empiricus* advers. Physicos Lib.I. §10)[215].

5. Paritatea e sieși ecare, [33] ma nu are mijloc, numai neparele are început, mijloc și fine, ieară parele are numai început și fine și nice un mijloc[216].

6. Paritatea se află încă în luptă nedecisă și în contradicțiune cu sine însăși, de aceea dânsa e simbolul păcatului, a răului, a întunericului, a mișcatului, a multului. Din contră, neparele e lumina, repausătoriul și unitatea. Paritatea e feminină, neparitatea masculină (citatele de la N.2)[217].

7. Formele intuitațiunii lucrurilor reali ca elementelor naturii sunt figurile geometrice, ieară idealele e un număr[218]. Așa ziceau pitagoreii că elementele pământului au forma cubului, apa forma globului, aerul forma icosaedrului, în urmă focul, a piramidei[219]. Aseminea

comparau ei cu numerii și ideea divinității, a universului, a sufletului, apoi proprietățile morali p[er] e[xemplum] bunătatea, dreptatea, înțelepciunea[220],ș.a.[221]

Notă. Totuși fisiologia fiecărui lucru și fiență nu se poate esplica numai [33v] prin enumerarea mecanică a unghiurilor lui, cum a putut și cum a trebuit să se producă chiar această formă din aceste puteri și din aceste raporturi.

8. Precum în sistema numerică numărul zece e cel mai perfept[222], pentru că el e imaginea reale a pătrimei (xeTpaKXóq) căci 1+2+3+4 = IO[223], așa consistă și universul din 10 sfere cerești, dintre carea cea din mijloc e *Soarele,* ieară centrul repausătoriu e *Pământul.* Aceste zece sfere așa sunt ordinate între sine dupre proporțiuni matematice și musicali ad[ică] armonice, încât sfera stelelor fipse, carea e deasupra sferei lui Saturn, arată tonul cel mai profund în musica universului, ieară sfera Lunii arată tonul cel mai înalt în acea musică (în lira cosmică cea cu 10 coarde). Acum, din aceste 10 sfere noi putem vedea numai 9 cu sensii noștri, ma ca să se împlinească numărul 10 trebuie să fie și un al 10-lea contrapământ nevăzut (âvTlxScov) cu sfera lui[224] *{Aristot.* Metaph. 1.5. de coelo II.9.13).

Notă. Despre ordinea cosmică a lui [34] Pitagora sau despre lira cea cu 10 coarde cosmică traptă *Cicerone* in somnio Scipionis[225] c. 4 și *Macrob.* Commentar. in illud L.1I.1. apoi *Censorin* de die natali cap.28).

9. Universul și fiecare corp cosmic particulariu, încungiurat de spațiu deșert eteric, pre carea eter acele-1 beu cum beu animaliele aerul prin răsuflare, sunt viețuitoarie și însuflețite[226], au și minte și rațiune, precum arată la evidență mișcările lor cele foarte înțelegătoarie și rațiunali, carile nu se pot esplica de întru un conflict estera ci numai de întru un impuls și spontaneitate internă.

Cicerone somn. Scipionis[227] cap 3: *sunt ignes sempiterni, quos stellas etsydera vocalis, quae divinis animata mentibus circulos suos*

orbesque conficiunt, celeritate admirabili. Cf. de nat. Deor. II. 17.20 apoi doptrina lui *Anasagora.* De această părere, cum că stele sunt viue și însufleţite au fost și *Cardan, Cesalpin* și *Campanella,* încă și *Kepler,* fiind cert - zic ionicii noi - că nu[34v]mai singur mecanismul cel mort al legilor gravitaţiunii universali nu poate să esplice nice una dată toate mișcările corpurilor cereşti.

Pitagora. Portret medieval

10. Mundul e creat de D-zeu, ma nu dupre timp, ci numai dupre concept (cf. învăţăt[ura] lui Eraclit). Ieară D-zeu au inceput creaţiunea de la elementul cel mai fin carele e focul. Aşa învăţau și inzii, Upnekhat I. Brahma XVI. Upnekhat II. Brahma XIV.

Notă. Diogen. Laërt. VIII. § 25 și *Plutarch* de placit. philosoph.III. 4: din toate aceste elemente **(axoi/eîtov)** cel de întâi e focul, ieară principiul **(âpXiT)** tuturora e uniunea *(jiovâuc,),* din unime doimea, din unime și din doimea nedeterminată **(âopioxoţ Suaș)** numerii **(oi âpiGjioî),** din numeri puntele, ieară din aceste liniile, din cari sunt figurile plane, ieară din aceste, corpurile solide. Elementele sunt patru: focul, aerul, apa, pământul cari se află amestecate în toate lucrurile.

11. Focul, elementul cel mai subţire decât toate, e principiul carele [35] însufleţește mundul, el arde chiar în centrul universului[228] și vieaţa

Pitagora

lucrurilor consistă în puterea lui ceea ce străbate, luminează și încălzește universul *(Aristotel* de coelo II. 13. *Philolau* la *Strobaeu* eclog. physic. p.452).

12. Adevărat că universul, deși e de origine divină, el e supus periținii, totuși el nu va peri de tot nice una dată, pentru că D-zeu provede.

Notă. Plutarch de placit. philosoph. III.4: TÒV KOOHOV ἀπὸ TOὖ θεοῦ γενvnTòv, a'M-a cpGapròv *(pi>aei* (ẽ<pT|) și *Timaeus Locrius* apud *Platonem*[229] Tom. III. P. 95).

13. Ordinea universului și a tuturor lucrurilor particulari e supusă legii necesității (divine).

Notă. Diogen Laërt. Vlll. § 19: *fatum quoque et universarum et eorum quae sunt partes administrationis causam esse* (Pythagora docuit).

§ 63. Psicologia, teologia, etica și politica lui Pitagora.

1. Sufletul e efluviul s[au] exalarea [35v] eterului ad[ică] a sufletului cosmic universale, prin urmare el e partecipe naturii divine, prin urmare și nedestructibile și nemuritoriu[230]. în respept matematic și ideale sufletul se numește număr, carea se mișcă pre sine însuși.

Notă. Cicer. de natur. Deorum. 1.11: *Pythagora censuit, animum esse per naturam rerum omnium intentum, et commeantem ex quo animi noştri caperentur. Aristot.* de anima. 1.2.: **âpiGjiov eîvai TÎV \\rx>Xyy Kaivoûvv éCCOTÓV.**

2. Când moare corpul, atunci sufletul ascende iarăşi în aerul mai curat, pentru ca să treacă în alt corp nou şi prin diferite metamorfosi[231] *(Diogen Laërt.* VIII. § 28. *Cicer.* de senectute c. 21. somn.Scip.c. 2.[232] *Ovidii* Metamorph. XV.v.158). *Aristotel*[233] de anima 1.3 zice în contra pitagoreilor mai târzii: **'eSoicei y'àp ÉK<xaTfV \fo%Tivîsiov e'xeiveiSoţ, icod \iop<pr'\v.**

3. Sufletul omului, vieţuind în corp pământesc, se arată parte ca raţionale, parte ca neraţionale. Cela e urmarea principiului ceresc şi a focului centrale [36] divin, acesta e urmarea principiului pământesc cel rece şi umed[234]. De aceea sufletul cel mai sec şi mai înfocat e cel mai înţelept, precum a învăţat şi *Eraclit*[235]. Şedea organului spiritului raţionale (6 Noûq) sunt creerii, şedea apetiţiunii **(Gujxóţ)** este inima, iară între amândouă sunt sensii şi voinţa (9pâve<;)[236].

4. Toate percepţiunile sensuale şi sensaţiunile, p[er] e[xemplum] vederea, auzirea, gustarea ş.a. sunt efluviele puterilor sufletului, fiindcă din organ iese una suflare de vieaţă caldă şi străbate obieptele. Şi cugetarea e încă una spirare a sufletului.

Pitagora

Notă. Diogen Laërt. VIII. 23: ZTayóvaq 8è eîvai árcò Toimov *xăq* aioGfioeiq - Tofoq 8e A,6yo"oq yoxfte âveno-oq eîvai. Această representațiune se află și la inzi, în Upnekhat II. Brahma XXXIIII: *ipsam quoque cogitationem afflatum esse animae.*

5. D-zeu e unul, acesta însă nu e, cum cugetau unii, afară de univers, ci în același, și anume în toată sfera lui, con[36v]spectând cursul a toată generațiunea și mestecarea tuturor lucrurilor.

Notă. Clemens Alexandrinus cohortatione ad gentes: 6 *\lkv* 9eòq eîq. x⁰^⁰? Se` oi)K, COC xivâq "brcovôuaiv, èKiòq xàq 5taKoap.f)aeaq. *âXXa* é*v axnq^.,* 6A,oq ev **ὅλῳ τῷ κυκλῳ, ἐπισκοπος** rcaaaț *ye\iae(aq* Kai Kpdoetoq *x&v* **ὅλων**.

6. Virtutea e armonie ca și sănătatea, cu tot bunul și ca D-zeu însuși[237].

Notă. Aristotelis Ethic.ad Nicom. II.6[238] item *Diogen Laërt.* VIII.33: x'fjv 8è âpeTfjv âpnoviav eîvai, Kai xfiv •byieiav, Kai tò âyaro`v ârcav, Kai TOV Geóv.

7. Principiul vieții derepte e taliunea (TÒ âvxircercovÓoț[239] - beneficium vel maleficium redditum), pentru că dereptatea e număr, carea luându-se de ori ecari, este ecare (âpiGnóq iaaKiq îaoq)[240] *Diogen Laërt.* 1. cit.

Notă. Mitul pitagoreu-platonic despre migrațiunea sufletelor, pre carele acei bărbați nu l-au luat în sens literale, precum și musica sferelor, cuprinde mai multe adevăruri: a).cum că în toate corpurile, fie [37] de ce formă, se mișcă aceeași vieață nemărginită, numai în grade și potente nemărginit diferite; b).cum că viețile mărginite între sine sunt diferite numai dupre potentă și prin urmare vieața oamenilor se distinge de vieața animalielor inferiori numai prin potență superioară, la carea însă animaliele nu vor ajunge nice una dată, deoarece fiecare grad admite numai una măsură determinată de perfepțiune la carea poate să ajungă; c).cum că singura cale de a vedea pre D-zeu și spre a ne uni cu dânsul e desbrăcarea de

individualitatea sensuale; d).cum că acesta desbrăcare urmează încet și greu pre cale naturală fără de conlucrarea libertății, se poate însă înainta prin înălțare voluntarie preste părerile și indigențele sensuali; e).cum că vieața cea proprie personală, despărțită de D-zeu, în adevăr e numai aparență, și comparând-o cu vieța cea superioară, carea consistă în unirea cu D-zeu, mai bine se poate numi defectul vieții decât pleniținea ei; totuși D-zeu și-a [37v] propus a efeptua un scop particulariu în toate fragmentele vieții ce se află în membrii cei diferiți ai umanității, de aceea și demnitatea fiecărui individuu rațiunale consistă întru aceea ca să răspundă acestui scop nu numai

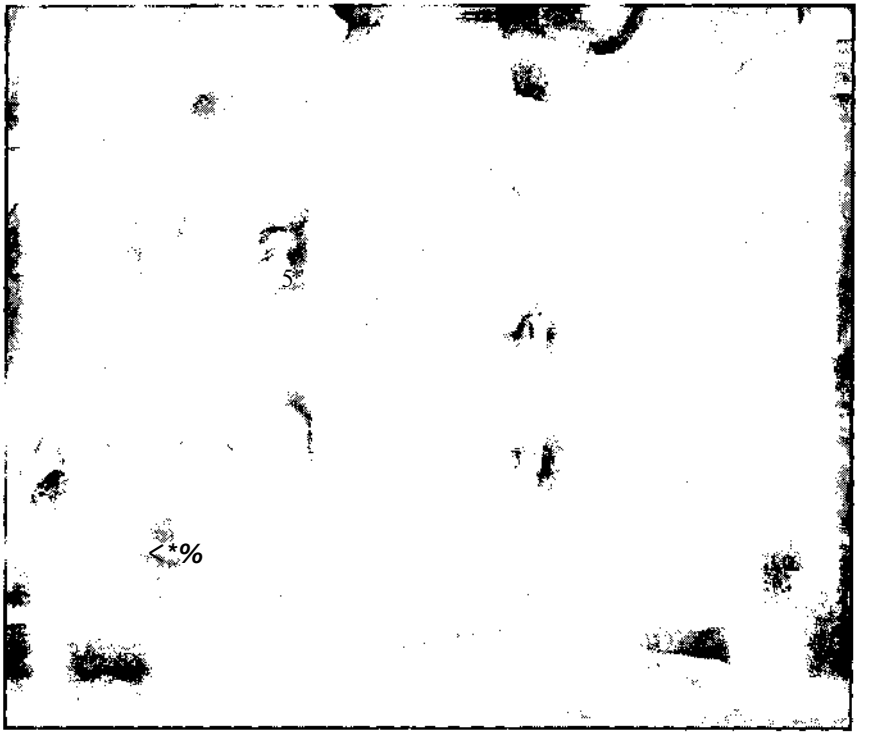

Pitagora în viziune renascentistă

după legea necesității, ci și cu libertate (oservațiunea lui *Kixner* la testul de supra)[241].

Nota 2. Preceptele rituali simbolice a lui Pitagora. Pitagora-și îmbrăca legile morali în precepte rituali simbolice[242], pentru ca disciplii lui cu atât să le țină minte mai bine și să le uite mai anevoie. Aceste simbole serviau și spre aceea ca să se distingă printr-însele membrii federațiunii lui Pitagora de alți oameni străini acestei federațiuni.

Diogen Laeïrt. VIII. 1-17. ne-a conservat unele din acele precepte precum urmează[243]:

1. *Nu deștepta focul cu sabia*[244], adecă nu mai întărâta prin violențe nouă inimile întărâtate.

2. Nu săripreste cumpănă[245], adecă nu trece nice una dată preste măsura dreaptă.

3. *Nu ședea nice una datăpre* [38] *măsura fructelor*[746], pre**%oîvi^,** adecă nu împedeca s[au] nu îngreuia nice una dată vinderea victualilor comuni.

4. *Nu mânca nice una inimă*[147], adecă nu cășuna nimănui nice una durere și te ferește ca să nu-i roadă nimica la inimă.

5. *Ajută bucuros fiecăruia ce te roagă, ca să încarce, nu-i ajuta fără de prudență ca să descarce*[24]*, adecă stai întru ajutoriu celor ce lucră, dară să nu ajuți neglijența altora.

6. *Collige sarcinulas,* adecă fii parat totdeauna a ieși din această vieață.

7. *Nu purta semnul lui D-zeupre inelul din deget*[249], ad[ică] nu te lăuda cu religiositatea ta înaintea oamenilor.

8. *Când iei oala de la foc șterge semnul unde a stat oala în cenușă, și când te scoli din așternut, șterge urmele unde ai zăcut*[250], ad[ică] ascunde-ți gaudențiele și de cei mai neînsemnați, pentru ca să nu deștepți invidia.

9. Nu-ți spăla scaunul cu oleu, [38v] *ci-l spală cu apă,* adecă voind să cureți ceva, nu adopera atari mijloace prin carea mai tare l-ai intina decât l-ai curați.

10. *Nu te pișa peste soarele răsăritoriu,* adfică] nu întâmpina cu despreț pre persoanele carile apucă acum la putere.

11. *Nu lăsa drumul făcut,* ad[ică] nu lucra în contra datinelor strămoșești (unde aceste sunt de laudă s[au] cel puțin nu sunt rele).

12. *Nu-ți întinde drepturile cu poftă prea mare.*

13. *Nu lăsa nice una rândunea ca să-șifacă cuib*[251] *în casa ta,* ad[ică] ferește-te de amicii carea țin cu tine numai în vara fericirii tale, ieară iarna te lasă.

14. *Nu-ți crește puii de vultur cu rosturi de tâlhar,* adfică] nu da ocasiune copilului tău să te fure.

15. *Nu te pișa pre unghiile și părul propriu tăiat*[252]*,* adfică] nu desprețuia pre cei ce s-au ținut de casa ta nice după ce-ți sunt superflui. [39]

16. *Nu întoarce în sus ascuțișul săbiei tale,* adfică] unde poți nu ofenda pe superiorii tăi.

17. *De la margini nu te mai întoarce îndărăt,* adfică] fii constante și-ți continuă calea pre carea ai plecat din bune rațiuni.

18. *Nu mânca din cele ce cad de pe masa altora,* adfică] să nu fii părăsit.

19. *Ferește-te de fasoli,* adfică] fugi de deregătoriele publice, carea se dau de popor prin alegerea ce se face prin fasolile aruncate întru una urnă. Mai erau și alte rațiuni carea proibeau mâncarea fasolilor[253].

20. *Nu-ți sfărâma pâinea fără de discrețiune,* adfică] fii econom, totuși fără de a fi frige linte.

21. *Nu ospăta nice una dată fără de săne,* adfică] fără de cumpăt și fără de voie bună.

§ 64. Discipliі lui Pitagora și federațiunea lui

Pitagora își împărția școlarii în două clăși, [39v] după *Diogen Laërt.* I. § 9, adecă în discipli *esoterici* și *exoterici*[254]. La cursul *exoteric* erau admiși oameni de fiece clasă, fără diferență, și Pitagora împărția învățătura fiecărei clăși și sex după cercunstanțiele lor, pre aceștia însă nu-i număra între ai săi. La cursul *esoteric* erau admiși numai aceia cărora *Pitagora* era nu numai învățătoriu, ci și amic. Aceștia iearăși, se împărțiau în *trei clăși:* clasea *studioșilor* (xrâv OîiO'oSaitov), clasea *inspiraților* (TCÔV 8iaų,ovicov), clasea *divinilor* s[au] *afecților de D-zeu* (TGÔV Seicov TÎ GeoTcaBerov).

în fiecare din aceste clăși era neapărat a petrece regulamente câțiva ani, și nimene nu era admis fără de a fi fost mai înainte esaminat prin esame fisiognomic. Totuși școlarii din clășile inferiori de întru întâi erau numai auditori ('AKCuanćmicoi)[255] obligați să asculte învățătura magistratului în tăcere, și încă nu aveau drept a-și deschide gura în contra aceleia, sau a pune obiepțiuni, s[au] a avea și a susținea păreri proprii. Unde nu ar fi înțeles ceva, acolo era probă și rațiune suficientă că magistratul a zis așa (aṽrò̧ [40] ἐqyṇ) și cu aceasta cătau să se mulțămească.

Școlarii de clasea 2[a] ad[ică] *inspirații* putea să întrebe și să pună obiepțiuni, căci magistratul îi tracta ca pre amici și le da desluciri ulteriori.

Școlarii din clasa a 3[a], în urmă, erau considerați și stimați ca magistri perfecți, și de aceea ei și învățau pre cele două clăși inferiori.

Tot cursul lui *Pitagora* cuprindea matematica, fisica, musica, teologia, etica și politica.

Școlarii esoterici erau admiși ca membri în *federațiunea lui Pitagora,* membrii acesteia viețuiau oservând oarecare comuniune, auneori mâncau împreună, țineau adunări artistice, științifice, politice. Nu e însă probat cum că acea comuniune ar fi fost una *comu-*

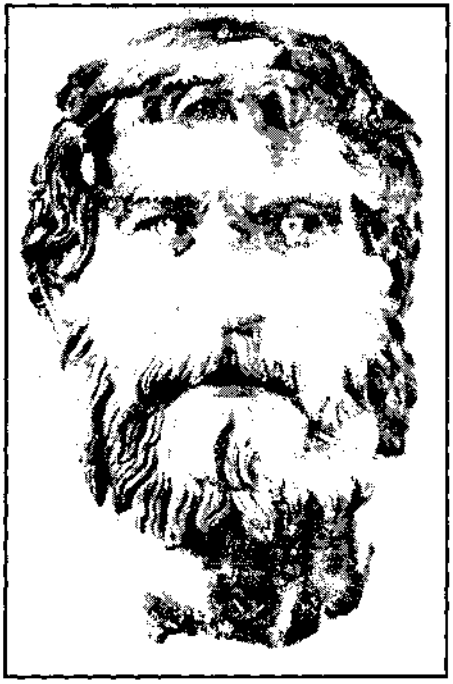

Filosof grec anonim

niune absolută, după zisa ce se atribuieşte lui Pitagora: TOC TOOV (piXcov KOiva, Koci (piXaav iooTTjra eîvai, una că aceasta ar fi fost şi cu nepotenţă dupre principiul lui *Pitagora.*

Membrii acestei federaţiuni se supuneau mai întâi la un esame. *Aul. Gell.* I. 9.

Scopul federaţiunii era nu numai [40v] ştienţific s[au] teoretic ci şi *practic.* Fundătorele ei voia a lucra în contra corupţiunii, carea s-a fost lăţit pre timpul său în coloniele grece din Italia inferioară şi din Sicilia. Acea corupţiune s-a fost lăţit în urbile Sibari[256] (de unde s-au născut cuvintele: copapi^eiv, coPapiTnq şi copapvUKOq, precum şi espresiunile: *sybaritica mensa, sybaritici sermones, sibariticae saltationes* ş.a.), în *Crotona, Tarent, Metapont* şi a dat ocasiune şi la tulburări politice fiindcă poporul acelor urbi era asuprit de cei nobili şi avuţi, după constituţiunea de atunci. *Pitagora* voia să ajute şi în contra acestui rău. De aceea el căuta tineri şi bărbaţi de talent şi de inimă, cu carii a şi fundat acea federaţiune.

Cei vechi înseamnă şi aceasta, că pitagoreii aveau un port propriu, haine albe şi largi, cu purpură pre margini de pensă egipteană, cum purtau preoţii egipteni, se spălau, se scăldau şi se ungeau de multe ori, ţineau regulă în lucru, în repaus, în ocupaţiuni,

împărţiau ziua în ore ca să poată oserva ordinea cea mai riguroasă, mai ales în orele de dimineaţă şi de seară făceau meditaţiuni şi-şi esaminau faptele şi omisiuni[41]le, făceau şi musică pentru recrearea şi multămirea inimilor, mâncau puţină carne şi beau puţin vin (după unii nu mâncau carne deloc, nice fasole). Federaţiunea lor era basată pe una amiciţie intimă, cum s-a însemnat deasupra. Ea a avut,şi multe urmări folositoarie, totuşi n-a avut consistenţă îndelungată. Desfacerea ei se spune în diferite moduri. Mai de credinţă e aceasta: un fruntaş şi avut din *Crotona,* anume *Chilone*[251], voia să intre în federaţiune, dar nu fu admis fiindcă era cunoscut de om turbulent şi poftitoriu de dominaţiune. Aşa, el s-a unit cu unul *Ninone*[25i], căruia pitagoreii se opuseseră mai înainte, derept apucăturele lui cele nederepte. Aceşti doi oameni au făcut complot în contra pitagoreilor şi au întărâtat şi pe plebe in contra lor. Fiind, aşadară, pitagoreii adunaţi una dată în casa lui *Milone*[259] spre a se consulta asupra unui negoţ politic, conspiratorii i-au atacat, au aprins tot de una dată şi casa. Aşa, cea mai mare parte a membrilor, cari se zic a fi fost până la 300, fură parte arşi, parte ucişi cu armele. Numai doi au scăpat cu fuga: Architas şi [41v] Lisis[260]; dupre unii şi *Pitagora* şi încă mai mulţi. Aşa federaţiunea pitagoreică a rămas, fiindcă şi după aceea încă se mai află pitagorei, atât în Grecia Mare cât şi aiurea[261].

§ 65. Unii dintre pitagoreii renumiţi

Între disciplii lui *Pitagora* ale cărora păreri ne sunt cunoscute mai bine, următorii sunt cei mai însemnaţi:

/. *Alcmeone din Crotona*[262], medic şi fisic. El învăţa:

a) Că stelele şi sufletele oamenilor sunt de natură divină[263]. *Cicerone* de natura deor. 1.11: *Alcmaeon Crotoniates soli et limae, reliquisque syderibus, animoque praeterea divinitatem tribuit.*

b) Sufletul omului e nemuritoriu pentru că el seamănă cu cel nemuritoriu și e totdeauna în mișcare. *Diogen Laërt.* VIII. 83[264]. *Arist.* de anima. 1.2.

c) Toate ființele sunt determinate prin opusețiuni. Aceasta o spune *Aristotele* Metaphysicis 1.5. că Alcmeone ar fi oservat că obieptele cele diferite ale cunoștinței omenești ar fi de natură îndoită, prin carea ar forma următoariete 10 opusețiuni: [42]

1. Margine și nemărginit (rcfepaq KOCÌ ă̆rceipov)
2. Nepare și pare în număr (nepmò̂v KOCÌ âpTiov)
3. Unul și multul (ẽ̆v KOC! 7iXfi0oq)
4. De-a dreapta și de-a stânga (8e^iò̂v Koci âpioxepó́q)
5. Bărbătesc și femeiesc (dppev Koci 8fjX\))
6. Repausătoriu și mișcat (fipęu,o$v mi Kivobjievov)
7. Drept și strâmb (eu̯Gi) Kai Kap.7i<)X,ov)
8. Lumină și întuneric ((prn̂q Kai OKÓTO<;)
9. Bun și rău (âyaBó́v Kai x[a]x6[v])
10. Pătrat și pătrat lung[265] (tetpoćYcovov Kai ẻTep6u,TiKE<;)

Notă. Această *tabula Pitagorica* despre cele 10 *concepte duplicate opuse* servia pitagoreilor spre a împărți mundul înțeleptuariu după numărul cel mai perfept (TetpaKTnq), cum împărțiau și mundul sensibile în 10 sfere. Tabula, ce e drept, e făcută numai după arbitriu, ce se vede și de acolo că unii în loc de conceptele de sub 9 au pus vo$q și 5o2;a - părere (după *Themist.* Comment.ad loc. 1.Arist.), cu toate aceste tabula e demnă de însemnat, pentru că dânsa se poate considera ca tentamentele cel de întâiu spre a afla conceptele cele universali și spre a face una tabulă de categorie, și e foarte probabile că Aristote[42v]le s-a îndemnat de această tabulă ca să facă tabula celor 10 categorii.

d) [sic] Alcmeone învață că morbii vin sau din superfluul (exsuperantia) sau din lipsa (inopia) puterilor corporali (potentiarum corporalium).(Corn. *Agrippa* de vanitate scient. cap. 82)[256].

Alcmeone zice că oamenii mor numai pentru că nu știu combina s[au] adapta începutul cu finitul. *Arist.* ***zovț âvTpcoîtoDȘ, 9eaiv "AXKUCCÚBV, âTtoXXvoGai ŐTI aὐ âpxῖiv Tζp xέeXei* TipoCTaipai.**

e) [sic] *Chalcidius* in Comment. in Timaeum Platonis pag.368 zice că Alcmeone au anatomisat cel de întâi ochiul omului, pentru ca să cunoască natura vederii.

//. Hipas din Metapont[261]*',* aseminea un fisic, învăța:

a) Că totul e mărginit și în mișcare continuă. *Diogen Laërt.* VIII. 84.

b) D-zeu e fiența originarie, **focul,** carele pătrunde tot **universul.** Sufletul încă e foc.

///. Archita din Tarent **[43]**[268]

Archita din Tarent, politic și tot de una dată matematic și mecanic, pre carele *Orațiu* îl numește (od. I. 28) *maris et terrae mensorem* și despre carele e tradițiune că ar fi făcut un automat, porumb sburătoriu *{Aul. Ge/l.* X.12), a desvoltat mai departe învățătura despre opusețiuni, de unde s-a și zis că el ar fi aflat categoriile cel de întâi *(Tennemann* Geschichte der Philosophie Bd. Pp.114 etc).

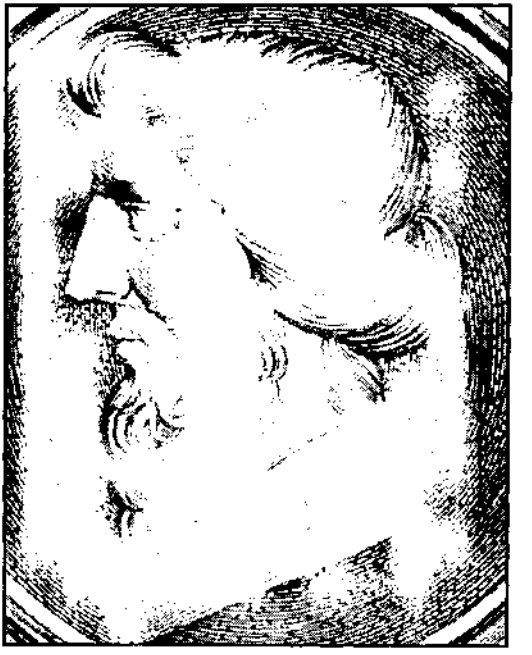

Architas

Archita a scris multe, din aceste sunt numai

fragmente, pre carea le-a adunat deplin *Meiners* (în *istoria științelor în Grecia și în Roma* voi. I. pag. 598). După unele din aceste fragmente, Archita consideră pre *D-zeu* ca pre un artefice înțelegătoriu și mișcătoriu, *substanța* ca pre una materie nobilă și *forma* ca pre artea prin carea materia se mișcă de către mișcătoriu. Așadară el ar fi adoptat trei principie și prin aceasta s-ar fi depărtat de alți pitagorei. Precum însă nu sunt afară de îndoială aceste fragmente, așa se poate zice și despre cartea lui jtepi iov̂ [43V] **7tavToq <pi)cnoq,** în carea se propun cele *10 categorii* **(SEKGI Xoyov KaToA,iKOi)** chiar așa cum se află la *Aristotele*.

IV. Filolau[269]*,* discipolu lui Archita, fisic și astronom, învăța:

a) Că lucrurile nice sunt absolutamente finite, nice nefinite, dincontră fiecare lucru este una legătură armonică a finitului cu cel nefinit. *(Stob.* în Eclog. physic. 1.454).

b) Mundul e neperitoriu, fiindcă el nu s-a născut și va subsista pururea, el e dominat de una fiență supremă lui și afine *(Stob.* I. p.420).

c) Pământul se mișcă în cerc pe lângă osia și pre lângă centrul universului (scaunul focului centrale), pre lângă carea se mișcă încă și alte corpuri cosmice, carea nouă nu ne sunt văzute toate *(Arist.* de coelo 11,13. *Diogen Laërt.* VIII. 85). De aci au zis unii că *Filolau* ar fi cunoscut adevărata sistemă cerească înainte de Copernic; alții însă neagă.

V. Eudos din Gnid[270]*,* aseminea disciplu al lui *Archita* și astronom renumit, despre carea se zice *Gassendi* (opp. [44] Tom.V. p.375) că ar fi făcut cel de întâi glob ceresc artificiale și că a însemnat pre acela imaginile stelelor, pre carea le descrie *Arat.* După *Cicerone* de Divin.II.42 el a combătut divinațiunea sorților omului din puseținea stelelor la nașterea lui[271].

VI. Cei vechi susțineau că între *esotericii* lui *Pitagora* ar fi fost nu numai bărbați, ci și femine. între acestea numără pre *Theano*[212]*,* feminea lui *Pitagora,* apoi pre *Melissa, Myia, Periclione* și *Phantis,*

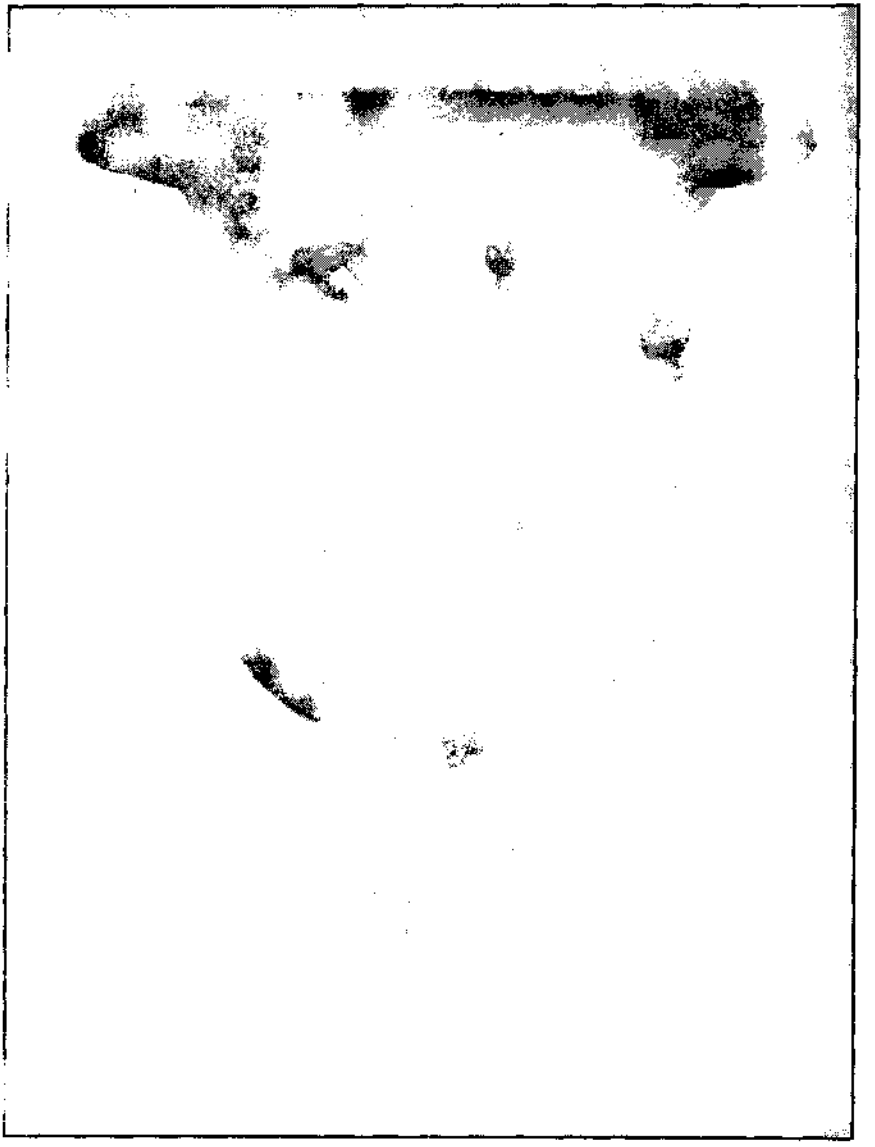

Vas grecesc (Borghese)

carele însă nu și-au câștigat nice un merit științific. Nice nu e cert de sunt ale lor epistolele s[au] fragmentele ce li se atribuiesc.

Notă. Fiindcă *Pitagora* nu a avut cunoștințe estraordinarie în timpul său în filososfie, în matematică, științele naturali, medicină și musică, de aceea i se atribuiesc multe invente, precum p[er] e[xemplum] *magister matheseos, abacus Pytagoricus, monachordum Pythagoricum,* de carea se ține și *tricis harmonica, lyra* s[au] *octochordum Pythagoricum, Pytagorae aurea carmina* **(^ptxra e(m\)** [44v] *Pythagorae sacra symbola* **(iepa ancxpGeYHaxa)** *Pythagorae sphaera divinatoria de decubita aegrotorum* (una operă asupra medicinii, se află între operele lui *Apalegiu,* carele a tradus-o latinește), *Pythagorae epistolae* și alte opere sub numele lui *Pitagora,* a căror autenticitate e supusă la mari îndoele, încât până acum nu s-a probat nice despre una că ar fi chiar a **lui** Pitagora. Literatura relativă la aceste opere precum și la toată doptrina lui *Pitagora* e însemantă în lesiconul filosofic al lui *Krug* ad vocem: Pythagoras.

Școala Eleatică

§ 66. Senofane

Senofane din *Colofone*[2] ™ în Ionia, contemporan lui *Anasagora* și *Pitagora,* anul nașterii și al morții lui e necert, a trăit în seci. 6 a.C. Și-a părăsit patria din causa belelor persice sau pentru că a fost esilat, a mers în cetatea Elea în Italia înferioară, unde a fundat *școala* **[45]** *eleatică*[21]*, una din cele mai famoase, carea totuși n-a avut ațâți secii câți a avut școala lui *Pitagora,* fundată tot atunci cu ceva mai înainte. *Senofane* a viețuit și a învățat în pace în *Elea* până la finitul vieții sale, cu toate că învățătura lui e tare în contra credinței poporului[275], și el nice nu o ascundea de înaintea poporului, cum își

ascundeau alți filosofi credința lor. Nu e îndoială că el cunoștea și filosofematele școalei ionice și pitagoree, acele însă nu-l mulțămiau, de aceea zice și *Diogen Laërt* (IX. 18) că Senofane contrazicea lui *Talete* și lui *Pităgora* și mergea pre a sa cale proprie. Această cale l-a dus la una specie de *panteism*[216], carea deși nu era așa desvoltat cum e a lui *Spinosa* și al *identității absolute*[211], totuși se poate considera ca una sămânță din carea s-a desvoltat acesta. *Senofane* n-a scris în prosă, ci în versuri epice, elegiace și iambice. *Diogen Laërt.* (1.1): yeypacpe ev *'eneai,* ical eXeyeiaq KOC! iąu',pVo<;. Poematele lui însă nu erau numai didaptice, ci în parte și polemice, satirice fiindcă el își bătea joc de teo[45v]logia lui *Esiodși Omer* (KOCG* 'H<no5og KOCI` *"O\irpoq,* ertiKO7CTO)v cOTOOV Ta icepi Gecov eiprineva ibid.)[278]. El își scria versurile în rapsodie, ca cei vechi, și le *declama în public*[219], încât e de mirare că n-a fost persecutat pentru învățătura sa după esemplul altor filosofi[280].

Din cărțile lui au rămas numai fragmente, totuși și din aceste se poate desemna în câteva toată sistema lui și [se] poate judeca toată *cosmogonia* și *teologia, fisica* și dialeptica lui.

I. Cosmogonia și teologia

1. El susține, de împreună cu alți filosofi vechi că din nimica nu se face nimica, tot de una dată neagă că s-ar naște un lucru din altul, și prin aceasta ridică tot ortul și interitul *(Aristot.* de Xenoph.etc. coli. c.1)[281]. De aci apoi conchidea că tot ce este este estern și nemutabile,

fiindcă nu se poate naște nimica, nice poate peri, apoi fiecare mutațiune ar fi perițiunea unuia și nașterea altuia în locul lui[282].

2. Universul, ca un tot nenăscut și din etern, căruia se cuvine a-i [46] atribui și minte e D-zeu, și D-zeu este acest *unul* și *totul* (ἓv xὸ 6v K<xi *xb* Tfav)[283], așadară numai acest *unul* este, nu este nici una mulțime de lucruri singulari și mutabili, precum apar sensilor noștri[284]. *Cicero* de nat. Deor. 1.11: *"[Turn] Xenophanes, [qui] mente adiuncta omne praeterea, quod esset infinitum, Deum voluit esse [de ipsa mente hem reprehendetur ut ceteri, de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens neque coniunctum potest esse]"* și Quaest. Academ.: *Xenofan paulo etiam antiquios quam Anaxagoras dixit: unum esse omnia, neque id esse mutabile, et id esse Deum, neque natum usquam, et sempiseturn conglahata figura Aristot.* Metaphys.1.5.

3. Așadară D-zeu ca unul și totul (ἓv Kcd 7iâv), și încă- etern, omnipotente și de tot asemine sieși: chiar de aceea e tot vedere, auz și sânțire[285]. *Aristot.* de Xenoph. cap. 3: ei 8'e ecrav 6 8ećx;, arcavxcov Kpdxioxov Kod Iva rcpoafiKeiv aircὸv eîvai (paalv. ăva 5'"ovia, ὅjxoiov eîvou rcavTrj, opqcv *xe* KCU aiccoeiv, KOU tὸcq ἄX^aq **aioGfjoeiq eicovra îtavfn.** *Sext. Empir.adv.physic.IX.* 144. *Eusebius* de praeparat.Evang. 1.8 observă că Dumnezeu vede și aude în univers, nu numai în parte: opav 5'e Kod aKCUeiv xov 9eov Ka9ota)V, Kai *xi*\ Kaxâ ^:epoa. [46v]

4. Totuși D-zeu nice nu e *numai nemărginit, fără afi tot de una dată și mărginit, nice numai mărginit, fără de afi tot de una dată și nemărginit,* ci e amândouă nemărginit și mărginit, tot de una dată, căci de ar fi *numai nemărginit* prin urmare fără de început, mijloc și fine, atunci el ar fi necesarmente *nefiente* (nefiență (ifi-6v), iar de ar fi *numai mărginit,* atunci el ar fi numai unul din multe, prin urmare n-ar fi acea unitate unică, carea e *tot* s[au] *unul și tot {Aristot.* de Xenophone,1.3.).

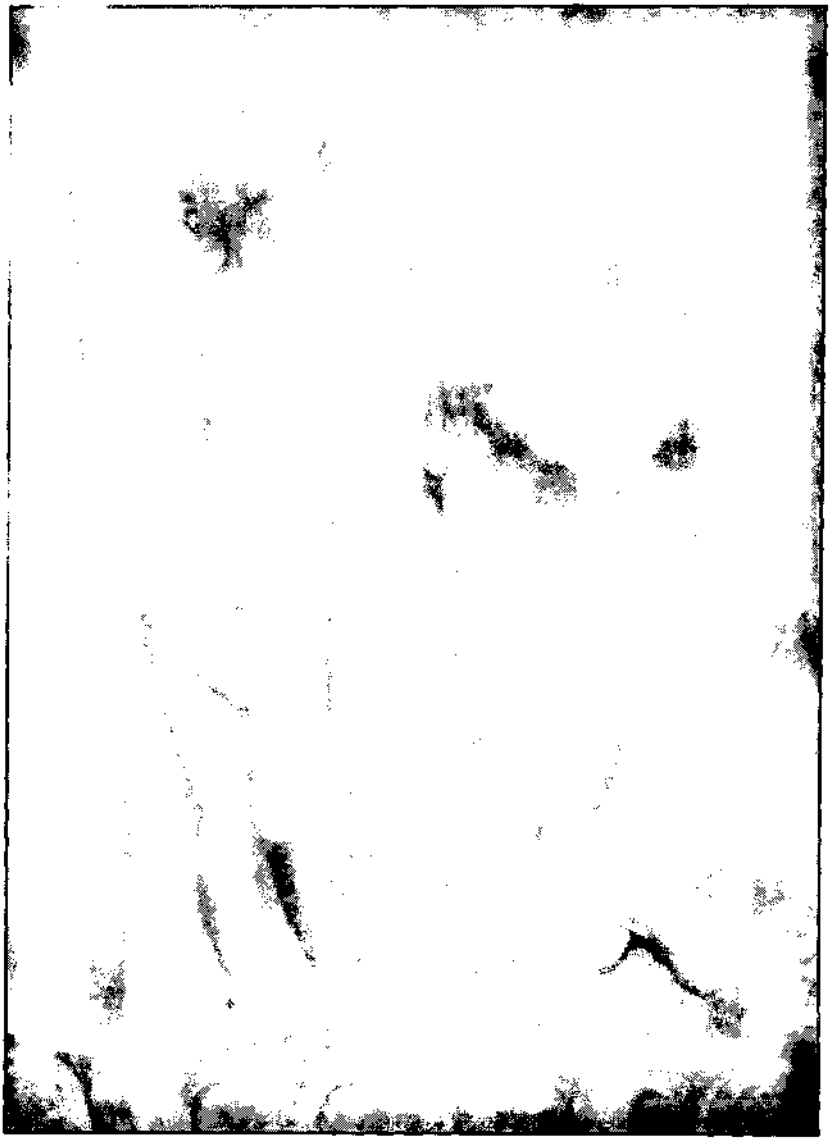

5. Aseminea, D-zeu nice nu e *numai nemobile* fără să fie și *mobile* tot de una dată, nice *numai mobile* fără să fie și *nemobile* tot de una dată, căci absolutamente nemobile e numai nefientele, ca cel ce nu e nicăierea, și așa nice nu poate să se prefacă în altul, nice să ieie în sine pre altul, dară și absolutamente mobile e numai acela carea e unul din multe și nemărginite. D-zeu însă s[au] fientele *nu e multul* fără să fie tot de una dată și *unul,* nice nu e *unul* fără să fie tot de una dată și *totul,* nice e *mărginit* fără să fie tot de una dată și *nemărginit,* nice *nemărginit* fără să *fie mărginit* tot [47] de una dată. *(Aristotel.* de Xenophonel.3.).

6. Deci esența s[au] fiența lui D-zeu n-are nimică asemine omului *(Xenofan* ap. *Clem. Alexandrin.* Stromat.v.p.101: **'Eiq Geòț ăv TE Geoîai Kai clv6p<Ь7toiai \yfrf\oxoc, I oîSte 5én<x<; Bvnxoîaiv ȯnoiiq oὔτε νόημα**[286].

//. Fisica

1. Principiele din cari s-au format corpurile sunt pământul și apa, ad[ică] solidul și fluidul. Din contră, principiul vieții e suflarea eterică de natura focului *{Xenofan* apud *Sext. Empiric,* advers. mat[h]em. X.313.314. *Diog. Laërt.* IX. 19)[287].

8. Luna e locuită ca pământul nostru *{Cicer.* Acad. II. 39: *habitari, ait Xenofan in luna, eamque esse terram multarum urbium et montium)*[2U].

III. Dialeptica

9. Numai rațiunea cunoaște adevărul, numai ea ne dă certitudine și știență adevărată, din contră empiricul, cel ce ține numai de percepțiunea nemediată, nu cunoaște adevărul [47v] ca adevăr fără îndoială, de-l și cuprinde prin întâmplare, ci rămâne preocupat numai de părere. *Xenofan apud Sext. Empiric,* adv. mathem. VII.49. **Kai xò nèv o$v aacpèq oîkig âvfip yevéeT* coSé xvq ἔatai / ei8dx;**

ἀμφὶ Geêav xe Koci *ăaoa* Aiyco rcepi THXVTOOV. / ei y&p Kai **τὸ̀ μάλιστα** T6XOI TETeXeapivov eindov, / *amoc, .6\uoc, oi)K* oî5e, **δόκος** 8*£7Ci 7tâai teroicrai. Adecă: " Nice un om nu știe cert, nice nu va ști ceea ce spun eu despre zei și despre universul lucrurilor. Că de s-ar și tâmpla să spună oarecare despre acele ce este mai nimerit, acela cu toate aceste n-ar ști nimica cert. Pretutindenea domnește numai părere"[289].

Notă. După *Sext. Empiric.*56KO<; în versul ultim înseamnă SoKECiț sau 5o^a, părere. După esplicațiunea acestor versuri, precum se vede deasupra (9), *Senofane* ar fi unul dintre rațiunaliști, carea ar fi adoptat știența rațională ca certă și ar fi respins pre cea sensuală. Alți filosofi susțin din contră că aceste versuri nu trebuie esplicate așa ca și cum *Senofane* ar fi ținut de [48] certă și neînșelătdrie numai *cunoștința rațiunală*[290], fiindcă el vorbește aci despre universul lucrurilor (nepi TKXVTOOV), și nu cugetă numai la *cunoștința sensilor,* ca să o ridice. Deci el nice nu ridică toată cunoștința, ci numai pre cea științifică și fără de eroare (xf|v e7riOTTi|ioviKT|v Kod OCSICMITOOTOV), din contră, pre *cea. probabilă* (TT|V 8o£a<raiv) o lasă, o admite *(Krug* Lexicon, adv. *Xenoph.).*

§ 67. Parmenide

Parmenide din *Elea* (P. Eleates)[291], pre la 500 a.C, cei mai mulți zic că a fost disciplu lui *Senofane,* de unde se poate esplica și identitatea învățăturei lor, și următoriul lui în școala eleatică. Alții zic că P[armenide] a învățat de la *Anasimandru,* în școala ionică și din conversațiune cu *pitagoreii* și că ar fi fost și el pitagoreu *(Diogene. Laert.* IX. 21-23)[292].

Parmenide și-a câștigat mare nume nu numai ca filosof și învățat, ci și ca legelătoriu și cetățean cu purtare de model. *Platone* i-a înscris un dialog[2]?[3], *Cebete*[294] propune vieața lui *Pitagora* și a lui *Parmenide* ca modele.

Parmenide a scris multe opere filoso[48v]fice, parte în prosă parte în versuri și sub diferiți tituli (Ilepi (ṕ\)aecfl<;[295]-n£pi *xò* **φυσικῆν-Φυ**aioX.OYia 8i excov-Ilepl *iov* vorixco-Ilepi xou **εοντος-Πε**pi toi) evoq ovcoț-llepl icov ovTtov-KoanoXxyyia). Cele mai multe au perit, totuși unele fragmente s-au conservat, atât din cele prosaice cât și poetice, din aceste mai multe. Se află adunate la *Stephani* Poesis philos.etc. Paris 1573, la *Fillleborn* (Beitrăge. St.6 N. 1 etc). Cu aceste colepțiuni se cuvine a uni pentru acurateța testului și opera Empedoclis et Parmenidis fragmenta ex codice taurinensis bibliothecae restituta et illustrata ab Amadaeo Peyron. Lips.1810.

Însă și de ar fi autentice toate aceste fragmente, totuși ar fi greu a cunoaște dintrînsele filosofia lui *Parmenide,* cu atât mai mult că și cei vechi încă se plângeau asupra oscurității acestui filosof poetic *{Plato* Theaet.). Doptrina lui Parmenide nu se luminează nimica, nice din dialogul platonic înscris *Parmenide,* fiind chiar acest dialog unul din cei mai întunecați dialogi ai lui Platone, apoi în acest dialog Platone numai atinge învățătura lui *Parm[enide]* pentru ca să-și poată propune pre a sa.

Ce se poate cunoaște cu probabilitate [51] din aceste fragmente și din alte notițe se reduce la următoariele:

§ 68. Doptrina lui Parmenide

1. *Parmenide,* în respept speculativ, în ceea ce se ține de adevărul neclătit, nu făcea nice una diferență esențială între/îre și *cugetare*[296]*,* și de aceea declara cum că tot fientele e unul și același. Prin urmare

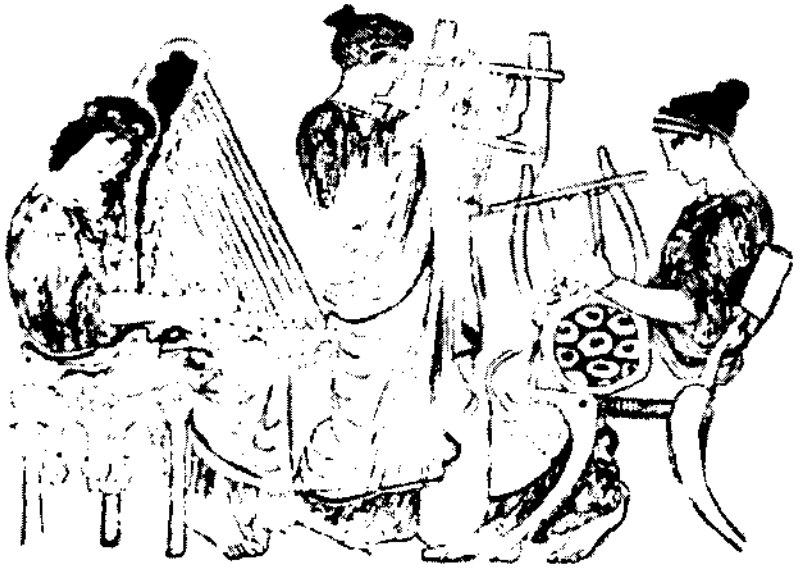

el propune una specie de *sistemă de identitate absolută* (fragm, vers.39 - 46. 88 - 91. *Plato* Parmenid. p. 74 et Soph. p.240 s. s. voi. X et II. Bip. *Arist.* Metaphysic. I.5.[297] III.4. *Simplic.* in physic.Arist. p.19et25).

2. De aci deducea *Parmenide* că fientele nu se naște, nu piere[298], nu se schimbă, nu se mișcă, nu se împarte, nu se distinge, căci prin aceste el s-ar ridica, fiind numai unul și același[299] (fragm.vers.56-87. 92 - 95. coli. II. *Arist.* Physic.I. 2. *Sext. Empir.* Hyp. Pyrrh. III. 65. adv.mathem.X.46. *Plutarch.* de placit. philos. 1.24 etc).

3. *Parmenide* susține că fientele împle spațiul de tot, fiindcă el nu poate fi mărginit prin cel nefiente, și cum că e sferic **(aqxxipeiSeq),** nu este însă cert de l-a cugetat ca perfeptamente sferic și de l-a [51v] numit D-zeu sau nu[300] (fragm. v. 74-80. 85. 94-103. Coli. II. *Arist.* Physic.I. 3. III. 9. de Xenophane, Zen. et Gorgia c.4. *Simplic.*

in physic.Arist. p.31. *Plutarch.* de placit. phil. 1.26. *Stob.* ecl. I. p.158.452 [482?] - 4. *Cic.* de natur. Deor. 1.11).

4. Nu se poate ști ce a învățat *Parmenide* în respept empiric, precum nice aceea dacă a fost numai panteist sau și ateist[301] *(Brucker* lettre sur l'atheisme de Parmenide. trad. du latin, in Bibi. germ. T.XXII p.90 ss.). Din *Cic.* Acad. se ști că n-a fost sceptic, ci dogmatic ca și *Senofane*[302].

§ 69. Melis

Melis din *Samos* (Melissus Samosius)[303] pre la mijlocul seci.5 a.C, disciplu lui *Eraclit*[104] și *Parmenide (Diog. Laërt.* IX.24) a fost nu numai filosof ci și politic și căpitan flotei în contra lui *Pericle.*

Cartea lui **Efepi (ptiaeax;** a perit, dară din fragmentele aceleia, ce se află la *Arist.* de Xenophane etc, la *Simplic.* Comment in Arist. phys. de coelo și la alții se cunoaște că s-a ținut de școala eleatică.

§ 70. Doptrina lui Melis **[52]**

1. *Melis* a învățat, ca *Parmenide,* că universul e nemărginit, neschimbat, nemobile, numai unul, sieși asemine și de tot plin[305], că nu e nice una mișcare, de se și pare că ar fi[306].

2. Despre zei se vede că s-a declarat Melis cu dubitațiune sceptică, că n-ar fi hice una cunoștință a acelora **(jxf\ EÎvai yvtoaiv oroxcov)** cum spune despre dânsul *Diog. Laërt.* IX. 24. Din contră *Stob.* (ecl. I. p. 60-2. ed.Heer.) spune că *Melis* a învățat, ca *Zenone,* că elementele **(tòt crtoi/eia)** sunt zei și mestecarea acelora (TO **μιγμα** xo'M«y Wnundul și că sufletele sunt divine **(Gemi).**

§ 71. Zenone

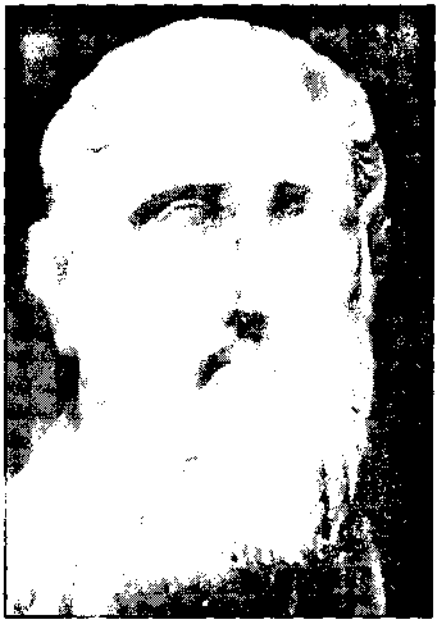

Zenon

Zenone din *Elea* (Zenon Eleaticus)[307] au trăit pre la an. 460 a.C. când a și făcut una călătorie la Atena, deîmpreună cu magistrul și amicul său *Parmenide,* unde au făcut cunoștință cu tânărul *Socrate*[i0%].

Zenone a scris în prosă, din scriptele lui au rămas puține[309]. *Zenone* avea plăcere a se disputa și a învăța în formă dialogică s[au] disputativă. *Diog. Laërt.* (III. 47.48) zice că *Ze[52v]none* a scris cel de întâi în formă dialogică totuși adauge că nu e cert. Alții susțin că Z[enon] n-a introdus vorbind mai multe persoane, cum se face în dialog, ci numai își punea însuși întrebări și răspundea, căci *Aristotele* (de soph. elench.c. IO[310]) îl numește răspunsătoriu (cwiOKpiv6nEVO<;)[3l1] și întrebătoriu (epCDîcov)[312].

De aci s-a născut probabilmente, de au zis unii *(Sext. Emp.* adv. math. VII.7.[313] *Diog. Laërt.* IX.25) că *Zenone a* fost *autorele* s[au] *inventatorele dialecticii* (5KXXEKTIKÎI<; apxTjyoț sau e'UpeTTig)[314]. Ca atare se poate considera numai în cât au determinat mai chiar regulele rațiunamentului și ale disputării, de cum se făcea până atunci, apoi încât au și aflat unele forme de ratiunamente captioase[315], carea atunci erau renumite pentru că nu puteau să descopere numaidecât aparența cea falace a lor carea era ascunsă.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Zenone a fost *dogmatic,* ca și ceialalți eleați, totuși unii-1 numără acum între *sceptici,* acum între *sofiști.* Aceasta vine numai de acolo că *Zenone* avea plăcerea a se disputa pro și contra unor propusețiuni problematice, și se zice că el a început a învăța cel de [53] întâi pentru un onorariu (8i8(XKTpov) determinat. Sofist l-au numit adversarii lui numai de aceea că-i aducea la strâmtoarie cu dialeptica sa, dar carapteriul lui cel lăudat de toți anticii arată destul că n-a fost sofist.

Anume *Diog. Laërt.* IX.5 și *Valerius Max.* III.3 spun că *Zenone* ura tirania și era mare amic al libertății civili, pentru carea a și murit ca martir, cu mare bărbăție, adecă un anume *Nearch* s[au] dupre alții *Diomedonte* s-a făcut pre sine tiran s[au] dominătoriu absolut în Elea[316]. Zenon cu unii concetățani s-au ridicat contra lui, voind să recâștige libertatea eleatică dară nu le-a succes și tiranul a imperat de l-au sfărâmat pre *Zenone* într-un mortariu, fiindcă nu vroia să deie pre amicii săi. Alții zic că a pățit așa fiind vândut de amici[317].

§ 72. Doptrina lui Zenone

Pre cât se poate cunoaște filosofia lui *Zenone* din puținele fragmente rămase din operele lui (mai ales din cartea Ilepi cp'oaecoq) și din operele altor scriptori vechi, *Zenone* se adoperă ca să combată argumentele rea[53v]lismului în contra sistemei eleatice[318], precum se desvoltase aceasta specialmente de *Parmenide,* arătând că acele duc la consecuțiuni absurde. Așadară el argumenta apagogice:

1. că nu e *nice una pluralitate de lucruri,* pentru că aceste ar căuta să fie tot de una dată asemini și neasemini unul altuia, mari și mici, mărginite și nemărginite *(Plato* Parmenid. p.73-75. Vol.X. Bip. *Simplic.'m* phys.Arist. p. 30)[319];

2. că nu e nice un spațiu, pentru că acesta ar căuta să fie sau nicăierea, sau în alt spațiu, și acesta iarăși în al treilea și așa mai departe, în nemărginit *(Arist.* phys. IV.3-5)[320];

3. că dacă presupunem esistența spațiului[321], totuși nu e *nice una mișcare,* căci mișcatul într-un timp mărginit ar căuta să parcură un spațiu nemărginit s[au] să fie tot de una dată în mișcare și în repaus, ceea ce nu e cu potentă *{Arist.* phys. VI. 14)[322]. în acest loc se aduc patru argumente în contra realității mișcării, între carea e și așa numitul *Achile,* pre carele unii-1 atribuiesc și lui *Parmenide[323],* ele se razimă însă toate numai pre momentele pre carea le-am însemnat aici, și dacă [54] le considerăm mai de aproape, aflăm că nu sunt logice metafisice ci mai mult sofistice, fiindcă *Zenone* nu oserva că noțiunea mișcării e de tot relativă, ad[ică] constituită din relațiunile spațiului și a timpului una către alta și că vorbind despre mișcare e neapărat sau să luăm și spațiul și timpul ca finit, sau, dacă reflectăm la divisibilitatea lor matematică în nefinit, să le luăm pre amândouă ca nefinite, dară să nu luăm arbitrariamente spațiul ca nefinit și timpul ca finit, cum a făcut *Zenone*.

§ 73. Continuațiune

Unii au zis că *Zenone* ar fi ridicat *firea s[au] esistența substanței unice* susținute de antecesorii săi și că ar fi negat chiar*firea* și *nefirea*. Această părere se razimă specialmente pre aceasta că (după *Simplic.* in phys.Arist. p.30), *Eudem* aduce în a sa fisică că *Zenone* ar fi zis: *"de-i va spune cineva ce este unul, el încă-i va spune ce sunt lucrurile"*

(ἐi xiq atttd>ː xὸ ἓv a7to8oiTi, TI **noxe** eaxiv, X,e2jeiv **xa** ovxa)[324]. Din această declărațiune foarte ambiguă deduc unii că Z[enon] ar fi zis că *unul nu e* s[au] că nu se ține de lucrurile reali (6xi p/ɳSev xῶv OVTGJV **ecm TὸῈ**ev).[54v] însă faptul însemnat aci e chiar așa de nesigur, ca și consecuțiunea ce se deduce dintr-însul, căci *Zenone* a putut să înțeleagă numai atâta, cum că *unul* nu se ține de lucrurile cele multe singulari, despre cari credem noi că le percepem[325]. Așadară nu se poate zice că *Zenone* ar fi ridicat substanța, ad[ică] toate lucrurile. Această părere nu se ridică prin asertul lui *Seneca* (ep. 88), carele zice că: *"Zenon Eleatus aii nihil esse ne unum qiiidem",* pentru că *Platone,* carele a cunoscut mai bine învățătura lui Z[enon] decât *Seneca,* zice contrariul în dialogul *Parmenide.*

Din propuseținea lui *Zenone* **"a8iaipetov",** unul e nedivisibile *(Arist.* metaph. III. 4) încă nu se poate deduce că *nu e nimica,* cum au dedus unii, ci numai că unul nu se poate împărți[326].

În urmă *Diog. Laërt.* IX.29 atribuiește lui *Zenone* mai multe propuseținuni: că sunt munduri mai multe, că toate lucrurile s-au născut din cald și din rece, din uscat și umed ș.a., e însă necert dacă aceste sunt a[le] lui Zenone. [55]

§ 74. Empedocle

Empedocle din Agrigent (Girgenti) în Sicilia (Empedocles Agrigentinus s[au] Acragantinus)[327] a vieținit pre la 460 a.C. și s-a distins nu numai ca filosof, ci și în alte respepte: ca cetățan și politic, că n-a acceptat principatul s[au] dominațiunea absolută pe carea i-au oferit-o cetățanii, ci a respins-o din amoare către libertatea republicană; ca naturalist și medic, încât îl considerau ca pre un făcătoriu de minuni și fermecătoriu; ca oratore încât se zice că și retorica el ar fi aflat-o. Ca poet,a scris una poemă filosofică din carea acum se află numai fragmente. Lui i se atribuiesc și *carmina*

aurea, carea unii le atribuiesc lui *Pitagora,* **și mai mult tragedii** carea însă au perit de tot.

Nu se știi de la cine și-a luat cultura filosofică *Empedocle.* Cei vechi îi dau mai mulți magistri: pre *Pitagora, Telauge, Ippa (Hippas), Parmenide, Anasagora* ș.a[328].

Unii zic că *Empedocle* a murit în mare, alții în *Etna,* de carea s-a apropiat [55v] prea tare, ca să oserve mai acurat. *Orațiu* zice, în A.poet. 464-6 că s-a aruncat dinadins, pentru ca să dispară din lume fără urme, ca un D-zeu: *"Deus immortalis haberi dum cupit Empedocles ardentemfrigidus Aetnam insiluit",* alții zic din contră că ar fi fost esolat în Pelopones, unde a și murit[329].

Empedocle nu se poate număra între pitagorei, pentru că filosofia lui diferește în multe punte esențiali de cea pitagoreică. Din contră se vede că a luat multe de la *Eraclit,* unele și de la *Anasagora,* așa cât nu se poate considera ca de tot originariu[330].

§ 75. Doptrina **lui** Empedocle

Pre cât se poate cunoaște învățătura lui *Empedocle* din fragmentele operelor lui, pre carea le-a cules *Fr. Guil. Sturz.* Lips. 1806 *șxAmad. Peyron:* Emped. et Parmenid. fragmenta ex.cod.tauriensis bibi. Lips. 18IO[331], Empedocle a avut următoarele ideie:

§ 76. Fisica **lui** Empedocle

1. La început nu poate să fie w[56]«w/, ci cată să fie necesariamente una *doime,* căci unul e numai resultatul compusețiunii prin amiciție[332] *(Empedocles* de natura rerum[333] I. 34-38 și 101-102. *Arist.* phys. 1.6).

2. Elementele tuturor lucrurilor sunt focul și apa, pământul și aerul[334], ieară puterile cele lucrătoarie a toată creațiunea sunt amiciția

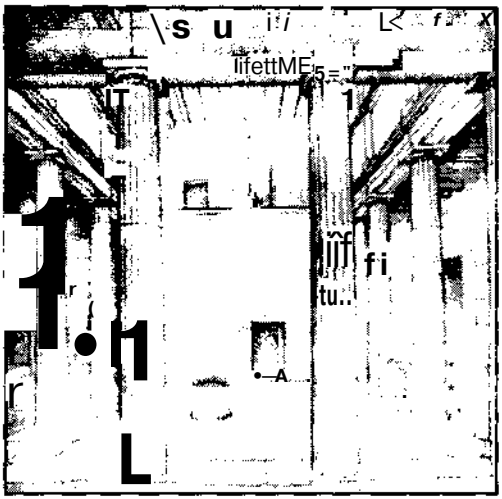

Templu din Delos

și ura (puterea atractivă și repulsivă)[335].*{Empedocles* de rer.natura v. 161-165 și v.29-31).

3. între elemente, focul e lucrătoriul, ieară celelalte trei elemente sunt obieptul acestei lucrări. Altmintrea nice unul din aceste elemente nu e absolutamente simplu[335], dară nice unul absolutamente neînsuflețit[337] *(Arist.* de generat, et corrupt. II. 3)[338].

4. Tot ortul e compuseţ̦iune din părticele elementarie originarie[339], tot interitul e resoluţ̦iunea celui compus din aceste[340] *(Emped.* **Ilepl O-boeooq** v. 38. 46)[341].

5. Cele două puteri prin cari se pun elementele în mișcare sunt amoarea și nemiceţ̦a [342]**(OiX,ia** mi **NeÎKoq),** cari locuesc într-însele [56v] ca principiu însufleţ̦itoriu *(Sext. Emp.* adv. [mathem.] X.10. *Simplic.* Commentar. in Arist. physica VIII. p.258).

6. Deci universul precum și elementele lucrurilor și puterile acestora după esenţ̦ă sunt eterne și neschimbate, ieară după forma aparenţ̦ei lor sunt schimbăcioase, fiindcă acum se nasc, acum pier iearăși *{Emped.* Ilepl O'Ooecog v. 21. 22. 60. 65. 68).

Notă. Aci bine oservă Străinul la *Platone* in Sophistes vol.I. p.241. Edit. Steph.[343]: flecarele din acești vechi naturaliști ne-a spus câte una fabulă ca la copii. Unul ne spune că fientele este întreit *{Arist.* phys. I. 6)[344], că unele lucruri din acesta auneori se ceartă apoi iearăși se împacă, se însoţ̦esc, genera și-și cresc copiii. Unul[345]

ne spune că fientele este îndoit, umed și sec, sau cald și rece, și-l îmbracă și-l compune și-l unește. Ieară poporul nostru din *Elea* învață de la *Senofane* și încă de mai nainte că toate lucrurile pre carea noi le numim univers sunt numai *unul.* Ieară mai târziu unele muse *ionice* și *siculice*[346] *(Eraclit* și *Empedocle)* au [57] oservat că ar fi mai bine să se zică cum că fientele nu e numai unul, ci amândouă de una dată, adecă *mult* și *unul* și că se ține așa prin amiciție și neamiciție, fiindcă altmintrea se mestecă necontenit. Așa zic musele cele mai aspre (iraclitice) ieară cele mai blânde (a[le] lui Empedocle) zic că totul s[au] universul se schimbă, încât auneori e *unul împăcat* prin Afrodita, apoi iarăș *mult* și nimic sieși, când îl tulbură **NeÎKOț**[347]**.**

§ 77. Teologia lui Empedocle

1. D-zeu e spiritul cel mai fericit și sieși suficiente. El se are cătră mund ca focul cătră celealalte elemente, ca unitatea cătră mulțime, ca amoarea cătră desbinare. De aceea el numește de multe ori focul, unitatea, amoarea, *D-zeu* (Tzetzes[348] chiliad. VII. v. 520 ss.).

2. D-zeu se cunoaște numai pre sine însuși și numai pre cel ecare cu sine, prin urmare numai bunul, unitatea și amoare[a], nu și contrariul. Căci fiind și locuind el afară de toată repumnanța, nu-l poate tulbura neecarele[349], vieața în [57v] luptă, răul și multul și diferența lucrurilor *(Arist.* Metaph. III. 4: **oi) yocp yvoopi^ei (6** *Qeóq)* **TOC oxoixeîa 7iavta, TO yap veÎKoq** *oine* **ăx**[ei]**- fj 5e** *yaboiq* **tofi onoloi) Tq> oụ,oiq>)**[350]**.**

3. Noi înșine putem să cunoaștem pre D-zeu numai prin cel divin, carele este în noi *(Emped.* **Ilepi «fcixjeGx;** III. v. 24-26).

4. Sufletele cele căzute se trimit în esil pre pământ, unde au să facă mai multe migrațiuni prin diferite corpuri, până când se curățâ de păcatele lor. Atunci se întorc iearăși în fiența divină *{Emped.* **Περὶ Φύσεως** I. 3-7. 10 - 19. 20)[351].

Filosofia atomistică

§ 78. Atomistică

Atomistică[352] (de la Top/ņ, împărţire, cu *a* privativ) carea se numeşte acea sistemă filosofică despre natură, carea susţine că materia originarie din carea s-a făcut mundul au fost una mulţime nemărginită de *atomi,* de formă, mărime şi greutate diferită nemăr-[58]ginit, carii se mişcau în spaţiu perpendicularmente şi paralel[353], dar apoi prin întâmplare s-au abătut de la această mişcare[354], s-au atins unii de alţii şi s-au lipit. Prin aceasta s-a născut la urmă şi mundul presente, după alte combinaţiuni nenumărate. Aceşti atomi însă se desfac iarăşi şi dau loc altor combinaţiuni, fiindcă în lume toate consist din atomi, chiar şi sufletele, şi atomii au una tendinţă necontenită de a se mişca aşa cum se mişcau la început[355].

Autorele acestei sisteme se zice a fi *Epicur™,* totuşi au învăţat-o şi înainte de *Epicur, Leucip* şi *Democrit,* şi unii zic că autorele ei ar fi chiar *Och* s[au] *Moch* fenicianul (§ [42][357]). Această sistemă e basată toată numai pre ipotesi arbitrarie, introduce *cazul* în mund şi n-are op de nice una reputaţiune. Ea se numeşte şi *filosofia corpusculariе*[35]* şi *filosofia naturii mecanică,* căci ea consideră corpurile elementarie ca nişte machine carea lucră una întru alta şi construe mundul întru un mod cu totul mecanic[359]. [58v]

§ 79. Leucip

Leucip (Leucip s[au] AeDKimtoq)[360], unul din cei mai vechi filosofi ai grecilor, originea, etatea şi celelalte cercunstanţe ale lui sunt necerte. Comunemente se zice că a vieţuit pre la 500 a.C. Locul naşterii lui se zice a fi *Elea, Abdera, Miletul* s[au] *Melos*[36i], magistrii lui, *Parmenide*[362], *Zenone*[363] şi *Melis.* De aceea unii îl numără între

eleatici, cti toate că filosofia lui se abate de la cea eleatică, încât nu se poate considera ca identică[364]. *Leucip* a fost atomistic și se crede că între greci el a fost autorele atomisticei s[au] al filosofiei corpusculare[365]. De aci vine că și cei vechi încă tractau tot împreună despre dânsul și despre *Democrit* carele se zice a fi fost disciplul lui și că a desvoltat numai filosofia magistrului său[366]. Operele cari se atribuiesc de unii lui *Leucip* încă se atribuiesc de alții lui *Democrit*[367]. Din aceste opere n-au rămas nimica, de aceea nice nu e cu potență a determina prin ce s-a distins filosofia acestora una de alta *(Diog. Laërt.* IX 30-3. coli. *Arist.* de gener.et corr. I.1.2.8[368] de coe[59]-lo 1.7. III.2.4.[369] phys. IV.8.[370] metaph. I.4.[371] de anima 1.2). Din aceste și din alte locuri ale celor vechi se poate afirma cu probabilitate cum că disciplul a perfecționat mai mult și a propagat învățătura magistrului său, și cum că acela a filosofat și asupra obieptelor praptice, ceea ce nu se vede a fi făcut acesta din urmă.

§ 80. Democrit

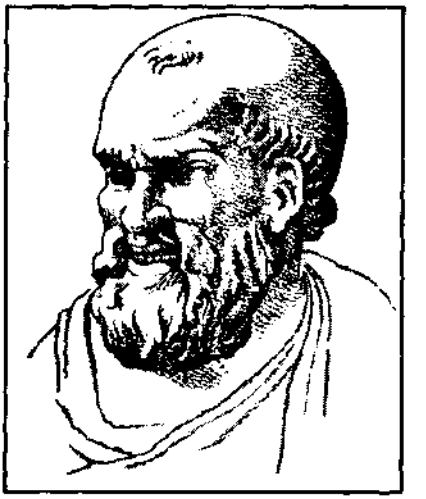

Democrit din *Abdera* (Democritus Abderites)[372], nu din Milet cum au zis unii, mai tânăr decât *Anasagora,* mai bătrân decât *Socrate,* însă contemporan amânduror, disciplul lui *Leucip* și amic al lui *Ipocrate (Meiners*[m] Geschichte der Wissen. in Griechenland u. Rom. vol.I. p. 725-727). A trăit în seci. 5 a.C.

Averea cea însemnată carea i-a rămas de la tatăl său a folosit-o spre a-și mulțămi dorul științei[374].

A făcut spre acest scop călătorii în Asia Mică, Grecia, Italia inferioară și în Egipet. Unii zic că au călătorit și la magi în Persia și la gimnosofiști în India. După întoarcerea sa, oarecâtva timp s-a ocupat cu fun[59v]țiuni publice, dară în scurt s-a retras de la acele și s-a ocupat numai cu științele, așa încât fabula spune că s-a retras în locuri deșerte și locuia în sepulcre, și că și-ar fi scos ochii numai ca să poată medita mai netulburat asupra lucrurilor[375]. Tot asemine fabulă e și aceea că Dem[ocrit] ar fi râs necontenit[376], carea a putut să se nască de acolo că abderiții erau niște oameni foarte nebuni și dau materie destulă celor ce voiau să râdă de ei.

Diogene Laerțiul (IX. 46-9) aduce scriptele lui *Democrit,* pre carea le împarte în etice, fisice și mestecate. Din aceste însă n-au rămas nimica și această perdere e foarte mare, pentru că *Democrit* a fost unul din bărbații cei mai mintoși și mai învățați ai seclului său.

Aristosen[111] (la *Diog. Laeït.* IX. 40.) spune că *Platone* a voit să ardă cărțile lui *Democrit.* Se crede însă că aceasta e numai fabulă. Atât e cert că *Platone* a urât filosofia cea empirică materialistică a lui *Democrit,* fiindcă în operele sale nu aduce nicăirea numele lui *Democrit*™.[60]

Democrit s-a ocupat cu logica, fisica, etica, matematica și artele frumoase, de aceea-1 și numiau **7i£vxa8A,oq**[379]**,** despreția bunurile temporali și gloria, trăia abstras, se distingea cu bunătatea inimii, care-1 făcea să vadă în toate escesele oamenilor mai multă nebunie decât răutate. Au murit de 109 de ani[380]. Ipocrate, fundătorele medicinei ca știență la greci, contemporanul lui, îl numește **"iov ˘cxpiatov (pixrecoq icai Koajwn) ep^evefrteț".**

§ 81. Doptrina lui Democrit

Sistema lui Democrit se împarte in cosmogonică și fisică, despre una parte, apoi în psicologie, logică, etică și teologie despre altă parte.

§ 82. Cosmogonia și fisica lui Democrit

1. Principiele tuturor lucrurilor sunt plinul (xòrcX/fjpeț) și deșertul (xò KEVÓV)[381]. Plinul sunt atomii. Atomii îi deducea el din nefmitatea timpului[382] și din neputința de a-i împărți absolutamente[383]. *Arist.* Phys. VUI. 1. De gener.et corr. 1.2. De gen.anim. II.6. *Diog. Laërt.* Dt.44.[60v]

2. Atomii[384] sunt:

a) după esență omogeni, cu toate că sunt diferiți după formă[385], pentru că numai carea e asemine poate lucra asupra altuia asemine *{Arist.* de gener.et corr.I. 7)[385];

b) ei sunt grei în rațiune directă cu mărimea lor *{Arist.* de gener.et corr. I. 8)[387];

c) ei se mișcă și s-au mișcat prin mișcare întreită: prin *scuturare,* prin *conflict* și prin *ondulare;*

d) ei sunt, în urmă, însuflețiți *(Plutarch.* de placit. philos. IV.4).

3. Mișcarea atomilor se face după una lege a necesității, însă nu oarbe, ci foarte rațiunali[388] *{Diog. Laërt.* IX. 49. *Arist.de* coelo III. 4.de fato 10: *"Democritus autor atomorum accipere noluit, necesitate omniafieri quam a corporibus individuis naturales motus a vellere".* KiveîaOai Touq âxonoix; êv KEVCD icata xov ei[iapų,Evnq Myovi (indeque quae eveniunt naturaliter consentarea semper esse rationis)".

Notă. Bacone de Verulamiu[m] pune [61] pre naturalistul *Democrit* înaintea poeticului *Platone* în cele fisice, și oservă următoariele despre atomistica aceluiași: *"Democritus cum carperetur, quod assereret, mundum constare ex atomis: atomos, inquit, necessitaie rationis non experientiae esse convinctur, atomum enim nemo unquam vidit"* (histor. natur. I. n.98. col. 780. Edit. Hafniens).

§ 83. Psicologia, logica și etica

1. Esența sufletului e focul[390] și căldura, căci puterea cea curgătorie

a lui se stinge îndată ce se stinge focul şi căldura vieţii *(Arist.* de anima I. 2)[391].

2. Representaţiunile sufletului despre obieptele esterne se nasc prin efluviele carea vin de la obiepte înseşi, şi au atâta asemănare cu aceleşi, în cât se cuprind de către suflet ca imaginile **(eî8(oXa,** spectra) aceloraşi.*(Arist.* de gen. et corr.I. 7. *Sext. Emp.* adv. math. VIL 116-18. *Diog. Laërt.* IX. 44. 45.[392] *Plutarch.* de placit.phil. IV. 4.5. *Cic.* ep. ad fam. XV. 16[393]) [61v]

3. Cunoştinţa prin facultatea cugetativă **(yvoooiq 8ia TT|V Suxvouxg)** este mai presus decât cunoştinţa câştigată prin sensi **(yvaxnq 8icc xcov aiCT&ncTecov).** *Sext. Emp.* VII. 135 - 40[394]. *Plutarch.* de placit.phil.IV. 7. *Stob.* ecl. I. p. 924).

4. *Democrit* nu cunoştea nice una fienţă superioară divină, ci representaţiunile despre D-zeu le deducea iarăşi din nişte imagini carea se apropie de oameni şi esercită asupra lor influenţă parte mai bună, parte mai rea **(EïiSeotax ayaGo7toia κCCι KCtiamoia)** *(Sext. Emp.* adv. math. IX. 19. 24.[395] *Cic.* de N.D. I. 12. 43.[396])

5. În respept praptic învăţa că bunul suprem consistă în voia bună s[au] în statul sufletului, când acesta nu e tulburat nice prin frică, nice prin speranţă **(ei)0i)nla**[397]**, etieatri)**[398]**, ἀθαμβία**[399]**,** âxapa^ia[400], **αθαυμασια**[401], âpnovia[402], **cn|4i£Tpia**[403]**)** *(Diog. Laërt.* IX.45. *Strob.* ecl. II. p. 74-6.[404] C/c. de fin. V. 8. 29[405]).[64]

§ 84. a). Ipocrate

Ipocrate din insula *Cos* (Hippocrates Cous)[406] e renumit ca

Hipocrate

medic, totuși nu se poate scoate din ordinea filosofilor, parte pentru talentul lui cel filosofic, parte pentru că cei vechi îl numără de multe ori espresamente între filosofi, și încă unii îl numără între *democritici,* ieară alții între *eraclitici,* probabilmente pentru că s-a fost cultivat mai ales prin conversațiunea cu *Democrit* și *Eraclit.* Anul nașterii și al morții lui e necunoscut. Atâta se știi, că a trăit pre la mijlocul seci. 5 a.C. și că a ajuns până la 90 de ani[407].

El se trage din gintea cea renumită a *asclepiazilor* (descendenților lui £scw/aþrä,zeificatului învățătoriu al medicinii), a făcut călătorii mari mai ales pentru ca să oserve natura și pre om, a petrecut mai mult în Tracia și în Tesalia. Se zice că a murit în *Larisa* din Tesalia.

între scriptele ce i se atribuiesc sunt multe neautentice, unele sunt interpolate[408]. Ele s-au editat de multe ori, s-au comentat și s-au tradus. Mai întâi s-au editat [62] în Veneția 1526 in fol[io], apoi și deîmpreună cu scriptele lui *Galen*[409].

Cele mai principali, despre cari nu se îndoiează nimene, sunt aforismatele, precum și scriptele despre dietetică, despre prognosa medică cii respept la cursul morbilor, despre aer, ape și proprietățile locali. în aceste se arată Ipocr[ate] pretutindenea nu numai ca un oservatoriu și cunoscătoriu al naturii și a influențelor ei asupra

corpului omenesc, ci și ca filosof carea cercetă căușele fenomenelor.

Se *aseriu* comunemente lui Ipocr[at] ideele despre sănătate și morbi ca forme variabili ale vieții animali, despre puterea cea sanativă a naturii, despre creșterea și descreșterea succesivă a morbului, despre crizi și despre zilele critice în cursul morbului, despre necesitatea de a oserva una dietă regulată atât în statul sănătos cât și în cel morbos ș.a., așa încât se poate zice că Ip[ocrate] au pus fundamentul cel de întâi pentru știența medicinei și chiar prin aceasta au liberat-o atât de servitutea empiriei celei rudie, cât și din servitutea popilor, cari făceau din dânsa un secret.

Atheismul ipocratic e dubiiu. *Facies hippocratica* se raportă la cunoștința morții din oservarea fației omului al cărui corp se apropie a se desface. [62v]

Sofistica

§ 84. b). Carapterele ei și al sofiștilor

Sofist (aocpiCTTÍiq) la început însemna [64] 00961; înțelept, cunoscătoriu, pățit, încă și esercitat și elocente. Artiștii, artigianii, gubernătorii năilor, legelătorii și ducii, chiar și strigoile și strigoii se numiau ao<poi și aotpurecri[410]. Erodot numește sofiști pre cei mai mulți înțelepți, carii se numără cătră cei șapte înțelepți ai Greciei, aseminea și pre artiști și pre alți învățați carii erau în curtea lui *Cresta".*

Socrate și școala lui a schimbat însemnarea numelui *sofist.* De aci înainte au început a se numi sofiști, cum zice *Cicerone* (acad. 11.23) *"sophistae appelabantur ii, qui ostentationis aut quaestus causaphilosophabantur".* Acești oameni, altmintrea cu minte mare și foarte învățați s-au arătat în Grecia pre timpul lui *Socrate*[412]. Motivul faptelor lor era vanitatea și câștigul. De aceea ei umblau

din loc în loc, vorbind în public despre orice temă li se propunea și apărau cu aceeași convicțiune și desteritate atât tezea cât și antitezea. Ei dau instrucțiune în această artă și altora, [64v] precum și în politică, luau însă onorarie foarte mari pentru învățătura lor, încât cu încetul și-au adunat avuții mari. De aceea ei trăgeau la sine mai ales pre tinerimea mai avută, ma, în loc să o fi[e] condus, s-au făcut corupătorii ei. Așa îi descrie *Platone*[m], *Senofonte*[414], *Isocrate* și alți scriitori din seclul lui *Socrate.* De aceea și *Socrate* încă a intrat în luptă cu ei, fiindcă voia și lucra ca să apere tinerimea de influența lor cea periculoasă. Așa, pre încet, numele de *sofist,* carea mai înainte era foarte onorific, s-a făcut nume de batjocură de carea se rușinau, de aceea au și început învățații a se numi (piXoaocpóq, părându-li-se că e aroganță a se numi acxpóq s[au] aoqucraíq. Totuși mai târziu acest nume iearăși s-a făcut onorific. Sub împărații romani erau foarte mulți atari sofiști, mai ales în Roma, Alesandria, Atena, Bizanț, ș.a.[415]Ei dau lecțiuni în oratorie și în alte arte și științe, chiar și în filosofiă. Cei mai renumiți sofiști mai vechi au fost *Gorgia, Protagora, Prodic, Ipia, Trasimach,* deîmpreună cu alții carii se amintesc în dialogii lui *Platone* [65] și în alte locuri. E de mirare că de la acești sofiști n-a rămas nimica de vreuna însemnătate, cu toate că scriau mult, poate să fie caz, poate, că scriptele lor și-au pierdut creditul încât nu le mai copia nimene[416].

Biografiele sofiștilor de *Filostrat* cel mai bătrân[417] se raportă numai la sofiștii mai târzii, de carii s-a ținut și el deîmpreună cu Filostrat cel mai tânăr. *Eunapiu*[4K] încă a scris viețile filosofilor și ale sofiștilor. Din contră, *Sofistele* lui *Platone* și orațiunea lui *Isocrate*[419] în contra sofiștilor se raportă numai la sofiștii vechi, a căror familie încă nu s-a stins până în ziua de astăzi.

Notă. Despre sofiști se pot lege: *Ludov. Cresollii* theatrum veterum rhetorum, oratorum, declamatorum i.e. sophistarum, de eorum disciplina ac dicendi docendique ratione, Par. 1620. *Geo.*

Nic. Kriegk. diss. de sophistarum eloquentia lena 1702. *Jo.Geo. Walchii* diatribe de praemiis veterum sophistarum rhetorum atque oratorum (se află în *Parerga academica* ale acestui autore p. 103-6). *Meiners* Geschichte der Wiss. in Gr. u. Rom. [65v]

Atena, patria sofiștilor

§ 85. Gorgia

Gorgia din *Leonțiu* (Gorgias Leontinus)[420] se zice a fi discipul lui *Empedocle*[421], un sofist famos pentru talentul său și pentru elocența sa, pre timpul lui *Socrate*. *Platone* i-a eternat numele prin un dialog înscris pre numele lui. în acest dialog traptă *Platone* despre elocință[422]. Din orațiunile lui Gorgia au rămas numai câteva, carea se află în a 8[a] parte a retorilor greci editați de *Reiske*[423].

Aristotele (de Xenoph.Zen.et Gorgia c.5 et 6) și *Sextus Empir.* (adv.math. VII. 65-86) au conservat fragmente din una operă a lui *Gorgia,* carea poartă titlul: **Ilepi TO\), u.f| Svxoq f\ jcepi φὐσεως**

ad[ică] despre nefiente (despre cel ce nu e) și despre fire.

Gorgia a fost trimis de leontini la Atena ca delegat la a. 427 a.C. unde a avut ocasiune a-și arăta toată oratoria sa, a deschis și una școală retorică în Atena, că zicea că el poate să facă și pre alții cum era el. De la fiecare disciplu lua câte 100 de talanți[424] *(Diodor. Șicul.* Libr. XII. p. 514. edit. Wesel). *Platone* își bate joc de dânsul în [66] mai mulți dialogi, mai ales în *Cratil. Cicerone* (de senect. c.3)[425] spune că *Gorgia* a murit fiind de 107 de ani și că s-a ocupat cu studiele sale până la finitul vieții, neîncetat.

§ 86. Doptrina lui Gorgia

Din cartea **Ilepi *xo\i \ii\ovcoț***[426] etc. se cunoaște că *Gorgia* voia să probe trei teze:l) că nu e nimic;[427]2) că și de ar fi ceva nu s-ar putea cunoaște;[428]3) că de s-ar și putea cunoaște, totuși nu s-ar putea comunica[429].

Tezea primă o demunstră așa: căci nu e nice firea nice nefirea **(ŒTI OVK eoxiv ofcxe** eîvai ofixe u,fi eîvai), nice firea și nefirea tot de una dată, pentru că:

1) *Firea nu poate fi,* căci ea ar căta să fie: a), nenăscută sau b). născută sau c). amândouă tot de una dată[430].

De ar fi a) *nenăscută* și eternă, atunci ea mai întâi ar *fxfără de început,* prin urmare una *nefire,* una nimica. In ultra de ar fi eternă, atunci ea ar fi *nefinită,* ieară de ar fi nefinită, atunci ea ar fi nefinită sau în sine însăși sau în altă [66v] oarecare fire. Dară aceste amândouă sunt cu nepotență: cea de întâi pentru că nimica nu poate fi tot de una dată și *continens* și *contentum* fără să fie mai mare și mai mic decât sine însuși, a doua pentru că afară de nefinit nu poate fi alt nefinit carele să cuprindă în sine pre cel de întâi.

Iară de ar fi b) *născută,* atunci ea ar căuta să fie născută sau din cel *fiente* (ce e) sau din cel *nefiente* (ce nu e). Cea de întâi e cu

nepotență, căci atunci firea ar fi eternă și nenăscută, ceea ce e în contra presupusețiunii, dară și a doua încă e cu nepotență, căci din nimica nu se poate naște nimica, pentru că nimica ca nefiente nu poate produce nimica. Ieară de ar fi nimica fiente, atunci firea ar căuta să fie necesariamente nefiente, pentru că fire și nimica sunt opuse una alteia.

Iară de ar fi în urmă c) *nenăscută* (i[d] e[st] eternă) și tot de una dată *născută* (i[d] e[st] temporale), atunci ea ar fi tot de una dată și nenăscută și născută, ceea ce e cu nepotență.

2) Dară nice *nefirea încă nu poate fi,* pentru că atunci ar căuta să nu fie însă[67]și firea precum s-a zis deasupra. Căci dacă *realele* nu e cu nimica mai mult decât *nerealele,* ieară *nerealele* nu e, precum toți cunosc, atunci nu e nice realele. Și așa, fiindcă s-a demunstrat că nu poate să fie nice fire nice nefire, nice amândouă tot de una dată, urmă că despre fire și nefire în genere nu poate fi vorbă nice de e, nice de nu e[431], nice despre amândouă tot de una dată[432].

Tezea a doua o demunstră așa: căci, zice el, conoscivere e, precum se înțelege de sine, numai cugetaverele și cugetul nice una dată nu e realele, decât numai în cuget și pentru cugetătoriu, nice vice versa realele încă nu se poate face vreunadată cugetavere și cuget prin sine însuși, ci numai prin cuget, adecă prin representațiunea cugetătoriului. Așadară nice una dată nu se cuvine realitată numai cugetării singure[433].

Tezea a treia o demunstră aşa: căci la urmă totdeauna tot numai conceptul şi vorba poate să se comunice altora, ieară lucrul însuşi nice una dată nu li se poate comunica prin concept şi prin vorbă[434]. [67v]

§ 87. Continuaţiune

Această demunstraţiune, mai prescurtată:

1) în genere nu e nimica s[au] nu e nice un fiente, căci de ar fi ceva, acela ar căta să fie sau ca un lucru sau ca nimica sau ca amândouă tot de una dată, ce nu e cu potenţă;

2) de ar şi fi ceva, acela nu s-ar putea cunoaşte, pentru că atunci ar căta să fie sau cuget identic cu cugetatul, sau tot cugetatul reale, ce însă nu e;

3) dară de s-ar şi putea cunoaşte ceva, acela totuşi nu s-ar putea comunica, pentru că atunci limba, ca mediul comunicaţiunii cunoştinţelor noastre, ar trebui sau să espună pre obiepte înseşi sau să deştepte cel puţin representaţiuni ideatice în diferite subiepte, ceea ce nu e.

Acum deşi sunt numai ilusiuni sofistice toate aceste argumentaţiuni, totuşi *Gorgia* are meritul că a făcut cel de întâi distinţiune între representaţiunea singură şi între obieptul ei, precum şi între cuvânt ca semnul [68] cugetului şi între cuget însuşi, şi prin aceasta

a deșteptat rațiunea filosofătoarie ca să investige mai cu temei relațiunea carea e între obieptul și subieptul cunoștinței, și tot de una dată să considere și relațiunea carea este între semn și între însemnat[435].

§ 88. Protagora

Protagora din *Abdera* (Protagoras Abderites)[436] a fost un sofist famos pre timpul lui *Socrate*. Spun că mai întâi era numai fachin[437], dară după aceea l-a luat la sine *Democrit* și l-a învățat, de aceea cei vechi îl numesc între disciplii lui *Democrit*[4] ™.

Abderiții distingeau prin aceea pre acești doi patrioți ai lor, că pre *Democrit* îl numiau **<pi%.oaoq>ia,** ieară pre *Protagora* **X6yoq**[439] (în sens de oratiune), pentru că acesta știa numai să vorbească despre obiepte *fi\osofice.(Aeliani* var.hist. IV.20[440]). *Protagora* avea mari talente, multe cunoștințe și mare elocință. Prin aceste el și-a câștigat nu numai renume, ci și avuție mare, fiindcă mergeau foarte mulți la lecțiunile lui, umblând el de întru un loc într-altul în Gre[68v]cia, Italia și Sicilia și lua foarte mari onorarie de la studenți[441], de unde l-au și numit oratore mercenariu ***(\6yoq* eiiiiioGoț)** cum spune *Suidas* (s.v. **npemxyópai;).** *Platone* i-a înscris un dialog, în carele induce pre *Protagora* și pre alți sofiști vorbind cu *Socrate* între altele și despre această întrebare, dacă virtutea se poate învăța (doceri), fiindcă chiar aceasta o afirma *Protagora* despre sine[442]. în dialogul *Menone* se zice despre dânsul că a ajuns mai 70 de ani, s-a bucurat de cea mai mare autoritate mai mult de 40 de ani și a adunat mai multă avuție cu înțelepciunea sa decât *Fidia* și alți zece sculptori cu artea lor, cu toate că i-a corupt pre toți cei ce se folosiau de învățătura și de conversațiunea lui și i-au dimis mai răi de cum erau când veniseră la *dansai"*[3]*.{Platone* opp. T. IV. P. 372-3. ed. Bip.).

în Atena încă avea *Protagora* la început mare autoritate. în urmă l-au esilat drept învățăturile sale cele nereligioase, scriptele i le-au confiscat și de pre la privați și le-au ars în public[444]. Acesta a fost probabilmente cel de întâi esemplu de proces de foc în contra scriptelor *(Diog. L.* IX. 51.52). [69] Atenianii l-au persecutat și în fugă așa încât a murit sau findcă-i scăzuseră puterile de bătrânețe, sau că s-a inecat în mare când voia să se îmbarce pentru Italia *(Diog. L.* IX. 55).

Aci se numără și scriptele lui, dintre cari n-a rămas nice unul. între aceste se află și cartea lui numită Té/vn ėpiOTUcâv[445], în carea a propus el cel de întâi tezea cu carea s-au folosit scepticii mai târziu în contra dogmaticilor, cum că pentru fiecare și în contra fiecărui asert sunt două rațiuni opuse (5i)0 X,6YO'oq EÎVOCI rcepi rcctVTòq *npâyiiaxoq, ă\zxKei\iÂ\ovq* òcMf[X,oi<;)[446] in *Diog. L.* IX. 51.

§ 89. Doptrina lui Protagora

1) Tezea principală a lui *Prot[agora]* se vede a fi fost aceasta că omul e măsura tuturor lucrurilor (nccvTcov *%pi\\La.%<ii* néxpov ăv9pQ)7ioq)[447] *Diog. L.* IX.55. *Sext. Emp.* hyp.pyrrh. I. 216-9. adv.math. VII.60-64 sau: 7tâvT(DV 7ipccYHOCTG>v[448] KpiTTiptova[449] eîvai xov ăvBpcoicoq. Această teză ar putea fi adevărată dacă s-ar înțelege despre om în genere s[au] despre rațiunea omenească universală, fiind adevărat că aceasta are să măsure și să judece în [69v] instanța supremă toate lucrurile, Protag[ora] n-a luat-o așa, el a cugetat numai la omul individuale și sensuale[450]. De aceea zicea el și după declararea pre carea o dă *Platone* despre acea propuseț iune în *Teetet* (opp. T. II. p. 68): *Tot lucrul cum îmi apare așa-mi este și cum îți apare așa-ți este, căci oameni suntem amândoi, atât io cât și tu*[451]. Așa spune și *Sext.* că *Protagora* a pus numai cele ce apar fiecăruia TOC cpocivoneva 'EKaaxcp nova și a introdus pretutindenea numai *relativul* (TO îipòq TI). De aceea el zicea că ceea ce se pare

nebunului și visătorului cum că este, pentru dânsul e chiar așa de adevărat și de cert, precum e de adevărat și de cert pentru cel sănătos și deștept ceea ce se pare acestuia că este[452]. Aceasta atât înseamnă cu alte cuvinte: că nu e nimica adevărat și cert în representatiunile și în cunoștințele noastre, nimica universalmente valid și necesariu, tot este numai subieptiv, individuale, causale.

2) Spre a proba acea propuseț iune, *Protagora* se vede că a provocat la învățătura lui *Eraclit*[453], cum că materia lucrurilor [70] e în curgere necontenită **(xfiv ‘\>*Xr*\ý pevcrìrriv eîvai)** și de aceea unele părți i se adaug ***(npocdéceic,)*** altele se iau din dânsa **(â7i6(popr|aei<;).** Prin aceasta și representațiuniîe noastre se schimbă necontenit și se modifică după cercunstanțele omului, precum e etatea, puseț iunea, sănătatea s[au] morbul lui, dupre cum doarme sau e deștept ș.a. *(Sext. Emp.* hyp.pyrrh. I. 217)[454].

Apoi *Prot[agora)* provoacă și la aceea, că sufletul nu e nimica afară de sensi și de aceea știența încă e numai una percepț iune sensuală *(aîa&naiç,*[455]*). Diog. L.* IX. 51. coli. *Plat.* Theaet.[456] in opp. -T.II. p.69 ss. De acolo apoi urma - cu toate că presupuseț iunea nu era validă - cum că toate sunt adevărate ***(năvxa* eîvai** *âXr}jdi\Diog. L.* 1.c.) sau că nu e nice una diferență între adevăr și fals.

3) Totuși Prot[agora] face diferență între mai bun și mai rău **(PEXTICO p,èv TÒC ‘éxepa ttîov ‘éxepcov, âA,fi8eaTepa 8e ofcS’ev** *Plat.* 1.c), deși nu face între adevărat și fals. Însă cum o înțelegea el aceasta se vede din promisiunea carea o făcea *Protagora* disciplilor săi, că adecă voiește să-i învețe: **iò’v fýrao A,6yov KpeïTTca TCOIEÎV**[457] i[d] e[st] verborum **[70v]** industria causam infirmiorem facere fortiorem *(Gell.* noct.att. V.3). Aceasta răspundea *Prot[agora]* și lui *Socrate* (în Theaeteto), când îl întreabă că de ce-și combat oamenii părerile și de ce se învață unii pre alții, și de ce învață chiar și *Protagora,* și încă pentru bani, dacă nu e nice una diferență între adevărat și fals.

4) în urma acestor principie ar crede cineva că *Protagora* se va fi pronunciat despre d-zei cam aşa: ei sunt pentru cel ce crede într-înşii (căruia se pare că sunt) şi nu sunt pentru cel ce nu crede în dânşii (căruia se pare că nu sunt). însă el în loc de aceasta s-a pronunciat aşa: *Despre zei nu pot să spun nice că sunt nice că nu sunt* (de di[v]is neque[,] ut sint neque ut non sint, habeo dicere). *Cic.* N.D. I. 23 sau rapî nêv Gewv oinc ix® eiSfevcu, ei8* d>q eimv, ei8* <bq oi)K eimv *Diog. L.* IX. 51).

Diogene aduce două raţiuni cari l-au reţinut pe *Protag[ora]* de nu s-a declarat mai determinat asupra acestui obiept, că adecă lucrul ar fi oscur şi vieaţa omului prea scurtă încât n-ar putea să facă cerce-[71]tări deajuns asupra lui[458].

Notă. Sofisma lui *Evatlu* şi *Protagora* s-a însemnat în Logică[459].

§ 90. Prodic

Prodic, din *Iulide* în insula *Ceu* s[au] *Keos* (Prodicus Ceus, nu Chius)[460], un filosof contimporan cu *Socrate.* Acesta e autoriul naraţiunii *Hercules in bivio (avrfypa\i\ia* jcepi *xox>* 'HpaicXeoDq *Xenophon.* Memorab. II.1.§21). în aceată naraţiune descrie *Prodic* pre tânărul Ercule cum alege între zeea înţelepciunii, carea voeşte să-1 conducă pre calea cea aspră a virtuţii şi între zeea voluptăţii, ceea ce voieşte să-1 conducă pre calea cea plăcută a viţiului, şi dă preferinţă celei de întâi[461].

Dialogul *Axioch*[462], carea se atribueşte lui *Platone,* de unii lui *Eschine,* de alţii altor socratici, mai memora una oraţiune a lui *Prodic,* în carea acesta arăta că vieaţa nu e de dorit, fiindcă omul are de a suferi din tinereţe atâte calamităţi, şi de aceea moartea încă nu e un rău de carele să se teamă omul, fiindcă ne scapă de una vieaţă atât de grea, apoi ea nu se sânte nice de o[71v]mul carele e încă viu, nice de cel ce e gia mort.

Prodic era foarte ager în distingerea conceptelor asemini s[au] afini, totuși socraticii râdeau de dânsul, fiindcă multe distințiuni erau neconforme.

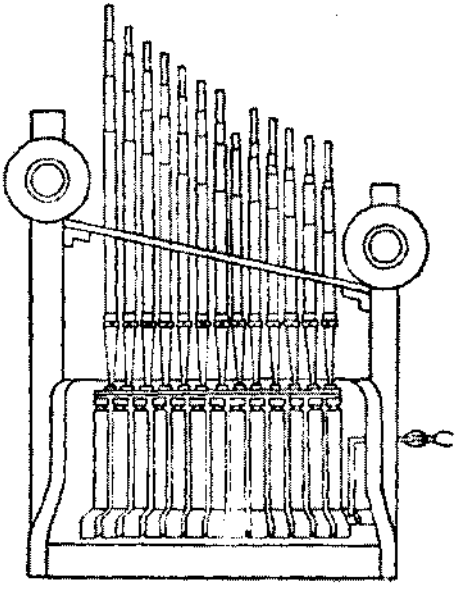

§ 91. Ipia

Ipia din Elide (Hippias Eleus)[463], sofist renumit, carea se lăuda că le știi toate și-și face el toate lucrurile necesarie: straiele, ciobotele, inelele, ș.a. *(noXviia&tv;*[464] și 7ioA/OTE%vf<;[465]) *Cic.* de orat. 111.32. *Philostr.* vita soph. 1.11.

Platone a înscris doi dialogi pre numele acestui sofist: *Hippias major,* în carea traptă despre frumos (rcepi TOÎ) KOCXOD) și *Hippias minor,* în carea traptă despre minciună (7tepi TOV yeD&yDq). în acești dialogi *Ipia* se descrie ca un ostentatoriu vag și ignorante. Se află și la *Senofante* (Memorab. IV. 4)[466] un dialog aseminea între *Socrate* și între acest sofist.

§ 92. Critia

Critia din Atena (Critias Atheniensis)[467], mai întâi a fost disciplu lui Socrate, [72] după aceea adversariul lui ca corifeu între cei 30 de tirani ai Atenei. Adecă *Socrate* nu aproba gubemarea acelor tirani *(Xenoph.* Memorab. 1.2). Pre acest Critia unii-1 numără între sofiști,

alții nu, totuși el era amicul sofiștilor și al sistemei lor nemorali și nereligioase. Aceasta se vede din fragmentul unei poeme carea se află la *Sext. Emp.* (hyp. pyrrh. III. 218. adv.math. IX.54) în carea zice *Critia* cum că morala și religiunea sunt numai niște invente ale politicii.

§ 93. Diagora

Diagora din *Mei* (Diagoras Melius, nu Milesius, auneori se numește și *Atheniensis,* fiindcă a șezut și el în Atena)[468]. Pre acesta încă-l numără unii între sofiști. El a fost de întru întâi serv, apoi manumisul și disciplul lui *Democrit.* în tinerețe s-a ocupat cu poesia. *Sext.Emp.* hyp.pyrrh. III 218 și adv.math. IX 51-3) îl numește făcătoriu de ditirambi. Mai târziu a căzut în presupus de nereligiositate fiindcă-și bătea joc de misteriele eleusine și desmânta pre mulți ca să nu se ini[72v]ție în aceste misterie. De aceea a și cătat să părăsească Atena. Unii spun că *Diagora* a mers și mai departe în a sa nereligiositate, și că ar fi negat de-a dreptul chiar și esistența lui D-zeu, de aceea l-au și numit ateu. Unii-1 numără între sofiști. Din *Sext. Emp.* (adv.math. IX. 13) se pare că *Diag[ora]* a fost la început foarte superstițios, și numai de aceea s-a făcut necredincios, că nu se întâmpla cele ce aștepta el după superstițiunea sa. El a scris în contra a toată sistema religioasă **λόγος ἀπόπυργίξοντας**[469].

§ 94. Trasimach

Trasimach din *Calcedon* (Trasymachus Chalcedonius)[470], aseminea un sofist însemnat de pre timpul lui *Socrate.* De la acest sofist n-au rămas scripte[471]. *Platone* i-a conservat numele în cărțile sale politice, unde arată că *Trasimach* apăra dreptul celui mai tare, zicând că e drept ce folosește celui mai tare[472] (q>Tiu,i Y&P"£Y°o, £î^vai TM SìKaiov

οὐκ *aXko ti, r*\ xofi îcpéxTOvog *Epiupepov).* Această definiţiune a dereptului a[u] combătut-o gia *Platone* şi *Cicerone,* cu toate că trece de normă şi astăzi în multe ţări şi în multe locuri. [73]

Socratica

§ 95. Socrate

Socrate s-a născut la Atena în 469 a.C.[473] şi a murit acolo şi la 400 a.C. în al 70-lea an al vieţii sale. Tatăl său, *Sofronisc,* a fost sculptoriu şi mama sa *Tenarete* moaşă[474]. Părinţii lui *Socrate* nu erau avuţi, de aceea tânărul *Socrate* lucra la început în fabrica[475] tătâne-său şi s-a perfecţiunat într-atâta încât statuele făcute de dânsul

s-au aflat a fi demne de grație și s-au espus în public în cetate *(Diog. L.* II. 19)[476].

Mai târziu s-a lăsat de această arte și s-a dat spre știență[477], în cât permiteau cercunstanțele și starea lui cea strâmtorată. Totuși, se zice că unii atenieni avuți carea l-au cunoșteau [sic] din fabrică și-i oservară talentul cel singulariu, i-ar fi dat mijloace spre a-l cultiva. Se zice că chiar oraculul ar fi comandat espresamente tatălui lui *Socrate* ca să poată urma fără de nice una pedecă destinațiunii sale superiori *(Plut.* de genio Socr. p.589. Opp. T. II. Ed. Francof.)[478]. **[73v]**

Nu se poate ști cine l-a învățat pre *Socrate* de întru întâi în știență. Cei vechi spun că afară de un *Damone* l-au învățat filosofii ionici *Anasagora* și *Archelau*[419], ca unii ce au trăit câtva și au învățat și în Atena *(Diog. L.l.c),* ieară unii se îndoiesc că ar fi asculat *Socrate* pre *Anasagora*[4*0]. E probabil că s-a folosit cu scriptele lor și că a învățat ceva și de la sofiștii carii erau atunci în Atena și în contra cărora s-a declarat mai târziu *Socrate*.

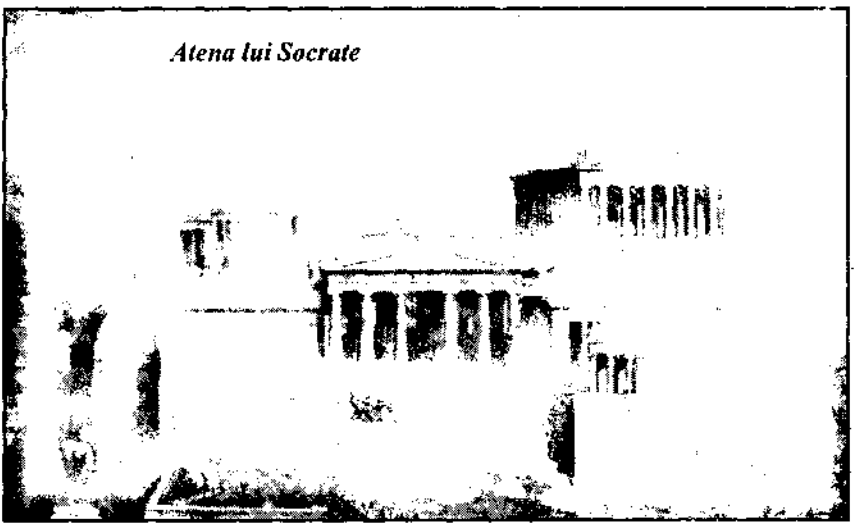

Oameni ai epocii: Pascal

Socrate

Socrate însă nu s-a ocupat numai cu studiele, el a făcut servicie însemnate și patriei sale. în belul peloponesiac a servit ca oștean și s-a distins în mai multe bătălii[481]. Ca membru al consiliului de 500 s-a opus cu bărbăție, deși fără de succes la proiectul de a condamna la moarte pre unii dintre ducii cei mai buni numai pentru că n-au putut înmormânta pre cei căzuți, fiind împedecați de una tempestate[482].

De atunci s-a retras de la funțiunile publice, ca să servească concetățanilor săi și umanității ca privat. Deci el [74] căuta oameni pretotindenea ca să vorbească cu ei, ca să le înderepte cunoștințele și să le plece voința spre cele bune. El conversa bucuros mai ales cu tinerimea din *Atena,* carea se aduna la dânsul în număr foarte mare[483].

însă chiar aceasta a dat ocasiune de a venit el în colisiune nu numai cu sofiștii, a căror autoritate ajunsese atunci la gradul cel mai înalt, ci și cu autoritățile politice, mai ales cu cei 30 de tirani, carea se mâniaseră pre *Socrate*[4]*[4] fiindcă acesta îi asemăna cu păstorii de boi, carii pasc boii așa încât aceștia scad necontenit cu numărul și se fac mai răi. De aceea doi din acești tirani, *Critia,* carea fusese și disciplu lui Socrate și *Caricle*[AiS] l-au citat pre *Socrate* înaintea lor

Socrate

și i-au proibit[486] a mai conversa cu tinerimea, și mai ales de a vorbi cu dânșii despre păstorii cei răi, ca nu cumva să se împuțineze turma și cu dânsul. Ci fiindcă potestatea acelor 30 n-a ținut îndelung, de aceea *Socrate* n-a mai avut a suferi nimica din partea lor *(Xenoph.* Mem. 1.2). [74v] *Norii* lui *Aristofane,* în carea acesta-și bate joc de *Socrate* ca de un sofist[487], încă n-a avut nice un efept ulteriore în contra lui *Socrate,* fiindcă sântul și județul poporului era mai derept decât al comicului, carea și-a prostituit talentul bătându-și joc de omul cel mai perfept. *Socrate* încă l-a rușinat destul asistând la representațiunea acelei comedie[488].

Cu totul alt efept a avut agresiunea ce a[u] făcut-o în contra lui *SocrateAnit* și *Licone,* doi demagogi din Atena cari vroiau a domina preste popor, și *Melis,* un poet rău, carele era legat cu cei doi[489]. Acești individui cercaseră și mai înainte a-l calumnia pre *Socrate,* pentru că le combătuse aroganța mai de multe ori, în ale sale discursuri ironice și sarcastice. în urmă *Melis* a ieșit cu un libel acusătoriu, susținut și de eeialalți doi, cum că *Socrate* despretie zeii statului și introduce divinități nouă, și încă și corumpe tinerimea (Xenoph. Mem. LI.)[490].[75]

Acest proces poate n-ar fi avut una urmare așa rea, de ar fi voit *Socrate* să se apere după consuetudine, ca un suplicante umilit și să provoace mai mult la misericordia decât la dereptatea judecilor.

Socrate

El însă n-a făcut așa, crezând că una ca aceasta nu s-ar uni cu demnitatea lui. Așa judecii au pronunciat că Socrate e rău (reus), și în urma acestei sentențe i-au pus întrebarea solită: de ce pună[491] se cunoaște demn însuși pre sine? La aceasta el a răspuns cu una conștientă de nobilă superbie că el crede a nu merita nice ca cum să fie punit, ci din contră să fie remunerat în modul cel mai strălucit din Atena, adecă să fie întreținut în pritaneu pe spesele statului[492]. Atunci judecii s-au aprins de mânie în contra lui și l-au condamnat să moară. Sentența nu s-a putut esecuta numaidecât, fiindcă era una sărbătoarie[493], așa Socrate a rămas încă în prinsoarie ca la 30 de zile, unde vorbia cu femina sa, anume *Santipa*[494], femină renumită de capricioasă dar cu toate aceste lăudată și stimată de *Socrate* ca ma[75v]mă și economă bună, cu fiii și cu amicii săi, despre statul său presente și venitoriu.

Unii din amici[495] i-au făcut înlesniri ca [să] scape și l-au îmbiat ca să se folosească de ocasiune, dar le-a respins, zicând că aceasta nu s-ar uni cu reverența ce datorește el legilor statului, poate și pentru faptul că judeca a nu merita ca, fiind așa bătrân, să-și scape vieața chiar prin fugă, carea despre una parte era îndoioasă iară despre altă parte nu se unia cu vieața lui *(Plato* Phaedo et Crito)[496]. Așadară el a beut veninul dat lui de carcerariul cu suflet neschimbat, fiind

convins că schimbă numai această vieață cu alta mai bună. Atenienilor însă le-a părut rău numaidecât după moartea lui de ceea ce a[u] făcut, i-au ridicat una statuă spre onoare ca prin aceasta să îndrepte oarecum nedreptatea ce i-au fost făcut[497].*(Theoph. Adami* diss. de statua Socratis Atheniensium poenitentiae monimento publico. Lips.1745).

§ 96. Filosofia lui Socrate

Filosofia lui *Socrate* nu se poate cunoaște [76] **din** scriptele lui proprii, pentru că *Socrate* n-a[u] scris, poate pentru că nu avea aplecare spre aceasta și pentru că-i mai plăcea a conversa cu toată clasea de oameni, pentru ca să-i învețe cu vorba, poate pentru că voia a se distinge și prin aceasta de sofiști, fiindcă aceștia scriau foarte mult[498]. învățământul lui *Socrate* încă nu era învățământ formale ca al sofiștilor, el nu ținea discursuri sistematice în loc și la oră anumită[499], de aceea el nice nu putea lua didactru[500]ca sofiștii, cu toate că fiind el pauper, amicii cei avuți îl ajutau liberalmente pentru ca să poată trăi cu familia sa *(Diog.L.* II.74[501]). Epistolele cari se atribuiesc lui Socrate sunt suposite. (Socratis epistolae cum Antisthenis et aliorum Socraticorum epistolis. Gr. et lat. edidit.

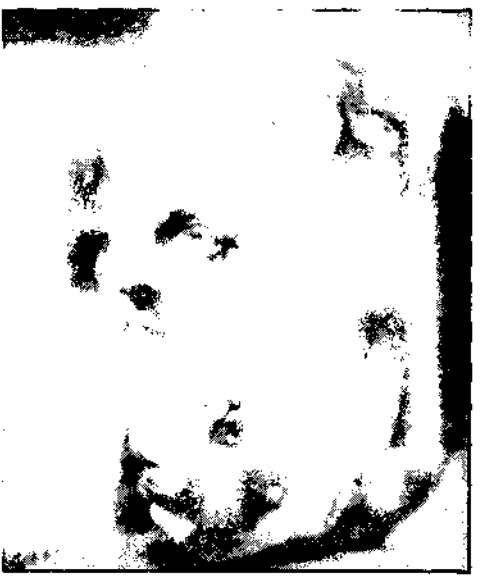

Socrate

Socrate şi Platon. Dintr-un manuscris de la Oxford, 1230

notas adjecit et dial.de Socratis scriptis praefixit Leo Allatius, Par. 1637 ș.a.).

Deci filosofia lui *Socrate* se poate cunoaște numai din scriptele discipllilor lui, și mai ales din *Platone* și *Senofonte,* și încă din *Senofonte* mai bine, [76v] pentru că *Platone* face din magistrul său una persoană prea ideală[502], auneori îl ia numai ca persoană dialogică și-1 induce filosofând despre lucruri despre cari *Socrate* sau că n-a[u] cugetat nice una dată, sau că le considera numai ca speculațiuni nefolositoarie, fiind el aplecat specialmente spre cele praptice. Totuși și în dialogii lui *Platone* încă se represintă de multe ori *Socrate* cel adevărat, așa cum vorbia el în vieață cu disciplii și cu amicii lui sau cum se disputa el cu sofiștii.

Notă. Despre *Socrate,* afară de *Platone* și *Senofonte,* carii i-au espus și doptrina și l-au apărat și în contra sentenței nedrepte și calumnioase, au scris foate mulți și dintre cei mai noi, și anume unii l-au condamnat ieară alții i-au făcut apologie. însemnăm numai următoarele:

LE Leisneri prol.Socratem non fuisse n.£pi|i.vo(ppovxKJTn<; contra Aristophanem probatur. Zeitz 1741.

W. Sommeri diss. (praes. T. Menz) de Socrates nec officioso marito nec laudando patre familias. Lips. 1716. [77]

.S".^ *Dresigii* epist.de Socrate juste damnto Lips. 1738.

CE. Kattner Socratem criminis majestatis accusatum vindicat. Lips. 1738.

P.Ch. Ibbecken diss.de Socrate morte minus fortiter subeunte. Lips. 1735.

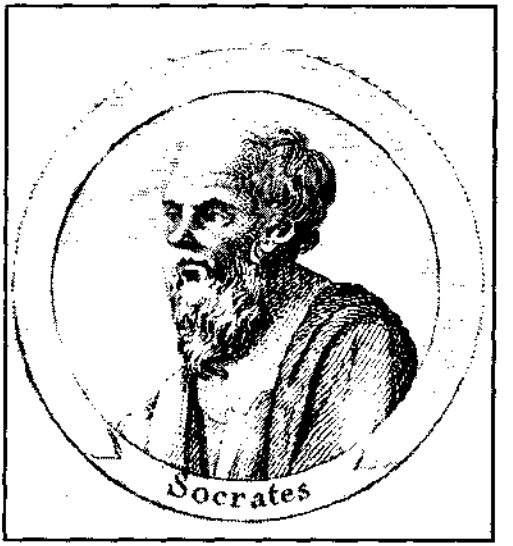

Portret din secolul alXVIII-lea

I.S. Miiller pro Socratis portitudine in morte subeunda contra Ibbecken. Hamburg 1738.

§ 97. Doptrina lui Socrate

Considerând în genere filosofia lui *Socrate,* carapterele ei e poporan[e]itatea cea mai înaltă. *Socrate* nu punea principie generali, ca din aceste să deducă apoi pre celealalte, cum făceau alți filosofi și fac și astăzi, nice nu făcea sistemă, din contră el reproba pre filosofii cei ce speculau numai despre natură și lăsau la una parte vieața cea praptică. Recomanda specialmente ce e folositoriu in toate științele și artile și anume:

1. Socrate învăța cum că cunoș[77v]tința de sine (yva>8* oeaDTOV, nosce te ipsum[503]) e știența s[au] artea cea mai grea, și chiar condițiunea a toată știența și cultura *{Xenof.* Mem.IV.7). De

Alcibiade

aceea au și zis despre Socrate că el a adus cel de întâi fllosofia de pe cer pre pământ *(Cic.* tuse. V.4. acad. I.4[504]). De aceea și despreţuia el speculaţiunea sofiștilor cea fără de tendinţă praptică, pre carea o numia fieTecopoA.OYeiv.

2. Ca un învățătoriu poporariu ce se feria de toate distinţiunile subţiri[505] și de toate Cercetările profunde, *Socrate* susţinea cum că mundul e opera unei fienţe foarte potenţi, foarte înţelepte și prea bune, că la facerea lui au conlucrat în adevăr și alte fienţe mai multe, dar subordinate celei de întâi. Spre întărirea acestei aserţiuni el se folosia parte cu teologia fisică parte cu consensul tuturor popoarălor *(Xenoph.* 1.4.[506] IV.3.[507] *Plato* Apoi. Socr. c.15).

3. Despre acea fienţă credea Socrate că gubernă mundul, aseminea sub conlucrarea altor fienţe eișI asemini, precum gubernă sufletul corpul omului[508].

4. Despre suflet credea că e de [78] natură divină prin urmare nemuritoriu, de aceea el considera vieaţa venitorie ca una retribuţiune pentru cei buni și pentru cei răi[509] *(Xenoph.* 1.c. și *Cyrop.* VIII. 7. § 6. ss. coli. *Plato* Phaed.c. 8.[510] ss. et *Cic.* de amic. c.4.).

5. Din aceste *Socrate* conchidea cum că omul e dătoriu a se închina zeilor după morele patriei s[au] după legile statului (vofltp TIOA^COQ), ieară anume urmând după voința lor, și aceasta cu atât mai vârtos că și ei încă poartă grijă de dânsul și-i înantă fericirea chiar și prin oracule și prin alte semne *(Xenoph.* 1 .c. coli. *Plat.* Phaed. c. 6et7)[5"].

6. Așa, morala lui *Socrate* era de tot religioasă, fiindcă el învăța cum că legile rațiunii cele praptice, pre cari el le numia și nescrise și puse de zei (vónoi ocYpccyoi, *vîua* TGÔV Geŵv KE^EVOI) în opusețiune cu legile statului, carea sunt puse de oameni (vo^ioi *note.G,K',, XiiC* avBpooraav KEIUEVOI)[512], numai de aceea sunt universali și necesarie pentru că sunt emanate din voința lui D-zeu *{Xenoph.* Mem. IV. 4. §13. 19-21).

7. *Socrate* recomanda specialmente [78v] *frica lui D-zeu* (ĖCTEP'Eia) pre carea o considera ca fântâna tuturor celoralalte virtuți: *temperanța* (Ė'yKp&TEia)[513], *bărbăția* (âv5pĖ'ia)[514] și *dreptatea* (8iK<xlocrúvT|), din carea s-a născut mai târziu doptrina despre cele patru virtuți cardinali.

Socrate considera virtutea parte ca ceva *naturale* (qydxjiKOv), parte ca ceva ce se poate câștiga prin *învățătură* și *eserciții* (μ,&0TiaEl Kai HEXETTI)[515], așa încât în respeptul de întâi dânsa e un don divin, în al doilea învățabile (disci et doceri potest). El făcea diferență și între ce e *voluntariu* (ĖKÓ'oaiov) și *nevoluntariu* (à'Koixnov) în lucrările omenești[516], cu toate că această diferență nu o determină mai acurat *(Xenoph.* Mem. II. 1. III.9[517]).

în urmă consideră *înțelepciunea* (aocpia), - cu toate aceste fără să o distingă acurat de *moderațhmea cea prudentă* (acfl<ppoa"6vT|)[518]- ca suma tuturor virtuților sau a tot frumosul (onestul) și bunul (KOCAXSV Kai âyaGóv-KaXoK'ayaSia), din carea se naște nece[79]sariamente *fericitatea* (£V')8aijlovia)[519], fiindcă direptatea lucrărilor și fericitatea (amândouă numite simpatia)[520] atât sunt de strâns unite, încât chiar

întru aceasta consistă bunul suprem al omului sau scopul lui ***(xb xfKoq)*** *(Xenoph.* Mem. III 9. § 4.5. IV.5 § 6.7. IV 6. § 7, unde e vorba despre **ao<pia,** 16. § 10. IV 2. § 34.35 despre **evSounovla,** III 9. § 14.15 despre **εὐπραξία)**

închisoarea lui Socrate

Notă 1. Fiindcă învățătura lui Socrate era poporarie, nu e de mirat că, deși recunoștea motivul cel curat al voinței, cu toate acestea nu-1 distingea acurat de cel sensuale, ci se folosea cu amândouă spre a recomănda virtutea. Apoi fiindcă el nu punea un principiu morale suprem, de aceea[,] când învăța, unia cu preceptiele morali și consiliele prudenției. în urmă fiindcă nu vorbia despre datorii sistematice și ex proposito, ci numai când i se presenta vreuna ocasiune, de aceea le și espunea și le recomanda cu toate rațiunile carea i se păreau mai acomodate [79v] după cercunstanțe *(Xenoph.* I. 3.5.6.7. III. 1. ss. III. 1. ss. coli. *Cic.* de off. III. 3).

Notă 2. Socrate a avut mare influență asupra culturii filosofice carea s-a desvoltat mai târziu, cu toate că învățătura lui nu era sistematică. Cum că *SfocrateJ* ar fi fost sceptic, e una aserțiune fără fundament. Adevărat că el confesa de multe ori că nu știi nimica și că chiar întru aceasta consistă înțelepciunea lui, însă această confesiune nu era sceptică ci o făcea numai din modestie și din ura ce o avea în contra speculațiunii sofistice, parte era numai ironică, pentru ca să scoată de la alții declarațiuni despre cari se puteau disputa.

§ 98. Geniul lui Socrate

E greu a determina ce se să înțeleagă prin acest *geniu* (daemonium Socratis). însuși Socrate, cându-1 întrebau ce ține el despre acel demoniu, da răspunsuri numai generali și nedeterminate, ca și cum nice însuși n-ar fi știut ce să creadă despre dânsul.De aceea unii au și

fost de părere [80] că *Sfocrate]* numai s-a prefăcut că crede în acest geniu, pentru ca să-și facă autoritate mai mare înaintea discipliilor și a amicilor săi, și pentru ca să-l asculte și să-i accepte consiliele mai bucuroși. Însă această înșelăciune nu se unește cu carapterele lui *S[ocrate],* deci e mai probabile, după autoritatea socraticilor, mai ales a lui *Senofonte*[521] și *Platone*[522] că nefiind *S[ocrate]* liber de toată superstițiunea, a crezut în adevăr ceea ce spunea despre sine însuși, că în dânsul locuiește una fiență superioară (5ai|i6viov), dată lui din copilărie (EKroxiSoq) prin don divin (Qeio: țioipțc), carea i se manifestă ca una boce (qxovri), încât când ar voi el s[au] amicii lui să facă vreun rău, atunci această boce îl desmântă (cwcoTpETtei), iară în contră nu-i dă consiliu (7tpOTpe7iei) nice una dată.

Aceasta numai așa poate să se esplice naturalmente, fără de a micșora carapterele unui bărbat ca *Socrate,* că el credea a fi inspirațiune superioară presensiunile și sentimentele sale, despre carea nu-și putea da rațiune nice sieși, nice altora *(Xenoph.* Mem. I. 1. *Plato* Apoi. c.19 etTheog. p.19. [80v] opp. voi. II. ed. Bip. Afară de aceste: *Plutarch'i* de Socratis daemonio[523]lib. opp. T. VIII. P. 271 ss. Ed. Reisk. *Apuleji* de deo Socratis lib.cura. Bonav. Vulcanii Leid. 1588. Le demon de Socrate. Par. 1829. Acest anonim cuprinde toate părerile vechi și noi asupra acestui obiept).

§ 99. Școala socratică

Din școala lui *Socrate* au ieșit diferiți filosofi și scoale diferite. *De școala lui Socrate în sens strâmt* se țin cei ce au rămas lângă învățătura luată de la *Socrate,* desvoltând-o mai departe prin scrisoarie și lățind-o. Aceștia se numesc socratici credincioși. Așa au fost: *Eschine*[524], *Cebete*[525], *Simmia*[526], *Simone*[521], *Senofonte,* ș.a. De la *școala lui Socrate în sens mult mai lat* se țin cei ce s-au abătut de la *Socrate* mai mult s[au] mai puțin, au fundat scoale nouă carile se consideră ca niște fiie

ale școalei mame socratice. De aceea *Cicerone* asemănă școala socratică cu calul troian. Căci precum au ieșit din acesta una mulțime de eroi bravi, cu toate că diferiți, așa a produs și școala socratică una mulțime de filosofi buni, deși diferiți. [81]

Din școala lui Socrate au ieșit următoariele scoale: 1). școala *megarică* fundată de *Euclide*[52]*; 2) școala *cirenaică* fundată de *Aristip;* 3) școala *cinică* fundată de *Antistene;* 4) școala *elică* fundată de *Fedone;* 5) școala *academică* fundată de *Platone,* carea le-a întrecut pre toate cu splendoarea, cu meritele și cu durațiunea.

Școala *peripatetică* a lui *Aristotele* e numai una filială a Academiei[529]. Mai târziu s-au numit *socratici* și alți filosofi, pentru ca să-și facă autoritate punându-se în legătură cu un bărbat ca *Socrate* deși era legătură și afinitate foarte depărtată. Așa au fost *pironii, erilii,* chiar și *epicureii* și *stoicii*[530].

Școala megarică

§ 100. Euclide

Euclide din *Megara* (Euclides Megareus)[531] s[au] dupre alții din Gela (Euclides Gelous), disciplu al lui Socrate și fundătoriu a[l] unei scoale care, de la locul nașterii lui, s-a numit megarică ieară de la certele ei dialectice, dialectică s[au] eristică.

înainte de ce ar fi făcut cunoștință [81v] cu Socrate, se pare că studiase scriptele lui *Parmenide (Diog. L.* II.106)[532].

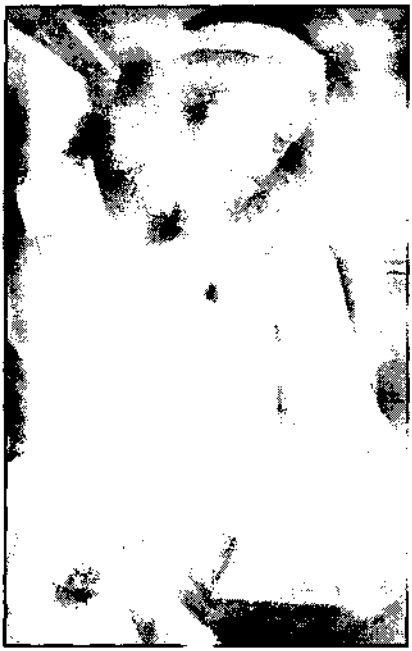

Euclid

De aceea el unia ideele socratice cu filosofematele eleatice. Așa, el afirma că e numai unul, și acesta e reale și bun, totdeauna sieși ecare și neschimbat, cu toate că se numește cu diferite nume, ieară opusul acestuia nu e reale *(Diog. L.* l.c. *Cic.* Acad. II.42[533]). El respingea firmitatea argumentelor de la analogie[534] (firmitatem argumentorum ab analogia), că zicea că sau se conchide de la asemine la neasemine, sau de la neasemine la asemine, cum va putea cineva în veri carea din aceste cazuri să numească asemine s[au] neasemine altuia, pre un lucru pre carele încă nu l-a putut cerceta?[535] Așadară el argumenta apagogice, și cu această argumentare aducea la strâmtoarie pre adversarii săi. *Diog. L.* II. 108 zice că *Euclide* a lăsat scrișI 6 dialogi[536], cari nu se află. Acest *Euclide* nu e matematicul cel renumit carele a trăit cu 100 de ani mai târziu. Euclide din Megara a trăit în seci. 4 a.C.

§ 101. Eubulide

Eubulide din Milet (Eubulides Mile[82]sius)[537], disciplu lui Euclide, a trăit în seci. 4 a.C. și e renumit ca adversariu al lui *Aristotele* și ca magistru al lui *Demostene*. Acestui *Eubulide* se atribuiesc mai multe sofismate[538], a căror invențiune însă nu e așa mare merit, pentru că până se ocupa cu aceste, putea să afle alte

lucruri mai folositoare. *"Inventurosforsitanfuisse et necessaria* (zice *Seneca* despre *Eubulide* și despre soții lui, epist. 45. § 17[539]) *nisi superflua quae siissent, et nisi tantum illis temporis verborum cavillatio eripuisset".* Aceste sofisme sunt: mentiens **CPevSo' Hevoq)**[540], **8iaXav8avo)v**[541], **' H X â κ x p a** [542], **'Εγκεκαλύμμενος**[543], **atopeïTTiq**[544], **κερατίνης**[545], **<pa.Xa.Kp6q**[546] (în *Logică* §90[547]).

Euclid

§ 102. Diodor

Diodor din *las* s[au] *Iass (Iasos* s[au] *Iassos)* în *Caria,* numit și *Cron* (Diodorus Cronus)[548]a trăit în 4 seci. a.C. Unii zic că a fost disciplu lui *Eubulide,* alții al lui *Apoloniu* din *Cirene*[549]. El a fost unul din cei mai renumiți dialectici ai timpului său. Unii îl și numesc învățătoriu al enke[82v]kalimenului și al **Kepaxivei.**

Gelliu (Noct. At.XI. 12) zice că *Diodor a* negat toată ambiguitatea (însemnătatea duplice) vorbelor, fiindcă nice un vorbitoriu nu cugetă două când vorbește. Din contră alți filosofi afirmau că toate vorbele sunt ambigue *(Quinct.* Instit. VII.9).

Diodor făcea cercetări asupra adevărului și a falsității *județelor ipotetice,* asupra posibilității și a realității lucrurilor și asupra realității mișcării, pre care[a] o nega *(Sext. Emp.* hyp. pyrrh. **I.** 309 -12. **II.**

110. 242. 245 adv.math. VIII. 112 - 7. IX. 363. X. 85 - 118. *Stob.* ecl.I. p. 310. 350. 396. ed. Heer. *Euseb.* Praep.evang. XIV. 23. *Cic.* acad. 11.47 (în loc de *Diodoto* să se leagă *Diodoro),* de fato c.6-9. ep.ad fam. IX. 4).

Cicerone (de fato c. 6-9)[550] zice despre *Diodor.* "Iile (Diodorus) enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit venim, aut futurum sit venim: et quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, et, quidquid non sit futurum, id negat fieri posse" (c.7) și argumentă așa: "Si enim venim est, quod ita eonnectitur, si quis oriente canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque verum est «si Fabius [83] oriente canicula natus est, Fabius in mari non morietur». Pugnat ergo haec inter se, «Fabium oriente canicula natum esse, et in mari Fabium moriturum»:et quoriam certum in Fabio ponitunartum esse

O cetate a filosofilor greci: Miletul

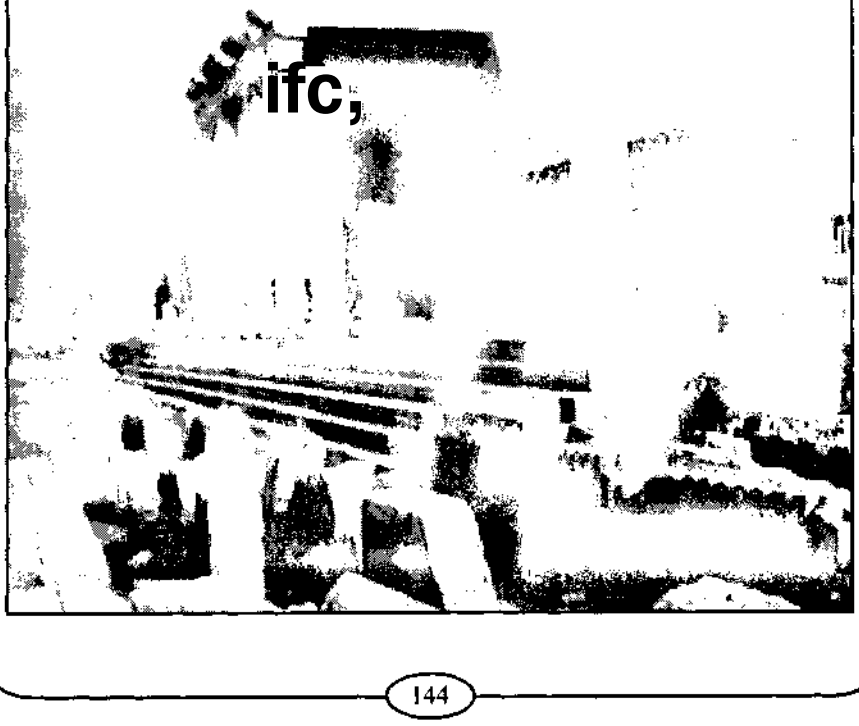

cum canicula oriente; haec quoque pugnat, «et esse Fabium et in mari moriturum». Ergo haec quoque conjunctio est ex repugnatibus. «Et est Fabius, et in mari morietur Fabius»: quodutpropositum est, ne fieri quidem potest. Ergo illud, «Morietur in mari Fabius» ex eo genere est, quod fieri non potest. *Omne igitur quodfalsum dicitur infuturo, idfieri non potest".*

Tot despre *posibile* zice în cap. IX: "Ci să ne întoarcem la acea contenţiune a lui *Diodor,* pre carea o numesc începi Svvatmîv, unde se întreabă ce valoare se cuvine a da posibilelui. Adecă *Diodor* susţine că *numai aceea e cu potenţă, ce sau e adevărat, sau va fi adevărat,* că nu se face nimica ce nu ar fi necesariu şi că tot ce se poate face, aceea s[au] e de(ja], sau va fi. Nice nu se pot muta din adevărate în false cele ce vor fi, precum [83v] nu se pot muta cele ce s-au făcut, odată numai că în cele făcute nemutabilitatea se vede, ieară în uţele din cele venitorie, fiindcă nu se văd s-ar părea că nice nu e deloc. Aşa, când vede cineva pre un om zăcând de un morb de moarte, cunoaşte numaidecât că acel om va muri în adevăr de acest morb. Aceasta însă tot aşa de adevărat s-ar întâmpla şi atunci când ne-ar spune cineva tot acest adevăr despre alt om, în carea nu se vede aşa mare puterea morbului. Deci e chiar că *nu se poateface nice una schimbare din adevărat înfals, nice măcar în venitoriu.* Căci când zic: *«Scipione va muri»,* aceasta atâta putere are, cât de o şi zic despre venitoriu, totuşi nu se poate schimba în fals, fiindcă eu vorbesc despre un om carele cată să moară. Aşa, dacă s-ar zice: *«Scipione va muri în această noapte în cubiculuisău de moarte violentă»,* adevărat s-ar zice, căci s-ar afirma numai un lucru ce cată să fie şi cum că cată să fie se cunoaşte de acolo că s-a făcut. Această propoziţiune: *«Scipione va muri»* nu era mai adevăratfă] decât aceasta: *«Va muri în acel mod»,* nice era mai necesariu să moară Scipione ḑecât [84] să moară în acel mod, nice nu e mai nemutabile din adevărat în fals: *«Necatus estScipio»* decât *«NecabiturScipio».*

§ 103. Stilpone

Stilpone din *Megara* (Stilpone Megarensis)[551], un filosof famos din şcoala din Megara fundată de *Euclide,* nu e însă probabile că ar fi disciplu nemediat al lui *Euclide*[552], fiindcă a trăit mai cu o sută de ani mai târziu. Stilpone şi-a arătat bărbăţia şi tăria de carapter când s-a ocupat Megara de *Ptolemeu Soter* şi de *Demetriu Poliorcete*[55î], suferind cu constanţă perderea feminei, a copiilor şi a valorilor sale, ceea ce i s-a [înjtâmplat la această ocupaţiune.

După *Diog. L* (II. 113-20), *Stilpone* întrecea pre toţi filosofii din Megara cu agerimea şi renumele, încât veniau la dânsul una mulţime de studenţi şi din alte scoale cari erau atunci, şi când a mers una dată în Atena, mulţi tineri s-au adunat ca să-1 vază. Totuşi aeropagul l-au scos din urbe, numai pentru că a zis despre statua cea famoasă a *Paladei,* din ceta[84v]tea Atenei că nu e fiia lui *Zeu,* ci a lui *Fidia*[554], prin urmare că nu e divinitate, şi după aceea s-au esplicat că *Paladea* nu e zeu, ci numai zee *(Diog. L.* II. 116).

§ 104. Doptrina lui Stilpone

Din filosofematele lui *Stilpone* sunt cunoscute numai următoariele:

1. El a ridicat conceptele generice, ad[ică] zicea că aceste sunt numai representaţiuni fără de realitate s[au] însemnătate obieptivă, şi întru atâta se poate considera[,] ca înainte mergătoriul nominaliştilor din evul mediu, carii învăţau toţi aşa: *"Quid dicit hominem, dicit neminem: nam quidaliquem dici vuit, hune vel Uium nomineproprio designet",* ieară cel ce vorbeşte despre om în genere, acela nu înseamnă nice pre unul, nice pre altul **(oftxe TÓV5E ofree x6v8e)**[555].

2. Chiar de aceea *Stilpone* se îndoia despre validitatea obieptivă [a] atâtorjudeţe, în carea se conjug diferite concepte, precum *om* şi

bun, cal și fuge. Adecă după *Plutarch* (adv. Colot., opp. T.X. p.602-3. Reisk.) *Stilpone* punea această proposeţiune: ăxepov ẽx' poi) pil [85] KarriyopêtaGai[556], *alterum de altern praedicari non posse,* carea probabilmente nu are alt înţeles afară de cel însemnat.

Notă. Se raportă la această doptrină următoriele opere mai nouă: *Graeffe* diss.qua judiciorum analyticorum et synteticorum naturam jam longe ante Kantium antiquitatis scriptoribus non fuisse perspectam contra Schwabium probatur. Gött. 1794. Adecă *Schwab* arătase (în Bemerkungen iiber Stilpo în Eberhards philos. Arch. B.2. St. 1. S. 112 ff.) că diferenţa kantiană între judeţele analitice şi sintetice era cunoscută gia lui *Stilpone,* ieară *Grăffe* neagă şi nu fără dreptate, dacă e vorba despre una determinaţiune ştienţifică a acestei diferenţe.

3. în respept praptic, *Stilpone* recomanda, ca alţi socratici, ca înţeleptul să se adopere cu învăţătura şi cu vieaţa a-şi câştiga nedependenţă de la impresiunile esterne şi mulţămire internă în carea consistă bunul suprem.

Notă. Seneca numără pe *Stilpone* între filosofii "quibus summum bonum visum est animus impatiens (CMCOCGÎV;)[557]". Tot de una dată spune şi aicea că Stilpone a în[85v]tins şi mai tare decât stoicii doptrină despre apatie, cerând ca înţeleptul nu numai să învingă răul, ma nice să nu-1 sântă (ep. 9).

§ 105. Școala cirenaică

Școala cirenaică se numește așa de la una colonie a spartanilor așezați în urbea *Cirene,* în A-frica septentriunală, la apusul Egipetului. Această școală învăța una morală cu totul edonistică[558], ea punea bunul suprem în voluptate. De aci a urmat că cei mai mulți din această școală au profesat principie *ateistice,* pre-cum era[u] *Teodor, Euhemer*[559] ș.a. Ei nu dau mare importanță speculațiunii, de acea lăpădau ca nefolositoarie și partea cea fisică a filosofiei, unii și pre cea logică, și voiau a se ținea numai de cea etică. Totuși luau unele și în aceasta, pre carea cei vechi le puneau în fisică și în logică. întru aceasta ei n-au fost uniți, nice consecințî[560](&3rt. *Emp.* adv. math. VII. 11. *Diog. L.* 11.92). Această școală n-a durat îndelung. Filosofii acestei scoale s-au făcut epicurei.

§ 106. Aristip

Aristip din Cirene (Aristippus Cyre[86]naeus)[561] a venit la *Socratica,* tânăr mintos și avut, și ca unul ce doria atât vieața fericită cât și cultura. A și făcut în școala lui *Socrate* cel puțin atâta progres, că a învățat a domina preste sine însuși *(Xenoph.* mem. II. 1 și III.8). De aceea el se știa purta în toate relațiunile vieței, știa să se poarte și

ca filosof și ca om polit[ic][563]. La curtea lui *Dionisiu* di[n] Siracusa a făcut chiar și pre comicul și pre bucătariul suprem[564]. La această purtare a lui se raportă formula lui Orațiu: *"Sibi res non se rebus submittere"* (ep. 1.17. V.25.1.1. V.19).

El a trăit pre la a. 380 a.C.[565] Din scriptele lui cele multe filosofice și istorice (pre carea le adsuce *Diog. L.* II. 83-5, totuși oservând că unii ar fi susținut că *A[ristip]* n-a scris nimica, n-a rămas nimica[566].

El și-a conservat filosofia prin aceea că a făcut una școală, carea se numește *cirenaică* de la patria lui. La consolidarea școalei lui a contribuit și nepotul său[567], totuși el încă a învățat, ce se vede de acolo că el a fost socraticul cel de întâi carele a învățat pentru un didactru[568]determinat, chiar de aceea unii îl și vitupera[u][569] și îl punea[u] între sofiști *(Diog. L.* II. 65.72.74). [86v]

§ 107. Doptrina lui Aristip

1. Bunul suprem și destinația omului e gaudenția[570] vieții cea înțeleaptă și prin urmare virtutea cea adevărată e artea de a se folosi cu vieața așa[571], cât omul să aibă cele mai multe plăceri, carea să facă împreună una sistemă armonioasă de fericire, asemine unui ospăț delectătoriu *(Diog. L.* II. 87. 91[572]).

Portret din secolul alXVUl-lea

2. Secretul vieții plăcute consită în una lucrare ușoară[573], carea să fie mai ca unjoc. înțeleptul

caută să aibă vreuna plăcere în fiecare minut[574], fără să-și bată capul cu trecutul și cu venitoriul[575] *(Diog. L.* II. 56. 90. *Aelian.* Var.hist. XIV. c.6. *Euseb.* de praeparat. Evang. XIV. 18).

3. Adevărat că spre a fi fericit se cere și dominațiune de sine și minte, și fără de aceste înțeleptul nu poate să fie, aceste însă nu sunt necesarie pentru că ar avea vreun preț în sine, ci numai ca mijloace spre fericitate *(Diog.Laert.,* II. 91. II. 75)[576].

4. Fiindcă omul nu poate gusta deplin nice una plăcere fără de repaosul sufletului, de aceea înțeleptul nu poate fi nice servul pasiunilor sale, nice invidios, nice [87] avar nesăturat, nice ambițios, nice superstițios[577] *(Diog. L* 1 .cit.).

5. Omul judecă necesariamente toate lucrurile dupre cum se află dispus în veri[578]care[a] minut, de aceea unica măsură a lucrurilor e pentru dânsul totdeauna numai sântul subiectiv. Așa învăța *și Protagora. Cic.* acad.quaest. IV.46: *"Cyrenaiciipraeter permotiones intimas hihilputant essejudicium".* Ibid. c.7: *"Quid de tactu et eo quidem quem philosophi interiorem vocant, aut doloris aut voluptatis, in quo Cyrenaici solo putant, veri essejudicium, quia sentiatur?* Ibid.c. 24: *"Negat esse quidqam quod percipi possit extrinsecus, et ea se solum praecipere, quae tactu intimo sentiant, ut dolorem, ut voluptatem, neque se quo quid colore, aut quo sono sit, scire; sed tantum sentire, affici se quodam modo".* Cum cugeta *Aristip* despre obieptele religioase, nu se știi, probabilmente nu s-a declarat asupra acestor obiepte, din prudență. După consecința sistemei sale nu putea să creadă în nemurire și în divinitate. [87v]

§ 108. Aristip, nepotul priorelui

Aristip și-a lăsat înțelepciunea ca ereditate fiicei sale *Arete,* de la aceasta a învățat fiul ei *Aristip,* carele chiar de aceea s-a și numit

Μητροδιδακτος[579]. Acesta făcea diferență între voluptatea *mobilă* și *repausătoarie* (fi8ovf| κοχοὸς Kivnaiv, Kai Kaxoὸς aTnuaTiicn[580]). Aceasta zicea el că se naște numai din lipsa durerii (vacuitas doloris) ieară cealaltă din una mișcare plăcută a sensilor și e destinațiunea cea adevărată a omului și bunul lui suprem. *Idonismul*[581] în cea mai mare consecință.

§ 109. Teodor

Teodor din Cyrene (Theodorus Cyrenaeus)[582] pre la 300 a.C.a învățat nu numai de la *Aristip* cel tânăr, ci și de la scepticul *Pirone,* stoicul *Zenone* și dialecticul *Dionis*[5]^ *(Diog. L.* II. 86. 97-104).

§ 110. Doptrina lui Teodor

în esență el a rămas credincios spiritului școalei sale, totuși întru un punt s-a depăr[88]tat de la învățătura fundătorelui ei. De aceea au și zis unii că *Theodor* a fundat una școală filială cirenaică și pre următorii ei i-a numit teodorei. Adecă:

1. *Teodor* nu declara voluptatea de bunul suprem și durerea de răul suprem[584], *ca Aristip,* din contră zicea că aceste sensațiuni numai trecătorie sunt nediferenți[585](ji£acc), şi cum că scopul suprem al omului (xéXoț) consistă întru a căuta bucuria cea durătorie (xcxpa) și a fugi de supărarea cea durătorie (A/orn)[586].

2. De aci deducea că ceea ce produce bucurie, precum e prudența și dreptatea[587], e bun (ὸctya06v) ieară ce produce supărare, precum neprudența și nedreptatea, aceea e rău[588](K<XKOv). Ieară de la natură ((ptiaei) zicea că nu e nimica de rușine, ci numai prin părere (86£<x). De aceea zicea că furtul, sacrilegiul și alte rele sunt permise chiar și înțeleptului[589], numai să le facă la timpul său (ev Kodpq>), adecă așa cât să nu-i aducă supărare, ci din contră bucurie.

3. Amiciția e nimica, moartea [88v] pentru patrie nebunie ș.a.[590] *(Diog.L.* 1198-100).

4. Din acest indiferentism morale (âSicúpopicc, după *Suida* v. 6e65dDpoț) urma foarte firește și cel religios, chiar și de n-ar spune scriitorii că *T[eodorus]* a negat esistența zeilor și că nu credea în nice una fiență neperitorie, de aceea l-au și poreclit *ateul* ('A0e'uq). *(Plut.* adv. stoicos opp. T. X. p. 431. Reisk. *Sext. Emp.* adv.math. IX. 51.55. *Cic.* deN.D. I. 1. 23. *Diog. L.* II. 97).

Totuși după *Plutarch* adv.stoicos T. II. p. 1075 *Teod[oros]* zicea că de negat nu se poate nega cum că fiența divină e neperitorie, dară nice esistența ei încă nu se poate proba!

§ 111. Bione și Evemer

Bione din *Boristene* (Bion Borysthenites)[591] și conșcolariul lui, *Evemer* din *Mesene*[592] combăteau amândoi politeismul, de aceea se și numără amândoi între ateiști. *Diog. L.* IV. 46-58) zice despre *B[ion]* că a fost mai întâi cinic, apoi ascultând pe Teodor s-a făcut cirenaic, totuși nu e probat că ar fi negat tot ce e divin, cu toate [89] că ceialalți cirenaici îl negau.

Pre *Evemer* (Ewmepoq, lat. Evhemerus)[593] l-au și numit, pentru că întru una istorie sacră ('Iepćt &vaypaq>Ť|) deducea originea divinităților gentili din deificațiunea bărbaților iluștri/ji se provoacă la inscripțiuni vechi, pre carea le-ar fi aflat el în locurile sânte, mai ales în templul lui Zeu Trifilul, în una insulă Panchea în sinul arabic. Istoria lui nu se vede așadară a fi fost făcută propriamente în contra credinței politeistice, rămâne însă probabile că a considerat și religiunea în genere numai ca una superstițiune[594]/Din acea istorie a lui s-au conservat numai fragmente. Aceste se află adunate *înDiod. Sic.* bibi. hist. T. II. p. 633 ss. ed. *Vessel* și în *Ennii* fragment, p.212 adunate de Hier. *Columna* ed. Hessel. *Cicero* de N.D. I. 42 ș.a.

§ 112. Egesia

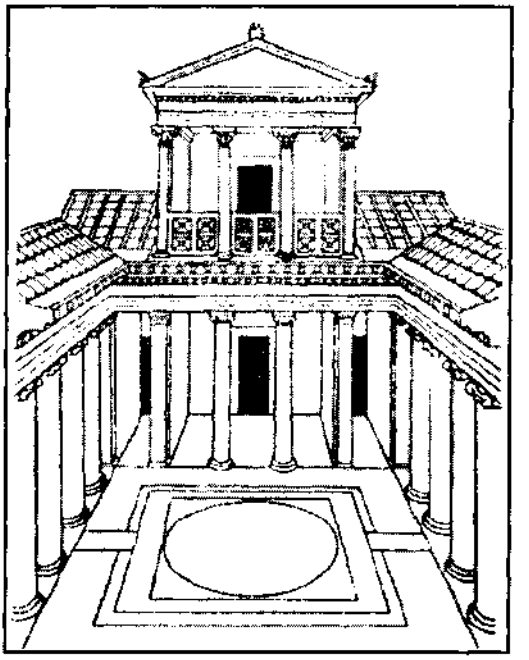

Egesia[595], un filosof din școala cirenaică, [89v] poate chiar din *Cirene* (Hegesias Cirenaicus), disciplu lui Parabate (Parăbates) a învățat filosofia în *Alexandria* în seci.3 a.C.

El se distingea de ceialalți filosofi cirenaici prin aceasta, că zicea cum că fericitatea, pre carea ceilalți cirenaici o pun în plăcerea cea mai mare[596] și despre carea zic aceia că ar fi scopul ultimariu și bunul suprem *(xékoc,)* e cu neputință și numai imaginarie (OCSUVCCTOV Koci avwiapKTOv), și de aci apoi deducea că vieața nu are nice un preț, așa cât înțeleptului s-ar cuveni ca să nu-i pese nice de vieață[597], nice de moarte, să fie cu totul nediferente în respeptul acestora (rnv 8E ţoynv Kai tov Gavaxov aipeOovro £T|V TCO (ppovinoo â8id<popov eîvai)[598] *Diog. L.* II. 94. 95.

El descria calamitățile vieții omenești cu colori atât de viue, cât mulți din disciplii lui, urându-și vieața, s-au ucis pre sineși, de unde *Eg[esias]* s-au și numit 6 IleimGo'cvaTOț[599], cel carea convinge pre alții să se [90] omoară pre sineși. De aceea regele *Ptolemeu* i-a și impus tăcere *(Cic.* Tuscul. I. 34. *Val. Max.* VIII. 9. ets. 3)[600].

Notă. Cartea lui numită ATtOKapxepoov ad[ică] cel ce n-are pațiență s[au] cel ce se ucide pre sine însuși, a perit.

§ 113. Aniceri

Aniceri din *Cirene* (Anniceris Cyrenaeus)[601], disciplu lui *Parabate* din școala lui Aristip, pre la a.300 a.C. a învățat ca magistru probabilmente în Alexandria.

S-a distins de cirenaici prin aceea ca și-a propus să îndrepte sistema morală a lui *Aristip (Diog. L.* 96. 97.)[602].

Adevărat că și el punea *bunul suprem* în voluptate, totuși fiindcă se spăria de urmările acestei învățături, de aceea o mai mărginea și zicea că omul are și atari datorii, pre cari e obligat a le împlini și cu satisfacerea voluptăților și a plăcerilor sale, și chiar luând asupră-și greutăți, p[er] e[xemplum] datoriile [90v] către părinți, amici, concetățani, patrie, ș.a.[603] Deci înțeleptul se va mulțămi și cu un grad mai mic de fericitate[604]. Și în adevăr, această reformă i-a făcut onoare inimii, ma nu și minții, fiindcă sistema lui prin aceasta s-a făcut neconsecinte, căci de oarecare bun e suprem, atunci studiul aceluia nu se poate mărgini prin nice un respept. Totuși reforma lui *Aniceri* a fost aprobată de mulți, de unde s-a și format una școală cirenaică filială ai cărei membri se numiau *anicerii,* dar n-a avut durațiune căci pre încet s-a unit toată școala lui *Aristip* cu școala *epicurea* și s-a desfăcut.

§ 114. Școala cinică

Această școală s-a numit *cinică*[6]®[5] și filosofii ei *cinici* s[au] *câni* de la Ktioov, *cane* fiindcă erau foarte temerari și mușcau cu vorbele lor pre toți oamenii, ca nește câni. Ei nice nu se mâniau pre acest nume, din contră căutau dinadins ca să afle asemănări între om și între câne, și înșiși încă se numeau pre sine câni. Pre *Antistene* îl numiau â7iXoic6cov, câne simplu s[au] adevărat. [91]

§ 115. Antistene

Antistene din Atena (Antisthenes Atheniensis)[606], dară despre mumă-sa era frigian[6O7]s[au] trace, mai întâi a învățat la *Gorgia* apoi la *Socrate*. De la acesta a luat însă numai formele cele mai aspre, cari se uniau cu vieața lui cea aspră petrecută în paupertate și în neajunsuri, însă această asprime o ducea așa departe, cât se făcea de râs înaintea oamenilor. Așa, el nu purta cămeșă și musande, zicând că aceste sunt superflue, purta numai un paliu. Mobiliele lui încă se reduceau toate la un pahar cu carea scotea apă și la un băț sănătos. Nu-și mai rădea barba, durmia pre jos, fără de nice un așternut. Lăuda sau vitupera pre fiecine tără de nice una cruțare, tără de nice un respept la convenințele adoptate în vieața socială.

§ 116. Doptrina lui Antistene

Antistene restrângea toată filosofia numai la vieața praptică, ca *Socrate,* și propunea una morală foarte simplă și înd[e]reptată specialmente în contra corupțiunii seclului său, și întru aceasta îl urmau și ceilalți cinici.

1. Bunul supfem, *după Antistene,* e vieața virtuoasă, ieară aceasta se face numai așa, dacă se mărginește omul numai la lu[91v]crurile cele neapărat necesarie[608]. Numai prin aceasta se face` omul și fericit[609]. Căci precum e D-zeu cel mai fericit numai pentru că nu are op de nimica, așa și omul seamănă lui D-zeu cu atât mai mult, cu cât se mulțumește mai cu puțin.

2. Deci numai bunul e frumos și numai răul e urât, toate celelalte sunt nediferente și nu merită a se adopera omul pentru dânsele. Chiar nice plăcerea încă nu are valoare, pentru că de multe ori seduce pre om la rău, ieară durerea e ceva bun[610].

3. Virtutea se poate câștiga prin deprindere și învățământ, ieară după ce o posede cineva, apoi nu se mai poate pierde *(Diog. L.* VI. §.3. 10-12. 103 ss.).

4. în respeptul zeilor, Antisthene învăța: *"Populares deos multos, naturalem unum" (Cic.* De N.D. I. 13), da cert că numai pre cel din urmă îl poate ținea de adevărat.

5. în respept speculativ, se vede că *Antistene* era aplecat spre *scepticism,* fiindcă ținea că nu se poate determina aprioriamente ce (TI) e oarecare lucru, ci numai cum e **(TIOÍOV)**[611], și aceasta numai prin comparațiune[612]. Și așa numai acele județe sunt adevărate, carea au același subiect și același predicat, p[er] e[xemplum] omul [92] e om, bunul e bun *{Plato* Soph.^m̀?.Met.v.29.VIII.3.)[613].

Notă. De la un om ca *A[ntistene* nu se poate aștepta să fi[e] scris multe, și totuși i se atribuiesc una mulțime de scripte chiar și relative la obiecte teoretice[614], anume despre natură în două cărți, și una polemică în contra lui *Platone*[6is], căci cu acesta se avea rău, ieară cu *Senofonte* erau buni amici. Polemi[c]a era înscrisă: *Sathon* s[au] despre contrazicere[616], în 3 cărți *(Diog. LVI.* 15-18). Aci se zice că toate cărțile lui *Ant[istene]* făceau 10 volumini. Din aceste n-a rămas nimică.

§ 117. Diogene

Diogene

Diogene cinicul s[au] *cânele*[611], născut la 414 a.C. în *Sinope,* mort în *Corint* la 324, discipulul lui *Antistene*[6n], s-a distins mai mult prin proverbie mușcătorie și prin completarea cinismului, decât prin filosofemate de oarecareva importanță. E numai fabulă că ar fi locuit întru una bute, auneori totuși îi plăcea să șeadă în bute, fiindcă cinicii locuiau bucuroși sub ceriul liber. El se numia pre sine de-a dreptul câne **(icticov),** ieară oamenii îl numiau *Socrate cel nebunatec* **(EcoKpatru; jiaivou,evo<;).**

Când naviga una dată acest *Diogene* de la Atena către Egina[619], a căzut în mâinile pira[92v]ților, carea l-au dus în *Creta* unde l-au vândut lui *Seniade*[620], un corintian avut, carea însă nu l-a tractat ca pre un serv, ci i-a dat toată libertatea posibilă, l-a făcut magistru și educătoriu fiilor săi[621] și recunoștea că *Diogene* a venit în casa lui ca un demone bun. De aceea *Diogene* a și respins propunerea atenianilor, carii voiau să-l răscumpere, zicând că corintianii au mai multă necesitate de un magistru ca dânsul, [și] decât atenianii. Aici în Corint a făcut el cunoștință cu *Alesandru* A/[acedon], și acesta a confesat că bucuros ar fi *Diogene* când n-ar fi *Alesandru*[612]. *Diog. L.* (VI. 80) numără scriptele lui *Diogene,* carea

Cei carea numără 2, disting *Academia vechia* și *Academia nouă,* cea vechia fundată de însuși *Platone,* apoi continuată de *Speusip, Senocrate, Polemone, Crate* și Crafore,cea nouă fundată de *Arcesila* apoi continuată de *Lacide, Evandru, Egesin, Carneade* ș.a. până la *Cicerone.* Causa acestei despărțiri a fost *că Arcesila* s-a abătut de la dogmatismul școalei academice și s-a plecat în partea scepticismului.

Cei ce numără 3, disting și le numesc Academia *vechia, mijlocie* și *nouă* și le determină tot ca cei deasupra, numai cât pre cea nouă o încep de la *Carneade,* fiind acesta mai puțin sceptic și mai aplecat spre probabilism.

Cei ce numără 5 se disting numai întru atât de cei anteriori, că după *Carneade* pun a 4[a] academie, fundată de *Filone,* carele a[u] început iarăși a filosofa dogmatice, spre a restabili Academia vechia, apoi a 5[a] acad[emie] fundată de *Antioch,* carele a voit să unească [94v] școala academică cu cea stoică

Nu e însă nice una rațiune suficientă de a distinge atâta academii. Se pot distinge cel mult trei, și anume academia lui *Platone,* academia lui *Arcesila,* și [cea] a lui *Filone.* Cea din urmă adecă s-a întors iarăși la dogmatismul lui *Platone,* de la carele s-a fost abătut *Arcesila.* De aceea academicii posteriori, începând de la *Arcesila,* s-au numit și sceptici, simplicemente fiindcă acest academic s-a plecat în partea scepticismului. Ce diferență ar fi între academicii sceptici și între scepticii proprii, nu s-a putut determina nice una dată. Unii zic că academicii ar fi esplicat dogmatice această propuseție că *nu e nimica cert,* și scepticii ar fi declarat de neceartă și această propuseție, dupre formula: *"Nihil sciri potest-ne id ipsum quidem",* însă această diferență ar fi prea neînsemnată. Tot așa de neînsemnată e și diferența că academicii ar fi ac[c]eptat probabilele, iară scepticii ar fi oservat una retențiune completă **(ênoxfi)**[637]**,** pentru că cei de întâi ac[c]eptau probaverele numai pentru ca să aibă una regulă în lucrare, și aceasta o recunoșteau și scepticii în morii introduși și în consuetudine[638][95].

Note

[1] "...cu preferință filosofiă" trimite la excelența filosofiei printre celelalte științe, ca "iubire de înțelepciune" (gr. *(piXoç,* - iubitor, 0091a - fnțelepciune). Primul care a folosit acest termen a fost, după toate probabilitățile, Pythagora (Diogene Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor,* Edit. Polirom, Iași, 1997, pp. 266 - 276).

[2] Celor care spun că încă nu există filosofie, și că acum se încearcă a se face una, le-am putea opune argumentul din *Scrisoarea* lui Epieur către Menoiceus: "Cel ce spune că timpul pentru studierea filosofiei n-a sosit încă sau că a trecut e asemena unuia care ar spune că timpul fericirii nu-i sosit sau că s-a dus" (Diogene Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor).* Simion Bărnuțiu cunoștea lucrarea lui Diogene Laertios.

[3] Această dilemă - dacă e cu putință filosofiă sau nu - a fost pusă și de Aristotel, în *Protrepticos* (Ed. Zeller, *Die Philosophie der Griechen,* 1879; O. Hamelin, *Le systcme d'Aristote,* 1931): dacă filosofezi, filosofezi, iar dacă nu filosofezi, de fapt filosofezi; este imposibil a te sustrage nevoii de filosofare. El este reluat de Cicero în *Hortensius* sau de Iamblichos în al său *Protrepticos.* Astfel scepticul, vrînd să demonstreze că nu există filosofie, o face cu mijloacele filosofiei: "căci filosofiă e mama tuturor demonstrațiilor" (David, *Introducere în filosofie,* trad. Gabriel Liiceanu, 1977). Argumentul lui Bărnuțiu este: "filosofarea e una faptă a istoriei".

[4] Filosofarea și filosofiă nu este unul și același lucru. După Krug (în lucrarea *Elemente de filosofie,* trad. A. Tr. Laurian, 1847), filosofiă este ceea ce omul trebuie să dezvolte în el însuși, nu din afară, scopul, iar această activitate se numește filosofare. Fiind cu putință istoria filosofării, este cu putință istoria filosofiei, pentru că ea expune și încercările ce nu au avut rezultat. După Krug, istoria filosofiei e o expunere a tuturor demersurilor spiritului omenesc și care ar comenta aceste demersuri și convingeri. Bărnuțiu susține însă, așa cum vom vedea maijos, că putem vorbi de o istorie a filosofiei pentru că ea este mai mult decît o simplă colecție de filosofi și de convingeri. Concepția

unora că istoria filosofiei este o colecție de păreri a fost criticată de Hegel în *Prelegeri de istorie afilosofiei,* voi. I, pp. 22 și următoarele.

[5] Și ideile sau doctrinele care au eșuat trebuie să facă obiectul istoriei filosofiei: istoria filosofiei are un statut special față de filosofie, neîntâlnit la celelalte științe. Un alt argument pentru studiul istoriei filosofiei este faptul că filosofia necesită o revenire la vechile cunoștințe și o resemnificare a lor (de ex., Husserl sau Heidegger, în secolul nostru). într-o știință particulară, cum este astronomia, observăm că rezultatele definitive ale unui demers oarecare în știința respectivă intră, odată cu acceptarea lor, în suma de cunoștințe care constituie corpul științei respective. Aceste cunoștințe pot fi depășite prin alte modele, date de noi experiențe, ele nu mai necesită revenirea la ele. Astfel sistemul ptolemaic este înlocuit cu cel copernican. După cum spune și Hegel, istoria filosofiei nu înfățișează persistența unui conținut simplu fără adaosuri, nici cursul liniștit de adaosuri de noi cunoștințe la cele cîștigate deja, ci pare a oferi schimbări ale întregului *{Prelegeri de istoria filosofiei,* voi. I, pg. 21). Alte argumente vor fi date de autor în paragraful destinat importanței istoriei filosofiei.

[6] Pentru definiția istoriei filosofiei este necesar a determina o materie și o formă a ei. Bărnuțiu va considera și el, asemeni lui Krug, o materie și o formă a istoriei filosofiei: pe de o parte, materia - cunoștințele considerate în parțialitatea lor, pe de altă parte, forma - modul în care ele sunt unite într-un tot, prin spirit (Krug, *Elemente de filosofie).* Ele sunt separate numai pentru că noi le gîndim separat; altfel, ele se întrepătrund. Bărnuțiu consideră orientarea rațiunii ca fiind materie internă, iar evenimentele ca formă. Aceste observații ar trebui ordonate după schema dată de Krug: cunoștințele individului luat separat sau în societate, precum și cauzele, evenimentele sau ideile constituie materia iar legăturile între ele datorate individualității, societății, climei, etc. constituie forma.

[7] Bărnuțiu va urma schema: 1. definiția istoriei filosofiei (materia și forma ei), însemnătatea ei, conceptul și scopul ei; 2. Punctul de plecare în istoria filosofiei; 3. Metodele în istoria filosofiei; 4. Diviziunea desfășurării istoriei filosofiei; 5. Izvoarele istoriei filosofiei, metodele

de cercetare. Acest drum caracterizează majoritatea lucrărilor de istoria filosofiei în Germania sec. XVIII - XIX.

[8] Bărnuțiu este puternic influențat de Kant și de Krug - pornește de la o critică a limitelor rațiunii, a capacității ei de a cunoaște - este de subliniat fundamentul idealist raționalist, încrederea în puterea rațiunii de a cunoaște lumea. Apoi ar urma analiza problemelor filosofice și a soluțiilor lor, iar, în final, istoria școlilor filosofice, dezvoltarea rațiunii. Un interes deosebit îl are aici conceptul "legalitatea cea originarie a minții omenești" folosit de Bărnuțiu.

[9] Autorul vorbește deja de scopul filosofiei, înțelepciunea. Punctul întîi conține punctul de plecare dar și scopul îndeletnicirilor rațiunii.

[10] Vezi nota 4.

[11] Va ajunge, ca și Krug, la analiza filosofiei grecești în cea mai mare parte a lucrării. Deși Bărnuțiu va accepta trei perioade în istoria filosofiei, în această lucrare el va vorbi doar de prima mai detailat. A treia parte nu e prezentă aici (după clasificare din &15). Autorul avea la îndemînă *Istoria filosofiei* a lui Krug, care merge pînă la romani *(Geschichte der Philosophie alter Zeit, vornehmlich unter Griechen und Rdmerri)* și în care predomină filosofia grecească. Se observă cel puțin faptul că Krug avea o mare afinitate pentru greci, ca și Lessing, Hegel și alții. Probabil, Bărnuțiu poseda numai traduceri din maghiară, Istoria filosofiei a lui Krug fiind una din puținele pe care Bărnuțiu o avea la dispoziție în original (în germană). Se pare că a citit și dicționarul lui Bayle. Lucrările citate trebuie acceptate, în marea lor majoritate, cu o oarecare rezervă.

[12] Acest paragrafva conta în alegerea punctului de plecare în analiza istoriei filosofiei. Legătura filosofie - societate ne dă și teza conform căreia alegem părerile ce contează pentru istoria filosofiei, adică acelea care s-au distins prin originalitate și influență asupra societății și filosofiei.

[13] Se aplică de fapt paragraful referitor la forma filosofiei - cele care au efectul cel mai mare pentru filosofia ulterioară și care exprimă cel mai bine cauzele ce le-au precedat.

[14] Filosofia este grad superior al lucrării raționale pentru că ea nu are în vedere un obiect oarecare sau un anume grup de obiecte, ci lumea ca

totalitate, sub abstracţia cea mai mare - fiindul ca fiind. Ea urmează după un grad inferior al lucrării raţionale, autorul avînd în vedere încercările filosofice de pînă la greci, ce îmbracă încă un sens practic sau religios, şi pe care o va delimita drept "copilăria umanităţii". Istoria filosofiei nu îşi poate fixa ca început "copilăria umanităţii", pentru că ea presupune "un grad mai înalt al lucrării raţiunali". întrebarea despre fiinţă va delimita punctele de vedere ale lui Bărnutiu, preluînd ideea unui progres evident al gîndirii, la greci.

[15] Tendinţa.

[16] Filosofarea e însă dată de la natură oricărui popor; Radu Pantazi subliniază că Bărnutiu nu putea dezminţi în acest curs umanitarismul şi democratismul său (Simion Bărnuţiu. *Opera şi gîndirea,* Edit. Ştiinţifică, Buc. !967, pg. 82)

[17] E vorba de Gotthold Ephraim Lessing (n. 22 ian., 1729, Kamenz, Upper Lusatia, Saxonia [Germania] - d. 15 feb., 1781, Braunschweig), dramaturg german, critic, filosof, estetician, reprezentant al gîndirii iluministe. Este unul din creatorii culturii germane şi un remarcabil teoritician al artei *(Laocoon sau despre limitele picturii şi ale poeziei).* în lucrarea *Erziehung des Menschengeschlechts (Educaţia omeniei,* trad. rom. 1910) susţine o perspectivă asupra dezvoltării religioase a omenirii, adică religia ca o succesiune ascendentă de faze de dezvoltare care, de la stările cele mai primitive şi mai joase, îşi apropie, printr - un progres treptat, idealul vieţii religioase. Prima carte după care omul a învăţat să silabisească gândul Domnului este Vechiul Testament, ale cărui aluzii au contribuit la maturizarea omenirii. Vezi şi W. Windelband, *Filosofia iluminismului german,* Edit. Decalog, Satu Mare, 1997, pp. 129- 137.

[18] Friedrich Karl Wilhelm Schlegel (1772 - 1829) este, alături de August Wilhelm Schlegel (1767 -1845), teoretician al romantismului german, fondatori ai revistei *Athenăum,* la Berlin. Însă cel ce atrage pasiunea asupra descoperirii Indiei spirituale este Johann Gottfried Herder (1744 -1803). Astfel romanticii mai sus menţionaţi, ca şi alţii precum Novalis, adoptă acest entuziasm în încercarea de a depăşi graniţele înguste ale raţiunii analitice şi divizante. A. W. Schlegel traduce *Bhagavad - Gita,*

Brâvv, 1823. âi Schopenhauer va fi atras de către Friedrich Maier (Rudiger Safranski, *Schopenhauer şi anii sălbatici ai filosofiei,* Humanitas, 1998, pp. 214 - 216).

[19] E vorba totuşi de filosofare aici, nu şi de filosofia ca ştiinţă. Filosofia "propriu zisă" apare la greci, cum dealtfel va susţine şi autorul. Fixarea începutului filosofiei în Grecia conduce însă la ideea că există un popor privilegiat în privinţa începutului filosofiei ca ştiinţă; începând cu filosofii ionieni raţiunea se desparte de religie.

[20] Tendinţă.

[21] S-au consacrat foarte multe studii asupra acestui fapt - preluarea unei moşteniri culturale şi ştiinţifice orientale sau egiptene. Lucrări utile în acest sens sunt A. Koestler, *Lunaticii,* Humanitas, 1995 (privind cosmologia), Matila C. Ghyka, *Filosofia şi mistica numărului,* Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998 (cosmologia şi matematica), N. Mihăileanu, *Istoria matematicii,* voi. 1,11, Bucureşti, 1974 - 1981. De la babilonieni şi de la egipteni, de exemplu, grecii au preluat cunoştinţe de matematică, astronomie, astrologie.

[22] Abstracţia a permis constituirea unei ştiinţe şi o metodă.

[23] De exemplu, babilonienii erau buni observatori; ei acumulaseră, timp de secole, numeroase fapte (stabiliseră tabloul cu cinci planete: Mercur, Venus, Marte, Jupiter, Saturn). Dar astronomia babiloniană constituie mai degrabă o sumă de cunoştinţe decât o încercare de explicaţie a aparenţelor (fenomene la greci). Grecii sunt cei care caută să ofere o explicaţie în care să nu intervină supranaturalul (A. Bonnard, *Civilizaţia greacă).*

[24] E vorba de raportul filosofie - societate, deja menţionat în paragrafele 2 şi 3. Dificultăţile pe care le-au întâmpinat popoarele orientale s-au datorat raporturilor de "climă, de constituţiunea politică, de despotism şi de sistema claselor".

[25] Thales din Milet (aproximativ 636 - 546 *î.C),* primul dintre filosofii ionieni. Vezi capitolul dedicat lui.

[26] Avem la îndemână textele propriu - zise ale filosofilor sau scrieri şi relatări ale altor scriitori. De multe ori, cum se întâmplă în cazul vechilor filosofi greci, lipsesc aproape cu desăvârşire textele scrise, mărturiile

altor scriitori contribuind la o imagine, asupra doctrinei respectivului filosof.

[27] Cele mai importante căi de autentificare a textelor sunt: mărturiile altor scriitori, verificarea conținutului fragmentelor prin comparație cu cele socotite autentice, verificarea pe baza compoziției artistice și verificarea pe bază lexicologică.

[28] Wilhelm Traugott Krug (1770 - 1842), succesor al lui Kant la catedră (la Konisberg). Filosofia este, după Krug, o știință a legilor fundamentale ale spiritului uman în totalitatea lui. Concepția sa este, după el, un "sintetism transcendental", care are drept scop să enunțe "formele fundamentale ale eului în relație cu realitatea în întregul ei" și să alcătuiască un nou Organon. Timotei Cipariu și Aug. Tr. Laurian au tradus, independent, lucrarea *Elemente defilosofie*.

[29] W. G. Tennemann, istoric al filosofiei. A scris, printre altele, *Sistemul filosofiei platoniciene,* în 4 volume (Leipzig, 1792 - 1795), și *Istoria filosofiei* (Leipzig, 1798 - 1819).

[30] Probabil Heinrich Ritter, profesor la Göttingen, între 1791 -1869. Lucrări mai importante: *liber der Bildung den Philosophen durch der Geschichte der Philosophie* (Berlin, 1817), *Vorlesungen zur Einleitung in der Logik* (Berlin, 1823), *Enzyklopădie der philos. Wissenschaften* (3 voi., Göttingen, 1862 - 64), etc. Lucrarea avută aici în vedere este, probabil, *Historia philosophiae Graecae et Romanae exfontium locis contexta, locos collegerunt, disposuerunt, notis auxerunt H. Ritter et L. Preller,* ed. Preller, Hamb. 1838. Nu ar fi exclus să fie citarea manualului de istoria filosofiei a lui Rixner (3 voi., Sulzbach, 1822 - 1829), o lucrare mai puțin reușită, dar citată de autori germani de studii de istoria filosofiei.

[31] Opoziția între ideal și real este importantă și la Krug *(Elemente de filosofie,* trad. A. Tr. Laurian, paragraful 34, apoi 35): "...căci firea sau ceea ce este numesc eu real. întrucât referim firea noastră la real, îi atribuim și Idealitate; căci scirea sau reprezentarea despre ceea ce este, se numesc Ideal". Punând realul ca originar, iar prin dânsul derivăm idealul, acesta este realismul. Idealismul pune idealul ca originar derivând realul (paragr. 35). Sintetismul le împreună și le pune

în principiul originar ca și coordonate, nu subordonate (paragraf. 39).

[32] Privitor la excelența filosofiei printre arte și științe s-a mai discutat. Artele și științele sunt obiecte ale filosofiei. Apoi, filosofia cunoaște însăși natura lucrurilor și oferă rezultate artelor și științelor. în fine, filosofia dă artelor și științelor principiile. Se poate consulta David, *Introducere înfdosofie* (pp. 50 - 53 sintetizează capitolul 2 al cărții A din *Metafizica* lui Aristotel).

[33] "Oricine lucrează cu mintea trebuie să se preocupe și de filosofie" reprezintă o maximă a autorului acestui curs. Iar cine studiază filosofia nu poate fi străin nici de istoria ei; aceasta este o consecință a existenței filosofiei. De aici apare și semnificația pe care o are istoria filosofiei în contextul formării oricărei minți. Urmează de altfel, justificarea valorii istoriei filosofiei, dar și reversul ei, așa cum sugerează autorul în notă.

[34] Influența sub raport metodologic.

[35] Influența asupra principiilor oricărei științe; valoarea gnoseologică a istoriei filosofiei.

[36] Influența psihologică, sub raport educativ.

[37] Influența psihologică, sub raport moral.

[38] A nu considera fundamentul oricărei filosofari este o eroare pe care Bărnuțiu o reproșează unora. Se referă probabil la un pasaj din textele atribuite lui Heraclit, critica adusă lui Hesiod, lui Hecateu, lui Xenofanes și lui Pythagora, adică acuzele de polimathie (simpla erudiție - 7toA,up.a0ir|) și kakotechnie (falsa erudiție - xa^ote^viri - frag. 129, contra lui Pythagora, Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* Voi. I, II, pg. 367), existent în lucrarea lui Diogenes Laertios (vezi trad.C. I. Balmuș, Edit. Polirom, Iași, 1997, pg. 286).

[39] Pierre Bayle (n. 18 nov., 1647, Carla-le-Comte, Franța - d. 28 dec, 1706, Rotterdam), filosof francez care a studiat la Colegiul iezuit din Toulouse, devenind pentru o vreme catolic. Convertindu-se la ealvinism, s-a refugiat la Geneva. Reîntorcându-se în Franța, a predat o vreme la Colegiul calvinist din Sedan. După reînceperea persecuțiilor, s-a refugiat la Rotterdam, unde a predat la Universitate până a fost acuzat de spionaj în favoarea Franței. *Dicționarul istoric și critic* (1697)

e un compendiu de argumente sceptice împotriva unor teorii teologice și filosofice, și care a fost condamnat de Biserica Reformată Franceză din Rotterdam și de Biserica Romano-Catolică pentru că multe din adnotările lui atacă adevărurile creștine; dicționarul a fost agreat de Hume și Voltaire, dar respins de Leibniz.

[40] E vorba de o opoziție în planul religios: raționalism înseamnă aici că toate cunoștințele umane provin exclusiv din utilizarea facultăților noastre naturale fără intervenția vreunei revelații supranaturale. Termenul "rațiune" este utilizat în sensul larg, referindu-se la puterile cognitive ale omului în general, ca opus grației divine sau sorții. Opusul nu e credința în sens larg, opinia mai bine zis, ci adevărurile religioase în general, credința religioasă. Acest tip de rațiune este opus credinței unora în inspirația divină.

[41] *Shruti* (sanscrită: "învățând prin ascultare"), este clasa literaturii sacre a hindușilor, bazată pe revelație, cea mai mare parte a literaturii sacre a hinduismului. Cărțile *Shruti* sunt considerate drept revelație divină, auzită și transmisă de învățații timpurii, în contrast cu *Smrti,* care este memorată. Deși *Shruti* este considerată a fi mai autoritară, în practică textele *Smrti* au influențat mai mult hinduismul modern. Ea conține cele patru Vede - *Rg, Yajur, Sama* și *Atharvaveda* (literatura sacră timpurie) - și *Brahmanas* (tratatele despre ritual), *Aranyakas* (Cărțile Pădurii), și *Upanișadele* (elaborări filosofice ale *Vedelor).* Vezi *Encyclopedia Britannica* pe Internet.

[42] Vedele (Veda - Cărțile Cunoașterii), imnurile sacre, compuse în sanscrita arhaică. Nu e cunoscută precis perioada compunerii Vedelor, dar savanții au acceptat perioada între 1500 - 1200 î.C. Imnurile formează un corp liturgic, căci există ritualuri de purificare a trupului și sacrificii. Ele preamăresc zeitățile ereditare, care în cea mai mare parte semnifică elementele naturale sau cosmice, ca focul *(Agni),* soarele *(Surya* și *Savitr),* zorii *(Usas),* furtunile *(Rudra),* războiul și ploaia *(Indra),* cinstea *(Mitra),* autoritatea divină *(Varuna),* și creația *(Indra,* uneori cu ajutorul lui *Vishnu).* Există patru colecții de Vede (Samhitas): Rigveda (sanscr. înțelepciunea versurilor), Yajurveda (înțelepciunea formulelor sacrificiale), Samaveda (înțelepciunea cântecelor), și

Atharvaveda (înțelepciunea preoților Atharvan). Rigveda e cea mai veche și cea dintâi ca importanță. Versurile sunt citate de șeful preoților, hotr. Formulele sacre, mantras, sunt recitate de un preot responsabil cu sacrificiul focului. Al treilea grup de preoți, conduși de udgatr ("recitatorul de psalmuri"), recită melodios versuri. Cele trei Vede - Rg, Yajur, și Sama, sunt cunoscute ca trayi-vidya ("cunoașterea întreită"). A patra, Atharvaveda, colecție de imni, vrăji magice, și incantații, a fost adăugată ulterior.

[43] Purana (în sanscrită: "învățătura veche"), desemnează în literatura sacră hindusă, o parte a colecției populare de mituri, legende și genealogie, variind prin dată și origine. Purana tratează, tradițional, cinci subiecte: creația originară a universului, creația secundară după distrugerea periodică, genealogia zeilor și sfinților, marile epoci și istoria dinastiilor regale. Purana este strâns legată de Mahabharata și are legături și cu cărțile legii (Dharma - shastra). înjurul corului central sunt amestecate multe alte părți religioase datând din perioada dintre 400 și 1000 d.C, care descriu obiceiuri, ceremonii, sacrificii, festivități, datorii caste, donații, construcții de temple, locuri de pelerinaj. Puranele sunt scrise în cuplete narative, mai simple decât poemele epice. Cele 18 părți principale ale Puranei sunt dedicate lui Vishnu, Shiva sau Brahma, dar fiecare sectă a adăugat propria învățătură.

[44] Ramayana (sanscrită: "Aventura lui Rama"), unul dintre cele două mari poeme ale Indiei. Ramayana a fost compusă de Valkimi, probabil după 300 î.C., și conține 24. 000 cuplete divizate în șapte cărți. Poemul descrie nașterea lui Rama în regatul lui Ayodhya (Oudh), creșterea sub tutela lui Vishvamitra și aventurile sale.. Mai multe amănunte în Encyclopedia Britannica.

[45] Mahabharata (în sanscrită: "Marea Epopee a Dinastiei Bharata"),celălalt dintre cele două poeme sanscrite de o importanță majoră în India, valoros pentru literatură și inspirația religioasă. Mahabharata consistă în materialul legendar și didactic ce înconjoară povestea eroică despre lupta pentru supremație între două grupuri de veri, Kaurava și Pandava. împreună cu Ramayana, este o importantă sursă despre evoluția hinduismului între 400 î.C. - 200 d.C. Are mai mult de 100. 000 cuplete,

împărțite în 18 secțiuni, cărora le-a fost adăugată o parte, Harivamsha ("Genealogia lui Hari", adică Krishna - Vishnu). Autorul legendar este înțeleptul Vyasa, începând cu 1302 î.C. Bhagavadgita (în sanscrită: "Cântecul lui Dumnezeu"), formează o parte a cărții Mahabharata și este scrisă sub forma unui dialog între prințul războinic Arjuna și prietenul și vizitiul său Krishna, care e încarnarea lui Vishnu. Bhagavadgita e o parte mai târzie a Mahabharatei, probabil scrisă în secolele I - II d.C. Are 700 versuri în sanscrită, împărțite în 18 capitole.

[46] Bhagavata (sanscrită: o declarație de devotament către Bhagavat [Stăpânul]), o sectă indusă timpurie, reprezentând începutul adorației către Vaisnava, sau devotamentul lui Vishnu, Vasudeva, Krishna, Hari sau Narayana. E vorba de populația Yadava din Mathura. Era o școală monoteistă, multitudinea de nume reprezentând o aceeași zeitate; școala se numea ekantika - dharma ("religia cu un obiect"). Se opune sacrificiilor Vedice, pentru că nu erau pure (sacrificarede animale).

[47] Anquetil Duperrons Werk Oupnekhad (id est:secr£Ti)|i teYev5t)|a.), S'/cporûp. 1801 " X,\)xpape 8e ocvodi^ù a Upanişadelor. Anquetil - Duperron, Abraham Hyacinthe (n. 7 dec, 1731, Paris - d. 17 ian., 1805, Paris), savant şi lingvist creditat cu realizarea primei traduceri a *Avestei (Scriptura lui Zoroastru)* într-o limbă modernă europeană, având meritul de a promova interesul pentru studiul limbilor orientale și a religiilor orientale. La Universitatea din Paris, Anquetil a învățat mai întâi ebraica, pentru ca apoi să adauge persana și araba. în librăria regală din Paris, el a găsit scrieri vechi din Avesta, în limbajul iranianan al celui de al 6 - lea secol î.C, luând contact cu gândirea profetului religios Zoroastru. A călătorit în India pe urmele unui grup de zoroastrieni, Parsii, găsind textele lui Zoroastru, în număr de 200. A sa traducere din Zend-avesta apare în 1771. A mai scris *Legislația orientală* (1778), *Cercetări istorice și geografice în India* (1786). *India în raport cu Europa* apare în 1798, iar ultima lucrare a fost *Upanishada* (1804), la care face referire aici Bărnuțiu, preluând din Krug. Vezi articolul din Enciclopedia Britanică pe Internet.

[48] E^iccoro rcorcpt) *%aaxe-* Bp̂vn̤uiv, Kfiaxxpi\|/a, Ţiouĕ\|/a, Eĉ̣o5pa, xpe-axe *§x>iţ̇x>* legendă din gura, mâinile, coapsele și picioarele lui Brahma.

Prima sectă a fost destinată provăduirii şi învăţăturii Vedelor, realizării jertfelor pentru alţii, să primească şi să dea daruri; a doua a fost destinată apărării populaţiei şi de a face daruri, jertfe şi să renunţe la plăceri; a treia se ocupa cu creşterea vitelor, comerţul, agricultura, oferirea de jertfe; îh sfârşit ultima, un singur lucru trebuia să facă: să slujească fără pizmuire celelalte caste *{Legile lui Mânu).*

[49] Există trei Rama menţionaţi în tradiţia indiană: *Parashurama, Balarama* şi *Ramacandra,* acesta din urmă fiind considerat cel mai adesea ca Rama, cele şapte reîncarnări ale lui Vishnu. Posibil ca Rama să fi fost un personaj istoric, un erou al unui trib din India care a fost zeificat. Referirile la Rama ca încarnări ale lui Vishnu apar în primele secole d.C. Rama şi Krishna sunt cele mai adorate zeităţi ale sectei bhakti (devotaţii). Rama este raţiunea, acţiunea dreaptă, virtutea.

[50] Shiva, stăpânul în viziunea sectei Shaivite. Shiva (în sanscrită: "Unul promiţător") este unul dintre cei mai complecşi zei, adunând calităţi contradictorii. El este *Distrugătorul,* dar şi *Restauratorul;* marele Ascetic, dar şi simbolul senzualităţii, binevoitorul păstor al sufletelor, dar şi răzbunătorul furios la culme. Soţia sa este cunoscută sub diverse manifestări: Uma, Sati, Parvati, Durga şi Kali. Copiii săi sunt Skanda, cel cu şase capete, şi Ganesha, cu capul de elefant. Taurul Nandi este uneori reprezentarea sa.

[51] Vishnu, Shiva şi Rama sunt cele trei zeităţi, dar principiul indus e Unu. în formele ei mai vechi, Ramayana identifică pe Rama cu Vishnu.

[52] Vishnu are 10 reîncarnări: peşte, ţestoasă, om-leu, regele Rama, Krishna, mistreţ, pitic, Rama-cu-toporul, Buddha şi Kalkin. Câteva imnuri Rigvedice (cea. 1400 -1000 *î.C.)* îl asociază cu soarele; există legenda celor trei treceri prin univers (mitologia avatarului său Vamana, piticul), în teorie, Vishnu manifestă o parte a sa de câte ori luptă cu răul, şi apariţiile sale sunt nenumărate; dar 10 sunt cele mai cunoscute.

[53] Fu Xi (Hsi), Pao Hsi, sau Mi Hsi, primul împărat mitic al Chinei. Naşterea sa e miraculoasă, ca fiinţă divină cu corp de şarpe. Se spune că a trăit în secolul 29 î.C. Mai multe reprezentări îl arată ca cu capul încununat de frunze şi îmbrăcat cu piei de animale. Fu Hsi este, după tradiţie descoperitorul faimoaselor trigrame chineze utilizate în divinaţie,

influenţând indirect dezvoltarea scrisului. A domesticit animale, a învăţat pe oameni să gătească carnea, să pescuiască cu năvodul, şi să vâneze cu săgeţi de fier. A instituit mariajul şi a oferit pentru primul un sacrifiu adus cerului, în aer liber. O tăbliţă îl înfăţişează cu Nii Kua, alături de soţia sau sora lui. Cartea sa e Y-king (Cartea principiilor). Hegel are un capitol destul de detailat în *Prelegeri de istoriafilosofiei,* voi. I,pp. 113- 115.

[54] Există trei religii mai importante: confucianismul, taoismul şi budismul. O împărţire restrictivă a celor 100 de şcoli menţionează: şcoala cosmologică, şcoala învăţaţilor (confucianismul), moismul, şcoala numelor, şcoala legiştilor, şcoala Tao.

[55] Confucius s-a născut în Ch'ti-fu în stăuleţul feudal Lu, acum provincia Shantung. A crescut în spiritul tradiţiilor ritualului şi muzicii civilizaţiei Chou. ÎI chema K'ung (numele de familie) Ch'iu, dar a rămas în tradiţie supranumele K'ung-tzu sau K'ung-fu-tzu (Maesterul K'ung), latinizat Confucius. A provenit dintr-o familie aristocratică ce sărăcise înainte de naşterea sa. Tatăl a murit când Confucius a avut doar trei ani. A căpătat o erudiţie neobişnuită până la vârsta de 15 ani.

[56] Tzu Ssu prezintă în Chung yung tema centrală a gândirii confucianiste (doctrina umilului). Acesta este idealul spre care trebuie să tindă fiecare relaţie interumană şi fiecare activitate în viaţa umană: moderaţie, rectitudine, obiectivitate, sinceritate, onestitate, echilibru, lipsă de prejudicii, căutarea adevărului. Ordinea unei societăţi corespunde unei ordini morale naturale; fiecare individ este dator să-şi asume obligaţiile morale inerente poziţiei sale de fiu, tată, supus, cârmuitor, etc. Un astfel de comportament este ceea ce caracterizează omul superior, este calea (Dao, Tao) cea dreaptă.

[57] Analectele, unul dintre cele patru texte confucianiste, publicate în 1190 de Chu Hsi, marele filosof neo-confucianist, este cel mai cunoscut dintre ele. Traducerea lui Chu His a devenit faimosul Su shu ("Patru Cărţi").. Lun yü este considerată de către savanţi ca fiind cea mai credibilă sursă a doctrinei lui Confucius şi este primul text confucianist studiat în şcoli. Acoperă principalele concepte etice ale lui Confucius - jen ("binevoinţă"), chiin - tzu ("omul superior"), t'ien ("Raiul"),

chung yung (doctrina "umilului"), li ("decență, drumul lui «cum se cade»"), cheng ming ("adjustătorul"), hsiao ("pietatea filială"). în general, Lun yii este nesistematică, repetitivă, și uneori inadecvată timpului în care se predă. Numele pe care îl prezintă aici Bărnuțiu este Chung zung (în chineză: "Centru" sau "Imuabil"), Zhong Yong, unul dintre textele confucianiste. Chung yung a fost ales de Chu Hsi pentru interesul său metafizic, care a atras atenția budiștilor și neo-confucianiștilor. în prefață, Chu Hsi atribuie acest tratat lui Tzu Ssu (K'ung Chi), strănepot al lui Confucius (551 - 479 a. C).

[58] Ta hsiieh (în chineză: "Mare învățătură"), Da Xue, atribuită lui Confucius și discipulului său Tseng-tzu. A fost dezvoltată din Li chi ("Colecție de Ritualuri"), una dintre cele "Cinci clasice" (Wu Ching) a confucianismului. Chu His a publicat-o separat de Su shu. Ta hsiieh spune că. pacea lumii este imposibilă fără să fie mai întâi realizată în propria țară. Dar nici aceasta din urmă nu poate fi realizată fără pacea din propria casă; un îndemn pentru cele văzute deja în Analecte sau în Chung yung. Virtuțile necesare sunt consecințe naturale ale investigării tuturor lucrurilor. Ta hsiieh arată că buna cârmuire și pacea lumii sunt inseparabile, dacă aceste virtuți sunt dobândite.

[59] Prospero Intorcetta (n. Piazza, Sicilia, 28 august, 1626 - d. Hang-chou, 3 octombrie, 1696), traducător al celor trei cărți ale lui Confucius. A sosit în China în 1659, unde a condus misiunea iezuită. Chinezii l-au numit In To-che. Este, alături de Couplet (n. Mechlin, 31 mai 1622, sosit în China în 1659, d. pe mare, 16 mai, 1693), Herdtrich și Rougemont, traducător și al *Maximelor* lui Confucius, *Confucius, Sinarium Philosophus, sive Scientia Sinensis latina exposito studio et opera Prosperi Intorcetta, Christiani Herdtrich, Francisci Rougemont, Philippi Couplet,* PP. Soc. Jesu (Paris, 1678). Sunt unul din produsele mai importante ale literaturii iezuite din China și una din cărțile influente asupra imaginii europenilor din secolul XVIII despre China, în particular pentru ideea că chinezii mai vechi credeau într-un Dumnezeu personal, creator al lumii. A ținut și un jurnal al misiunii iezuite în China: Intorcetta, Prospero. *Compendiosa narratione dello stato della missione Cinese, cominciâdo dall'anno 1581 fino al 1669,*

offerta in Roma. Rome, Francesco Tizzoni, 1672. 126, [2] p.; 17 cm. Alte traduceri în acea vreme s-au efectuat după această traducere, cum ar fi ediția în limba engleză: *Three books of Confucius I* Prospero Intorcetta, et al. Cf. Prep. of 2nd ed. *The morals of Confucius;* Backer - Sommervogel, "Licensed, Feb. 25, 1690 / 1. F. Fraser" - Confucius. Lun yii. English. Selections. 1691; titles: Chung yung and Ta hsueh, Confucius Sinarum philosophus.

[60] ◁▷p e o t e (pov5occopi)Â, X,eyev8ap œÂ, Sccoiou/oA/oi, peX,iyi£ a x^rui paternitate ar trebui atribuită lui Lao-Tze, după majoritatea cercetătorilor. Este echivalentul lui Buddha în religia mongolilor, tibetanilor în nordul și vestul Chinei, birmanilor și ceylonezilor. Hegel vorbește de un decret al împăratului Hia-king de închidere a multor mănăstiri, fapt ce a determinat necunoașterea acestei secte până la începutul dinastiei Chou. China preclasică a fost divizată în trei dinastii: Shang [perioada orală, sec. 18 - 12 î.C], Chou și Ch'in [perioada arhaică, sec. 111 - 206 î.C] și Han [între 206 î.C. - 220 d.C.]. Aa^evi. *Xv>i* Bi)85r|a, ◁bp ECTTE peTipe^eviax x[a] 5exe8aT f]i venerat după moarte ca un zeu al neantului. Principiul religiei lui Fo este liniștea spiritului, scopul suprem al omului explicit indicat ca acesta să ajungă la această liniște pură, nimicindu-se pe sine însuși. Din neant a luat naștere totul, în neant se reîntoarce totul. Vezi Hegel, *Prelegeri de filosofia religiei,* Humanitas, 1995, pp. 200 - 215.

[61] O doctrină care spune că perfecțiunea constă în pasivitatea (quiet) sufletului, în suprimarea eforturilor umane așa încât acțiunea divină să poată avea câmp liber de acțiune. Termenul a fost asociat multor doctrine, creștine sau nu, dar el se identifică cu doctrina lui Miguel de Molinos, preot spaniol și conducător spiritual la Roma, în secolul XVII.

[62] Apatia este, în filosofia stoică, condiția ca ființa să fie complet liberă de pathe, adică emoțiile și pasiunile, dorința și plăcerile.

[63] Heinrich Julius Klaproth (n. 11 oct., 1783, Berlin, Prusia [Germania] - d. 28 aug., 1835, Paris), orientalist german și explorator. Lucrarea sa, *Asia Poliglotă cu Atlasul limbilor* (1823), este o foartă importantă analiză a limbilor orientale, mai ales cele caucaziene. A predat la Academia din St. Petersburg. în 1805 a însoțit misiunea diplomatică

rusă în China, publicând la întoarcere *Călătorii în Caucaz* (1814). Din 1815 a locuit la Paris. Articole găsim în *Magasin Asiatique,* cum ar fi *Description du Caucase et des pays avoisinant la Mer Noire et la Mer Caspienne, par Massoudi, traduit dans la de Klaproth*. Paris, 1835, pg. 258.

* Ehrmann [nota autorului]

[64] (în japoneză: secta ţinutului pur, adevărat). Sectele cele mai cunoscute în Japonia se împart în: 1. Secta Shinto a regenerării: Izumo-oyashiro-kyo (Taisha-kyo), Shinto-taikyo, Shinri-kyo; 2. Sectele confucianiste: Shinto Shusei-ha, Shinto Taisei-kyo; 3. Sectele *Purificării:* Shinshu-kyo, Misogi-kyo; 4. Sectele veneraţiei muntelui: Jikko-kyo, Fuso-kyo, Mitake-kyo; 5. Sectele "vindecării soartei": Kurozumi-kyo, Konko-kyo, Tenri-kyo. Aici e probabil vorba de *Jodo Shinshu* (în japoneză: drumul către ţinutul neprihănit), sectă devotată Buddhismului japonez, crezând în Buddha Amida.

[65] Shinto (în japoneză: calea lui kami), credinţe şi practici caracteristice Japoniei, care influenţează foarte mult viaţa socială a japonezilor. Kami înseamnă "mistic", "superior", sau "divin", în general puterea sacră sau divină; există o diferenţă între credinţele japoneze şi buddhism, care a fost introdus în Japonia în secolul VI d.C. Shinto nu are fondator, scriptură sacră şi nici dogme fixe, păstrând o unitate totuşi prin conservarea credinţei celor vechi.

[66] Buddha Amida, Xaca. Admiratorii lui formează o a treia sectă mai importantă la Bayle. Primele două, vezi nota următoare.

[67] Există trepte în această împărţire; pe planul divin, demonii, pe de o parte, regii, cuceritorii pe de altă parte. Dar în fond, există 12 secte şi 12 religii care se împart la rându-le în două, şi aceasta e avută în vedere aici: o parte nu cred în viaţa de apoi, nu cunoaşte altă substanţă decât pe aceea pe care ne - o dau simţurile; cea de a doua crede în imortalitatea sufletului şi în viaţa de apoi, numită secta oamenilor lui Dumnezeu celui de sus (adică oamenii de onoare). Vezi Bayle, *Dicţionarul istoric şi critic* (1697), pg. 1628, sus.

[68] Antonius Possevinus (n. Mantua 1533/34, d. Ferrara, 26 februarie, 1611), teolog şi sol papal. A început studiile la 16 ani, la Roma, unde a învăţat

câteva limbi străine, devenind secretar al cardinalului Gonzaga. A intrat în societatea iezuiților în 1559. A fost trimis în Franța, Italia, la Moscova (unde a avut succes în fața lui Ivan cel Groaznic în negocierea unirii Bisericilor, 1582), la Dieta de la Varșovia (1583), etc. A fost tipul iezuitului diplomatic, savant, literat: *Moscovia* (un tratat de istorie,Vilna, 1586), *Dell sacrificia della Messa,* cu un apendice, *Riposta a P. Vireto* (Lyons, 1563), *II soldato cristiano* (Roma, 1569), *Notae verbi Dei et Apostolicae Ecclesiae* (Posen, 1586), *Apparatus sacer ad Scripturum veleris et Novi Test* (Veneția, 1603 -1606, o analiza a peste 8000 cărți despre Scriptură), *Bibliotheca Selecta* (Roma, 1593), care tratează despre metodele de studiu, învățare și practicile în diverse științe; conține și o vastă bibliografie a științelor.

[69] P. Bayle, *Dicționarul istoric și critic* (1697), pg. 1692, jos: "Possevin reduce pe acestea cinci la următoarele patru puncte". Urmează ceea ce descrie Bărnutiu: nu există decât un principiu al tuturor lucrurilor, principiu suveran, perfect, înțelept, care nu cuprinde toate relațiile din lume, ci repausul deplin, prin aceea că omul, meditând la un singur lucru, ajunge să cunoască toate lucrurile; principiul este al tuturor hațurilor, cărora le comunică esența, prin care fiecare lucru este el, și fiecare lucuru se întoarce la el (când piere); inima omului nu diferă de celelalte lucruri, iar dacă inima se consumă, nu este adevărat că esența umană se consumă, deoarece principiul i-a oferit viața dinainte, și -l reprimește în el, de aceea nu există rai sau iad, sau viață de apoi; în fine, omul poate cunoaște majestatea divină din timpul vieții, dacă își uită condiția, prin forța meditației, prin cunoașterea perfectă.

[70] Nota comună este panteismul pregnant al celor două concepții despre lume, existența unui singur principiu, care determină natura umană, neoferind o viață de apoi (transcendentală și nu imanentă).

[71] Iranianul Zarathustra (n. cea. 628 î.C, probabil Rhages, Iran - d. cea. 551), reformatorul religiei iraniene și fondatorul zoroastrismului, sau parsiismului, după cum e cunoscut în India. Data nașterii este, după tradiție, cu 258 de ani înainte de Alexandru (anul 330 î.C, când acesta a cucerit Persepolis). în anul 588 î.C, Zarathustra ar fi covertit pe Vishtaspa, rege al regiunii Chorasmia (centrul Asiei). Atunci el avea

40 de ani.

[72] Fondul originar este Zervane Akerene (eternitatea). Această ființă simplă, infinită, are două principii: Ormuzd și Ahriman, stăpânii binelui și răului (Diogene Laertios). După Plutarh, această ființă nu ar fi unică, ființă care să susțină și să guverneze totul, ci binele este amestecat cu răul -e vorba de un dualism. între ele mediază Mithra, "mijlocitorul".

[73] Mișcare religioasă dualistă fondată în Persia secolului 3 după Christos de Mani, Apostolul Luminii și supremul Iluminator. Au fost considerați ca eretici de către creștini (Augustin a avut atacuri dure împotriva lor). Mani s-a născut în Babilon (de sud). A început drumul său religios la 24 de ani. Se considera profet situat pe linia ce cobora din Adam, Buddha, Zoroastru și Isus.

[74] Hyde, Thomas (1636 - 1703), *Veterum persarum et parthorum et medorum religionis historia,* Oxford, 1760; *Historia religionis veterum Persarum, eorumque magorum ubi etiam nova Abrahami, & Mithré, & Vesté, & Manetis, &c. historia, atque angelorum officia & prefecturé ex veterum Persarum sententia : item, perfarum annus... Zoroastris vita, ejusque et aliorum vaticinia de Messiah ă Persarum aliorumque monumentis eruuntur, primitíe opiniones de Deo & de hominum origine referantur, originale Orienlalis Sibyllé mysterium recluditur, atque magorum* Liber Sad - Joseph Regenstein Library.

[75] Avesta sau Zend-avesta, cartea sacră a zoroastrismului, conținând cosmogonia, legea, liturgia. S-a spus că o mare parte a fost distrusă de Alexandru cel Mare. Are cinci părți. Corul religios este o colecție de imni, Gatha, o parte liturgică, Yasna, scriptura, Visp-rat, legea, Vendidad sau Videvdat, imnii, Yashts, și un grup mai mic de texte, *Khurda Avesta. Zend-avesta* înseamnă interpretarea Avestei.

[76] Ahriman (Angra Manyuș) este uneori fiul luminii cel dintâi născut, dar numai Ormuzd (Ahura Mazda) a rămas în lumină. La crearea lumii, Ormuzd a așezat bolta cerului pe Pământ, boltă care e înconjurată din toate părțile de lumina originară. După trei mii de ani, Ahriman va opune creației pământene a luminii creația pământeană a întunericului. Două lumi corporale stau acum în opoziție una față de alta, astfel că Ormuzd a așezat pe muntele Alboridi pe Mithra. în final, Ormuzd va

triumfa. Când spiritul răului vrea să trimită în lume 9999 de boli, Ahura Mazda îl înzestra pe Zarathustra cu puteri depline, prin care binele ar învinge,definitiv. Hegel vede în acest dualism ce tinde să se dizolve în monism, iar Conceptul - supus luptei trecătoare a contrariilor. Dar principalul nu e gândul, ci forma mitului; amestecul dintre ceea ce e metaforă şi gând este situat în afara filosofiei *(Prelegeri de istoria filosofiei)*.

[77] Chaldea (asiriană Kaldu, babiloniană Kasdu, ebraică Kasddim), ţinut în sudul Babiloniei (acum sudul Irakului) des menţionat în Vechiul Testament. A fost menţionată mai întâi în analele regelui asirian Ashumasirpal II (884 / 883 - 859 a. C). Vezi mai multe amănunte: Enciclopedia Britanică (Internet).

[78] Berosos (sec. III, î. e. n), prozator caldeean de limba greacă, care a trăit pe timpul lui Alexandru. A fost preot al zeului Marduk (Baal) în Babilon, trăind apoi în insula Cos. I se atribuie lucrarea *Babiloniaka* (Istoria Babilonului). Există citat fragmentul în Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei,* voi. I, pg. 84 (citat după Berosi Chaldaica, fragmente la Josephus, Syncellus şi Eusebius, complet la Fabricius, *Bibliotheca Graeca,* voi. XIV, pp. 175 - 211).

[79] Bel la akkadieni, Enlil la sumerieni, zeul mesopotamian al aerului, completând triada Bel - Anu (la sumerieni: An) - Ea (Enki). Enlil înseamnă "Stăpânul vânturilor": el suflă uraganele ca şi adierile de primăvară. Cu toate că An deţine supremul rol în Panteonul sumerian, Enlil are un rol important; el suflă energie şi forţă, dar şi autoritate. Enlil a fost venerat îndeosebi în Nippur. Enlil a fost văzut şi ca zeul agriculturii: mitul Creaţiei spune că el a separat raiul de pământ pentru a face cameră pentru semiţe ca să crească. El a inventat uneltele de săpat pământul. Soţia sa e Ninlil (în akkadiană: Belit). Termenul akkadian Bel derivă din cuvântul semit baal sau stăpân. Grecii se refereau la Bel ca fiind o zeitate babiloniană, nu ca zeu sirian al Plamirei.

[80] Marea este Omoroka, tăiată în două de Bel pentru a face din cele două jumătăţi ale ei cerul şi pământul.

[81] Herodot (n. *cea.* 484 î. C, Halicarnas, Asia Minor [acum Bodrum, Tur.]

- d. 430/420), autor grec al primei mari istorii despre lumea antică; a relatat despre istoria războaielor greco - persane (499 - 479 *î.C)* și pregătirea lor. Halicarnas, localitatea unde se presupune că s-a născut, era sub stăpânirea persană. A locuit în Atena, unde a fost prieten cu Sophocles, apoi într-o colonie grecească Thurii, în sudul Italiei. în Atena probabil a revenit, data morții fiind presupusă între primii ani ai Războiului Peloponnesiac, 431, și 425, când lucrarea sa era deja cunoscută. A călătorit mult, acoperind o mare parte a Imperiului Persan, Egiptul până la Elephantine (Aswan), Libia, Siria, Babilon, Susa în Elam, Lidia și Frigia. Și-a notat drumurile de la Bizanț la Hellespont, din Tracia până în Macedonia, călătoriile deasupra Dunării, în Sciția, până la Don. Istoria sa a fost împărțită de alții în nouă cărți: Cărțile I - V arată premizele războaielor Greco - Persane; Cărțile VI - IX conțin istoria războiului propriu zis.

[82] Diodorus Siculus (cea. 80 - 29 î.C, Agyrium, Sicilia), istoric grec, autor al unei istorii universale, *Bibliotheca historica*. A trăit pe timpul lui Iulius Cezar și Augustus. A călătorit în Egipt (60 - 57 *î.C.)* și a trăit câțiva ani la Roma. Istoria sa are 40 cărți, împărțite în trei părți (precedate de o introducere de 6 capitole): a) Istoria mitică până la căderea Troiei; b) Grecia și Orientul până la moartea lui Alexandru; și c) De la moartea lui Alexandru până la începerea războiului galic (Cezar). Fără a avea o autoritate deosebită, Istoria sa a fost influențată de Istoriile lui Ephorus (480 - 340 a. C) și Hieronymus din Cardia (323 - 302 î.C). Vezi mai multe amănunte: *Enciclopedia Britanică* (Internet) sau Dicționarul *Scriitori greci și latini,* Edit. Științ. și Enciclopedică, Buc., 1978.

[83] A mai scris *Cercetărifilosofice despre societatea americană* în 1768.

[84] Eichhorn, Johann Gottfried (n. 16 oct., 1752, Dörrenzimmern, Württemberg - d. 27 iunie, 1827, Göttingen, Hannover), savant german, orientalist și analist al scrierilor biblice, profesor la Jena și Göttingen, unul dintre primii comentatori care au făcut o comparație științifică între cărțile biblice și alte scrieri semite. A fost un pionier în separarea vastei documentații și a surselor Vechiului Testament, considerat în mod tradițional în perspectiva mozaică și a studiat scrisorile Sf. Paul

către Timotei și Titus, a arătat înțelesul celei de a doua *Scrisori* a lui Petru și a sugerat că cele patru Evanghelii derivă dintr-un singur text aramaic. Scrieri: *Historisch - kritische Einleitung ins Alte Testament* (3 voi., 1780-83; *Introducere critică istorică în Vechiul Testament,* o lucrare corespondentă despre Noul Testament (5 voi., 1804-12).

[85] Pe numele adevărat, Iosif Ben Matthias (n. 37/38, Ierusalim - d. cea. 100, d.C, Roma), preot evreu, savant, istoric, care a scris despre revolta evreiască din 66 - 70 d.C, despre evreii din antichitate. Prima carte este *Bellum ludaicum* (Istoria războiului iudaic, între 75 și 79). S-a păstrat nu originalul aramaic, ci copia făcută de autor în greacă.

[86] Philon Evreul, sau Philo din Alexandria (n. 15/10 î.C, Alexandria - d. 45/50 d.C, Alexandria), filosof de origine iudaică ce scrie în limba greacă, cel mai important reprezentant a iudaismului elen. Scrierile sale sunt o descriere a iudaismului în Diaspora acelei vremi. Ocupă un loc unic în istoria filosofiei, fiind primul care sintetizează credința revelată și rațiunea filosofică. El a fost văzut și de creștini ca premergător al teologiei creștine.

[87] Jahn, Johann, *Archaeologia Biblica Vienna* (1750 - 1816).

[88] Sursele latine și grecești sunt *De Dea Syra {Despre divinitatea siriană)* a lui Lucian din Samosata (sec. II, *d.C),* secțiuni din lucrarea lui Eusebius din Cezarea, *Praeparatio Evangelica {Pregătirea pentru evanghelie;* sec. IV, d.C.) și extractele din *Istoria Feniciei,* a lui Philo din Byblos (cea. 100 *d.C).*

[89] Sanchuniathon (sec. XIV - XIII î.C. ?), scriitor fenician. Toate informațiile despre el ne parvin prin Philo din Byblos. După Philo, informațiile despre Sanchuniathon sunt legate de inscripțiile pe stâlpii lui Baal Amon (Ammouneis) din templele feniciene. Philo a trăit pe timpul lui Vespasian. Gramaticul Philo a tradus din feniciană în greacă aceste scrieri ale lui Sanchuniathon, căruia îi atribuie o etate înaintată.

[90] Mochus, un sidonian, a scris o carte despre atomi foarte timpuriu, înaintea războiului troian, după cum zice Posidonius. Au fost trei fenicieni mai importanți: Theodotus, Hypsicrates și Mochus; Chaitus a tradus cărțile lor în greacă și a relatat despre viața lor. Lucrătorii egipteni și fenicieni calificați produceau ornamente din metale și sticlă,

deci nu e de mirare că Mochus este creditat ca fiind la originea primelor idei despre structura atomică a materiei. A mai scris o *Theogonie,* care are în centru zeitatea Ulom (feniciană), zeitate inteligibilă; autorul cere o reflecție intelectuală despre zeitatea veșnic ascunsă; universul intelectual se exprimă el însuși în universul material și obiectiv. Are asemănări cu pleroma la Gnostici. Eterul sau spațiul se manifestă mai întâi, urmat de aer (spiritul cosmic) din care s-a născut Ulom, din oul mundan. Identic cu 'olam al evreilor, ele sunt conectate cu cosmosul fizic și metafizic, și toate sunt în el.

[91] Principiile lucrurilor sunt un haos, în care elementele nedezvoltate erau amestecate unele cu altele, și un spirit aerian. Acesta a fecundat haosul, creând o materie gelatinoasă, pe Mot, care conținea în ea forțele vieții și semințele animalelor. Prin fermentare, elementele s-au separat. Părțile de foc au urcat, formând constelațiile. Prin acțiunea lor asupra aerului s-au format norii. Din amestecul apei și pământului, amestec intrat în putrefacție sub acțiunea lui Mot, au luat naștere animalele imperfecte și lipsite de simțuri. Din acestea s-au născut animalele perfecte și dotate cu simțuri.

[92] Termenul de barbar este relativ. Aici (suntem înainte de perioada migrațiilor), el caracterizează populația autohtonă, apoi, odată cu venirea aheilor, el va caracteriza populația din afara Greciei, iar în perioada colonizării, populația din afara coloniei. Herodot atrage atenția că termenul nu poate fi privit sub aspectul său calitativ în favoarea grecilor: "Nici un grec care să nu știe că barbarii sunt civilizați de milenii și că de la ei poporul grec are multe de învățat:«noi ăștia,grecii, suntem niște copii»" - analiză a lui A. Bonnard, în *Civ. greacă.*

[93] E vorba mai întâi de civilizațiile anatoliene, apoi de migrațiile popoarelor indo - europene din zona Dunării sau a Rusiei meridionale. După Schliemann, Troia era o cetate dezvoltată, la răscruce de drumuri, în jurul lui 2500 î.C, iar după Evans, Cnossos-ul a impresionat prin rafinamentul construcției palatului, pe la 2000 î.C. Acestea au fost porți de intrare a civilizațiilor asiatice sau a celei de tip egiptean. Se ajunge chiar la un dialect unic, egeean. Migrațiile aheeilor au constituit însă începutul "miracolului grec". Există lucrări foarte detailate: Pierre

Léveque, *Aventura greacă,* Edit. Meridiane, Buc, 1987, și Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei,* voi. I, Instit. European, 1997.

[94] Gândirea socială a autorului are ca temă centrală libertatea: libertatea exprimării, libertatea artelor și științelor, libertatea mai cu seamă pentru filosofic El afirmă că numai rațiunea are dreptul să dicteze. De aceea, el include printre piedicile aduse filosofiei și orânduirea socială, dacă aceasta este bazată pe sistemul de clase sau, mai rău, este despotică.

[95] "Iubitorul de mituri este în oarecare măsură un iubitor de înțelepciune" - iată cum putem caracteriza această perioadă (Aristotel - Gheorghe Vlăduțescu, *Filosofia în Grecia veche,* pp. 7 - 19). Această perioadă este analizată de Bărnuțiu pentru a face o introducere la filosofia grecească propriu zisă (ca o protoistorie). Nici Homer, nici orficii, și nici Musaios nu sunt filosofi în sensul lui Pythagoras.

[96] Orfeu (sec. VI î.C, Tracia), poet legendar, fiu al regelui Traciei, Oleagros, și al muzei Calliope, născut la Leibethra, oraș al Traciei, la sud de Pieria. I s-au atribuit cântări liturgice, lepoi A,6yoi, imne, cântece epice. Sunt cunoscute legendele despre iubirea tragică avută față de Eurydice, a puterii magice pe care o avea cântecul său și sacrificarea sa de către bacantele bete. De numele lui e legat un curent ce se confunda cu învățăturile școlii pitagoreice, de o direcție dionysiacă mistică. Orfismul are ca teză mai importantă pentru filosofia ce va urma faptul că trupul (arâ_ioc) este mormântul (cfjua) sufletului. Vezi I. Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, pg. 49 și urmat.

[97] Musaios, poet și mitograf după tradiție discipol al lui Orfeu. Fiul său, Eumolpos, ar fi inițiatorul ritualurilor Misteriilor Eleusine. A scris o *Theogonie,* și *Imni, Purificări, Inițieri, Oracole,* și o scriere *Descrierea Titanilor.* Opera atribuită lui este citată de Platon în *Protagoras* și *Republica (Theogonia),* de Apollonios din Rhodos *(Descrierea titanilor), Imni* (Pausanias, I, 22,7), etc. Vezi I. Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, pg. 64 și urmat.

[98] Homer, autorul legendar al Iliadei și Odisseii, este reprezentat în general ca un poet - rapsod orb, ce străbătea ținuturile Greciei asiatice. Mai multe variante susțin că s-ar fi născut în Smyrna, colonie a cetății Kyme. Există și dubii ale unor cercetători în privința faptului că ar fi

existat sau că ar fi reprezentat o singură persoană, deşi grecii antici n-au pus la îndoială existenţa sa. A existat o şcoală de recitatori ai poemelor sale, pe insula Chios. Imnul închinat lui Apollon din Delos este citat de Tucidide iar Iliada şi Odissea au fost operele de căpătâi ale filosofilor antici. Vezi şi I. Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, pg. 7 şi urmat.

[99] Hesiod (sec. VII î.C., Askra, Beoţia), poet epic, îndeosebi poezia genealogică şi didactică. A scris *Munci şi zile,* o *Theogonie, Sfaturi, Maxime,* etc. A fost un ţăran, lucrarea sa *Munci şi zile* cuprinzând calendare agricole, dar şi un om foarte erudit. Morala existentă în lucrările sale izvoreşte din neînţelegerile pe care le-a avut cu fratele său mai mic, legate de o moştenire, Hesiod acuzându-i pe judecători de luare de mită şi de rea credinţă. Lucrările sale dau foarte multe amănunte despre ontogeneza şi istoria umană. El a cunoscut tradiţia orientală a succesiunii puterii în cer, iar în *Munci şi zile* întâlnim mitul vârstelor, cu analogii în Mesopotamia, Persia sau Delta Nilului. Vezi şi I. Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, pg. 27 şi urmat.

[100] Epimenides, născut la Cnossos, în jurul anului 600 î.C, a fost poet şi legislator. A fost chemat de Solon la Atena pentru a purifica oraşul bântuit de ciumă, iar Platon şi Aristotel îi autentifică existenţa. A scris o *Theogonie,* un *Chresmoi,* un *Katharmoi* şi lucrări în versuri privind existenţa lui Minos şi a lui Rhadamante, despre cureţi, despre argonauţi. I. Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, pg. 71 şi urmat.

[101] Simonide (556 î.C., Iulis, insula Ceos - 467 î.C, Siracusa, Sicilia), poet liric, scriind lirică monodică şi corală. A trăit foarte mult şi a călătorit foarte mult. A fost rival al lui Pindar. A cântat victoriile grecilor de la Maraton, Salamina sau Termopile.

[102] Licurg sau Lycurgos, legislator legendar, considerat ca întemeietor al Spartei, căruia i-ar fi dat şi Constituţia. Era pentru spartani idealul luptătorului şi al legislatorului.

[103] Zaleucos din Thuroi, legislator în Locri, pe la 600 î.C. A fost probabil discipol al lui Pythagora.

[104] Harondas din Catania sau Thuroi, legislator în Catania, pe la 560 î.C, fiind şi el discipol al lui Pythagora.

[105] Solon (n. cea. 630 a.C. - d. cea. 560), unul dintre cei şapte înţelepţi, poet şi om de stat atenian, militează pentru un sistem democratic, al celor bogaţi, regim care va deveni puternic în Grecia lui Pericle. A limitat controlul exclusiv al aristocraţilor asupra guvernului atenian. A introdus un nou cod de legi, în condiţii mult mai bune pentru întreaga populaţie a cetăţii decât codul lui Draco (621 *î.C).*

[106] Şcoala milezianã promova invenţiile, Thales aducând importante contribuţii, iar Anaximandros a fost inventatorul gnomului.

[107] Cicero - *De natura deorum, De finibus bonorum et malorum, Tusculanae disputationes, Academicele prime şi secunde, De Divinatione,* etc.

[108] Seneca, stoic (65 *d.C.) - Naturalium quaestionum libri VII, Dialogorum libri XH,De providentia, Ad Gallionem de vita beata, Lucilius epistolarum moralium quae supersunt,* etc.

[109] Plutarchi *stromateon fragm.*

[110] Sextus Empiricus - nuppcoveicov úrco-cojtcboecov *(Rypot. Pyrr.), Adversus Dogmaticos* şi *Adversus mathematicos.*

[111] Simplicius, discipol al lui Ammonius, e profesor în Atena - cea. 529 d.C, când împăratul Iustinian închide şcoala - după care se refugiază în Persia. Are comentarii asupra lui Platon, Aristotel *{Categorii, De caelo, De anima, Fizica),* Epictet.

[112] Bioi *%aX* yvcḅum TCÔV ὲv (piÂ,oo'o<ptọc evὲSoxiu,Tia&v'ccov *%o* TGÛV ἑxe'cotr) aipéoei ὲcpeaxóvccov ὲv ὲTtuóṵco awayooYrj.

[113] Claudius Galenus (129 - 199 *ă.C)* - filosof şi medic. A scris Ilepi xcbv **\nnoxpâ-io\)q %*od n^dxovoq 8oY(xdT(ov, nepi qnA,oa6(pov cnopia (este înregistrat de Fr. Ueberweg ca Pseudo - Galenus - după Diels, Doxogr. Gr. 595 - 648). Scrierile "hippocratice" mai des folosite sunt: *Hippocratis de natura homini* şi *Hippocratis de humoribus;* a comentat operele filosofilor Platon (în special Timaios), Aristotel, Theophrastos şi Chrysippos.

[114] Scrierile filosofice ale lui Origene - Oi^ooo(po\)ṵ.eva. Origene, născut pe la 184, foarte probabil la Alexandria. Opere: *Contra Celsum, Despre principii, Convorbiri cu Heraclid, Exegeze la Vechiul şi Noul Testament.*

[115] înregistrat de Fr. Ueberweg ca Pseudo - Plutarch - *Placita philosophorum* (ITepi *xâv* âpeaxovxcov cpiA.oa6(poi<; *(pvai%&v* Soyμa[T<x>v PipXia e^). Pseudo - Plutarch au reprodus *Placitele* lui Aëtios, fapt ce a dus la menționarea acestuia din urmă în fragmentele din culegerea lui Diels și din *Filosofia greacă până la Platon,* I. Banu.

[116] ^E%A,oyai des Johannes din Stoboi (Stobaios,cca. 400 *ă.C.)* - I. *Eclogae physical et ethicae,* II. *Florilegium* (F. Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie,* voi. I). Separe,după Diels, că și Stobaios a reprodus *Placitele* lui Aëtios.

[117] Athenaios (cea. 200 *ă.C.)* - Aei7ivoao(piaxai. Trad. rom. *Ospățul sofiștilor,* de N. I. Barbu, Edit. Minerva, B. p. t. București.

[118] Aulus Gellius (cea. 150 *ă.C.) - Nopțile atice.*

[119] *Lexiconul lui Suidas* - edit. A. Westermann, *Vitar. script. Graec.* m/w.,Brunsv. 1845,lib. VIL, sau rec. G. Bernhardy, 2 voi., Halis et Brunsv. 1834- 1853.

[120] Asupra numelor celor șapte tradiția nu este de acord. Cei care apar în fiecare menționare sunt următorii: Pittacos, Solon și Thales (primul care a căpătat acest nume, fiind cel mai în vârstă).

[121] Anul nașterii și originea sa sunt nesigure. După unii el este de origine feniciană (Herodot), după alții milesiană și chiar cariană (după tată - H. Diels). În privința anului nașterii, mai des citat este anul 640 î.C. (primul an al olimpiadei a treizeci și cincea, după Apollodoros).

[122] Aceasta era inscripția de pe frontispiciul oracolului din Delphi. O găsim și la Socrate în maxima sa: TvoOi aeamov.

[123] Complet: "Dintre toate câte există, divinitatea este cea mai străveche, căci ea este nenăscută. Cel mai frumos lucru este universul, căci este opera divinității. Cel mai mare este spațiul, căci el le cuprinde pe toate. Cel mai iute este spiritul, căci el aleargă pretutindeni. Cel mai tare este necesitatea, căci ea domnește peste toate. Cel mai înțelept este timpul, căci el descoperă toate. " (Diogene Laertios, pg. 72). Sunt niște afirmații asupra cărora planează o mare suspiciune din partea specialiștilor.

[124] E vorba de căutarea principiului.

[125] Este tratat în capitolul 56.

[126] Filosofia lui Thales, dacă se poate numi așa, constă în două propoziții

mai importante, fiind considerate și cele mai autentice. Prima este aceea conform căreia Pământul este un disc plat, plutind pe apă, iar ultima este aceea că principiul (âpxri) tuturor lucrurilor este apa. Dealtfel, vechii greci considerau că pământul a ieșit din râul Okeanos.

[127] Afirmație ce trebuie făcută pentru un cadru mai restrâns: Anaximandru și Anaximene au propus alte elemente - ăneipov-ul, respectiv aerul.

[128] Anquetil Duperrons Werk Oupnekhad - citată la filosofia indiană.

[129] într-adevăr trebuie să existe o anume substanță,fie una singură, fie mai multe decât una singură, din care se nasc celelalte, în vreme ce ea rămâne eternă (Aristotel, *Metafizica,* I, 3, 983 b). Vezi nota 1, și Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, pp. 157 și 158.

[130] *Metafizica,* A(I),3,983 b.

[131] Ciceronis ex libr. I *De natura deorum,* 10, 25: apa este principiul lucrurilor, că divinitatea este acea rațiune care le-a plăsmuit pe toate din apă!

[132] Aristotel, *De anima,* 1,5,411 a 7: Thales ar fi greșit susținând că sufletul este amestecat în tot, de unde afirmația că toate sunt pline de zei - nXîipri Gecôv.

[133] Aristotel *De anima,* I, 2, 405 a 19.

[134] Este vorba de hylozoism. Aristotel vorbește de faptul că Thales cunoștea proprietățile magnetului și chihlimbarului (de a atrage alte corpuri).

[135] Despre războiul dintre Alyattes, regele lydienilor, și Cysaxares, regele mezilor - eclipsa are loc în al șaselea an de la izbucnirea războiului. Este vorba de eclipsa de soare din 28 mai 585, î.C.

[136] Thales a făcut călătorii în Lydia, la Sardes și în Egipt, însușindu-și prețioasele tradiții științifice babiloniene și egiptene.

[137] După Platon (Theait.,174 a), o slujnică tracă, observând pe Thales căzând într-un puț, își bătujoc de el, zicându-i că este dornic să știe ce se întâmplă în cer, deși nu este în stare să vadă ceea ce se află în fața lui, la picioarele lui.

[138] Anaximandros, discipol al lui Thales, cea. 610 - 547 î.C, - în a 58 Olimpiadă (547 - 46 *î.C.)* avea 64 de ani (Apollodoros - periodizarea în cronica lui vizează, la toți cei menționați, vârsta maturității: âxn/ń; există însă și excepții). El a fost succesorul lui Thales la conducerea

şcolii. După *Suda,* a scris IlEpi <p\)a£co<; (Despre natură), Ffjq TiepioSoţ (înconjurul lumii), Ilepi TOOV ârcA,avâv (Despre stelele fixe), Ecpocîpcc (Sfera).

[139] "s-a desprins ca pupa unei corăbii" (Cicero, *De Div.* I, 50,112). Conform şi lui Plin.,//. //. II, 191 şi 12 A 28.

[140] El înseamnă şi infinit, şi indefinit. Se deosebeşte de Anaxagora pentru că e infinit, dar nu în număr. Prin opoziţia faţă de cunoaşterea bazată pe opinii, Parmenide a reacţionat faţă de Anaximandru. Deşi principiul de bază al lui Anaximandru, apeiron-ul, este abstract şi nu e o parte a lumii însăşi (cum e apa sau aerul), filosofia sa depinde, cu toate acestea, de contrastul lume - apeiron-ul infinit, prin care toate lucrurile sunt, şi pe care le supune "acordului cu ordinea timpului". Sufletul omenesc trebuie să ispăşească "potrivit ordinii timpului" "nedreptatea" existenţei individuale. Acest contrast presupune mai multe în esenţă, în contrast cu Unul eleat.

[141] Simpliciu, comentariu la *Fizica* lui Aristotel, 24, 18.

[142] Arîstotel, *De caelo,* III, 3, 303 b 12., *Phys.* III, 4, 203b, *Phys.* III, 7, 207b. Argumentele lui Aristotel se centrează pe accepţia infinitului în cinci sensuri: timpul (căci este infinit), diviziunea (mărimilor), naşterea şi distrugerea (care ar înceta dacă infinitul nu ar exista), limitatul (limitat în raport cu alt lucru - pentru aceasta este necesar să nu existe limită, fiind în afară altceva decît el însuşi), gîndirea (căci în ea nu intervine limitare, întrucît există numărul). Toate acestea sunt, după Aristotel contradicţii datorate neînţelegerii infinitului de către Anaximandru.

[143] Aristotel s-a limitat la analiza de pe poziţia schemei sale: cauza materială - eficientă - formală - finală; astfel, milezienii au apărut a fi preocupaţi numai cu "principii de ordin material". Dar, după Guthrie, nu materia (pentru care ei nu aveau cuvînt), ci natura (physis) este cuvîntul cheie *(O istorie a filosofiei greceşti,* Theora, 1999, voi. I, pg. 74). Ce reproşează apărătorii identităţii absolute este tocmai faptul că infinitul nu exista în număr sau mărime, ci doar calitativ, deci argumentele aristotelice (timp, limitat, număr) nu au consistenţa dorită de Stagirit (vezi remarca lui Guthrie). în plus, apeiron-ul are o determinare pozitivă: xò 8eîov, celelalte fiind atribute negative, iar Aristotel nu dă

prea multe amănunte asupra acestui fapt.

[144] Anaximene moare în 528/5 î.C., în jurul celei de 63-a Olimpiade (Apollod. Chron./ Se poate ca nașterea lui să fi avut loc între anii 560/ 46 (cucerirea Sardesului).

[145] Aerul $_{T}$ io ` cc'fip, reprezintă cauza Condensatului (TCU^vcoatc;) și Rarefiatului ((idvcooiq sau a'pcdcocu;), ce se nasc din el. După Simpliciu, Anaximene a afirmat că lucrurile au un substrat unic și infinit (ă'rceipov), ca și Anaximandru, dar nu și indefinit (aópurtov), cum a afirmat acesta. El este definit:aerul..

[146] Cicero, *Acad.* II, 37, 118 și *De nat. Deor.,* I, 10, 26.

[147] Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu,* VIII,2: "Totuși, el n-a crezut că divinitățile au creat aerul, ci, dimpotrivă, aerul este cel care i-a creat pe ei".

[148] Diogenes din Apollonia este contemporan cu Antisthene, elevul lui Anaximene, și cu Anaxagora (Diog. Laërt. IX,47). Continuă, aproape în totalitate, speculațiile lui Anaximene, după cum sugerează și Aristotel *(Metaph.* I, 3, 984 a 5). Alți filosofi care pun aerul drept principiu sunt Idaios din Himera și Archelaos din Atena.

[149] Hylozoism.

[150] Aproximativ între anii 540 și 470 î.C. Basileii Efes-ului - la început, conducători politici, apoi deținători doar de funcții preoțești - au provenit din familia lui (I. Banu - *Filosofia greacăpînă la Platon).* El a renunțat la dreptul de âpxcov (îaaiAe-óq ce-i revenea de drept.

[151] *Retorica,* III, 5, 1407 b 11. Problemele s-ar datora în principal, după Aristotel, punctuației.

[152] întrebat de Euripide ce părere are despre textele lui Heraclit, Socrate ar fi spus: "cele ce am înțeles sunt excelente; cred că la fel sunt și cele pe care nu le-am înțeles; afară dacă nu este nevoie de un scufundător din Delos" (Diog. Laërt. II, 22).

[153] După A. Frenkian, termenul axoixeîov nu apare pînă la Aristotel. Termeni folosiți erau o'cpxîî, cmé'p|ioc, pú^cop.oc (vezi Diog. Laërt. IX, 1, [8]).

[154] Prin condensare și prin rarefiere: 7fOKvd>cei KOÙ jiavoóciaei.

[155] Textul susține că această lume e *aceeași pentru toți* (Clemens *ALex.*

Stromat.y, 14,105. Plut. *De Anim.,* 5). Ath. Joja consideră că traducerea potrivită este: *această lume* (K6au.oq este aici lume și nu ordine) este *unitară,* și nu *aceeași pentru toți* - relevă structura unitară, ca substanță, pentru toate fenomenele *(Studii de logică).* Vezi și Ion Banu, *Filosofia greacăpînă la Platon,* voi. I, II, pg. 354.

[156] Ființa nu e mai mult decît neființa; completînd, esența este schimbarea. După Aristotel (în pasajul indicat), Heraclit, susținând că totul este și nu este, pare a face adevărat totul. Capitolul 7 al cărții a IV-a, *Metaph.,* este dedicat principiului terțului exclus. Celălalt pasaj, din *De coelo,* afirmă că, după Heraclit, numai Unul este ceea ce rămâne, din acesta apare tot restul prin transformare. Totul în afară de acest Unu, curge; nimic nu este ferm. După Hegel, adevărul este devenirea, nu ființa; ființa și neființa sunt abstracții lipsite de adevăr *(Prel. de Ist. Fii,* pg. 264).

[157] Celebrul nâvta ṕeî.

[158] Ediția renanscentistă a operei lui Platon (în limba latină) a fost publicată la Geneva în 1578 de tipograful și umanistul Henri Estienne (1528 - 1598), cunoscut ca sub numele latinizat: Stephanus.

[159] Este citat în lucrarea lui H. Diels ca fiind paragraf din *Placitele* lui Aëtios pe care Plutarch le-a reprodus (fragm. A 8). Acest capitol, I. 28, după Plutarch, I. 7. 22 după Aëtios, sugerează ideea că unitatea în interiorul opoziției este numită de Heraclit "soartă" (eî)j.apụ.évrt). Această necesitate este logos-ul, corpul eteric, sămânța devenirii universalului. După Hegel *(Prel. de Ist. Fii,* pp. 275 - 276), necesitatea absolută este adevăr în conștiință, este intelectul universal, conștiința dezvoltată a necesității - "multe cunoștințe nu instruiesc intelectul; altfel i-ar fi instruit și pe Hesiod, pe Xenofan și pe Pythagora. Înțelepciunea e una: ea constă în a cunoaște rațiunea, care e dominantă în toate" (Diog. Laertios, IX, 1).

[160] Aristotel, *Etica Nicomahică,* VIII, 2, 1155b.

[161] Procesul real, focul, are două aspecte: calea în sus (686c; ăvco) și calea în jos (686<; %âxco) - o cale a scindării și o cale a unirii. "Scindarea ca realizare, ca subzistență a opușilor, și cealaltă, reîntoarcerea unității în sine, suprimarea acestor opoziții subzistente" (Hegel, *Prel. de Ist. Fii,*

pp. 275 - 276). Pentru a exprima aceste opoziții, Heraclit a recurs la determinațiile de "luptă, dușmănie, ură" (7i6>ieu.oq KOÙ ″epiç) și la "prietenie, armonie" (6p.o^oyia KOÙ eipiiori).

[162] Fragm 60: 656q aΐvco Kâxco u.ia KOÙ cbutfi - calea de sus coincide cu calea de jos. După Diogene Laertios, deplasarea este calea care urcă și coboară.

[163] Formarea lumii este lipsa (xpnou.oo\)vn), iar prisosul (%6poq), incendiul universal (frag. 65 - 66).

[164] Exhalație (åvaGuμiocau;) - fragm. A 15. Desemnează procesul de transformare, care este prezent sub cele trei forme prezentate de Bârnuțiu în continuare. Principiul este sufletul, deoarece acesta este dvaO'uμiacnq a toate (Aristotel, *De anima,* I, 2).

[165] Același lucru, consemnarea lui Aëtios în locul lui Plutarch, la Diels (fragm. A 15). Idem, Ion Banu.

[166] Sec, uscat, înseamnă plin de foc. Sufletul cel mai uscat este foc pur (conform Arius Didymus, apud Eusebium, *Praeparatio Evangelica* XV, 20 - frag. B12). Idem Ion Banu.

[167] Aristotel, *De anima,* 1,2, 405 a 25. Heraclit este, în această privință, physiologist, lucru remarcat de N. I. Ștefănescu (notă la *De anima,* acest pasaj). Sufletul cunoaște, căci se mișcă ne?ncetat și ia contact cu toate ființele, pentru că și acestea sunt într-o veșnică mișcare.

[168] Adăugare a lui Bărnuțiu. Dar fiind primul motor, el este și auto - motor, lucru negat de Aristotel, *De anima,* 1,3. Adăugarea s-a făcut probabil în ideea că rațiunea divină la Heraclit are sensul dat de Aristotel aceleași în *Metafizica.*

[169] Rațiunea comună (^uvóq Xóyoq) diferă de gândirea particulară (I8ia (ppóvμau;). între simțuri și rațiune, ambele organe pentru cunoașterea adevărului, doar rațiunea comună e calea spre adevăr. După Hegel *(Prel. de Ist. Filos.,* cap. despre Heraclit), certitudinea sensibilă nu posedă adevăr, tocmai pentru că ea este aceea pentru care ceea ce este e cert ca fiind existent, pentru care ceva subzistă, care de fapt deopotrivă nu este. Rațiunea este arbitrul adevărului, dar numai cea comună tuturor, de esență divină.

[170] Se leagă de cele afirmate într-o notă anterioară, necesitatea este logos-ul,

corpul eteric, sămânța devenirii universalului După Hegel *(Prel. de Ist. FU.,* pg. 276), necesitatea absolută este adevăr în conștiință, este intelectul universal, conștiința dezvoltată a necesității - "multe cunoștințe nu instruiesc intelectul; altfel i-ar fi instruit și pe Hesiod, pe Xenofan și pe Pythagora. Înțelepciunea e una: ea constă în a cunoaște rațiunea, care e dominantă în toate" (Diog. Laertios, IX, 1). Ființa adevărată este gândul, mijlocirea absolută, și nu ființa nemijlocită, adică existentul.

[171] Heraclit respinge în întregime senzația. Toate senzațiile, nu numai unele, sunt caracteristice unui suflet barbar.

[172] Tot ceea ce ne înconjoară este el însuși logic și inteligibil - esența generală a necesității.

[173] Pherekydes din Syros a trăit în secolul al VI - lea î.C. Mai există un Pherekydes, genealogistul atenian ce a trăit în secolul V î.C. (după Eratostene din Cyrene). Cel mai probabil, Pherekydes a fost contemporan cu Anaximandros (poate chiar discipol). A scris o *Theogonie,* ^EJtTam)%oq *{Genunea cu șapte abisuri),* din care s-a păstrat foarte puțin.

[174] Legenda spune că ar fi fost profesorul lui Pythagora, "celebrul profesor" cum îl prezintă Cicero în Despre Divinație, I, L.

[175] După *Lex. Suda,* cartea ^E7rtdμ./u%oq a rivalizat cu scrierile lui Thales (punând probabil ca principiu apa). De asemeni, după Achill., *Isagoge,* principiul este la Pherekydes apa, pe care a numit-o și x&oq. După Damascius și Diog. Laërt., principiile au fost trei: Zas, Chronos și Chtonia, adică zeul (probabil focul), timpul și pământul (vezi I. Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, I, fragm. A, 8, 9, B, 1, la, pp. 81 -82).

[176] Diog. Laërt. I, 116: Theopompos spune că acesta [Pherekydes] a scris cel dintâi despre natură și zei: rcepi cpúaecoc; Kcd Geĉov.

[177] Chtoniei i s-a dat numele de rf] (după zeița Geea sau Gaia) de vreme ce Zas i-a dat acesteia în dar pământul (I. Banu, frag. B1).

[178] Plinius în *Naturalis Historia,* II, 81, explică această premoniție a lui Pherekydes prin faptul că, datorită unor mișcări tectonice, apa din fântâni se tulbură înainte de cutremur.

[179] Anaxagoras din Klazomenai (Asia Mică) se naște în jurul olimpiadei a 70-a (500 - 496 *î.C.)* și moare în jurul celei de a 88-a olimpiade (428 - 427 \.*C)*. Este primul filosof ionian instalat la Atena (ca prieten și profesor al lui Pericle). După Diog. Laë'rt, II, 3, este primul filosof care a presupus rațiunea (vofx;) ca fiind deasupra materiei. Vezi Ion Banu, *Filosofici greacă până la Platon,* voi. I, II, pg. 551 și următoarele.

[180] Nu se știe exact care a fost locul de naștere al acestui filosof ionian. Este cunoscut prin faptul că a fost dascăl al lui Socrate, de unde și certitudinea perioadei în care a trăit.

[181] Acest supranume este menționat de către Diogene Laertios, Plutarch, Cicero.

[182] A cedat averea sa rudelor. întrebat de alții de ce nu poartă grijă patriei, Anaxagora a arătat cu degetul spre cer și a replicat că din contră. Toate acestea s-au datorat pasiunii pentru studiul naturii.

[183] Totul s-a datorat adversarilor lui Pericle. Cleon l-a învinuit de împietate, pentru că a spus că Soarele este o masă incandescentă (pentru că n-a recunoscut Soarele ca fiind divin), iar Tucidide l-a învinuit de împietate (ateism) și persanofilie (Diog. Laërt., II, 3). Scăpat de la moarte, a fost exilat la Lampsacus, pe coasta sudică a Hellespontului. Vezi W. K. C. Guthrie, *O istorie a filosofiei grecești,* voi. II, pg. 176.

[184] Conform Aëtius 1,3, 5, preluat de Plutarh; "toate lucrurile erau laolaltă, dar Nous le-a separat și rânduit" (I. Banu, fragm. A 46); acesta era "unul și multul" - urmarea este că doar prin rațiune ele pot fi gândite (adică separate), și nu prin simțuri. Lucrurile se alcătuiesc și pier prin compunere și descompunere (vezi Simplicius, *Phys.* 27,2 - oύyxpi-Oiq Kcd Siâxpioiq - I. Banu, fragm. A 41); "a se naște și a pieri" (xò yiveaGai KCCÌ *à.nó'k'kvGQai)* sunt același lucru, la Anaxagora, cu "a se reuni și a se separa" (TÒ avKpiveaGoa KOU 5iaKpivea0ai) - după F. Ueberweg. E vorba de imposibilitatea venirii în ființă și a pieirii în neființă - asemănare cu doctrina lui Parmenide. Nașterea ar trebui numită amestec, iar pieirea descompunere (a lucrurilor care există - cele mai mici se numesc homoiomerii).

[185] Bârnuțiu reproduce acest pasaj din Arist., *Phys. 1,4,* 187 b. Argumentul e conform faptului că orice este amestec din lucrurile care există și, în

plus, își iau numele de la lucrul ce predomină în amestec.

[186] Arist. *Phys.* III, 4, 203 a: Anaxagora susține că există homoiomerii, iar Democrit, o panspermie universală a figurilor (Ilâq + *Gntpyia* - tot + germene). La Democrit nu se întâlnește ideea că toate erau amestecate.

[187] Din numărul lor infinit apar două probleme, una pusă de Aristotel, iar cealaltă de Hegel: cum putem cunoaște compusul (căci este evident că el este cunoscut datorită cuprinderii de către rațiune a părților), și câte calități sunt. Aceste probleme par irezolvabile.

[188] De exemplu, o parte foarte mică din foc este tot foc; partea nu diferă în calitate de întreg.

[189] Acolo unde nu s-a separat încă nimic, acolo nu ființează încă nimic diferit - nu este nici o calitate (rcoiów), nici cantitate (noaów), nici mod de a fi determinat *(xó)*. Totul este amestecat, cu excepția lui No-ôq, căci acesta este neamestecat și pur (àpayfj îcai xaGapóv) - (după Arist. *Metaphyis.* I, 8. - vezi și Hegel, *Prel. de Ist. Filos.,* cap. despre Anaxagora, pg. 315).

[190] No\)v Koaụ.o7roi.6v xòv 9ecbv - Nous este creatorul divin al Universului (Aët. I, 7,14, în loc de Plutarch *de placit. philos.* - vezi A 48).

[191] Vezi A 46 - Aeť. I, 3,5 (în loc de Plutarch *de placit. philos.): b\iox>* rcdvTa xpiiM-ocxa fjv - toate lucrurile erau amestecate. Cea de a doua frază înseamnă "Nous le-a separat și le-a rânduit".

[192] Așa cum zice Anaxagora, că toate lucrurile erau la un loc și ședeau în repaus, în timp infinit, și că Inteligența a produs o mișcare și le-a separat - Arist. *Phys.* VIII, 1, 250 b 27.

[193] Creator al materiei.

[194] De la verbul a dura.

[195] Nov̂q este cauza mișcării, iar datorită mișcării de rotație, lucrurile au început să se diferențieze din amestecul originar. După Aristotel, el este cunoștere și mișcare *{De anima* I, 2, 405 a).

[196] Creator asupra cosmosului.

[197] Moravurile.

[198] Vezi I. Banu, fragm. A 97 - 98;

[199] De la (j.iy|j.a - amestec.

[200] Această idee este comentată în paragraful precedent. Nous-ul mișcă

amestecul, şi continuă mişcarea după diferenţiere.

[201] Simţurile sunt înşelătoare, singur Nous-ul nu ne poate înşela. Anaximandru opune natura Inteligenţei lipsei de inteligenţă (òcvoioc). Cea din urmă este caracteristică trupului.

[202] Ion Banu, voi. I, II, pg. 601 - Anaxagoras, cel mai mare filozof al naturii, incriminând simţurile, spune că: "din cauza slăbiciunii lor, nu suntem capabili să distingem adevărul".

[203] E vorba despre dialogul platonician *Phaidon,* în care este vorba despre suflet. Pasajul se referă la faptul că Socrate a început activitatea filosofică ca fiziologist, pentru ca apoi să părăsească concepţiile fizicaliste.

[204] Există notă la capitolul dedicat cosmologiei lui Anaxagoras. După lexiconul lui *Suda,* el ar fi introdus în Attica "filosofia naturii" (TOC <p\)0iK&), afirmaţie care trebuie privită "cu circumspecţie" (I. Banu, voi. I, II, pg. 607).

[205] A stabilit aceleaşi principii ca Anaxagoras, infinite ca număr şi eterogene - Theophrastus, reluat de Simplicius, *Fizica.* 27. 23, A5. A spus însă că şi Intelectul (NoOq) conţine amestec.

[206] După Diogene Laërtios principiile sunt căldura şi frigul. Dar se referă aici Bărnuţiu la No-ôq şi la homoiomerii. în altă parte, se vorbeşte de aer ca principiu (Aëtius), iar principiile ar fi caldul (TÒ uepjiòv) şi mişcarea. O analiză completă pe baza surselor avute la dispoziţie o face Guthrie în *O istorie a filosofiei greceşti,* voi. II, pp. 213 - 217. Paragrafele se găsesc în I. Banu, voi. 1, II, pp. 608 - 613.

[207] Vezi nota precedentă -paragraful lui Aëtius, în Guthrie...

[208] Legat de Anaxagora, Archelaos ar fi fost ultimul dintre filosofii fizicieni, iar legat de Socrate, acesta din urmă ar fi primul preocupat de problemele vieţii umane. După Diogene Laërtios, Archelaos ar fi discutat totuşi probleme de etică, căci s-a ocupat de legi şi de ceea ce este binele şi dreptatea. Semnificaţia paragrafului citat de Bărnutiu este: ceea ce-i just şi injust nu există de la natură, ci există prin convenţie (cpî)aiq şi vóvoq, adică natura şi convenţia umană sunt separate aici).

[209] Principalele repere biografice sunt: s-a născut în insula Samos, Ionia, anul naşterii fiind situat între 580 şi 575 î. C; perioada maturităţii începe

aproximativ prin 530 î.C., iar cetățenii din Crotona se răzvrătesc împotriva școlii lui după 510 î.C. În legătură cu șederea la Crotona, unde a întemeiat eclebra-i școală, el a ajuns acolo exilat fiind de pe insula Samos, datorită relațiilor politice tulburi la curtea tiranului Policrate în jurul anului 532 î.C. În legătură cu moartea sa, sursele nu sunt în acord. Ar fi avut, când a murit, etatea de 60 de ani sau chiar 104. A murit fie în incendiu, fie în jurul lui 500 î.C. În Metapontum, Lucania.

[210] După Iamblichos *{De vita Pythagorae),* Pythagora ar fi vizitat Fenicia și Egiptul; Policrate l-ar fi recomandat regelui Amasis. Circula o legendă că Pythagora ar fi fost primit în casta preoților egipteni (Hegel o susține, de exemplu, în istoria sa). Mulți biografi, printre care Porfir sau același Iamblichos, susțin că pitagoreicii purtau un veșmânt asemănător castei preoților egipteni.

[211] Consonanță (0141 - (pcovice: sim - fonia).

[212] După Diogene Laërtios principiul este unitatea. Doimea nedefinită este substratul material al unității. Numărul și măsura sunt determinația fundamentală. Gândul vede și aude toate în el însuși; sensibilul e neputincios și orb. Pentru a-și atinge scopul, Pythagora se servește de elementul matematic, fiindcă acesta se află la mijloc, între sensibil și gând (generalul), ca formă de exercițiu introductiv la ceea ce este în și pentru sine (Hegel).

[213] "...pe când aceia afirmă că numerele sunt lucrurile înseși. " (Aristotel, *Metaph.* I(A), 6, 987b 28). Dar capitolul 5 al cărții I(A) este dedicat într-o mai mare măsură principiilor pitagoriciene, adică numerele.

[214] Capitolul 4 al cărții a IlI-a (F) a fizicii aristotelice este dedicat criticii concepției despre infinit pe care au avut-o precedesorii săi. În el găsim: "Iar unii afrimă că infinitul e pereche. Căci tocmai acest principiu par, dacă este inclus și delimitat de către impar, conferă lucrurilor existente nemărginirea. "

[215] Primul concept simplu este unitatea; nu este unu aritmetic. Există o diferență între determinația negativă a lui Unu, ca discontinuu, absolut, și unitatea ca continuitate. Lucrurile sunt acest unu prin participare la unu (Sextus Empiricus, *Adv. Math.,* X, &260 - 261). Avem schema

μ.ovdq - 8ος̀ς̀Q âópvoxoq - àpi0p.6q - ori|j.eîov - **γραμμή - ἐπίπεδον** - crtepeòv oxfi|ia-aio0rixâ ocóμaia - *%6G\XOC„* adică unitatea - doimea nedefinită - numărul - punctul - linia - suprafața - solidul - cele patru elemente (corpul sensibil) - universul.

[216] Aristotel, *De Coelo,* I(A), 1, 268 a 10: "...întregul și toate lucrurile sunt definite de cele trei; căci sfârșitul, mijlocul și începutul au numărul întregului, acestea însă alcătuiesc numărul triadei". Unul nu este socotit număr, iar doi, diada, nu are mijloc. Parul se obține din par (par cu par face par), dar imparul nu poate fi obținut fără par și unitate, fapt ce influențează apariția opoziției par - impar în pitagoreism.

[217] Unitatea era identitate, generalitate. Dualitatea este altceva: diferența, particularul. Apare opoziția lui doi cu unu, și de aici lipsa de decizie: unu adăugat la număr cu soț dă număr fără soț, iar adăugat la număr fără soț dă număr cu soț. Există o opoziție între par și impar, între feminin și masculin.

[218] Din moșnada și diada nedeterminată se nasc numerele reale, apoi din numere punctele, liniile, planele și corpurile; acestea din urmă însă clădesc dintr-un punct unic tot restul, și se impune resemnificarea prin asocierea cu elementele.

[219] E vorba de cinci solide, doctrina lor fiind expusă și în dialogul Timaios al lui Platon. Acest dialog arată progresele făcute în matematică de către greci, de la Pythagora la Platon, dar și legătura cu doctrinele filosofice. Mult discutat a fost eterul, al cincilea element, care era chintesența celor patru elemente: focul, pământul, aerul și apa. Sfera e cel mai perfect solid, iar cercul cel mai perfect în plan. Grecii opuneau mișcarea circularie, perfectă, mișcării liniare, imperfectă. Un argument ar fi faptul că un lucru nu poate proveni din altul fără un intermediar.

[220] în alt loc, timpul, dreptatea și căsătoria: xcapòoq, 5vxavov, ydvoq.

[221] Critică adusă de Aristotel.

[222] Număr perfect: Te^eioq. Decada este izvor și rădăcină a eternității.

[223] Ca număr, decada e cel mai perfect. însă *tetractis* e o idee, nu număr (Hegel). Când ajungem la zece, îl considerăm ca o unitate și reîncepem să numărăm.

[224] Nouă sunt vizibile pentru pitagoreici; a zecea este inventată - Antihton (opusă Pământului) - xfJv âvti%0ova.

[225] Nu se găsește o astfel de referire la Cicero, în *Somnus Scipionis.* Probabil că se referă la lucrarea cu același nume a lui Macrobius.

[226] Și animalele au suflet și rațiune dar n-au minte. Credința în transmigrația sufletelor, ce au atribuit-o unii și școlii pitagoreice (de unde numele de teorie pitagoreico - orfică), ar fi impus prohibiția la carne. Dar este cert că unii pitagoreici mâncau carne, alții nu.

[227] Mai precis Macrobius.

[228] Cosmologia pitagoreică scoate Pământul din centrul universului și îl transformă într-o planetă care se învârtește în jurul centrului ca și celelalte. Această idee nu are corespondent preplatonic și depășește chiar imaginația lui Platon (Guthrie, voi. I, pg. 198). Centrul este ocupat de către "foc" pe care nu-l putem vedea căci partea de pământ pe care suntem situați este întoarsă de la acesta.

[229] Referire la dialogul *Timaios,* aparținând perioadei ultime a creației platoniciene.

[230] "înțelepciunea practică a pitagorismului se întemeiază pe ideea că «sufletul» este cu totul deosebit de «natură», mai mult chiar, e opus acesteia. El este prins în viața naturii ca într-o lume ce-i este străină, în care își păstrează intactă individualitatea și din care se eliberează doar pentru a reveni în mereu alte întruchipări. Fiind de origine supraterestră, el se va putea elibera cândva din lanțurile vieții fizice și va reveni la existența sa spirituală, supranaturală" (E. Rohde, *Psyché,* Edit. Meridiane, pg. 298). Legat de suflet, el este o anumită stare a eterului - foc, care există în toate lucrurile, dar nu în toate acesta este suflet. El este nemuritor căci este desprins din ceva, la rându-i nemuritor, eterul - foc (Diogene Laërtios, VIII, Cap. I, 27).

[231] Când moartea îl desparte de trup, el trebuie să revină, după o perioadă de purificare la Hades, în lumea de sus a pământenilor (Diogene Laërtios). Sufletul este nemuritor, dar nu are o nemurire individuală, el trebuie să se întoarcă după moarte în eterul universal și să reînceapă ciclul reîncarnărilor.

[232] Corect: Macrobius.

[233] Aristotel reproșează că sufletul, fiind substanță, nu poate fi relație, așa cum este armonia.

[234] Sufletul e o parcelă desprinsă din eter formată din căldură și viață, căci participă și la eterul rece (Diogene Laërtios). De aici, el are o parte rațională, datorită căldurii, și una nerațională, datorată vieții.

[235] Comparație a lui Bărnutiu, care asociază cele două concepții despre suflet, ale lui Heraclit și Pythagora. Se bazează pe considerarea focului ca principiu.

[236] întâlnim, ca și la Platon mai târziu, o diviziune tripartită a sufletului. La Pythagora, el se desparte în GUUXK;, care ar fi în sens mai larg viscerele, *vovĉ,* și cppéveq, care sunt traduceri ale aceluiași cuvânt, rațiune, dar ultimul este folosit în sens de minte. Mintalul este nemuritor, celelalte nu. Simțurile ar fi picături ale lor.

[237] Zetx; *ὅpxwq,* Zeus al jurămintelor. De la paragraful 33, Diogene Laërtios trece la preceptele morale, deoarece paragraful începe prin: "Ceea ce e drept are puterea unui jurământ, de aceea Zeus este numit Zeus al jurămintelor".

[238] Despre natura virtuții, față de ceea ce este continuu și divizibil. Aici e avut în vedere 1106 b 25 și următoarele *(Etica Nicomahică,* Edit. Iri, 1998, pg. 55). Echilibrul între limită (principiu al ordinei) și nelimitat (vidul) corespunde "măsurii juste pewntru noi".

[239] Reciprocitate.

[240] Tetrada.

[241] Acest lung paragraf este de fapt o sinteză a doctrinei pitagoreice prin analiza conceptului de suflet și constituie etica și psihologia pitagoreicilor.

[242] Unele sunt legi morale, iar altele au un sens ascuns, oracular, în comformitate cu idealurile politice sau morale ale pitagoreicilor. Cele din urmă alcătuiesc a\)(i(îoXa, iar primele àKO-6o|xaxa. în lucrarea *Filosofici greacă până la Platon,* pp. 57 - 58, Ion Banu ne prezintă lista lui Iamblichos *(Protrepticul* 21). Dar poate fi consultată și lista lui Porfir, care oferă și el explicații (Porfir, *Viața lui Pythagora. Viața lui Plotin,* Edit. Polirom. Iași, 1998).

[243] Nu toate aceste cugetări sunt explicate de Diogene Laërtios. Lista lor

se găsește la Diogene Laërtios, Porfir, Iamblichos, Hippolit, și provine din lucrarea despre pitagorei a lui Aristotel. Bărnuțiu a încercat interpretarea celor care nu sunt explicate de Diogene Laërtios. Legat de cugetări, ele se găsesc și în lucrări nepitagoreice, înaintea lui Pythagora, cum ar fi la Hesiod sau în *Maximele,* celor șapte înțelepți.

[244] Să nu răscolești focul cu cuțitul, adică să nu aţâți mânia celor mari, după unii, sau a celui întărâtat, după alții.

[245] Să nu păşeşti peste cumpăna unei balanțe, adică să nu treci peste îndatoririle dreptății și echității.

[246] Să nu te așezi pe o baniță de grâu, adică a te mulțumi cu ceea ce ai sau a te culca pe lauri sau a te îngriji de ziua de azi, ca și de cea de mâine.

[247] Să nu mănânci inima, adică să nu-ți irosești viața în tulburări și chinuri.

[248] Să nu ajuți un om cu o sarcină la depunerea ei, ci la ridicarea ei.

[249] "Să nu porți inel" sau "să nu porți inel strâmt" sunt alte forme ale acestei cugetări. Tabuul purtării inelelor de formă circulară sau fără inscripții se bazează pe o magie "simpatetică", care ar transfera strângerea sau puterea lor constrictivă și asupra sferelor îndepărtate.

[250] înseamnă și a fi gata să pleci oricând în călătorie, să fii pregătit pentru moarte.

[251] Cuibul rândunclelor este flecăreala.

[252] Guthrie vorbește de magie "simpatetică", care presupune o legătură strânsă între om și orice lucru care a fost odată parte a sa. Tratamentul suferit de aceste lucruri ar afecta bunăstarea omului însuși *(O istorie a filosofiei grecești,* voi. 1, pg. 139).

[253] Despre fasole sau despre bob în general, există o sumedenie de explicații ale anticilor, din care cea mai plauzibilă este ferirea de eliminarea de gaze, care ar face somnul neliniștit, sau superstiția legată de asemănarea dinte bob și ființa umană (Heracleide Ponticul pomenește de faptul că bobul ținut pe un pământ proaspăt de mormânt, și îngropat în bălegar, ar lua formă umană). Vezi și Guthrie *(O istorie a filosofiei grecești,* voi. 1, pg. 139).

[254] Discipolii esoterici erau inițiați în tot ceea ce avea mai înalt știința acelor vremuri și erau pregătiți pentru viața politică (Pythagora se opunea tiraniei, un risc asumat, dar care l-a costat). Membrii exoterici

făceau un stadiu de noviciat cinci ani (Iamblichos). Li se impunea tăcerea (ἐχεῳ.V)6ia). Hegel: "trebuie să începem cu aceasta pentru a sesiza gândurile altora; aceasta înseamnă a renunța la propriile reprezentări..." *(Prelegeri de istoriafilosofiei,* voi. I, pg. 185).

[255] Ceilalți se numeau ixaBrmáxiKoi. După Guthrie este unul din motivele pentru care cunoaștem prea puține lucruri sigure despre pitagoreici. Fiind tăcuți în societate, ideile nu se răspândeau și lăsau locul legendei.

[256] Aluzie la un fapt istoric: Telys, conducătorul partidului popular din Sybaris, a convins pe concetățenii săi să exileze 500 dintre cei mai bogați oameni ai cetății, iar averea lor să fie utilizată în beneficiul cetății. Pythagora ar fi intervenit ca cei exilați să fie primiți în Crotona, fapt ce a dus la o campanie a Sybarisului împotriva Crotonei. Pitagoricianul Milon a respins pe câmpul de luptă această campanie.

[257] Cylon, adversar al pitagoreicilor. Episodul incendierii este povestit de Porphiryos, Iamblichos. Pythagora ar fi fost ucis înaintea unui câmp cu bob (aluzie la faptul că preferă să moară decât să-și dezvăluie doctrina).

[258] Ninon, om politic al Crotonei.

[259] Milon, celebru atlet al Crotonei, general în armata care ar fi învins colonia din Sybaris.

[260] Lysis (cea. 400 *î.C),* a părăsit Italia pentru Grecia, după masacrul asupra pitagoreilor la Crotona, după 390 î.C. în șederea lui la Theba a fost dascălul cunoscutului conducător al armatelor tebane Epaminondas (cea. 420 - 362 î.C.,). Natura scrierilor lui Lysis nu este cunoscută, dar unele surse îl consideră autorul unor lucrări atribuite în general lui Pythagoras.

[261] E vorba de aproximativ 200 de ani de pitagoreism și de influența pe care a avut-o asupra lui Platon și Aristotel.

[262] Alcmaion sau Alcmeon (cea. sec. VI î.C.,), filosof și medic grec din școala pitagoreică, creditat ca fiind primul care s-a ocupat de disecții pe corpurile umane și de vivisecții. Alcmaeon a spus că creierul este centrul inteligenței și că sufletul este sursa vieții.

[263] Aram Frenkian subliniază că această concepție despre natura divină a aștrilor era șiiăină grecilor și familiară babilonienilor. *Să fie Alcmaion*

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ... PRELUCRAT ...

primul care o introduce în Grecia ? - notă la capitolul Alcmaion, în *Despre viețile și doctrinelefilosofilor,* Edit. Polirom, 1997, pg. 283.

[264] Ca și Soarele; sufletul fiind principiu de mișcare, trebuie să aibă mișcarea veșnică, deci e nemuritor. Și numai divinul e nemuritor, deci sufletul e divin.

[265] Oblong, paralelogram.

[266] Echilibrul (iaovoțicc) contrariilor în organismul uman aduce sănătatea, dominația (0.ovccp%i<x) unuia e boală.

[267] Doctrina că "toate lucrurile sunt numere", care înseamnă că esența și structura tuturor lucrurilor poate fi determinată prin găsirea relațiilor numerice conținute în ele, este continuată de Hippasus din Metapont (cea. 450 î.C.,). Original, baza o constituie câteva observații: unele armonii pot fi produse cu diferite instrumente - coardă, tub, disc - care determină câteva rații numerice - 1:2, 2:3, 3:4 - în extensie unidimensională; unele regularități ce există în mișcările corpurilor cerești; și descoperirea că triunghiul este determinat de raportul lungimilor laturilor sau unghiurilor sale. Urmașii lui Pitagora au preferat să aducă claritate în doctrina lui, iar Hippasus nu a făcut excepție. S-a ocupat <de incomensurabilitate, fapt care, după legendă i-a cauzat moartea: relațiile cantitative între dimensiunile pătratului sau pentagonului nu pot fi exprimate prin rapoarte de întregi (adică nu sunt numere raționale). Aceasta a determinat despărțirea pitagoreicilor în două școli, deoarece pentru pitagoreismul timpuriu acest fapt era de neconceput. Dar, fără îndoială, a fost în beneficiul matematicii.

[268] Archytas (cea.. 400 - 350 î.C, Tarentum, Magna Graecia [acum Taranto, Italia]), filosof și om de știință grec, și unul dintre cei mai mari matematicieni la școala pitagoreică, atribuindu-i-se fondarea mecanicii. Platon i-a fost un prieten apropiat și a folosit rezultatele lui Archytas în matematici, și este evident că Euclid a preluat de la el materialul expus în cartea a VUI-a din Elemente. Archytas a fost o figură politică apreciată de conducerea orașului său. Fiind socotit ca făcând parte din a doua generație de pitagorei, care utilizau semnificația numerelor în explicarea tuturor fenomenelor, Archytas a combinat rezultatele sale empirice cu observațiile teoriei lui Pythagora. în geometrie, a rezolvat

problema dedublării cubului prin construcția unui model tri - dimensional. Concluziile pe care le-a tras în privința proporțiilor, exprimate ca a:b = b:c = c:d, le-a aplicat în armonia muzicală.

[269] Philolaos (cea. 475 *î.C),* filosof al școlii pitagoreice. Philolaus s-a născut în Tarent sau, după Diogenes Laeȓtius, la Crotona. Când, după moartea lui Pythagora, mai multe disensiuni au fost semnalate în cetățile grecești din Italia, Philolaus, a plecat mai întâi în Lucania apoi la Theba, în Grecia. S-a reîntors în Italia, unde, spun unele surse, a fost discipolul lui Archytas. A fost interesat de proprietățile decadei, suma primelor patru numere. Speusippus, successor al lui Platon la conducerea Academiei, a reprodus această doctrină. Doar câteva fragmente au supraviețuit, credința că Philolaus a fost primul sitematizator al pitagoreanismului este disputată. Platon ar fi plătit trei mine pentru achiziționarea celor trei cărți.

[270] Eudoxus din Cnid (sec. 4 *î.C.)* a fost primul dintre astronomii greci, dacă am accepta vorba lui Platon. A dezvoltat teoria sferelor omocentrice, un model care reprezintă universul ca pe o mulțime de sfere concentrice a căror mișcare antrenează mișcarea planetelor și a cerului. Utilizând doar mișcarea circulară uniformă, Eudoxus a reușit să descrie mișcările complexe ale sferelor. Teoria sa presupune câte patru sfere omocentrice pentru fiecare planetă și trei pentru Soare, respectiv Lună. Aristotel, în formularea propriei sale cosmologii, a adoptat sistemul lui Eudoxus. Cosmosul aristotelian consta în 55 sfere în jurul Pământului.

[271] Discutând despre zodiacul caldeean, Cicero aduce în discuție opinia lui Eudoxus, în *Despre Divinație,* Polirom, Iași, 1998, pg. 165.

[272] Theano, fiica lui Pythonax, de obârșie cretană, i-ar fi dăruit un fiu lui Pitagora, Telauges, și o fiică, Myia. Theano e menționată doar de Porfir și de *lexiconul Suda.*

[273] Xenofan (n. cea. 560 î.C, Colofon, Ionia - d. cea. 478; floruit O. 60, 540 - 537 *î.C),* poet și rapsod grec, gânditor religios, recunoscut ca precursor al școlii eleate. Xenofan a fost exilat probabil din Grecia de către Perși, care au cucerit Colofonul pe la 546. După așederea în Sicilia (Zânele) sau în Catania, s-a stabilit la Elea, în sudul Italiei. El ar fi

scris că a călătorit începând cu 67 de ani înainte, pe când avea 25; dacă e așa, a murit la 92 de ani. Filosofia sa se încheagă probabil din poemele recitate pe unde a călătorit. A atacat imoralitatea zeilor, a ridiculizat doctrina transmigrării sufletelor, a condamnat luxul, înțelepciunea retorilor și avocaților. Xenofan a fost primul care a înțeles ce implică filosofia lui Anaximene. A criticat credința comună despre Dumnezeu, spunând că oamenii își făuresc propria imagine față de Dumnezeu. Dar, mult mai important, a argumentat că poate exista un singur Dumnezeu, conducătorul universului, care trebuie să fie etern.

[274] Anticii înșiși oscilează asupra faptului că Xenofan ar fi întemeiat școala eleată.

[275] Mircea Florian sintetizează paragrafele (în *Cosmologia elenă):* "Punctul de plecare al lui Xenofan e critica antropomorfismului religios: varietatea de imagini asupra divinului, un scandal pentru logică și morală, varietatea ce este impusă de felurimea vederilor religioase dinlăuntrul aceluiași popor și la diferite popoare se lămurește dacă recunoaștem rolul factorilor omenești în reprezentarea zeilor".

[276] Pentru că a identificat pe zeu cu lumea și a avut ideea unui zeu sferic. Unele paragrafe par să contrazică acestea. Vezi Guthrie, voi. I, pg. 259.

[277] Se referă probabil la Schelling.

[278] împotriva lui Hesiod și a lui Homer, mustrându-i pentru spusele lor în legătură cu zeii.

[279] Fapt îndoielnic după unii comentatori. "... și-a recitat propriile poeme" a fost înțeles ca aluzie la Xenofan (Diog. Laërt., IX, 18). Vezi Guthrie, voi. I, pg. 250.

[280] Xenofan ar fi spus multora că zeii, dacă sunt nemuritori, nu trebuie jeliți, iar dacă sunt muritori, nu trebuie să primească jertfe.

[281] înregistrat ca Pseudo-Aristotel, *De Melisso Xenophane Gorgia* (Diels - Kranz, după ediția Bekker); vezi Ion Banu, voi. I, II, pg. 180 și note la paragraful 28.

[282] Dacă ceva este - divinitatea -, este cu neputință să se fi născut. Căci nu se poate naște din ceva asemenea lui, pentru că din două lucruri aemenea nu se vede de ce un lucru ar naște pe celălalt în loc să fie el cel născut,

iar, în al doilea rând, el nu se poate naște din ceva diferit, conform ideii că un lucru nu se poate naște din ceva diferit (consecință a axiomei că nimica nu se poate naște din nimica și că nimica nu poate pieri în nimica). Ion Banu, voi. I, II, pg. 180.

[283] Nu pot exista mai multe divinătăți, căci fiind mai presus de tot ceea ce există se naște o contradicție: ar exista zei mai slabi și zei mai puternici, contrar firii divinității care nu se lasă stăpânită. Ion Banu, voi. I, II, pg. 180. De asemenea, pentru că este cel mai puternic dintre toate ființele, el nu poate deveni ceva care e mai puțin puternic și nu poate face la fel de puternic pe oricare alt lucru, pentru că nimic nu poate fi mai puternic decât cel mai puternic. Simplicius, A31, în Ion Banu, voi. I, II, pg. 186.

[284] Xenofan a negat caracterul de adevăr al reprezentărilor despre naștere și pieire, despre schimbare, mișcare, etc, pentru că acestea determinații aparțin numai reprezentării sensibile.

[285] Divinitatea e Unu, e la fel în toate părțile ei, și vede și aude și - și are celelalte simțuri în toate părțile ei. Ion Banu, voi. I, II, pg. 180.

[286] Clement Alexandrinul, *Stromat.* 5, 109: "Unul e zeul, între zei și oameni cel mai mare, nici la chip, nici la minte asemănător oamenilor". Vezi Ion Banu, voi. I, II, pg. 198.

[287] Simpl., *Phys.* 186, 32; Sext. Emp., *Adv. Math&m.* X, 314 (ambele Ion Banu, voi. I, II, pg. 199); Philopon, *Phys.* 125,27 (Ion Banu, voi. I, II, pg. 186). Un comentariu se găsește în Guthrie, voi. I, pp. 260 - 262.

[288] Ion Banu, voi. I, II, pg. 193: Xenofan afirmă că luna e locuită și că e un pământ cu multe orașe și munți (Cicer. *Acad.* II. 39, 123).

[289] Sextus Empiricus, Adver. Mathem.,VII, 49, 110; Plut. De aud. poet. 2, p. 17. Vezi Ion Banu, voi. I, II, pg. 199.

[290] Sextus Empiricus oscilează între a afirma că maxima lui Xenofan este "că nimic nu poate fi cunoscut" (Sextus e un sceptic; Tidvxoc âKat&Â,r|7tTa) și afirmația că el nu ar fi desființat orice cunoaștere (KaT&^r|V|nv). Vezi Guthrie (care spune pentru a doua afirmație: "cei care îl interpretează altfel"), voi. I, pg. 267.

[291] Error! Bookmark not defined.(n. *cea.* 515 *î.C),* filosof grec din Elea (sudul Italiei) considerat ca fondator al eleatismului, una din

principalele şcoli presocratice. Asupra naşterii sale există o controversă, întrucât Platon (în dialogul Parmenide, 127a - c) îl prezintă pe Parmenide ca fiind cu patruzeci şi ceva de ani mai bătrân decât Socrate (născut în 470 - 469 î.C.J, iar Diogene Lăertios a consemnat ca floruit pentru Parmenide cea de-a 69-a olimpiadă (504 - 501). Dar sursa lui Diogene Lăertios, Apollodor, nu prezintă o certitudine. Bărnuţiu adoptă, evident, pe Diogene Lăertios.

[292] Diogenes Lăertios, IX, 21, pg. 290. Că ar fi fost discipolul lui Xenofan o atestă şi Aristotel sau Theofrast. Legat de Anaximandru există două nepotriviri: prima este aceea că Anaximandru ar fi murit imediat după 547 - 6 î.C, pe când Parmenides se naşte după 540; a doua nepotrivire este lipsa surselor din care să reiasă că Parmenide ar fi părăsit Elea, iar Anaximandru Miletul. Aceste amănunte au fost cercetate de şcoala anglo - saxonă începând cu sfârşitul secolului trecut (Cornford, Burnet, *Qtc)*. Bărnuţiu nu face decât să preia informaţiile lui Diogene Lăertios. Sotion, Photios *{Bibi.* c. 249, *VitaPythag.* 349, a 36), Plutarch *(Adv. Col.* 32, 1126a), Strabon (VI, 1,p. 252) îl consideră pitagoreu, cel puţin în prima parte a vieţii sale. Cel care i-ar fi fost profesor, Ameinias pitagoreul, nu este cunoscut decât din scrierile lui Lăertios.

[293] Cele trei dialoguri importante ale perioadei zisă "critică" a platonismului *{Parmenide, Sofistul, Theaitetos)* îl au ca personaj pe Parmenide sau îi discută doctrina.

[294] Probabil este Cebes, discipol al pitagoreului Philolaos în Theba (Platon, *Phaidon,* 61e).

[295] Poemul Despre natură al lui Parmenide are trei părţi: (1) o prefaţă, în care o caretă este condusă prin ceruri de adevăr (Aletheia) pentru a învăţa toate lucrurile; (2) Drumul Adevărului, unde este dezvăluită unica şi adevărata Fiinţă (3) Drumul opiniei, lumea empirică.

[296] "...căci e tot una a gândi şi gândul că ceva este", afirmaţie care reflectă concepţia lui Parmenide despre imobiltatea Fiinţei (care este concept la Parmenide, de unde unitatea cu gândul) (Vezi reperele în I. Banu, voi. I, II, pg. 232 şi urmat./ Desprindem următoarele idei: unitatea gând - fiinţă şi imobiltatea fiinţei.

[297] Se pune problema Unului eleatic, adică afirmaţia lui Parmenide că

Ființa e Una și unică; ea este continuă, indivizibilă. Deducția predicatului unu din aserția că doar Ființa există nu e explicită; Aristotel spune că Parmenide, fiind încredințat că nu se poate admite Neființa lângă Ființă, fu nevoit să admită că Ființa e una singură și că în afară de ea nu există altceva *(Metaph.* I, 5, 986b).

[298] Guthrie arată că Parmenide face distincția între etern și nepieritoriu. Primul nu ține de nici o secvențialitate temporală *(O istorie afilosofiei grecești,* voi. 2, pg. 36).

[299] Aristotel afirmă că Ființa este tot ceea ce există pentru că celelalte sunt Neființă. Neființa fiind altceva decât Ființa, Ființa nu se poate divide, naște sau pieri, căci nu putem adăuga substratul necesar schimbării și nici schimbarea ființei, ele find Neființă.

300 p∫mui eșțe de ordinul ființei, iar vidul nu există (sau golul). Astfel, Parmenide se opunea pitagoreicilor. Considerând Unul ca ceva conceptual, Unul este de domeniul formei deci este finit (Aristotel). I se atribuie forma sferei, aceasta fiind cea mai perfectă.

[301] Parmenide atrage atenția că trebuie să ne mișcăm, să respirăm sau să ne hrănim. Percepția oferă cunoaștere și e dificil să o anulăm (Guthrie). Importante sunt conceptele, diferența între cunoaștere și opinie, între Ființă și Neființă. Numai rațiunea ne poate oferi cunoașterea a ceea ce este, dar e evident că Parmenide înțelegea că orice cunoaștere începe cu datele furnizate prin simțuri. Ce s-a păstrat din cartea despre "Drumul Opiniei" e mult mai puțin decât ce a rămas din "Calea Adevărului".

[302] Se pune problema dacă Parmenide a identificat pe Unul cu Zeul. Evident, Parmenide a fost influențat de divinitatea cosmică sferică a lui Xenofan, ce nu se deplasează din loc în loc, nu e subiectul generării și distrugerii, dar logica sa a dezvoltat în continuare conceptul de mișcare și de schimbare, negându-i valabilitatea în toate formele sale. Devine greu de înțeles o cosmogonie la Parmenide, ca și identificarea Zeului cu Ființa.

[303] Melissos din Samos (floruit cea. 444 î.C.j, filosofgrec care este socotit drept ultimul membru însemnat al școlii eleate. Datele privind existența sa sunt surprinzătoare, dar reale. A fost general al flotei samiene și a profitat de neglijența lui Pericle, spărgând blocada impusă de flota

ateniană asupra cetății sale. Faptul e atestat de Tucidide sau Plutarch, ca având loc în 441 î.C. Este deci contemporan cu Empedocle, Anaxagora și Herodot, mai în vârstă decât Leucip și Democrit. Deși samian, este considerat eleat pentru că a apărat doctrina lui Parmenide privind unitatea, eternitatea și imobilitatea realității, negarea simțurilor. Totuși Melissos l-a combătut pe Parmenide, în aceea că a conceput realitatea ca fiind nemărginită și de durată infinită (având trecut și viitor). Concepția parmenidiană despre eterna prezență a Ființei este în conflict cu concepția lui Melissos de continuitate perpetuă a Ființei în trecut, prezent și viitor, adică opune eternul atemporalității. După Parmenide doar "este" trebuie să fie cuvântul realității, nu și "a fost" sau "va'fi", conform principiului nimic nu se naște din nimic și nimic nu piere în nimic. Totuși Ființa nu poate concepe în ea însăși mișcare, lucru consecvent la ambii.

[304] Legătura dintre Heraclit și Melissos nu a existat, conform opiniei istoricilor filosofiei grecești.

[305] Melissos deduce totul din absența vidului (KEVÓV) - fr. 7 după Simpl., *Phys.* 111, 18, înlonBanu, voi. I, II, pp. 302-303.

[306] O altă diferență față de Parmenide e prezentată de Aristotel, *Phys.,* I, 2 și *Metaphys.* I, 5, 986b: Parmenide pare a concepe pe Unu potrivit conceptului (KCCTCC Â.6yov), iar Melissos conform materiei (Kœ0't'ŠA.Ev) - adică primul o concepe esența ca esență a gândirii, acesta din urmă o concepe ca materie. Diferența e evidentă căci forma e mărginită pe când materia e nemărginită. Despre această aporie, că Parmenide nu ar fi putut afirma că Ființa e mărginită pentru că ar fi afirmat Neființa, discută mai pe larg Hegel *(Prel. de Ist. Filos.,* voi. I, pg. 239 și următoarele).

[307] Zenon din Elea *{cea.* 495 î.C. - *cea.* 430 *î.C),* filosof grec și matematician, considerat de Aristotel drept inventatorul dialecticii. Este cunoscut în special prin paradoxele sale, care au contribuit la dezvoltarea rigorii matematice și logice a conceptelor și care presupun concepte precise despre continuitate și infinit. Zenon a formulat paradoxele pentru a apăra doctrina maestrului său, Parmenide, despre existența și unicitatea Unului *{adică,* realitatea indivizibilă), criticând

credința comună în existența "pluralității" *(adică,* calități care se pot distinge și lucruri capabile de mișcare). Zenon a fost fiul lui Teleutagoras și pupilul și prietenul lui Parmenide. În *Parmenide* al lui Platon, Socrate, "atunci foarte tânăr" a vorbit cu Parmenide și Zenon, "un om de patruzeci de ani"; există dubii că acesta întâlnire ar fi fost posibilă. A preferat Elea trufașei Atene, dar nu numai Platon atestă o călătorie la Atena ci și Plutarch în *Viața lui Pericle* (cap. 4).

[308] Bărnuțiu are în vedere dialogul *Parmenide* al lui Platon.

[309] Platon vorbește că ar fi scris doar o singură lucrare, iar Simplicius la fel. *Lexiconul Suda* pomenește trei lucrări: *Dispute, Despre natură, împotriva filosofilor* și un *comentariu* despre Empedocle. Primele trei pot fi numele unei singure lucrări, și e puțin probabil să fi scris un comentariu despre Empedocle, pe care numai *Suda* îl afirmă.

[310] Ultima parte a *Organonului* aristotelic, situat după *Topica*. Aici e vorba de paragraful 170 b, începând cu rândul 19.

[311] 6 â7roKpiv6(j.£vo<; - respondentul, cel care răspunde la o interogare dialectică, și care apără o teză, opus lui 6 ἐpcoxcôv.

[312] După Guthrie (voi. I, pg. 68), apare la Simplicius un paradox, "al bobului de mei", sub forma unei întrebări puse de Zenon lui Protagoras. însă putea fi o anecdotă cunoscută de Simplicius. Nici un fragment păstrat de la el nu este sub formă dialogică, și până la Aristotel nimeni nu-i atribuie vreun dialog. Lucrarea *Despre respingerile sofistice* face parte din *Organonul* aristotelic, iar *Topica,* o altă parte, este dedicată dialecticii. Metoda lui Zenon este nouă, după cum spune Aristotel, este o tehnică bazată pe o ipoteză și câteva argumente. Rezultatul este acela că dintr-o aceeași ipoteză decurg inevitabil concluzii imposibile și contradictorii.

[313] Sextus îl citează pe Aristotel.

[314] Am stabilit întâietatea lui Aristotel în această privință.

[315] înșelătoare.

[316] Citat din Diogene Laërtios, IX, 25. Acesta preia după Herakleides în prescurtarea lui Satyros (Herakleides din Oxyrhìyncos, Egipt, supranumit Lembos, autorul unor rezumate din Sotion și Satyros). Sursele variază asupra modului în care a fost omorât Zenon. Nici

numele tiranului din Elea nu este sigur pentru ele. Nearchos e menționat și de Diodor din Sicilia, X, 41. Pe Diomedon îl găsim numai la Diogene. Vezi Ion Banu, voi. I, II, pg. 262 și următoarele.

[317] După unele surse, el ar fi dat pe față pe prietenii tiranului, pentru a-i determina să-l părăsească.

[318] Au existat mai multe opinii asupra scopului argumentelor lui Zenon. Guthrie face o istorie a interpretărilor *(O istorie a filosofiei grecești,* voi. 2, pp. 69 - 70), susținând că trebuie păstrată interpretarea conform căreia argumentele lui Zenon sunt îndreptate contra adversarilor doctrinei lui Parmenide.

[319] Critică împotriva pitagoreicilor, care confundau realitățile geometrice cu cele corporale, și pe cele aritmetice cu unitatea și cu suma unităților. Pluralitatea este auto-contradictorie, căci ea are la bază un număr de unități indivizibile și pentru că implică că realitatea e divizibilă. Odată că realitatea fiind divizibilă, ea e mărime, iar părțile vor fi tot mărimi, la rândul lor divizibile. în plus, nu are sens conceptul de pluralitate ca fiind la rându-i pluralitate (de unități). Dacă are părți, ele sunt asemenea conform unității și neasemenea conform diferenței.. Evident ele sunt mărginite una de alta, dar nemărginite ca unitate.

[320] Aristotel, *Phys.,* ,, 3, 210 p 22- "Ne5\)p.epipea lui Zenon: «dacă spațiul există, în ce va fi stând?» nu e greu de lămurit. Nimic nu se opune, într-adevăr, ca primul spațiu să se afle în altceva, dar nu ca într-un loc...". Astfel, se poate evita noțiunea de "spațiu al spațiului".

[321] Argumentele lui Zenon pot fi împărțite în două grupe: cele împotriva pluralității și cele împotriva mișcării. Separat, se adaugă două argumente: contra senzației, cel al bobului de mei, respectiv contra existenței locului. Pe cel al dificultății înțelegerii locului, l-am văzut deja. Acum urmează cel asupra mișcării, în care existența spațiului e presupusă. Totuși remarcăm că Bărnuțiu trece repede peste argumente, fără clasificări prealabile și fără prea multe explicații.

[322] Mișcarea e imposibilă, deoarece un obiect care se deplasează între două puncte oarecare diferite A și B, trebuie să parcurgă mai întâi jumătate din distanță, înainte de a junge la capăt. Dar înainte de a parcurge acesta jumătate, trebuie să parcurgă jumătate din ea, și așa la

infinit. Or, e imposibil să acoperi un număr infinit de puncte într-un interval de timp finit (paradoxul dihotomiei). Aristotel critică acest argument arătând că infinit în divizibilitate nu e totuna cu a fi infinit în extensie. Orice continuum, chiar și timpul și spațiul, poate fi divizibil la infinit. Explicația argumentului se găsește în Arist. *Phys.* VI, 2, 233a - 233b și, mai ales, VI, 9, 239b - 240a. Pe acesta din urmă îl are în vedere Bărnuțiu, aici fiind prezentate patru paradoxe: primul este cel prezentat, al doilea e cel al lui Ahile, al treilea al săgeții, și, în sfârșit, cel al stadionului.

[323] Favorinus, citat de Diogene. Despre paradoxe, Produs *(Comm. In Parmen.,* 694, 24, ad. Platon, 127 d) spune că erau 40 la număr pentru a arăta că realul e unu, și 5 pentru a arăta că realul e nemișcat. Asemeni Elias, *in Arist. Categ.,* 6. Au rămas două contra pluralității și patru contra mișcării. Pentru primele, vezi Aristotel, *Metaphys.,* B, 4, cu comentariile lui Simplicius, *Phys.* 97, 13, și Philopon, *Phys.* 42, 9. Pentru ultimele, vezi Aristotel, *Phys.,* Z, 9.

[324] Eudem, *Phys.* Fr. 7 (Simplicius, *Phys.,* 97, 12) în Ion Banu, voi. I, II, pg.269.

[325] O analiză amplă a declarației lui Eudem o face Guthrie (voi. II, pp. 73 - 74). Nu insistăm aici.

[326] Aristotel, *Metaphys.,* B, 4, 1001 b 7.

[327] Empedocle *{cea.* 490 î.C, Acragas [Agrigent], Sicilia - *cea.* 430, Peloponez, Grecia), filosof grec, om de stat, poet, învățător religios și fiziologist. A murit în exil, pentru că s-a opus instaurării tiraniei în Sicilia (o organizație oligarhică mai degrabă, cunoscută sub numele de "adunarea celor o mie"). Datarea nașterii sale e un subiect dificil. După Aristotel era mai tânăr ca Anaxagora, dar mai bătrân în fapte. E posibil să se fi născut în perioada Olimpiadei a 70-a. Probabil că a avut serioase contribuții în domeniul fiziologiei și științei medicale, dar faima sa nu a putut fi separată de cea a unui "făcător de minuni" (taumaturg, yóriq), ceea ce a adus pe buzele interpreților moderni cuvântul "șarlatan" (Guthrie, voi. II, pg. 99). Poetul englez Matthew Arnold îl descrie în *Empedocles pe Etna* că s-a aruncat în craterul vulcanic pentru a convinge pe urmăritori de divinitatea sa, fapt relatat

de unii biografi greci. Este considerat ca fiind inventatorul retoricii (Aristotel), iar Galen l-a privit ca fiind fondatorul medicinii italiene. Lucretius i-a admirat poezia hexametrică. Au rămas cam 400 de rânduri din lucrarea Ilepi Oẃecoq *(Despre Natură)* și cea. 100 versuri din poemul K&0ocpp.oi *(Purificări).*

[328] După Timaios (istoric al Siciliei, 346 - 250, *î.C.)* și Neanthes (din Cyzic, istoric din sec. III, *î.C),* Empedocle a fost unul din pitagoreici, fiind exclus pentru că nu a păstrat tăcerea, iar Telauges afirmă într-o epistolă că Empedocle a fost discipolul lui Hippasos și al lui Brontinos (ambii pitagoreici). După Zeller însă, dacă Empedocle ar fi fost pitagoreic, ar fi fost apărător al vechii aristocrații doriene, și nu s-ar fi aflat în fruntea democrației agrigentine. Teofrast îl consideră adept al lui Parmenide, de a cărui doctrină s-ar fi separat. Alkidamas (elev al lui Gorgias, retor în Elea) îl consideră discipol al lui Parmenide. După Teofrast, Empedocle nu era cu mult mai tânăr ca Anaxagora. Se crede că ar fi scris înaintea lui Anaxagora și Melissos. Se poate ca să-l fi avut discipol pe Gorgias. Vezi Ion Banu, voi. I, II, pp. 424 - 427.

[329] Afirmând că venerația nu-i folosește la nimic, e posibil ca Empedocle să fi vrut să dispară pur și simplu. După unii, el a plecat de la un ospăț fără a fi fost văzut după aceea, după alții s-a aruncat în Etna (singur sau în fața unor privitori). Vezi Diogene Laërtios sau Ion Banu, voi. I, II.

[330] Bărnuțiu neagă originalitatea lui Empedocle, datorită influenței pitagoreice și parmenidiene, neobservând că odată cu Empedocle apare pluralismul, ca reacție împotriva Unului Eleat, atât la Anaxagora, cât și la atomiști. în ceea ce îl privește pe Anaxagora, e posibil ca ideile lui Empedocle să fi circulat înaintea lui Anaxagora, dar e puțin probabil ca unul să fi cunoscut doctrina celuilalt (Guthrie, voi. II, pg. 96).

[331] Sturz a adunat peste 400 de versuri, în *Empedocle Agrigentus. De vita et philosophia ejus exposuit, carminum reliquias ex antiquis scriptoribus collegit, recensuit, illustravit, praefationem et indices adjecit Magister Frid. Guil. Sturz* (Goschen), MDCCCV (p. 704). Peyron a editat o culegere de fragmente ale lui Empedocle și Parmenide, *Empedoclis et Parmenidis fragmenta etc. restituia et illustrata ab*

Amadeo Peyron. în Leipzig s-a făcut o reproducere în 1810 după această din urmă culegere. în *Analecta* lui Wolf se află un studiu al lui Ritter după Empedocle. Pasaj preluat din Hegel; *Prelegeri de istoria filosofiei,* voi. I, pg. 280.

[332] "Heraclit fusese descoperitorul contradicției ca dedublare a unitarului, dar nu o arătase în mod concret drept cauză a mișcării, el, campion al ideii de mișcare. Empedocles, superior lui Heraclit, consideră «pentru prima oară...nu un singur principiu al mișcării, ci două și contradictorii», după cum observă Aristotel" (Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. I, partea a I-a, pg. CXXXIII). Bărnuțiu vrea să spună că doar compusul există, iar unitatea sa e OiAia. Dar amestecul se dezbină prin acțiunea lui NeÎKoq. Se observă aici o opoziție față de doctrina eleată. însă, logica parmenidiană era inevitabilă și pentru Empedocle. Ceea ce este real nu se poate naște și nu poate pieri; ceea ce este real se află peste tot, căci nu putem admite golul, care este Neființa (fr. 11,12, 13, 17 - 32, Ion Banu, voi. I, II, pp. 476 - 479). Dar Empedocle nu mai găsește atât de convingătoare concluziile trase de aici de Parmenide: că realitatea e una și e nemișcată.

[333] Numele latin al operei sale, în grecllepi Ovtoecoq. Se sugerează că Bărnuțiu a preluat citate din operele latine sau traducerile latine ale fragmentelor lui Empedocle, cum ar fi lucrarea lui Sturz. De fapt, e citată în *Istoria* lui Krug.

[334] Numite de el rădăcini (ṕii^bụ-ccta), care, spre deosebire de "principiile" milezienilor și ale lui Heraclit, sunt considerate imuabile, nesusceptibile de transformare. Doctrina celor patru elemente este influențată de filosofia pitagoreicilor, din care Empedocle ar fi făcut parte. A împrumutat de la ei și doctrina transmigrării sufletelor sau abstinența de la carne și semințe. Gândirea este un atribut general al materiei. În *Studii de filosofie presocratică,* Aram Frenkian spune că Empedocle "refuză să vadă deosebire între materie și spirit" (Paris, J. Vrin, 1937, p. 55). •

[335] <I>i?da și NeÎKOț, pe care Aristotel consideră că ar trebui privite tot ca principii.

[335] Ființa la Empedocle este în mișcare și divizibilă (frag. 22, 1 - 2).

[337] Este prezența unui hylozoism, de genul "materia gândește". După Ion Banu *(Filosofici greacăpână la Platon,* voi. I, partea a I-a, pg. CXXXII), capacitatea cognitivă ne apare doar ca o virtualitate, altfel Empedocle n-ar fi spus că în sânge e situată gândirea și nu în cap, nici în piept.

[338] Aristotel, *De gen. et corr,* B, 3, 330 b și *Metaphys.,* I, 4, 985 a 21: focul e în opoziție cu celelalte (Ion Banu, voi. I, II, pg. 443).

[339] După Guthrie, Empedocle este primul care a dat noțiunii de element o semnificație precisă: de formă a materiei care este a), nenăscută și indestructibilă, b). nealterabilă calitativ, c). peste tot omogenă *(O istorie a filosofiei grecești,* voi. II, pg. 107).

[340] Adică e fie Unu, compus, fie Multiplu, descompus.

[341] Divizibilitatea și mișcarea celor patru "rădăcini" fac posibil să nu existe naștere și moarte a lucrurilor muritoare, ci doar amestecul și separarea a ceea ce este amestecat. Aparenta schimbare e doar rearanjare (Guthrie, după fragm. 21, 13 - 14).

[342] Iubirea și ura.

[343] Platon, Sofistul, 242 c - d. Aici e citată ediția Stephanus. Bipontum (Zwei Bțiike) 1781: *Platonisphilosophi. Graece ad editionem Henrici Stephani, accurate expressa. Cum Marsilii Ficini interpretatione. Studiis Societatis Bipontinae* (pentru fragment vezi Ion Banu, voi. I, II, pp. 439 - 440). Despre Stephanus, vezi nota respectivă la capitolul dedicat lui Platon.

[344] Cel care afirmă că sunt trei este neidentificat în paragraful din Platon; el este completat de Bărnuțiu cu un paragraf din Aristotel *(Phys.,* I, 6, 189a). Principiile sunt în număr finit sau infinit. Dacă ar fi două (contrarii), unul nu-l determină pe celălalt ci se produc într-un al treilea ca într-un substrat. Dar înseamnă a presupune o non-substanță înaintea substanței; principiile sunt infinite la Anaxagora. Însă, la Aristotel, adevărata esență nu suportă contradicția.

[345] După Ion Banu, acesta e Zenon.

[346] Siciliene.

[347] în unele locuri, Empedocle numea rădăcinile după numele zeilor: Zeus (focul, uneori Helios sau Elektor), Hera (pământul), Nestis (apa), Aidoneus (aerul). OiA.ia și NeÎKoq nu suportă traduceri sau

resemnificări, deși în *Purificări,* Afrodita este Iubirea. S-a optat totuși, în traduceri, pentru *Iubire,* respectiv *Ură.*

[348] Ioan. Tzetz., *Chil.* VII,522: fragm. 134; Ion Banu, voi. I, II, pg. 522 - 523. Și în alte părți, Unul este afirmat despre *Prietenie,* care e primul substrat al lucrurilor. Tzetzes, Ion (floruit sec. al XII - lea, d.C, Constantinopol), poet didactic și savant, care a oferit informații prețioase despre literatura și filosofia greacă. Tzetzes a fost pentru un timp secretar al guvernatorului provinciei, având venituri mici din profesare și scrieri. A fost descris ca tipul de pendant specific bizantin. Activitatea literară și pedagogică a fost enormă. A scris *Chiliade* ("miile"). A scris *Cartea Istoriilor,* ca un lung poem (mai mult de 12. 000 linii de 15 silabe), *Allegoriai* asupra Iliadei și Odiseei, două poeme didactice lungi conținând interpretări ale teologiei homerice.

[349] Inechitatea.

[350] Aristotel, *Metaphys.,* III, 4, 1000b: "...divinitatea, care totuși e ființa cea mai fericită, e mai săracă în cunoaștere decât celelalte ființe, căci ea nu cunoaște toate elementele, pentru că nu posedă în sine Cearta. Dar un lucru se poate cunoaște doar prin ceea ce e la fel cu el. "

[351] Influența orfico - pitagoreică.

[352] Concepția potrivit căreia toate lucrurile sunt compuse din atomi, diversitatea și transformările lucrurilor datorându-se configurației și mișcării atomilor. Leucip, Democrit considerau atomii drept particule ultime, indivizibile ale materiei, lipsite de calități sensibile, impenetrabile, indestructibile și în veșnică mișcare. Mai târziu au scris Epicur, Lucrețiu sau comentatorii greci ai lui Aristotel. Alexandru din Afrodisia (sec. al II - lea d.C.), Themistius (sec. al IV - lea d.C.) Filopon (sec. al VI - lea *ă.C.)* au combinat teoriile aristotelice despre reacțiile chimice cu ideile atomismului, recuzate de către Aristotel. Atomii sunt numiți de către ei *elachista* ("foarte mici"). Termenul este conectat cu ideea lui Aristotel asupra imposibilității materiei de a se divide la infinit. Kant a formulat în Critica rațiunii pure antinomia continuumului. După Hegel, atomismul a fost considerat principiul investigației raționale a naturii (Preleg. De Ist. Fii., voi. I, pg. 289). Atomismul a devenit în secolele 17 - 19 d.C. o ipoteză științifică, mai ales în chimie. Istoria

atomismului din secolul al XVII - lea, d.C. a avut importanță pentru că a însemnat renașterea atomismului democritean, dar și apariția atomismul științific, care va culmina până în secolul XX. Renașterea atomismului democritean s-a datorat în primul rând, gânditorului creștin de factură epicureiană, Pierre Gassendi (1592 - 1655), deoarece caracterul cantitativ al atomismului democritian putea oferi o elucidare a aplicării matematicilor și mecanicii. Secolul al XVII - lea a fost interesat de posibilitățile pe care le oferea atomismul în teoriile fizice, prin conotațiile filosofice ce reieșeau din diferența între diverse sisteme atomistice, cum ar fi cele ale lui Gassendi și Descartes, diferențe datorate accepției asupra vidului și indivizibilității atomilor, așa cum le concepea Democrit. Nu trebuie omisă teoria monadelor a lui Leibniz, cu consecințe importante în istoria filosofiei. De asemeni, atomismul a venit să elucideze unele domenii ale chimiei, astfel, în acord cu fizicianul și filosoful naturii Daniel Sennert (1572 - 1637), atomismul lui Democrit oferă minima teorie reală despre lucruri, acceptând ideea că substanțele sunt formate din atomi. A ajuns la observații interesante, privind diferențele existente între diverși atomi. Astfel, a făcut diferența între atomii elementari *și prima mista,* sau atomii din compușii chimici. Munca sa a fost continuată de Robert Boyle (1627 - 91), a cărui activitate a însemnat un pas uriaș în studiul științelor, și care a avut o influență asupra lui Leibniz, Newton, ș. a. Primul lucru pe care l-a observat Boyle, este discrepanța dintre atomismul lui Democrit și cel care tocmai se năștea. Soluția a dat-o atribuind teoria lui Democrit teoriei despre concreții primari, iar ultima compușilor chimici. Este, după cum se observă, problema identității între atomi, negată de descoperirile lui Sennert. Boyle a arătat că cele patru elemente tradiționale nu sunt substanțe elementare, dar n-a găsit o metodă de a arăta care substanțe sunt adevăratele elemente. Această metodă a fost găsită de A. L. Lavoisier (1743 - 94): un element chimic este o substanță care nu poate fi analizată prin metodele chimice cunoscute. John Dalton (1766 - 1844) a continuat metoda lui Lavoisier: atomii elementari au figură și dimensiuni perfecte și sunt foarte rari în natură. Ei de fapt sunt juxtapuși în diversele substanțe care există, datorită unor forțe pe

care Dalton le-a văzut ca fiind "newtoniene". Atomul nu și-a păstrat multă vreme după aceea nici măcar statutul de "indivizibil".

[353] Datorită greutății lor și atracției între ei. Datorită greutății, atomii s-au separat unii de alții, iar datorită atracției s-au format lucrurile. Faptul că atomii sunt mai întâi considerați ca nediferențiați, iar apoi ca având greutăți diferite nu reprezintă o incomoditate în gândire - mai întâi sunt considerați ca unități, apoi ca având mărimi diferite (ceea ce ar însemna greutăți diferite). Epicur a simțit nevoia de a considera greutatea atomilor (iar Bărnuțiu se referă aici la el). O bună analiză a acestei inconsecvențe o găsim la Guthrie în voi. II, pp. 249 - 256.

[354] La început este necesitatea care provine din identitatea principiului (atomul și vidul au necesitate proprie, abstractă, metafizică), dar apoi, din întâmplare, ei se vor mișca dând naștere vârtejului. Această întâmplare e acauzală, în afara necesității. Trebuia ca Democrit să considere forma ca fiind întâmplare; necesitatea este a atomilor înșiși și nu a legăturii lor.

[355] E vorba de un pasaj din Diogene Laërtios, cel al vârtejului originar (IX, 30). Atomii de mai multe forme sunt rupți din infinit (parte plin, parte vid) și curg în vid, se strâng într-o masă producând un vârtej. Unii atomi se unesc între ei, alții rămân separat. Unii, apropiindu-se de centru, formează pământul, ceilalți apropiindu-se spre exterior, formează stelele. învelișul exterior este o membrană (ὑμήν).

[356] Filosoful hedonist Epicur din Samos (341 - 270 \.*C.)* a utilizat ideile lui Democrit. Mai târziu, poetul roman Lucretius Carus *{cea.* 95 - 55 *î.C.)* a scris *De rerum natura* ("Despre natură") în jurul anului 60 î.C, lucrare ce conține o explicație exhaustivă a acestei teorii, care a introdus atomismul în gândirea romană.

[357] Vezi notă la capitolul & 42.

[358] De la corpuscul, termen menționat de Diogene Laërtios: "Opiniile sale predilecte erau: toate lucrurile sunt infinite ca număr și trec unele în altele, iar Universul (xò *nâv)* este parte vid, parte plin de corpuscule (acoμκ́cTcov)".

[359] Conform unei ordini mecanice, și nu conform unei rațiuni exterioare. E prima încercare de a explica lumea fără a fi considerată ca însuflețită,

fără vreun principiu activ. Dacă îl luăm în considerare pe Plutarch, atomii sunt totuși însuflețiți.

[360] Despre viața lui Leucip, fondatorul atomisticii, știm destul de puține. S-a născut în primul sfert al sec. V, î.C, cel mai probabil în cetatea Miletului. A migrat în Velia sud - italică (OuẽXioc, Elea, 'EXéa), unde a fost discipol al lui Zenon, la început. Divergența de păreri față de eleați îl determină să caute un alt orizont, pe care l-a găsit la Abdera (tâ ^A(38epa), în Tracia. Aici întemeiază o școală filosofică, între 440 și 430 î.C, care îl va avea ca și produsul cel mai important pe Democrit. Existența sa a fost contestată de către Epicur, într-o scrisoare către Eurylochos. Mulți l-au văzut pe Democrit ca fiind adevăratul fondator al atomisticii. Bărnuțiu pomenește și de opinia conform căreia Moehus din Sidon (care a trăit înainte de războiul troian) ar fi fondatorul acestei doctrine (Poseidonios, Sextus Empiricus, Diogenes Laërtios, Strabon). Leucip a scris, probabil, două lucrări: *Marele sistem al lumii* (Meydl(p 5vaKoáM.cp) - atribuit lui Democrit - și *Despre minte* (Flepi *vox>).* Teoria lui constă în faptul că materia c omogenă și conține un număr infinit de particule indivizibile. Acești atomi au mișcare constantă, în care se ciocnesc unii de alții (în vid), regrupându-se în diferiți compuși.

[361] Prima propoziție din Diogcne Laërtios, IX, 30.

[362] Leucip și Democrit sunt în acord cu Parmenide asupra imposibilității schimbărilor calitative dar nu și în privința schimbărilor cantitative. Acest tip de schimbare este de domeniul rațiunii de tip matematic. Democrit neagă multiplicitatea calitativă a formelor vizibile dar acceptă o multiplicitate bazată pe diferențele calitative. E o încercare de reconciliere a unei explicații a lumii empirice cu argumentele eleaților, care neagă susținerea unei adevărate nașteri sau perisabilități a ceea ce există, ca și realitatea mișcării sau a schimbării. Fiecare atom are o existență parmenidiană și se mișca în vid.

[363] După Diogcne Laërtios, Zenon este cel mai probabil maestru al lui Leucip. Diogene Laërtios citează pe alții în afirmațiile lor cum că nu doar Zenon ar fi fost maestrul lui Leucip (pe Apollodorus, de exemplu). Vezi Ion Banu voi. II, partea a I-a, pg. 377 și următoarele.

[364] Nu a considerat numai un principiu. Iar, spre deosebire de Empedocle,

Leucip a separat principiile, considerându-le în număr infinit. Atomii și vidul au natură ideală, nu doar fizică. Astfel, spune Hegcl, Leucip a făcut distincție între proprietățile generale și cele sensibile ale lucrurilor.

[365] Leucip este considerat de Aristotel și de Theofrast ca fiind fondatorul atomismului.

[366] Nu știm aproape nimic de Leucip, căci s-au păstrat foarte puține fragmente.

[367] Posibil ca, în lista lui Thrasyllos, unele lucrări să fi fost ale lui Leucip, după cum spune chiar Thrasyllos.

[368] Arístotel, *De gen. ei corn* A, 8, 324 b 35 și 325 a 23; a, 1, 314 a 21; A, 2, 315 b 6. Vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pp. 380 - 383.

[369] *De coelo,* 1, 7, 275 b 29; 3, 2, 300 b 8; 3, 4, 303 a 4; vezi Ion Banu voi. II, partea a I-a, pp. 385 - 386.

™*Phys.,* 4,6,213 a 27; vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 386. Aici e pomenit cartea a 4-a, capitolul 8, din *Fizica* lui Aristotel, care este intitulat "despre inexistența vidului separat de corpuri", care conține o critică a atomismului, nu pomenește numele celor doi atomiști.

[371] Aristotel, *Metaphys.,* A, 4, 985 b4: "Leucip și discipolul acestuia Democrit desemnează ca elemente..."

[372] Democrit din Abdera s-a născut în jurul anului 460 î.C. și a murit la o vârstă foarte înaintată, fapte asupra cărora sursele nu sunt de acord în totalitate. A dobândit o cultură enciclopedică, profitând de faptul că, în acel timp, Abdera trăia o epocă înfloritoare și lipsită de griji. Erudiția lui a impresionat pe toți comentatorii lui, inclusiv pe Aristotel. A scris mult mai mult decât mentorul său, Leucip, lucrările acestuia din urmă fiind adeseori atribuite lui Democrit. La Diogencs Laërtios găsim catalogul scrierilor lui Democrit, întocmit de Thrasyllos (prima jumătate a sec. I, d.C, astrolog al lui Tibcrius, originar din Mendes, Egipt). La Atena, Democrit nu s-a bucurat de prețuire, câștigând în schimb prietenia lui Hippocrates. A vizitat Etiopia și Egiptul, dar rămân discutabile influențele magilor persani și ale preoților egipteni asupra filosofiei sale. Plecând din Abdera, renunțând la averea sa, acest fapt i-a adus nefericire la întoarcerea în Abdera, nemaifiind recunoscut ca cetățean. Totuși, citind o replică la lucrarea lui Leucip *{Marele diakosmos),* intitulată sugestiv, *Micul diakosmos* (Mi%pco 5iaxoou.â>),

cetățenii l-au reprimit, dându-și seama de valoarea cunoștințelor lui; la moartea lui, au avut loc funeralii publice (Diogene Laërtios, citând pe Antisthenes). Este ceea ce ar fi dorit Pitagora cu ani în urmă; de altfel, Democrit rămâne singular în istoria filosofiei grecești prin aceasta.

[373] Chr. Meiners (1747 - 1818), istoric al filosofiei, profesor la Göttingen. A mai scris *Geschichte des weiblichen Geschlechts* (4 voi., Hannöver, *1788-l&00);Vergleichimg des ältern, und neuen Russlands (2* voi., Leipzig, 1798); *Geschichte der Entstehung u. Entwickhmg der hohen Schulen* (Göttingen, 1802-1805); *Lebensbeschreibungen derMänner aus der Zeitder Wiederherstellungder Wissenschaften* (2 voi., Ziirich, 1796).

[374] Biografia lui Democrit, prezentă aici, e preluată de la Diogene Laërtios. Acesta prezintă argumente cum că Democrit nu ar fi putut fi discipolul lui Anaxagora, ci doar al lui Leucip. Diogene Laërtios acordă credibilitate faptului că Democrit ar fi dobândit cunoștințe de la magi și de la caldeeni. În plus, Diogene Laërtios este în acord cu Thrasyllos privind faptul că Democrit ar datora o mare parte din cunoștințe pitagoreilor, însă cronologia se împotrivește unei întâlniri cu aceștia. Este posibil să fi audiat la Atena pe Socrate.

[375] De exemplu, Cicero, *De fin.* V, 8, 23, vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 484.

[376] Referiri se găsesc la: Cicero *(De oratore,* II, 58, 235), Horațiu *(Epist.,* II, 1, 194), Stobaios *(Fior.,* III, 20, 63), și *Suda (Lex.).* Vezi Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. II. partea a I-a, pg. 419, respectiv 414. Astfel se opunea lui Heraclit, care plângea la mânie.

[377] Aristoxenos, *Comentarii istorice.* A fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Aristotel. S-ar fi opus pitagoricienii Amyclas și Cleinias.

[378] Totuși, subliniază Ion Banu, influența lui Democrit se resimte în dialogul *Timaios* (Note la acesta paragrafdin Diogene Laërtios, în voi. II, partea a I-a, pg. 411).

[379] Diogene Laërtios, IX, 37: "...și căruia Socrate îi spune că filosoful este ca un atlet învingător la cele cinci probe".

[380] După Hipparchos, citat de Diogene Laërtios, XI, 43 (sunt mai mulți cu

numele de Hipparchos citați de Diogene Laërtios, nu știm la care se referă aici).

[381] Opoziția dintre plin și vid -TO nlfjpeq Kai TO Kevov- înlocuiește opoziția dintre ființă și neființă la eleați, dar pe plan existențial, pentru că vidul există (la eleați neființa nu este).

[382] Diogene Laërtios: "Lumile sunt infinite la număr și se nasc și pier". După Guthrie (voi. II, pg. 264), "lumile se nasc și pier, dar nu există repetare a acestei lumi". Astfel, timpul este infinit. Se asociază aici și infinitatea spațiului (lumile sunt infinite). Suflul (nveu̯ua) care creează lumea e de asemenea infinit.

[383] Aristotel, *De gen. et corr.* I, 2,316a 13: "Este pus în încurcătură de nerezolvat cel ce admite existența unui corp și a unei mărimi divizibile în mod integral [n. n. la infinit] și care crede că o atare divizibilitate ar fi efectiv posibilă. " (Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 430). E vorba de o aporie: ce sunt părțile întregului? Poate fi el divizat la nesfârșit? Este el reunire de puncte de mărime nulă? Există divizibilitate, de vreme ce vorbim de întreg?

[384] Indivizibili (ăxop.oi), lipsiți de calități sensibile sau active (ŏCTCOIOI), inalterabili (fără "suferință", *ănaQExq),* după Plutarch, *Adv. Colot.* 8, p. 1110 f(Ion Banu, voi. II, partea a I-a, 435).

[385] Simplicius, *De caelo,* p. 294, 33: "posedă cele mai felurite forme (u̯.opcpai), și configurații (axfi̯uaxa)".

[386] Aristotel, *De gen, et corr.* I, 7, 323 b 10, vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 438: lucrurile eterogene nu-și pot provoca unul altuia "suferințe". Faptul că atomii se deosebesc unii de alții prin greutate nu contează aici (trebuie presupusă teza omogenității lor; ideca cu greutatea aparține mai degrabă lui Epicur). Ceea ce-i separă astfel e întâmplarea, care îi apropie de centrul sau de extremitățile vârtejului.

[387] Aristotel, *De gen. et corr.* I, 8, 326 a 9, vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg.436.

[388] Problema necesității și a întâmplării este o problemă delicată, deoarece înțelesul grec al lor este aproape intraductibil, datorită înțelesului pe care îl oferă Democrit (vezi analiza lui Guthrie, voi. II, pp. 256 - 259). După Guthrie, trei aspecte trebuie reținute: (1) orice eveniment e determinat. Nu există un lucru precum întâmplarea, dacă termenul este

folosit într-un sens absolut sau obiectiv (diferă ca *x6 a\vxó\ia Tov* sau *xx́>%r\);* (2) Noțiunea de întâmplare poate fi reținută și utilizată într-un sens potrivit ca însemnând o cauză care este sau trebuie să rămână obscură pentru noi; (3) incomprehensibilitatea unei asemenea cauze stă în faptul că ea este întotdeauna, una din nenumăratele posibilități. De fapt, Guthrie spune că această lume nu se mai repetă, pentru că mereu se va realiza o altfel de combinare a atomilor.

[389] Francis Bacon s-a născut la 22 (8) ianuarie 1561, la Londra. A murit în 1626, ca urmare a unei răceli. Scrierile filosofice ale lui Francis Bacon sunt: *Cele două cărți ale lui Francis Bacon. Despre folosul și înaintarea învățăturii religioase și laice* (Of the Proficience and Advancement of Learning Divine and Humane, 1605); *Instauratio Magna* (cunoscută ca *Novum Organum sive indicia vera de interpretatione naturae et regno hominis - Noul Organon sau îndrumări metodice despre interpretarea naturii și despre stăpânirea ei de către om,* 1620); *Historia Naturalis et Experimentalis ad Condendam Philosophiam: Sive Phaenomena Universi* (1622), cunoscută *ca Historia Ventorum; Historia Vitae & Mortis* (1623); *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* (1623), *De sapientia veterum (Despre înțelepciunea anticilor,* 1610), continuată de *Deprincipiis atque secundum fabulae Cupidinis et Coeli (Despre principii și origini după fabulele lui Cupidon și a Cerului).* Scrierile literare sau politice sunt: *Essayes* (1597), *10 essays enlarged to 38 as The Essaies of Sir Francis Bacon Knight* (1612), *and to 58 as The Essayes or Counsels, Civili and Morali (*1625); *The History of the Raigne of King Henry the Seventh* (1622), *A Declaration of the Practices & Treasons Attempted and Committed by Robert, Late Earle of Essex* (1601); *Certain Considerations Touching the Better Pacification, and Edification of the Church of England* (1604); *Sir Francis Bacon His Apologie, in Certaine Imputationș Concerning the Late Earle of Essex* (1604). Scrierile despre drept sunt: *The Elements of the Common Lawes of England* (1630); *Cases of Treason* (1641); *The Learned Reading of Sir Francis Bacon, One of Her Majesties Learned Counsell at Law, upon the Statute of Uses* (1642). A fost publicată postum: *Sylva Sylvarum;* sau *O Istorie Naturală* (1627, cu lucrarea neterminată *Noua Atlantida).*

[390] După Aristotel *(De anima,* I, 2, 405 a 5), focul a fost ales pentru a reprezenta sufletul pentru că este elementul cel mai subtil și mai incorporai (ţuâXicta âcrȍọu.axov).

[391] Aristotel, *De anima,* I, 2, 403 b 25 - sufletul este foc și căldură. De asemeni, la 405 a 5, Aristotel spune că, după Democrit, sufletul este identic cu intelectul, spre deosebire de Anaxagora, care le separa unul de altul. Partea a doua a frazei e adăugare a lui Bărnuțiu.

[392] Noi vedem datorită întâlnirii imaginilor desprinse din lucruri, cu ochii noștrii (paragraful 44, la final) - reflectare este de fapt (eŭ,(pocoi<;), după Teofrast (Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg 461).

[393] Cicero, *Epistole,* XV, 16, 1 (către Cassius Longinus), Ion Banu, voi. II, partea â I-a, pg. 456.

[394] Sextus Emp. VII: puterea de a înțelege (5idvoia) este răspândită în tot organismul (349, a se compara cu nota aferentă); neagă adevărul celor percepute prin simțuri (369); există trei criterii ale cunoașterii: perceperea (pentru abordarea fenomenelor inaccesibile simțurilor, aprehensiunea), conceptul (pentru cercetare) și registrul afectelor (pentru a stabili.ee trebuie acceptat și ce trebuie respins) (140). A se vedea și 389. Vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pp. 453 - 455. Lămuritor e comentariul lui Philoponos (pg. 454).

[395] Sextus Empir. IX, 24. Oamenii s-au speriat de fenomenele meteorologice, atribuindu-le zeilor (o critică a concepției comune despre divinație). Vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 442.

[396] Cicero *De deor. Nat.* I, 43, 120. După Cicero, acestea sunt ideile abderitanilor, nu ale lui Democrit. Nu trebuie confundată opinia filosofică care se opune eternității, datorită mișcării perpetue a atomilor, și nici imposibilitatea cunoașterii a ceea ce este divin, cu inexistența zeilor. Vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 441 jos.

[397] Liniștea sufletească.

[398] Prosperitate, liniște, siguranță, datorită unei bune orânduiri a atomilor în interiorul corpului omenesc.

[399] Eliberarea de teroare.

[400] Lipsa de tulburare.

[401] Capacitatea de a nu te mira de nimic: ᵉx9i)u.aoTia.

[402] Armonia.

[403] Măsura.

[404] Probabil paragrafele 170, 171, din Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 520, detailiate la pg. 483. Sufletul este sălașul destinului nostru (5odu.cov).

[405] Vezi Ion Banu, voi. II, partea a I-a, pg. 484.

[406] Despre viața lui Hippoerates din Cos, celebru prin faptul că este eponimul tratatelor medicale grecești din perioada clasică (iar jurământul practicii medicale profesionale îi poartă și azi numele și directivele), se știe foarte puțin. Era fiul lui Heraklides și al Phenaretei, născut în insula Cos, situată în partea de sud - est a Mării Egee, în jurul anului 460 î.C. Printre învățătorii săi, sursele i-au decretat pe Herodicos (cel din Selymbria sau cel din Cnidos?), Prodicos din Ceos, Gorgias din Leontinoi, Democrit. Probabil că nu toate cărțile din Corpus Hippocraticum (vreo 60 la număr) sunt scrise de el. Era un "asclepiad", denumire ce era atribuită unei familii de tămăduitori ce ar fi coborât, din zeul Asclepios. Școlile din Cos și din Cnidos au fost cele mai renumite în acea vreme. A murit probabil în jurul anului 370 î.C, în Thessalia. Platon s-a referit de două ori la el: în dialogul Protagoras (311 b - c), Platon l-a numit "asclepiadul din Cos", care-i învăța pe auditori pentru o sumă de bani. A doua referire este în dialogul Phaidros (270 c - d), unde îl numește tot asclepiad, și unde are în vedere concepția filosofică a lui Hippoerates despre natura corpului omenesc, pornind de la corp ca întreg și de la observarea cauzelor bolilor asupra părților. Dar cercetătorii, care au văzut aici posibilitatea de-a determina sigur care tratat îi aparține lui Hippoerates, n-au găsit referirea făcută de Platon în nici unul din cărțile corpului hippocratic. Bibliografie: Emile Littre, *Oeuvres complctes d'Hippocrate,* 10 voi. (1839 - 61, reluată în 1961), singura traducere completă într-o limbă modernă; o selecție de 28 de tratate - cu textul grecesc adăugat - este W. H. S. Jones și E. T. Withington în *Hippoerates,* 4 voi. ("Loeb Classical Library," 1923 - 31, reluat în 1957 - 59); o bună traducere a 13 tratate au realizat-o John Chadwick și W. N. Mann în *The Medical Works of Hippoerates* (1950)/

[407] Cea mai veche biografie despre Hippoerates o datorăm lui Soranus din Efes (azi Selșuk, Turcia; floruit în sec. al II-lea d.C, Alexandria și

Roma), ginecolog, obstetrician şi pediatru, conducătorul şcolii metodiste de medicină (cu reguli simple de practică medicală, bazată pe teoria care atribuie existenţa bolilor unor stări adverse a "porilor interni"). A dat reguli pentru tratarea unor boli specifice femeilor, copiilor, sarcinii. Lucrările lui Soranus sunt *Despre moşit şi despre bolile femeilor,* incluzând metodele cunoscute atunci de contracepţie, *Despre bolile acute şi cronice,* unde tratează despre unele boli nervoase sau psihoterapie; în fine, un tratat despre fracturi.

[408] O listă a părţilor Corpusului hippocratic se află în Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon,* voi. II, partea a I-a, pg. 609.

[409] Galen din Pergam, cunoscut în lumea greacă prin numele de Galenos, iar în cea latină prin Galenus (n. 129 d.C, Pergamum, Mysia, Anatolia [acum Bergama, Tur.] - d. *cea.* 216), fiziolog grec, scriitor şi filosof care a exercitat o influenţă dominantă asupra teoriilor şi practicii medicale în Europa Evului Mediu până în sec. XVII. Fiu al unui arhitect, Galen a fost educat ca filosof şi literat. Pergamum a fost locul unui altar somptuos al zeului sănătăţii, Asclepius, vizitat de multe personalităţi ale lumii romane, pentru cură. Atunci când a împlinit 16 ani, Galen a îmbrăţişat o carieră de medic, acoperind învăţătura ce exista la Pergam şi Smyrna (Izmir, Tur.,), apoi în Alexandria din Egipt. S-a întors la Pergam în 157 unde a devenit medicul gladiatorilor. În 162 Galen a plecat la Roma, unde a impresionat prin tratarea unor boli socotite incurabile şi prin erudiţia sa în ale filosofiei şi artelor. Datorită unor colegi de breaslă, inviduioşi pe el, Galen a părăsit Roma în 166. în 168 - 169, a însoţit pe împăraţii Lucius Verus and Marc Aureliu în campaniile lor în nordul Italiei. în 169, Galen s-a întors la Roma unde a servit pe Marcus Aurclius, apoi pe Commodus şi Septimius Severus. Scrierile lui Galen apar după 207, cum au susţinut biografii săi arabi, murind la 87 de ani, în 216/217. Enciclopedia Britanică oferă publicaţiile recente despre opera lui Galen: *Galen on the Usefulness of Parts of the Body, 2* voi. (1968); Phillip De Lacy (ed. şi tradîn engl.,), *On the Doctrines of Hippocrates and Plato,* 3 voi. (1978 - 84); Vivian Nutton (trad.în engl.j, *On Prognosis* (1979); Richard Walzer şi Michael Frede (trad.în engl.,), *Three Treatises on the Nature of Science* (1985); şi Albert Z. Iskandar (trad.în englj, *On Examinations by*

Which the Best Physicians Are Recognized (1988). O selecție se găsește la Arthur J. Brock, *Greek Medicine, Being Extracts Illustrative of Medical Writersfrom Hippocrates to Galen* (1929); lucrări despre sunt Owsei Temkin, *Galenism: Rise and Decline ofa Medical Philosophy* (1973), Rudolph E. Siegel, *Galeń s System ofPhysiolog)' and Medicine* (1968), *Galen on Sense Perception* (1970), și *Galen on Psychology, Psychopathology, and Function and Diseases of the Nervous System* (1973), Vivian Nutton, *Medicina romană, din 250 î.C. până în 200 d.C.* și *Medicine in Late Antiquity and the Early Middle Ages,* în Laurence Conrad et al., *The Western Medical Tradition: 800 - 1800A. D.* (1995); și Simon Swain, "Galen" în *Hellenism and Empire: Language, Classicism, and Power in the Greek World, AD 50 - 250* (1996), pp. 357 - 379.

[410] Cuvântul sofist este derivat din *sophos,* însemnând "înțelept", și atribuit, în sensul general, celor care stăpânesc o artă, în sensul de meșteșug, sau o știință, cum ar fi poeții, oamenii de stat sau înțelepții Solon, Pythagoras, Socrates și Platon. De exemplu, Herodot numește sofiști pe Solon, Pitagora și fondatorii cultului dionisiac.

[411] Vezi capitolul II din lucrarea *Ce estefilosofia antică?* a lui Pierre Hadot (Edit. Polirom, Iași, 1997), care face o prezentare a acestei mărturii a lui Herodot, ca și a noțiunii de sophos.

[412] Așa zisa școală sofistă, de care va vorbi Bărnuțiu aici, e formată din Protagora din Abdera, Gorgias din Leontinoi, Prodicus, Hippias, Antifon și Thrasymachus; Critias este de asemenea considerat sofist. Vorbesc de o așa zisă școală pentru că ei nu au avut păreri comune sau profesori comuni, poate doar același auditoriu. Dar termenul sofist desemnează o mișcare filosofică în special în secolul lui Pericle pentru că aceștia opuneau naturii *(physis)* convenția umană *(nomos)* în ceea ce privește adevărul, și pentru faptul că ci erau educatorii tineretului în obținerea măestriei în retorică. Faptul era posibil tocmai ascensiunii democrației.

[413] Platon vorbește de șase definiții ale sofiștilor, în funcție de domeniu: (1). Vânător retribuit de cei tineri și bogați; (2). Negustător cu privire la învățăturile necesare cugetului; (3). Traficant de învățături; (4). Vânzător de marfă proprie în materie de învățătură; (5). Combatant în

materie de argumente; (6). Purificator cu privire la părerile ce se împotrivesc bunelor învățături; (Sorin Vieru, comentariu la dialogul *Sofistul,* în Platon, *Opere,* Edit. Științifică și Enciclopedică, București, voi. VI, 1989, pg. 308; Platon, *Sofistul,* 222 a - 224 d).

[414] Xenofon în *Cartea despre vânătoare* (13, 8): "sofiștii vorbesc numai pentru a înșela".

[415] în Imperiul roman termenul a fost atribuit profesorilor de retorică, oratorilor și scriitorilor în proză, tuturor ce au constituit, după cum spune și Bărnuțiu, o a doua mișcare sofistică. Este totuși o întâmplare că termenul sofistică a fost aplicat acestei de a doua mișcări. Au existat reguli elaborate în științele în Imperiul roman, iar cunoașterea a fost privită drept căutare a adevărului. Sofiștii aceștia au fost, în general, aceia care au încercat să păstreze spiritul grec, numindu-se de altfel attici (Grec. *Attikos,* "Atenian"): Polemon din Atena, Herodes Atticus, Aelius Aristidcs, Maximus din Tyr, grupul lui Filostrat, Dio Chrysostom din Prusa, Lucian, Aclian, Alcifron, Longus, Heliodorus, Dio Cassius, Herodian sunt câteva nume care au fost asociate cu această mișcare, ale cărei limite nu sunt precizate.

[416] Datorită faptului că erau considerați atei, unora ca Protagora li s-au ars lucrările. Din păcate ne-a rămas doar imaginea deformată de scrierile unor adversari de o mare notorietate în filosofie, cum ar fi Platon, Aristotel, Xenophon sau Isocrate.

[417] Filostrat, Atenianul (n. *cea.* 170 d.C. - d. *cea.* 245), scriitor antic grec care a studiat la Atena și, puțin după anul 202, a făcut parte din elita filosofică ce o înconjura pe împărăteasa Romei Julia Domna. După moartea ei, se retrage în Tyr. A scris *Gymnasticus, Viața lui Apollonius din Tyana* (pitagorean), *Biol sophiston (Viața Sofiștilor),* Epistole. Îi împarte pe sofiști în două: aceia care aplică retorica în filosofic și aceia care îi descriu pe bogați, tirani, pe prinți.

[418] Eunapius (n. *cea.* 345, Sardis, Lydia - d. *cea.* 420), retorician grec și istoriograf a cărui lucrare *Viețile filosofilor și ale sofiștilor* este o importantă sursă de informații asupra neoplatoniștilor (edit. cu textul latin de J. F. Boissonade, 1849). Eunapius a fost educat de retoricianul Praeresius și a fost inițiat în misterele eleusine. Eunapius a fost un oponent al creștinismului. A scris un supliment la *Istoria* lui Publius

Herennius Dexippus, continuând de la 270 până în 404. Din opera sa au rămas doar fragmente.

[419] Isocrates (n. 436 î.C, Atena - d. 338, Atena), orator, retorician atenian și profesor a cărui lucrări sunt o importantă sursă istorică asupra vieții intelectuale și politice din Atena secolului său. A fondat o școală diferită de Academia platoniciană în ceea ce privește ideile. Este născut într-o familie bogată, înainte de războiul peloponesiac (431 - 404 *î.C),* iar maturitatea o atinge după moartea lui Pericle. A avut printre profesori pe Gorgias, iar printre cei cărora le-a influențat gândirea sunt Timothcus, general atenian, celebru în Atena anilor 378 - 355 î.C, și doi mari istorici greci ai secolului IV î.C, Ephorus și Theopompus (vezi notă). A scris *Panegiric* (380), *Despre Pace* (355), *Despre Areopag* (354?), *Lui Filip* (346), și oratia "Panathenaică" (342, completată 339). Bibliografie (după Enciclopedia Britanică): *"Isocrates,* 3 voi. ("Loeb Classical Library," 1928 - 45, r. 1954 - 56); Albin Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur,* cd. a 2-a (1963; *A Histary of Greek Literature,* 1966), cu încercările literare ale lui Isocrate (pp. 582 - 591); George A. Kennedy, *TheArtofPersuasion in Greece* (1963), asupra retoricii lui Isocrate; Georges Mathieu, *Les Idees politiques d'Isocrate* (1925), despre scrierile politice; N. H. Baynes, *Byzantine Studies and Other Essays,* pp. 144 - 167 (1955), asupra integrității intelectuale a lui Isocrate; H. I. Marrou, *Histoire de l'education dans l'antiquite* (1948; *A History of Education in Antiquity,* 1956), despre locul lui Isocrates în istoria educației și asupra relației cu Platon; Klaus Bringmann, *Studien zu denpolitischen Ideen des Isokrates* (1965). Ceea ce ne interesează aici sunt opiniile despre sofiști. Filosofia, spune el, a fost întotdeauna mândria Atenei *(Panegiric,* &47), dar conținutul său s-a schimbat considerabil. Trebuie făcută distincția între sophia (sau episteme) și philosophia: "...eu socotesc înțelepți pe aceia care în cele mai multe cazuri pot să găsească soluția cea mai bună prin părerile lor, iar filosofi pe aceia care-și petrec timpul cu studiile în care vor dobândi foarte repede o dispoziție sufletească proprie gândirii" *(Schimbul,* &271). Vezi A. Marin, *Pagini alese din oratorii greci,* I, Edit. Ptr. Liter., București, 1969.

[420] Gorgias din Leontinoi, cunoscut ca "Nihilist"-ul, s-a născut pe la 484

î.C, în Leontinoi, Siclilia. în 427, când atinsese o etate respectabilă, a venit la Atena ca ambasador al cetății sale, pentru a cere sprijinul atenicnilor în campania contra Siracuzci. Stilul cuvântărilor sale a trezit admirația atemenilor. A reușit în misiunea sa, revenind în patrie; totuși Atena va deveni, scurt timp după aceea, locul unde se va stabili pentru o vreme, devenind unul din celebrii sofiști ai vremii sale, nu înainte de a vizita Grecia în căutare de discipoli. El nu s-a numit sofist pe sine, ci retorician. A profesat îndeosebi despre arta persuasiunii, adică arta de a susține oricare dintre tezele contrarii și de a vorbi despre orice subiect. A avut meritul de a adapta dialectul attic în proză. Philostratos l-a apreciat, spunând că a făcut în serviciul retoricii ceea ce a făcut Eschil pentru tragedie. Sunt cunoscute în antichitate lucrări ca *Apologia lui Palamede, Elogiul Elenei, Discursul funebru, Discursul pythic, Discursul olimpic,* toate fiind discursuri. Ar fi scris un tratat despre retorică, *Despre artă* (a vorbirii) și lucrarea *Despre nonexislenl sau despre natură.* I-a supraviețuit lui Socrate, care a murit în 399, trăind probabil până la 105 de ani, în Larissa în Thessalia.

[421] *Lex. Suda* și Diog. Laërtïos, VIII, 58 - 59; vezi Ion Banu, voi. II, II, pg. 450. Fratele său ar fi fost medicul Herodikos.

[422] Dialogul platonician Gorgias se găsește în Platon, *Dialoguri,* Edit. Iri, București, 1995, pp. 239 - 347. Platon își propune să arate că retorica și sofistica sunt pseudo - științe. Retorica și filosofia sunt opuse mai întâi prin faptul că retorica creează persuasiune pe calea credinței, iar filosofia se referă la lucruri, spunând ceea ce sunt ele pe calea științei. Dar retorica, spune Socrate în dialog, face parte dintr-un ansamblu mai mare: cel al rutinei. Bucătăria, retorica, toaleta corporală și sofistica sunt cele ce alcătuiesc acest întreg. în opoziție avem, respectiv, medicina, politica, gimnastica și iarăși politica (politica, ca adevărata știință a justiției, are drept simulacre retorica, în ceea ce privește justiția, și sofistica în ceea ce privește legislația).

[423] Reiske, Johann Jakob (n. 25 dec. 1716, Zörbig, Prusia - d. 14 aug. 1774, Leipzig), savant în literatura greacă (special bizantină) și arabă din sec. XVIII, al cărui comentariu *Abulfedae Annales Moslemici,* 5 voi. (1754) a deschis o nouă perspectivă în cercetarea istorică a lumii arabe în Occident. Reiske a fost apreciat foarte mult de suveranul său,

Frederick cel Mare, de Gotthold Lessing, şi de mulţi alţi cărturari pentru opera sa. A avut timp pentru altercaţii cu colegii săi, dar şi pentru rectoratul Universităţii din Leipzig (1758). Reiske a scris mult despre literatura greacă, în special Plutarch (1774 - 79). Comentariile asupra literaturii greceşti conţine şi retorica. A contribuit la studiul numismaticii arabe.

[424] Diodor din Sicilia, XII, 53,1, asemenea *Lex. Suda;* vezi Ion Banu, voi. II, II, pg. 450 şi 451.

[425] *Cato Maior sive de senectute* (45 - 44 \.*C),* dialog între Cato cel Bătrân, Scipio cel Tânăr şi Laelius pe tema bătrâneţii. Vezi Ion Banu, voi. II, p. 2, pg. 454 - *Cic,* Cato 5, 12.

[426] Gorgias a scris Oepi tot) ̂ \ir\ ŏvtoq r*\ nepi cpùaecoc; ("Despre non - existent sau despre natură"). Lucrarea e pierdută - o cunoaştem prin prisma celor citate de Sextus Empiricus sau de textul Pseudo-Aristotelic *De Melisso, Xenophane, Gorgia* (sec. III *î.C).* După opinia unor specialişti (vezi Ion Banu, voi. II, II, pg. 495, nota 40), e exact opusul tratatului lui Melissos, nepi (púaecoq ŕj nepi tof) ŏvtot; *(Despre natură sau despre existent),* care ar desemna intenţia vădit antieleată a tratatului. În acest context, atunci când Gorgias afirmă că "Nimic nu există" se referă la Unul eleat, nesuţinând inexistenţa celor sensibile. Parmenide afirma că a gândi, a fi şi a vorbi sunt stâns legate: Toctrcov 8^ 'eati voeîv te îcai σWEKEV 'eati vor|u.a. *Oi) yăp* 'avei) *iov* eovtoq, ev cp ne<patiau;evov 'eativ, eupficxeic; to voeîv. Gorgias va ataca "a fi" în prima teză (atât ca Unu, cât şi ca Multiplu), identitatea "a fi - a fi gândit" în a doua teză, şi, în fine, identitatea "a fi gândit - a fi comunicat" (atât în concept, cât şi în simplul cuvânt). Să nu uităm că detailierea argumentelor o preluăm de la Sextus Empiricus şi de la Pseudo-Aristotel.

[427] Nu există Nimic - în sensul tezei eleate. Vezi Sext. Emp., *Adv. Math.,* VII, 66 şi Pseudo-arist, *De Melisso, Xenophane, Gorgia,* c. 5 - 6, 979 a 11 - 980 b 21, 2, în Ion Banu, voi. II, II, pg. 461, respectiv pg. 465.

[428] Dacă ar exista ceva, nu ar putea fi cunoscut. Vezi Sext. Emp., *Adv. Math.,* VII, 77 şi Pseudo-arist., *De Melisso, Xenophane, Gorgia,* c. 5 - 6, 979 a 11 - 980 b 21, 17, în Ion Banu, voi. II, II, pg. 463, respectiv pg. 468.

[429] Dacă ar putea fi cunoscut, atunci el nu ar putea fi comunicat. Vezi Sext. Emp., *Adv. Math.,* VII, 83 şi Pseudo-arist., *De Melisso, Xenophane, Gorgia, c. 5* - 6, 979 a 11 - 980 b 21, 21, în Ion Banu, voi. II, II, pg. 464 jos, respectiv pg. 468 jos.

[430] Bărnutiu vorbeşte de născut - nenăscut. Sextus Empiricus şi Pseudo-Aristotel vorbesc şi despre a fi (adică existent-nonexistent - ambele în acelaşi timp) şi despre a fi născut (născut-nenăscut - ambele în acelaşi timp). Nuanţa constă în faptul că Gorgias se opune atât eleaţilor, cât şi celor care susţin existenţa multiplului - de fapt, nu există nimic, nici Unul şi nici Multiplul. Opunându-se celor care susţin existenţa Multiplului, Gorgias foloseşte argumentele devenirii, naşterea şi mişcarea; uzează totuşi de principiul eleat, conform căruia nimic nu se naşte din nimic şi nimic nu piere în nimic. De asemeni, analizează atât eternitatea în sensul parmenidian, cât şi eternitatea în sensul lui Melissos (vezi capitolul destinat eleaţilor). Probabil, Bărnutiu a omis o analiză mai profundă pentru a nu ocupa prea mult spaţiul cursului. Pentru detalii, a se vdea Ion Banu, paginile menţionate în notele precedente.

[431] "Nonexistentul nu este" poate induce confuzia între "a fi" ca şi predicaţie copulativă (între subiect şi predicat - Nonexistentul nu este nici Existent, nici Nonexistent, fapt ce devine ininteligibil) şi "a fi" ca şi predicaţie existenţială. Nu ne este clară aici decât intenţia de a ironiza pe Parmenide.

[432] Există trei părţi ale argumentului, care, după Ion Banu (nota 43, voi. II, 2, pg. 496), nu au coerenţă ca întreg. Primul argument (respingerea nonexistentului) este logic, pe când al doilea (respingerea existentului) e de ordin ontologic. A treia parte (Nonexistentul şi existentul nu există în acelaşi timp) este de la sine înţeles de Gorgias.

[433] Argumentul se bazează pe faptul că existentul nu e gândirea, iar gândirea nu e existentul. Dacă există identitate între existent şi gândirea lui, atunci nu ar exista nimic fals, pentru că tot ceea ce gândim există. Reamintim că la Parmenide "e totuna a fi şi gândul că ceva este". Argumentul lui Gorgias pentru a doua teză vrea să întărească prima teză, negând iarăşi Unul eleat prin diferenţa între existent şi raţional. Concluzia este însă prea radicală: existentul este străin gândirii, deci

el nu e gândit; prin urmare e incognoscibil.

[434] Două argumente există aici, după Gorgias. Primul ar fi acesta: cuvintele sunt departe de a produce cunoașterea lucrurilor; ele doar o presupun. Al doilea este acela că un același lucru le apare ca fiind diferit celui care vorbește și celui care ascultă, fiind doi subiecți diferiți; astfel, un același lucru ar fi două lucruri diferite în același timp.

[435] Bărnuțiu atrage atenția că datorăm sofiștilor analiza rolului subiectului în filosofare, ca și premizele unei logici a sensului (distincția între sens și referință). De fapt, filosofia sofiștilor este un subiectivism.

[436] Protagora (n. *cea.* 485 î.C, Abdera, Grecia - d. *cea.* 410), gânditor și educator, socotit a fi primul și cel mai faimos dintre sofiști. Protagora a petrecut cea mai mare parte a vieții la Atena, unde a influențat considerabil pe politicienii și gânditorii morali. Platon și-a denumit unul dintre dialoguri după numele lui. Protagora a învățat pe alții, ca sofist, mai mult de 40 de ani, despre virtuți și despre modul în care trebuie condusă viața. A fost solicitat să întocmească constituția noii colonii Thuria în Italia. Datorită lucrării *Despre zei,* a fost acuzat de impietate și ateism, fiind exilat din Atena în 415 î.C. A murit în drum spre Sicilia.

[437] Diogene Laërtios, IX, 53. Hesychius spune și el (vezi Ion Banu, voi. II, 2, pg. 286) că Protagoras a fost mai întâi hamal, apoi a învățat cu Democrit. Hesychius din Milet (floruit sec. VI), istoric bizantin și biograf, a scris *Historia Romaike te kaipantodape {Istoria romană și universală)* în 6 cărți, o cronică despre conducătorul asirian Belus, care a fondat imperiul asirian (mileniul 2 *î.C),* alta despre Anastasius I (mort în 518), *Onomatologos e pinax ton en paideia onomaston (Nomenclatură, sau Index al persoanelor celebre).*

[438] Ion Banu atrage atenția asupra nepotrivirii datelor în cazul în care am accepta că Protagoras a fost discipolul lui Democrit - vezi voi. II, 2, nota 7, pg. 311. însă e foarte probabil să fi fost influențat de filosofia lui Democrit.

[439] Vezi și Hesychius mai sus citat. Am văzut la Democrit că acesta era numit "filosofia".

[440] Claudius Aelianus (n. *cea.* 170, Praeneste, lângă Roma - d. *cea.* 235), scriitor roman și profesor de retorică; a vorbit și a scris fluent în greacă,

fiind numit *Meliglottos* (limbă-dulce); de fapt a provenit dintr-o familie de liberți greci. Aelianus a studiat scrierile lui Platon, Aristotel, Isocrate, Plutarch, Homer, și alții. Aelianus a scris *Despre particularitățile animalelor {Peri zoon idiotetos),* povestiri curioase despre păsări și alte animale, unele prezentate ca fabule. Lucrarea *Istorii variate (Var. Hist. - Poikile stoa)* relatează anecdote despre oameni și diverse obiceiuri sau întâmplări neașteptate; din ea s-au păstrat 11 cărți sub formă prescurtată.

[441] Ar fi primul dintre sofiști care a cerut 100 de mine pentru învățătură.

[442] Dialogul Protagoras se găsește în Platon, *Opere,* Edit. Științifică și Enciclopedică, Buc, voi. I, 1975. Dialogul aparține primei perioade de creație a lui Platon, dar Platon depășește simpla ilustrare a conceptelor pe care Socrate le-a pus la baza vieții morale; face o primă caracterizare a sofiștilor. Platon contestă valoarea educativă și formativă a învățăturii sofiștilor, opunându-lc învățătura socratică. Platon a protestat că Socrate ar fi fost sofist în sensul lui Protagora sau Gorgias - el nu a luat onorariu, iar devotamentul pus în slujba adevărului este sub orice îndoială. Tezei lui Protagora, conform căreia plăcerea triumfă și asupra celui care știe, Socrate îi opune teza că acest triumfal plăcerii este efectul ignoranței. Necunoașterea adevăratei măsuri face ca mulțimea să apeleze la acești profesori de virtute. De asemeni, Socrate atrage atenția că problema "binelui și răului" este, în opinia comună, asociată cu opțiunea între cele plăcute și cele neplăcute. Dar, întrucât marii oameni politici nu au reușit nici măcar pe cei apropiați să-i facă să aleagă binele, virtutea nu se poate învăța. Platon va reveni mai târziu asupra acestui fapt, întrebându-se dacă nu cumva virtutea este totuși o știință.

[443] Menon 91 d - e; în Platon, *Opere,* voi. II, 1976.

[444] Faptul că despre zei nu putem spune nimic: nici că sunt, nici că nu sunt.

[445] Arta controversei (eristica). După Diogene Laërtios, Protagoras a mai scris: *Despre luptă, Despre științe, Despre Stat, Despre ambiție, Despre virtuți, Despre starea primordială a oamenilor, Despre lucrurile din Hades, Despre faptele greșite ale oamenilor, Precepte, Proces pentru onorar, Argumente contrare.* Un comentariu asupra lor face Ion Banu

în note la Protagoras, voi. II, 2, pg. 314.

[446] Tema argumentelor contrare. Dar nu există certitudine că Protagora ar fi descoperit acest argument. El are meritul de a evidenția în toate problemele importante existența celor două argumente opuse. După aceea, această temă a fost folosită de Socratc.

[447] Platon îi va replica în *Legile,* IV, 716 c: "Nu omul, ci zeul e măsura tuturor lucrurilor".

[448] Tcpdy,uaxa = %pf]u,axa (lucru sau realitate). Platon introduce pe primul în *Cratyios,* 385 e, înlocuindu-1 pe al doilea.

[449] Kpvtfipiov = p.expov.

[450] Au existat mai multe păreri despre cuvântul *ăvBpomoq* din text: (1) omul ca individ; (2) specia umană; (3) ignorarea distincției dintre omul individual și cel universal. Majoritatea au acceptat (1).

[451] Este argumentul lui Bărnuțiu pentru a arăta că a optat pentru (1) de la nota precedentă, un pasaj din *Theaitetos,* 151 e - 152 a (vezi Ion Banu, voi. II, 2, pp. 299 - 300). A apărea = cpaiveatai.

[452] Cel care se află într-o stare naturală, spune Sextus Empiricus (în textul citat în Ion Banu, voi. II, 2, pg. 290, 218), percepe din proprietățile existente în materie pe cele ce pot apărea prin senzație celor ce trăiesc într-o stare naturală (omul sănătos), iar cel care se află într-o stare contrară naturii (nebunul și visătorul) le percepe pe cele contrare naturii. Deci nimic nu e cert.

[453] Pe baza textului lui Platon din *Theaitetos,* 152 e.

[454] Vezi Ion Banu, voi. II, 2, pg. 290.

[455] Știința (ĕïiiOTi'i(j.r|) = senzația (cda0r|cu<;).

[456] Theaetctus (n. *cea. A\/* î.C, Atena - d. 369 î.C, Atena), matematician atenian ce a studiat cu Theodorus din Cyrene, apoi în Academia lui Platon. A profesat o vreme în Hcraclea. Platon l-a introdus în două dialoguri: *Theaetetos (Theaetetus)* și *Sofistul.* Theaetetus a contribuit în teoria iraționalelor (ce revoluționa atunci matematica greacă, de aceea fiindu-i dedicat un dialog) și în construcția corpurilor regulate; este considerat inventatorul geometriei solidelor. S-a ocupat și de proporții.

[457] Să faci mai puternic argumentul mai slab.

[458] Vezi Ion Banu, voi. II, 2, pg. 301.

[459] Vezi disputa între Protagoras și Euathlos, elevul său în retorică în Diogene Laërtios, Edit. Polirom, Iași, 1997, pg. 300.

460 prodicos din Ceos s-a născut pe insula Ceos, în cetatea ioniană Iulis, între 470 - 460 î.C. Este de aceeași vârstă cu Democrit și Gorgias, dar mai tânăr decât Protagoras. A venit la Atena ca ambasador. A ținut prelegeri tinerilor, contra unui onorariu. Printre acești tineri au fost și Isocrate, Euripide, Tucidide. După E. Dupréel, Prodicos l-ar fi inspirat și pe Socrate *(Les Sophistes,* Neuchâtel, pp. 117 - 182). A scris *Anotimpuri, Despre natură, Despre natura omului.* I se atribuie o moarte asemănătoare celei lui Socrate. Nu se știe când a murit; cert este că după Socrate.

[461] Hcracle (Hercule la romani) vede în vis această întâlnire înainte de cele 12 munci ale sale.

[462] Pseudo - Platon, *Axiochos* 366 b, în Ion Banu, voi. II, 2, pp. 348 - 349.

[463] Hippias din Elis (floruit în sec. V î.C, Elis, Peloponnez, Grecia), filosof sofist care a contribuit la descoperirea cuadraturii cercului, la trisecția unghiului. A avut o mare abilitate în arte, fapt ce i-a caracterizat pe toți sofiștii, și o bogată erudiție: poezie, gramatică, istorie, politică, arheologie, matematici și astronomie. A scris elegii și tragedii. E creditat cu o lucrare excelentă despre Homer, cu lucrări despre literatura greacă sau străină, și tratate de arheologie; dar din toate au rămas doar fragmente.

[464] învățat multidimensional.

[465] Priceput în multe lucruri.

[466] Vezi Ion Banu, voi. II, 2, pp. 556 - 560.

[467] Critias este "coborât din străvechea stirpe aristocratică a Dropizilor prin care se înrudea cu Solon și cu Platon" (Ion Banu, voi. II, 2, pg. 359). S-a născut în 462 Î.C. și moare în mai 403 î.C, în asaltul de la Munychia, contra lui Thrasybulos. Din 404 a fost unul dintre cei 5 efori, apoi în consiliul celor 30. A avut un comportament imoral față de unii dintre concetățenii săi de valoare, mai ales față de Socrate. Unii îl consideră sofist (Philostratus), alții nu. A scris elegii *(Elegia către Alcibiade),* scrieri politice *(Constituții în versuri),* drame *(Tennes, Rhadmanthys, Peirithoos, Sisyphos),* filosofie (aforisme, Despre *natura dragostei sau despre virtuți, Conversații).*

[468] Se cunosc puține despre el; este adesea citat în literatură pentru atitudinea sa sfidătoare față de zei, încercând să-i îndepărteze pe oameni de Misterele Eleusinc. E menționat de Aristofan în *Norii* și în *Broaștele.* E cunoscut prin acestea ca autor de ditirambi. După *Lex. Suda,* el a fost filosof materialist, discipol al lui Democrit. S-a refugiat la Pellene, Ahaia, ca urmare a vederilor sale ateiste, fiind supranumit *atheos.* A avut *akme* situată între 493 - 486 î.C. După Aristofan, el a fost exilat în415-414î.C.

[469] După *Suda,* lucrarea se numește *Cum mi-am pierdut credința.* Traducerea e controversată (vezi Ion Banu, voi. II, 1, pp. 598 - 600).

[470] Este originar din una din coloniile Megarei, Chalcedon, dar a trăit mai mult la Atena. Nu se cunosc precis datele nașterii sau morții. Este certă prezența lui la Atena între 427 - 413 î.C. A fost un sofist mai puțin important. Numele său permite un joc de cuvinte: "cel ce luptă cu îndrăzneală".

[1)71] Ar fi scris *Marele Tratat de Drept,* care a influențat dreptul până la sfârșitul Evului Mediu (evident prin fragmentele conservate de Platon).

[472] Platon, *de rep.* I, 338 c, vezi Ion Banu, voi. II, 2, pg. 593 jos. Este maxima lui Thrasymachus, constituind și o definiție a dreptului.

[473] în tribul Antiohid, demul (5fjuoc;) Alopeke.

[474] Socrate s-a născut în jurul lui 470 î.C, 10 ani după bătălia de la Salamina. Tatăl său, Sophroniscos a fost un prieten al familiei lui Aristide cel Drept, fondatorul Ligii de la Delos. După Platon, el ar fi coborât din sculptorul mitic Dedal. Mama, Phainarcte, a fost moașă. De aceea, Socrate va numi arta sa arta moșitului (maieutică), făcând analogie între moșit și "scoaterea" ideilor înnăscute din cei ignoranți până atunci. A murit cel mai probabil în 399 î.C.

[475] Atelierul tatălui său.

[476] I se atribuie statuile drapate ale Grațiilor de pe Acropole. Vezi Ion Banu, voi. II, 1, pg. 100 (fragm. lui Diog. Laërt./

[477] S-a ocupat mi întâi de matematică și de fizică, după cum spune și Platon în *Phaidon,* dar nemulțumit de ele, se va îndrepta spre morală și antropologie. După unii a studiat muzica cu Damon, dar a studiat și cu Archelaos, și, după unii, chiar cu Anaxagora și cu Prodicos (Platon certifică în *Menon,* 96 d). De altfel, a fost privit de unii ca fiind sofist

în tinerețe. în monografia *Socrate* (Humanitas, 1996), Jean Brun atrage atenția că nu putem certifica întâlnirea lui Socrate cu toți care l-au fost atribuiți de Platon sau Xenofon ca dascăli, deși e cert că Socrate cunoștea doctrina lor (pg. 23 și următoarele). Ion din Chios menționează că l-a întâlnit pe Socrate la Samos, în compania lui Archelaos, pupilul lui Anaxagoras, probabil între 441 - 439. Conxiunea între cei doi mai e menționată de muzicianul Aristoxenus, ca și Theophrastus.

[478] După Plutarch, Socrate era încă un copil atunci când tatăl său a consultat oracolul în legătură cu el, acesta răspunzându-i să-și lase fiul să-și urmeze vocația fără a se opune vrerii sale; totuși tradiția a conservat faptul că Socrate a fost nevoit să lucre la început în atelierul tatălui său.

[479] S-a afirmat, de exemplu, că Socrate l-ar fi însoțit pe Archelaos în Samos, dar Socrate nu a părăsit Atena și Pireul.

[480] Un pasaj de autobiografie a lui Socrate în *Phaidon,* 97 b, face posibil faptul să-l fi audiat pe Anaxagora când era tânăr, iar Anaxagora era la Atena.

[481] A servit ca hoplit, adică infanterist, la trei campanii militare. Una dintre ele este asediul Potideei, Chalcidica, între 432 - 429 î.C, unde îl salvează pe Alcibiade (fapt pomenit de Platon în *Banchetul).* Alta este bătălia de la Delion, în 424 î.C, unde îl scoate pe Xenofon de sub calul acestuia din urmă. Acolo, tebanii i-au învins pe atenicni, dar Socrate a păşit mândru cale îndelungată, cu Xenofon pe umeri, fără a fi prins de tebani. în fine, a participat în bătălia de la Amphipolis, în 422 î.C.

[482] în 406 î.C., flota ateniană a invins pe lacedemonieni, lângă insulele Arginuse, dar furtuna a împiedicat ridicarea morților și răniților. Generalii au fost trași la răspundere în fața tribunalului pritanilor, care era atribuit în acel moment tribului lui Socrate, acesta din urmă fiind chiar președinte (totul era tras la sorți). Socrate a impus atâtea judecăți câte acuzații erau, deși lumea presa ca toți să aibă o sentință unică *{Apologia,* 32a).

[483] Se opunea siofiștilor, discutând cu oricine, și nu există vreo dovadă că ar fi cerut onorarii de la cei avuți.

[484] Socrate n-a vrut să participe la arestarea lui Leon din Salamina, așa

cum îi porunciseră cei 30.

485 Charicles dintre cei 30. Socrate întreabă, cu ironie, ce să facă dacă un tânăr îl întreabă unde-i casa lui Charicle (Xenofon, *Memorabilia,* I, 2).

m Interzis.

487 Socrate cel cu capul în nori, sau cu chipul de satir; pasaje se găsesc în Ion Banu, voi. II, 1, pp. 164 - 168. Platon pomenește de acestea în *Apologia,* iar Xenofon în *Memorabilia.*

488 "Teatrul ăsta în care sunt luat în zemflemea nu este el oare un fel de marc banchet unde fiecare comesean râde pe seama celorlalți?", citat preluat din Jean Brun, *Socrate,* Humanitas, pg. 32.

489 Socrate a fost, de fapt, suspectat de a utiliza trecerea pe care o avea și învățătura pentru a corupe tineretul de la loialitatea principiilor democrației (să nu uităm că printre elevii săi au fost Alcibiade și Critias, fapt ce nu a fost uitat la proces). Motivul lui Anytus este destul de simplu: acesta din urmă era un democrat lipsit de inteligență, și nu a făcut diferența între un oligarh moderat, cum era Socrate, și un trădător. Anytos era un adversar al aristrocrației (și mulți auditori ai lui Socrate erau aristocrați tineri), chiar fruntaș al partidului democrat și partizan al lui Theramenes. Era bogat. A fost exilat în 404 î.C, mergând apoi de partea lui Thrasybulos. Meletos a adus acuzația de lipsă de pietate. Nu este cunoscut din altă parte. Lycos era și el fruntaș al partidului democrat. Diogene Laertios vorbește de trei categorii, meșteșugarii și politicienii, mai întâi, apoi retorii și poeții, adică cele trei categorii pe care Socrate le-a ironizat des. În numele acestora au vorbit respectiv, Anytos, Lycin și poetul Meletos.

490 Vezi Ion Banu, voi. II, 1, pp. 106 - 108.

491 Pedeapsă.

492 Prytaneion (7tp\)xavetov) - edificiu public în Atena, unde luau masa pritanii; cei care prezidau Adunarea Poporului. Funcționa și ca o casă de oaspeți pentru cei cu merite deosebite, pentru că grecii îi venerau pe oamenii deosebiți în viață, nu numai după moarte. Se spune că acesta vorbă a lui Socrate ar fi fost socotită drept sfidare, și că ar fi adus 80 de voturi noi împotriva lui.

493 Era celebrarea călătoriei lui Tezeu. Acesta, spune legenda, ar fi plecat

cu tributul datorat de către Egeu lui Minos (7 băieți și 7 fete), și pe care Minos îl oferea lui Minotaur. Tezeu l-a ucis pe Minotaur, iar grecii celebrau aceasta. Până când se întorcea corabia din Creta, nu se făceau execuții (vezi Platon, *Phaidon,* 58 a - 58 c).

[494] Xantippe a rămas renumită ca femeie arțăgoasă. Socrate a avut, probabil, două soții, pe Xantippe și pe Myrto, fiica lui Aristides cel Drept. De asemenea, a a avut trei copii, Lamprocles, Sophroniscos și Mcnexene, dar nu se știe precis care sunt ai Xantippei și care ai lui Myrto. Față de Xantippe, Socrate a avut o atitudine răbdătoare, citată de Platon des în dialoguri, ca și de Xenofon sau Diogenc Laërtios.

[495] Criton i-a spus lui Socrate că totul este înlesnit pentru fuga lui (Platon, *Criton,* 54 b). Socrate a ținut un discurs care a intrat în posteritate, imaginând cum legile s-ar personifica și i-ar fi vorbit.

[496] Este unul din meritele vieții lui Socrate și una din dramele lui Platon: Socrate, care a fost cel mai bun cetățean, a trebuit să moară, iar pentru aceasta e de vină democrația. Platon a atras atenția că democrația și-a necinstit specialiștii (democrația = egalitatea forțată între toți, indiferent de cunoștiințe sau de merite)

[497] Diogene Laërtios a relatat (XXIII, 43, în *Despre viețile și doctrinele filosofilor,* pg. 103) cum că Lysip i-a ridicat o statuie din bronz, dar acuzatorii săi au avut parte de o viață grea după moartea lui Socrate. Anytos a fost izgonit din unele orașe, iar Meletos ar fi fost omorât. Au fost închise terenurile de exerciții și gimnaziile.

[498] Trei puncte îl disting pe Socrate de sofiști, după concepția exprimată de Bărnutiu aici: nu a avut auditoriu selectat; nu a luat onorariu de la cei bogați; în fine, a considerat că filosofia se exprimă oralmente și nu prin scris (dialectica socratiană). Socrate a considerat că de fapt el nu știe nimic și numai printr-o cercetare atentă se poate descoperi conceptul, prin conversație. Un text nu poate fi interogat așa cum discipolul interoghează maestrul. Scrierea nu oferă o memorie (ȷj,vṫrvr|), ci o sub - memorie (ẇtȯu.vr|5iq), adică cel mult o rechemare a amintirii. Aceasta a declanșat o problemă numită "socratică": dacă Socrate, cel care ni s-a păstrat din memorii, este cel real sau nu.. Și Platon ar fi urmat această cale, dacă nu și-ar fi asumat misiunea de a-l apăra pe maestrul său.

[499] Socrate folosea orice prilej pentru a discuta filosofie: piața, casele unor prieteni, palestrele și gimnaziile, banchetele, etc, afară poate de faptul când era cuprins de demonul său.

[500] Onorariu.

[501] Capitolul despre Aristip din Diogene Lãertios, *Despre viețile și doctrinelefilosofilor,* Edit. Polirom, Iași, 1997, II, paragr. 74, pg. 110.

[502] Bărnuțiu vorbește de dialogurile platoniciene, în care, exceptând pe cele din prima perioadă, îl introduc pe Socrate, fără a conserva doctrinele acestuia. Mulți comentatori ai filosofiei antice grecești au considerat că poate fi vorba de doï Socrate: cel real și cel platonic.

[503] Tvo0t aeccOTOv - maxima întipărită și pe frontispiciul Oracolului din Delphi. Jean Brun face o analiză a acestei maxime a lui Socrate în monografia *Socrate,* Humanitas, II. El subliniază că ea devine în gura lui Socrate o chemare pe care o opune pretențiilor sofiștilor, o invitație la aprofundarea condiției umane, de la care o cunoaștere enciclopedică a lucrurilor din natură, sau diversele tehnici practice, riscă în mod constant să ne îndepărteze (pg. 66). De aceea, Socrate a părăsit câmpul celor fizice (Platon, *Phaidon,* contra lui Anaxagora).

[504] Cicero a zis că, odată cu Socrate, filosofia a coborât din cer pe pământ, adică s-a ajuns de la speculația cosmologiștilor ionieni sau italieni la analiza caracterului și.a conduitei vieții umane, pe care le-a afirmat în termenii unei originale teorii despre suflet. Trăind în haosul provocat de războiul peloponnesiac, cu erodarea vechilor valori morale, Socrate a impresionat prin conduita sa, bazată pe principiul "cunoaște-te pe tine însuți" și prin efortul depus în explorarea termenilor morali.

[505] Probabil distincțiile subtile, subtilități.

[506] Vezi Ion Banu, voi. II, 1, pg. 119, 50, dar mai ales 77, 78, pg. 125.

[507] Vezi Ion Banu, voi. II, 1,pg. 114, 34 și pg. 117,49. Iar Platon spune că înțelept e numai Zeul *(Apologia,* 23 a - 23 b).

[508] Xenophon, *Amintiri* IV, 3, 14 - 17, dar și 11 - 12, vezi Ion Banu, voi. II, 1, pg. 114, 34, respectiv 125, 77, 78.

[509] Este o influență orfică, doctrina transmigrației sufletelor. Socrate preia partea morală a acestei doctrine, iar Platon (nu știm exact dacă Socrate ar fi afirmat aceasta) definește filosofia ca "pregătire pentru moarte", acordând filosofiei locul pe care trebuie să-1 ocupe în conduita umană,

[510] Dialogul *Phaidon* are ca subtitlu "Despre suflet". In paragr. 114 d, Socrate afirmă că nemurirea sufletului trebuie susținută cu toată puterea. La 106 c, Socrate afirmă că sufletul e nemuritor și indestructibil. Platon desfășoară mai multe demonstrații, de la doctrina metempsihozei, pe care o începuse cu *Menon,* la argumentul indestructibilității, din care e foarte importantă afinitatea între suflet și forme, idee care e a lui Platon exclusiv. în final, mitul despre soarta sufletului în lumea de dincolo (107 b- 114 c) nu mai este o demonstrație, ci convingerea lui Socrate în moralitatea sufletului.

[511] Xcnofon, *Mem.,* IV, 3, 14 - 17, și I, 4, vezi Ion Banu, voi. II, 1, pg. 114, respectiv 116. Plato, *Phaidon,* 62 c: "nu se cade să se omoare cineva singur înainte ca Zeul să-i fi trimis o hotărâre [în acest sens]"

[?i:] Distincție între adevărurile eterne și imuabile, date de zei, și cele datorate societății (legile sau tradițiile).

[513] Stăpânirea de sine.

[514] Curajul.

[515] Socrate vrea să spună că unele virtuți, cum ar fi curajul, pot să crească prin învățătură și deprindere, dar e vorba de virtutea înnăscută (curajul înnăscut), cum ar fi în pasajul din Ion Banu, voi. II, 1, B121, pg. 137 sus. în alte părți, Socrate acceptă că curajul poate și apărea dacă nu e înnăscut, cum ar fi în Ion Banu, voi. II, 1, B121, pg. 137 jos.

[516] Diferența între lucrurile săvârșite intenționat sau nu.

[517] Vezi Ion Banu, voi. II, 1, pg. 137 jos.

[518] Vezi Ion Banu, voi. II, 1, B151, pg. 145 jos și pg. 146 sus.

[519] Fericire.

[520] Acțiune reușită, bună.

[521] Xenofan, *Memorabilia,* I, 1: "se răspândise vorba că Socrate se pretindea inspirat de o divinitate", că în tot ce întreprinde urmează "un semn demonic" - xò 8oaμóviov, sau în *Apologia,* 31 d: "m-ați auzit adeseori spunând cum am în mine ceva divin, daimonic - xeióv xi Koci 5ai|0.6viov -... .Bunul acesta e sădit în mine încă de copil, și-mi apare ca un glas. îndată ce se arată, mă împiedică de la ce am de gând să fac, însă nu mă împinge niciodată să fac ceva".

[522] Vezi Ion Banu, voi. II, 1, pp. 138 - 139.

[523] Opusculul *Demonul lui Socrate* al lui Plutareh se referă mai mult la

demonii în general, decât la al lui Socrate în particular. Un pasaj definitoriu despre demonul lui Socrate se găsește citat în monografia *Socrate* a lui Jean Brun, Humanitas, 1996, pg. 85.

[524] Aischines filosoful, discipolul lui Socrate, nu trebuie confundat cu oratorul Eschine, care a trăi un secol mai târziu și care a fost adversarul lui Demostene și promacedonian. în jurul lui 360 î.C. predă la Atena, unde compune dialoguri în manieră socratică. Diogene Laërtios îi dedică capitolul VII din cartea a Ii-a, vezi ediția Polirom, Iași, 1997, pp. 107 - 108. A fost prezent la moartea lui Socrate (Platon, *Phaidon).*

[525] Cebes din Theba, discipol al lui Philolaos. Pomenit de Platon în *Phaidon.* Prezența lui in acel dialog l-a determinat probabil pe Bărnuțiu să-1 introducă aici. Foarte scurte referiri la el în lucrarea lui Diogene Laërtios, edit. Polirom, Iași, 1997, pg. 123.

[526] Simmias din Theba, discipol al lui Philolaos. Aceeași situație cu prezența lui Cebes aici. Foarte scurte referiri la el în lucrarea lui Diogene Laërtios, edit. Polirom, Iași, 1997, pg. 123.

[527] Cetățean atenian, de profesie cizmar. Foarte scurte referiri la el în lucrarea Iui Diogene Laërtios, edit. Polirom, Iași, 1997, pp. 121 - 122.

[528] Școala megancă a fost fondată la începutul sec. IV î.C, de Euclid din Megara. Criticismul său a fost menționat de Aristotel și i-a influențat pe stoici în logica lor. Euclcides i-a fost discipol lui Socrate, scriind dialoguri socratice. îi aparțin vorbele: "binele este unu, deși e numit în mai multe feluri, uneori înțelepciune, alteori Zeul, sau rațiunea" (Diog. Laërt., II, 106), și că "contrarul binelui nu are realitate". Megaricii au avut o orientare predominant etică și educațională, și totul în apărarea unității binelui. Au fost oameni ai teoriei, păstrând metoda lui Socrate. După moartea lui Eucleides *(cea.* 380 î.CJ, interesul practic și dialectic a scăzut; au studiat paradoxclc în maniera lui Zenon și au oferit soluții logice independente. Succesorul lui Eucleides a fost Eubulide din Milet, ce a influențat doctrina aristotelică a categoriilor și conceptele de mișcare și potențialitate ale lui Aristotel (pentru megarici, doar ceea ce este acum actual este posibil). Unele pasaje aristotelice sunt probabil replici ale criticismului megaric. Alți megarici au fost Diodorus Cronos și Stilpon. Acesta din urmă I-a învățat pe stoicul Zenon din Citium, și pe Menedem, capul școlii eliace (Phaidon din Elis) - eretriace

(Meneden). Școala megarieă și-a încetat existența la începutul secolului al III-lea.

[529] Vom vedea că respectul față de Platon este mai mare la Bărnuțiu decât cel față de Aristotel. Nu se poate afirma că *Lyceum-u* lui Aristotel este o filială a *Academiei.* Bărnuțiu cunoaște faptul că, odată cu Aristotel, unii dintre discipolii lui Platon au părăsit și ei școala, urmându-1 apoi pe Aristotel.

[530] Există referiri mai jos, în acest curs al lui Bărnuțiu.

[531] Euclide sau Eucleides, Megara (cea. 450 - 380 *î.C),* discipol al lui Socrate și fondator al școlii megarice. După Diogene Laërtios, II, 106, ei își prezentau argumentele în formă de întrebare și răspuns, de unde numele de școala dialectică sau eristică. În 399 î.C, democrația la condamnat pe Socrate la moarte, și Platon, împreună cu alți socratici, s-au refugiat la Megara, unde Euclide i-a primit temporar în școala sa.

[532] După Gompcrz, *Griechische Denker,* Leipzig, 1902, Bd. II, pg. 143, putem vorbi de un neoeleatism, deoarece identifică Unul parmenidian cu Binele. O analiză a acestei identificări se găsește la Gh. Vlăduțescu, *Filosofici în Grecia veche,* Edit. Albatros, București, 1984, pp. 242 - 244.

[533] Cicero, *Academice,* II, 42: ca Unul, însă și întrucât este Unul, Binele este și va fi "întotdeauna asemănător și întotdeauna identic cu sine însuși".

[534] rcapoc|k>A,f|, adică comparație, vezi Diogene Laërtios, II, 106, pg. 117.

[535] Megaricii au încercat să arate, spune A. Dumitriu în *Istoria logicii,* pg. 128 jos, imposibilitatea raportării conceptelor unele la altele, și, prin aceasta, imposibilitatea oricărei judecăți.

[536] Ar fi scris dialoguri în maniera socratică: *Lamprias, Aischines, Phoinix, Alcibiade, Despre dragoste,* dar nu s-au păstrat.

[537] Eubulide din Milet a fost discipol al lui Euclid, iar apoi i-a urmat la conducerea școlii megarice. A fost un maestru al argumentației. Vezi Diogene Laërtios, II, 108- 112, pg. 118- 119.

[538] Paradox, aporie.

[539] Seneca crede că s-au scris prea multe cărți despre acest paradox.

[540] Paradoxul mincinosului: "Minte cineva, când spune că minte?".

[541] Ascunsul - Bărnuțiu, *Logica,* §90, variantă a voalatului.

[542] Electra, variantă a Voalatului: "Electra ştia că Oreste s-a întors, dar nu ştia că omul voalat care stătea în faţa ei era chiar el, deci nu cunoştea că e fratele ei".

[543] Voalatul, adică "Cunoşti pe acest om voalat? Nu. El este însă tatăl tău; deci nu cunoşti pe tatăl tău".

[544] Soritul, de la grămadă, oc̃opoq, quaestio acervalis - Bărnuţiu, *Logica,* §90, variantă a argumentului grămezii. Cînd cineva vrea să aducă la confuzie pe adeversar, punînd întrebări continue, apelează la acest argument, dar conceptele relative nu se pot determina în acest mod, fiindcă ele nu au limite ferme.

[545] Încornoratul, adică "Ai ce nu ai pierdut. Nu ai pierdut coarne. Deci ai coarne".

[546] Pleşuvul, adică "Cîte fire de păr trebuie să lipsească unui cap pentru a fi numit pleşuv?".

[547] Cursul de logică al lui Bărnuţiu.

[548] Diogene Laërtios, II, 111 - 112.

[549] Apollonios din Cyrene, supranumit Cronos şi el. Diogene Laërtios, II, 111.

[550] Cicero face o analiză a paradoxelor lui Diodor şi al argumentului dominator, pe care Diogene Laërtios nu îl pomeneşte. *Dominatorul,* 6 Kupieúcov, a fost analizat şi de Chrysippos, Epicur şi alţii, pe care Cicero îi analizează de asemenea. Diodor introduce şi viitorul în acest argument: "Posibil este sau ceea ce este realizat sau ceea ce se va realiza". Vezi A. Dumitriu, *Istoria Logicii,* pg. 128.

[551] Stìlpon (floruit *cea.* 380 - 300 \.*C),* filosof al şcolii megarice. Nici unul din dialogurile lui Stilpon nu a supravieţuit. Vezi Diogene Laërtios, 11,113-120.

[552] A fost discipol al elevilor lui Euclid. Diogene Laërtios vorbeşte de un oarecare Thrasymachos din Corint, prietenul lui Ichthyas.

[553] Ptolemaios I, zìs Soter, fiu al lui Lagos, rege al Egiptului între 323 - 283 î.C, şi Demetrios Poliorcetul, au luat parte la luptele diadohilor lui Alexandru Macedon. Ptolemaios a scris *Memorii,* despre campaniile lui Alexandru. Vezi Diogene Laërtios, II, 115.

[554] Statuia Athenei nu e făcută de Zeus, ci de Fidias, adică Stilpon nu avea alt idol decît raţiunea.

[555] Diogene Laërtios, II, 119: Oiixe yâp xov8e *XEJEXV* ov>xe tovSe. xi *yăp* μ.âX^ov xov5e /\ XOV5E; oiirce ă p a xov8e. Cine spune: este om, spune nimenea, deoarece nu-l spune pe acesta sau pe acela. Căci de ce mai curînd pe acesta dccît pe acela? Deci nici pe acesta. E argument contra lui Platon, dar Platon și-a dat scama de aceste probleme legate de existența Ideilor, fără a fi nevoie de acest argument.

[556] Nu este îngăduit să se atribuie nici unui obiect un predicat diferit. Generalul este ceea ce este independent, spune Hegel, în *Prelegeri de istoria filosofiei,* voi. I, pg. 412. Fixarea determinației este fixare a independenței. Dacă însușirile lucrului sunt determinate pentru sine, lucrul este dizolvat. Ceea ce arc determinații diferite este un alt ce. Nu există nimic individual.

[557] Apatia este, în filosofia stoică, condiția ca ființa să fie complet liberă de*pathe,* adică emoțiile și pasiunile, dorința și plăcerile.

[558] De la f|8ovf|, plăcere.

[559] Euhcmeros din Messena. Léon Robin vede asocierea acestuia cu școala cirenaică fără fundament serios. Motivul asocierii ar fi fost concepția ateistă, asemănătoare cirenaicilor.

[560] Consecvenți.

[561] Aristippus (n. cea. 435 î.C, Cyrene, Libia - d. 366, Atena), filosof, unul din discipolii lui Socrate și fondatorul școlii cirenaice, numită și școala hedonismului, etica plăcerii.

[562] După unii, spune Diogene Laërtios, II, 8, 65, faima lui Socrate l-a atras la Atena. După alții, cum ar fi Hegel, *Prelegeri de Ist. Filos.,* voi. I, pg. 444, e posibil să fi fost format deja cînd l-a întîlnit pe Socrate, iar călătoria la Atena s-a datorat afacerilor (Hegel are drept sursă aici tot pe Diog. Laërt.). Cert este că a petrecut mult timp în compania lui Socrate.

[563] Șlefuit.

[564] Se naște o problemă aici: posedăm informații despre Aristippos omul prin prisma anecdoticii, existentă din belșug la Diog. Laërt., și datorită atacurilor lui Cicero și Scneca. Informațiile sunt contradictorii, iar concepția despre doctrina lui deformate. Hegel spune că ar trebui să considerăm plăcerea ca deveniind principiu numai pentru omul cultivat. O astfel de concepție e îndepărtată de opiniile lui Cicero sau Seneca.

565 Fondează şcoala în jurul anului 399 î.C.

SM> Aceasta se adaugă notei precedente.

5(17 Aristip a avut o fiică, Arete, iar aceasta din urmă a avut un copil, numit tot Aristippos [cel tînăr]. Acesta l-a avut pe Theodorus ca discipol.

568 Onorariu.

569 Phanias din Eresos, Xenofon, Theodoros, Platon, etc, vezi Diog. Laërt., ceea ce este citat de Bărnuţiu.

57(1 Bucuria, plăcerea.

571 Arta de a trăi constă în a obţine cel mai mare beneficiu posibil din situaţia concretă prezentă, adică nu trebuie disprefuite destinderea şi plăcerea.

572 Două lucruri subliniază Diogene Laërtios. Primul este acesla că nu există diferenţă între plăceri. Deci, e vorba de plăcere ca şi concept în sensul socratic. Aristippos a căutat determinaţiile Binelui în individual, concret. Al doilea este distincţia între omul înţelept şi cel neînţelept. Primului îi este facilitată constituirea principiului. Mai departe se oferă determinarea: plăcerea trebuie dorită pentru ea însăşi, cum nu e cazul bogăţiei de exemplu.

573 Aristippos se opune de fapt modului de viaţă socratic, care presupunea drumul către încetarea influenţei activităţii simţurilor în favoarea căutării ideilor. E o consecinţă pentru căutarea unui princiniu concret al Binelui.

574 Totuşi nu poate întotdeauna, ci de cele mai multe ori (Diog. Laërt., II, Diog. Laërt., 11,91).

575 Plăcerea nu vine din amintire sau din aşteptarea fericirii, cum susţinea Epicur(Diog. Laërt., II, 89).

"7t> Fericirea este suma plăcerilor particulare. Fiecare din acestea este un drum spre fericire.

5• 77 Să dorim acele plăceri care merită să fie căutate pentru ele însele, nu pentru foloasele materiale pe care le aduc.

"* Ori.

" " Adică iniţiat în filosofic de către mama sa.

iM Neindentificat.

581 Hedonismul.

382 Theodorus din Cyrene, sau Ateul, numit astfel pentru atitudinea critică

față de religia populară, și nu pentru negarea divinității. Paradoxul este că Theodorus înseamnă cel dăruit de zei. Viața sa se întinde probabil între anii 470/460 și 390 î.C. Eudemos din Rhodos, elev al lui Aristotel, prezintă un catalog al scrierilor sale. A fost un matematician celebru în epocă, geometru ale cărui lecții au fost audiate, după Diogene Laërt, de Platon.

583 Nu se știe cine este acest Dionysios dialecticianul. Restul vor fi analizați în paragrafele corespunzătoare.

584 Plăcerea și durerea sunt indiferente.

585 Vezi nota precedentă. Senzația nu este deci esența.

586 Diogene Laërtios spune că bucuria este înțelepciunea, iar durerea este prostia. Scopul suprem este căutarea înțelepciunii.

587 Determinația *Binelui* formal.

588 *Răul,* determinat ca opusul determinației formale a *Binelui.*

589 Diogene Laërtios, II, 98.

590 E rezonabil ca înțeleptul să nu-și piardă viața pentru apărarea patriei, și nici înțelepciunea pentru folosul celor proști. Presupune o individualizare această viață preconizată de Theodorus.

591 Bion din Borysthenes (colonie a Miletului în sudul Rusiei), cirenaic, a trecut prin mai multe școli, fiind numit și Academicul. Vezi în Diogene Laërtios, II, 77, 117, 135; IV, 10, 23, 46 - 58. A scris AicapiPcci. A trăit spre finele secolului al IV - lea.

592 Nu e sigur că a fost un cirenaic (Léon Robin). De la Diodor din Sicilia (în *Biblioteca istorică,* VI, 1), știm că a scris o istorie sacră Oepâ ὸcvocYpoccpfO, pierdută, tratând despre geneză și oferind o concepție despre divinitate asemănătoare cu cea a lui Prodicos.

593 Filosof obscur, pe care Diogene Laërtios nu tratează neconsiderîndu-l filosof.

594 Vezi Gh. Vlăduțescu, *Filosofici în Grecia veche,* pp. 236 - 239.

595 Hegesias în Diogene Laërtios, II, 85, 93 - 96.

596 A recunoscut nepotrivirea între senzație și generalitate, care e contrară singularului, și care conține în sine atît plăcutul, cît și neplăcutul.

597 Viața e folositoare pentru cel prost și indiferentă pentru cel înțelept, Diogene Laërtios, II, 95.

598 Plăcutul și neplăcutul nu există prin natură (cptioei); ele sunt relative.

Ceea ce profesează Hegesiais şi discipolii săi este teoria indiferenţei (â5i&cpopo<;),

[599] Cel care îndeamnă la sinucidere. Totuşi vorbea de retragerea totală în sine a vieţii, şi nu de sinucidere. Înţeleptul trebuie să trăiască ferit de griji şi de dureri şi să nu fie interesat de agonisirea de bunuri.

[600] Cicero, *Tuse. Quaest.,* I, 34 şi Val. Max., VIII, 9: Hegesias, trăind în Alexandria, a fost somat de către regele Egiptului, Ptolemeu, să nu-şi mai expună învăţătura, din cauză că multor dintre discipoli le insuflase un asemenea dezgust de viaţă şi indiferenţă, îneît s-au sinucis.

[601] Anniceris (floruit în secolul 4 sau 3 *î.C),* s-a dedicat principiilor originale ale şcolii, propunîndu-şi totuşi revitalizarea lor. Sub el s-au petrecut schimbări, datorită lui Theodorus şi Hegesias, care nu au avut concepţii identice cu acesta. L-a răscumpărat pe Platon, cînd acesta a fost vîndut ca şi sclav, după prima sa călătorie în Sicilia, de către omul lui Dionysos-tatăl, spartanul Pollis. Banii pe care Platon a vrut să-i restituie, Anniceris i-a refuzat, fiind folosiţi apoi de Platon la fondarea Academiei. Vezi pentru acest filosof şi Diogene Laertios, II, 85, 86, 96 - 97, 98; III, 20.

[602] Anniceris s-a deosebit de Theodorus în credinţa că plăcerea trebuie înţeleasă ca fiind mai mult decît plăcerea senzuală, iar faţă de Hegesias, un pesimist, în credinţa că sunt calităţi (plăceri) care sunt bune pentru şi în ele însele, în afară de a potoli durerea sau strădania. Anniceris a recunoscut drept scop şi interes al omului prietenia în viaţa obişnuită, precum'şi recunoştinţa faţă de părinţi şi cinstirea lor, ca şi acţiunile în interesul patriei. Această ramură a cirenaicilor i-a influenţat pe aristotelicieni şi pe Cicero.

[603] Omul înţelept poate săvîrşi fapte patriotice. Deci nu avem o doctrină a indiferenţei cu adevărat la Anniceris. Vezi Diogene Laertios, II, 96.

[604] Reapar termenii de "criteriu al Binelui", respectiv cel de "înţelept".

605 ff g j notează că membrii acestei şcoli au avut puţină cultură filosofică şi că n-au reuşit să elaboreze un sistem sau o ştiinţă. Au afirmat şi ei, ca şi cirenaicii, că scopul general este Binele, dar, dacă cirenaicii au făcut din conştiinţa de sine, ca individ, sau din sentiment esenţă a conştiinţei, cinicii, în schimb, au pus esenţa în individualitate. Cinicii încep cu libertatea şi neatîrnarea desăvîrşită ca destinaţie a omului, pe

cînd eirenaieii începeau cu sentimentul ca principiu, care, lărgit, devine generalitate și libertate dcsăvîrșită *(Prelegeri de istoria filosofici,* voi. I.pg.454).

[606] Antisthenes (n. cea. 445 î.C- d. cea. 365), filosof atenian, discipol al lui Socrate și considerat drept fondatorul școlii cinice, cu toate că drept fondator sau cel mai reprezentativ filosof al acestei școli este considerat uneori Diogene din Sinope. Antisthene s-a născut într-o familie bogată, iar ideile sale filosofice își au rădăcinile în contradicțiile și nedreptățile pe care el le-a observat în societate. El căuta să construiască fundamentul ideilor sale pe principiul căutării binelui. Antisthenes a crezut că fericirea depinde de virtutea morală, care poate fi dobîndită prin învățare. Pentru aceasta, Antisthene a separat două categorii de obiecte: (1) binele exterior, adică acele elemente ca proprietățile personale, plăcerea senzuală, și alte luxuri; (2) binele intern, induzind adevărul și cunoașterea sufletului. El a sprijinit ideea că restringerea unei părți mai mare a individualității depinde de dominarea plăcem din binele intern, și a promovat ideea acceptării poverii fizice și a durerii psihice ca însoțind căutarea pe care o întreprinde sufletul în aOarea deplinătății sale. Pentru a dramatiza acest demers, Antisthene, considerînd că poate lua mitul lui Hcrcule asupra lui, s-a opus "herculcan" celor din societate, "lătrînd" prostiei și injustiției existente în societate. Vezi Diogene Laertios, I, 15, 19; II, 31, 36,47, 61, 64; 111, 35; VI, 1 - 19, 21, 36, 104 - 106; VII, 19, 91; IX, 53, 101.

[607] Replica celor care atacau originea sa frigiană că și mama zeilor e frigiană (Diogene Laërtios, VI, 1).

[608] Virtutea se poate deci învăța; însă el spune că oamenii sunt nobili din naștere și virtuoși, vezi Diogene Laërtios, VI, 10.

[609] Virtutea e deajuns pentru a asigura fericirea, trebuie doar tăria lui Socrate, vezi Diogene Laërtios, VI, 11.

[610] Aceleași conotații ale diferenței bine-râu ca și la cirenaici. Paragraful e situat la Diogene Laërtios, VI,12.

[611] Nu putem cunoaște esența lucrului, ci numai calitățile tiu.

[612] Cunoscînd calitatea și ru esența, numim un lucru după •. Laț.

[613] Diogene Laërtios, VI. .-. judecata este ceea ce arată ce a fost sau ce este un lucru. Aristotel, *Metaph.,.V,* 29, 1024 b: aproape nu există

nimic fals, căci Anthistene credea că nici unui lucru nu i sse poate adăuga, ca atribut, decît propria sa noţiune, deci unui subiect, un singur predicat. Platon îl atacă în *Sofistul,* 251 b.

[614] Inconsecvenţă: Bărnuţiu a afirmat în paragraful precedent că Anthistene s-a restrîns la filosofia practică.

[615] Pentru că Platon era îngîmfat, vezi Diogene Laeïrtios, VI, 7. Pe plan filosofic, Anthistene se opunea platonismului pentru separaţia universalelor, pentru că, spunea el, el vede calul şi nu cabalitatea. Nega, odată cu separaţia, şi existenţa lor, deci judecata şi ştiinţa erau imposibile.

[616] Nume propriu derivat din gr. *aăxr* - organul viril.

[617] Diogenes (n. Sinope, Paphlygonia - d. cea. 320 î.C, probabil în Corint), arhetipùl cinicului. E creditat uneori ca fiind fondatorul şcolii, şi cel care a dus viaţa autentică de cinic, trăind uneori doar într-un butoi. Tatăl său sau chiar el însuşi au falsificat monede şi a fost nevoit să părăsească Sinope.

[618] Diogene Laërtios (VI, 21) spune că s-a impus ca discipol al lui Anthistene, deoarece acesta din urmă nu vroia să-1 primească.

[619] Diogene Laërtios, VI, 29 - 30, 74.

[620] Xeniade din Corint, cunoscut numai cu ocazia acestei întîmplări. ÎI mai pomeneşte Aulus Gellius, *Noct. Att.,* II, 18.

[621] Diogene Laeïrtios, VI, 30-31.

[622] Diogene Laërtios, VI, 32.

[623] Practică perseverentă.

[624] ăaicriau;, exerciţiu. E acelaşi cu practica severă.

[625] Adică partea practică cu cea spirituală.

[626] Dacă omul s-a obişnuit cu lipsa de plăcere, vezi Diogene Laërtios, VI, 71 (mai degrabă dispreţul faţă de plăcere, nu lipsa sa în general).

[627] Idem.

[628] Diogene Laërtios, I, 15; II, 114, 117-119, 126, 131;IV,23; VI, 15,82, 85 - 94, 98, 105; VII, 2, 3, 4, 12, 24, 32.

[629] A strîns 200 de talanţi, vînzîndu-şi bunurile, pe care i-a împărţit.

[630] Hipparchia din Maronea, sora lui Mctrocle din Maronea, de asemenea cinic, şi soţia lui Crates din Theba; vezi Diogene Laërtios, VI, 88, 94, 96 - 98.

[631] Phaidon din Elis, fondatorul școlii eliace, aprox. 400 î.C, vezi Diogene Laërtios, I, 19; II, 31, 47, 64, 76, 85, 105, 107, 125; VI, 19.

[632] Dialogul *Phaidon,* sau *Despre suflet.* Vezi Platon, *Opere,* Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

[633] Pleistanos din Elis, vezi Diogene Laërtios, II, 105.

[634] Anchipylos, discipol obscur al lui Phaidon, vezi Diogene Laërtios, II, 126.

[635] Moschos, filosof socratic obscur, vezi Diogene Laërtios, II, 126 sau Athenaios, I, 44c.

[636] Anniceris nu a primit banii datorați de Platon, pentru răscumpărarea acestuia din urmă din sclavie, bani care au fost folosiți de Platon pentru a cumpăra grădinile eroului legendar Academos, unde a fondat instituția numită Academie.

[637] Termen tehnic - abținerea de a-și da consimțământul la orice judecată despre lucruri.

[638] Fiecare filosof citat în acest paragraf va avea paragraf separat, în voi. II al acestei lucrări.

CUPRINS

Mihai-Teodor Racoviţan, *Cuvânt înainte* 5
loan Chindriş, *Notă asupra ediţiei* 15

*

* *

Istoria filosofiei. Introdupţiune
§ 1. Conceptul acestei istorie 19
§ 2. Materia acestei istorie 19
§ 3. Continuaţiune 21
§ 4. Forma istoriei filosofiei 21
§ 5. Ambitul istoriei filosofiei 22
§ 6. începutul istoriei filosofiei 22
§ 7 24
§ 8 24
§ 9 25
§ 10 25
§ 11. Metodul istoriei filosofiei 26
§ 12 26
§ 13 26
§ 14. Epocele în istoria filosofiei 26
§ 15. împărţirea istoriei filosofiei 28
§ 16. Valoarea acestei istorie 28
§ 17. Istoria istoriei filosofiei 29

§ 18. Literatura istoriei filosofiei 30
§ 19. Metodurile filosofarii 30
§20 31
§21 31
§22 31
§23 32
§24 32
§25 32
§ 26. Despre ideele popoarălor orientali 33
§27. Inzii 33
§ 28. Tibetanii 36
§29. Chinesii 37
§ 30. Doptrina lui Fo-hi 37
§ 31. Doptrina lui Confuciu 38
§ 32. Doptrina lui Fo s[au] Foe 39
§ 33. Doptrina iaponilor 40
§ 34. Literatura 42
§35. Perșii 43
§ 36. Doptrina lui Zoroastru 43
§37. Chaldeii 44
§ 38. Egiptenii 44
§ 39. Ș Continuațiune 46
§40. Evreii 47
§ 41. Continuațiune 47
§42. Fenicii 48
§ 43. Cultura primă a grecilor.
înțelepciunea lor mitică-poetică 49
§ 44. înțelepciunea gnomică praptieă 51

Partea I. Periodul I. Filosofia greco-romană. De la Talete până la scolasticism. Filosofia grecilor 53
§ 44 [sic], Divisiunea 53
§ 45. Fântânile istoriei filosofiei grecilor 53

Epoca I. De la Talete până la Socrate 54
§ 46. Talete, fundătorele fisicei speculative 54
§ 47. Gnomii lui Talete 54
§ 48. Cosmogonia lui Talete 54
§ 49. Matematica şi etica lui Talete 57
§ 50. Anasimandru din Milet 57
§ 51. Anasimenc din Milet 61
§ 52. Diogenc din Apolonia 61
§ 53. Eraclit din Efes 62
§ 54. Cosmogonia şi fisica lui Eraclit 62
§ 55. Psicologia lui Eraclit 65
§ 56. Ferecide şi cosmogonia lui 67
§ 57. Anasagora 68
§ 58. Cosmogonia luiAnasagata 69
§ 59. Psicologia LuLAaaaagota^ 72
§ 60. Doptrina lui Archelau din Milet 73

Pitagoreii 74
§ 61. Pitagora 74
§ 62. Ideea matematică a lui Pitagora despre mund 74
§ 63. Psicologia, teologia, etica şi politica lui Pitagora 78
§ 64. Disciplii lui Pitagora şi federatiunea lui 84
§ 65. Unii dintre pitagoreii renumiţi 87

Școala eleatică 92
§66. Senofane 92
§ 67. Parmenide 97
§ 68. Doptrina lui Parmenide 98
§ 69. Mclis 100
§ 70. Doptrina lui Melis 100
§ 71. Zenone 101
§ 72. Doptrina lui Zenone 102
§ 73. Continuațiune 103
§ 74. Empedocle 104
§ 75. Doptrina lui Empedocle 105
§ 76. Fisica lui Empedocle 105
§ 77. Teologia lui Empedocle 107

Filosofia atomistică 108
§ 78. Atomistică 108
§ 79. Leucip 108
§ 80. Democrit 109
§ 81. Doptrina lui Democrit 110
§ 82. Cosmogonia și fisica lui Democrit 112
§ 83. Psicologia, logica și etica 112
§ 84. a). Ipocrate 113

Sofistica 115
§ 84. b). Carapterele ei și al sofiștilor 115
§ 85. Gorgia 117
§ 86. Doptrina lui Gorgia 118
§ 87. Continuațiune 120

§ 88. Protagora 121
§ 89. Doptrina lui Protagora 122
§ 90. Prodic 124
§ 91. Ipia 125
§ 92. Critia 125
§93. Diagora 126
§ 94. Trasimach 126

Socratica 127
§95. Socrate 127
§ 96. Filosofia lui Socrate 133
§ 97. Doptrina lui Socrate 135
§ 98. Geniul lui Socrate 139
§ 99. Școala socratică 140

Școala megarică 141
§ 100. Euclide 141
§ 101. Eubulide 142
§ 102. Oiodor 143
§ 103. Stilpone 146
§ 104. Doptrina lui Stilpone 146
§ 105. Școala cirenaică 148
§ 106. Aristip 148
§ 107. Doptrina lui Aristip 149
§ 108. Aristip, nepotul priorelui 150
§ 109. Teodor 151
§ 110. Doptrina lui Teodor 151
§ 111. Bione și Evemer 152

§ 112. Egesia 153
§ 113. Aniceri 154
§ 114. Școala cinică 155
§ 115. Antistene 155
§ 116. Doptrina lui Antistene 155
§ 117. Diogene 157
§ 118. Doptrina lui Diogene 158
§ 119. Fedone și școala eliacă 159
§ 120. Școala academică 159

*
* *

Note 161